И

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA,

PRIMA PARS,

Academicarum quæstionum editionis primæ liber
secundus, editionis secundæ liber primus,
De finibus bonorum & malorum *libri* v.
Tusculanarum quæstionum *libri* v.

Cum scholiis Pauli Manutii.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

AL DVS

VENETIIS, M. D. LX.

AD DIEGVM HVRTADVM DE MENDOZA, CAROLI CAESARIS A CONSILIO,

& eiusdem apud Venetam remp. oratorē, in philosophiæ Ciceronis partem I. Pauli Manutii præfatio.

S VPERIORIBVS *diebus, cum domum tuam uenissem, ut Benedictum Accoltum, qui apud te diuersabatur, honoris caussa uiserem; quem ego hominem, non tam quia Cardinalis est, quàm quia Cardinalatu dignissimus, uehementer obseruo: casu accidit, cum ego adessem, ut inter uos sermo oriretur ijs de rebus, quæ ab antiquis ignoratæ, nostra patrumq. memoria non solum inuentæ sunt, sed ad summam etiam elegantiam perpolitæ. cuius generis cum Accoltus ita multa commemorasset, ut mihi quidem, credo item alijs qui aderant, facile probaret, ueterum solertiæ nostrorum hominum industriam antecellere: suggessisti tu, ne de philosophia quidem, in qua tantopere antiquitatem admiraremur, tibi uideri esse dubitandum, quin ea posset etiamnum expoliri, atque ornari; si modo, quam quisque linguam a parentibus, atque a nutricibus traditam cum lacte simul hausisset, in ea uellet scribere: nunc usu euenire, ut externo sermone addiscendo totam ætatem consumamus: quòd si nos a pueritia discipli*

narum cognitioni totos dederemus; non esse desperandum, quin & Platones, & Aristoteles aliquando possent existere: non enim & cælum hoc, unde spiritum ducimus, idem est, quod olim fuit; & hominum ingenia non eadem esse possunt. praua consuetudo naturam peruertit. quæ tanquam ager si colitur, fructus edit uberrimos: si negligitur, exarescit. annos triginta ponimus in uerbis percipiendis: quantulum spatij restat, ut res ipsas consideremus? Licet ad antiquitatē animum referre. num aut Græci illi philosophi, quorum nomen celeberrimum est, ea, quæ ab Aegyptijs acceperant, Aegyptio potius, quàm patrio sermone scripta reliquerunt: aut nostri aliena lingua, non domestica sunt usi, cum ea, quæ uel de Græcis sumpserant, uel ipsi pepererant, in usum posteritatis explicarent? constat, apud omnes gentes, qui suas cogitationes litteris mandare uoluerunt, eos fere ijs esse uerbis usos, quorum significationem matris in gremio cognouissent. quod item nostra ætate si fieret; facile contingeret, quod tu opinaris Hurtade clarissime, ut in philosophia ueterum inuentis non nihil, uel etiam non parum addi posset. neque enim eos, qui fuerunt, usque eò cogitatione ingenioq. processisse existimandum est, ut ijs, qui futuri sunt, quod præterea cognoscerent, nihil reliquerint. multa latent adhuc, retrusa, atque abdita in immensitate naturæ: quæ eliciet, & euocabit in lucem, si quis inuestigandis rationibus, & perscrutandis rerum caussis ab ineunte ætate suum

stu-

ſtudium dederit. quod ab ijs fieri commode non poteſt, uel potius nullo modo poteſt, quibus non ea lingua, in qua alti educatiq. ſunt, ſed ea, qua ueteres utebantur, ſcribere conſilium eſt. quorum tu ſi probares inſtitutum, quotuſquiſque tecum eſſet in eo laudis genere conferendus? tenes enim perfecte Latinam linguam, tenes Græcam, Arabicam, alias præterea: ſcribis tamen ut in patria tua loquuntur. in quo uideo quid ſpectes. quod pater tuus egit, ut optime de Hiſpania mereretur; id tu alia quadá ratione conſequi uis. ille enim, cum annum ageret uixdum quintum & decimum, qua ætate milites in exercitu pauci ſolent eſſe, omnium approbatione, qui exercitus regeret, electus, Bethicæ regem, bis acie fuſum, regno exuit, &, quæcunque in eius ditione fuerant, Catholici Regis imperio poteſtatiq. ſubiecit. Aliam tu ornandæ, atque amplificandæ patriæ tuæ rationem iniſti. profers enim, quantum in te eſt, Hiſpanicæ linguæ terminos; &, ut ea non ſolum uerbis, & nominibus, ſed etiam rebus, et ſcientijs per te locupletata ab exteris nationibus appetatur, ingenio doctrinaq. conſequeris. quod neſcio an omnibus patris tui uictorijs, atque triumphis ſit anteponendum. nam etſi, populos bello ſuperare, & imperium augere, præclarum eſt: tamen mihi cum animo meo conſideranti multo melior uidetur eſſe conditio litterarum, quàm regnorum. hæc enim in unius hominis fortuna poſita ſunt, et unius ſæpe culpa extinguuntur: illæ uiuunt, & uigent quotidie

magis, neque ulla temporis circumſcriptione terminantur. itaque magni & excellentes uiri, qui bellicæ laudis gloria florerent, cum earum rerum, quas geſſiſſent, memoriam non ſatis fore diuturnam ſperarent, niſi ab hominibus ingenio præditis celebrarentur; eos, qui id præſtare poſſent, non uulgaribus præmijs affectos, in honore ſummo, atque etiam in amore ſemper habuerunt. Quo mihi illorum laus uidetur eſſe illuſtrior, qui & res præclaras manu gerere, &, quæ geſſerint, litteris cuſtodire ipſi poſſunt. quo in numero fuit ſoror illa tua, præſtantiſſima femina: cuius militaria facinora cum audimus, cuiuis eam noſtræ ætatis uiro animi magnitudine comparamus: cum autem ea, quæ ſcripſit, legimus, uel antiquis ſcriptoribus ingenij præſtantia ſimillimam iudicamus. Huiuſmodi cum in tua familia mulieres exiſtant, de uiris quæ ſunt ſperanda? quanquam fratres omnes tui, tuq. in primis, ea, quæ ſperabantur, iam præſtitiſtis. itaque Carolus Imperator ueſtra potiſſimum uirtute, ueſtraq. fide nititur. nam fratrem tuum, Marchionem de Mondeſar, qui ceteros ætate anteit, cum alijs in rebus, tum in uictoria Tunetana, equitibus leuis armaturæ & claſſi maximæ præpoſitum, magno ſuis rebus ſenſit eſſe adiumento: alterũ autem, epiſcopatu Iaenenſi ornatum, ſumme propter eruditionem, et prudentiam diligit: tertium Indicis prouincijs pro Rege, quartum Hiſpanicis triremibus præfecit: te primum ſibi uoluit eſſe in conſilio; deinde, cum difficul

tatem

tatem quandam temporum pæne fatalé impendere, et ea, quæ cogitabat, sine summa prudentia non esse tractanda intelligeret, unum e maximo numero delegit, qui apud Venetam remp. id muneris orator sustineres. quo quidem in munere clarior in dies significatio tuæ uirtutis elucet. nam ad usum rerum, quo uales plurimum, addis doctrinæ cognitionem: quam a libris petitam, grauiore in caussa consilium capere si uis, explicas; ut, proposito præteritarum rerum exitu, cautior præsentium sit deliberatio. quod quoniam maxime præstant historia, & philosophia: tu quidem uehementer utriusque studio teneris; sed nescio quo pacto magis te philosophia delectat; credo, quòd pluris apud te est, excogitare quæ nemo uiderit, quàm imitari quæ alij fecerint. Quo in genere cum omnino nullius ope uidearis indigere, quippe qui ita abundes ingenio, ut, quocunque te applicueris, excellas: tamen uide, quid egerim: excogitaui rationem, ut iuuare te possem. nam hos Ciceronis de philosophia libros cum uetustis exemplaribus contuli, & emendatos ad te misi; ut tibi, si quando eos in manus sumeres, quasi facilior & expeditior legendi cursus esset. sæpe enim te audiui, cum diceres, antiquorum in scriptis ita multa esse corrupta, ut in eorum, qui legerent, animos permixte falsa cum ueris influerent: cui malo si quis mederetur, eum te existimare a studiosis omnibus, sed a te ipso certe maximam esse gratiam initurum. quæ me uox non cohortata est, sed impulit, ut id fa

cerem, quod fecisse me uides. Ac fieri tamen potest, ut meo te studio & diligentia nihil iuuerim; et ea, quæ ego nunc, in his libris restituta, in tuo nomine emitto, iam pridem ipse habeas omnia, domi tuæ nata, & a te ipso quæsita: sed ego ita sum ratiocinatus; cum tu a philosophis didiceris, non in Reges solum, & Principes, qui summam iuuandi facultatem habeant, sed in tenuiores etiam liberalitatis nomen posse cadere; quòd bene mereri, etiam si non possunt, tamen & cupiant, & præclarum existiment; eadem ratione fore, ut, quòd ego te iuuare uoluerim, pro eo id accipias, quasi maxime iuuerim.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM, EDITIONIS PRIMAE, LIBER II. QVI INSCRIBITVR LVCVLLVS.

M AGNVM *ingenium L. Luculli, magnumq. optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis. ut enim admodum adolescens cum fratre, pari pietate, & industria prædito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus; in Asiam quæstor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit. deinde, absens factus ædilis, continuo prætor, (licebat enim celerius legis præmio) post in Africam, inde ad consulatum: quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoscerent. post ad Mithridaticum bellum missus a senatu, non modo opinionem uicit omnium, quæ de uirtute eius erat, sed etiã gloriam superiorum. idq. eo fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpserat. sed incredibilis quædam ingenij magnitudo non desíde-*

ſiderauit indocilem uſus diſciplinam. itaque, cum totum iter, & nauigationem conſumpſiſſet partim in percunctando a peritis, partim rebus geſtis legendis, in Aſiam factus imperator uenit, cum eſſet Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, uerborum maiorem Hortenſius. ſed, quo plus in negotijs gerendis res, quàm uerba, proſunt; hoc erat memoria illa præſtantior: quam fuiſſe in Themiſtocle, quem facile Græciæ principem ponimus, ſingularem ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidam, ſe artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, reſpondiſſe dicitur, obliuiſci, ſe malle diſcere; credo, quòd hærebant in memoria, quæcunque audierat, aut uiderat. Tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat et illam, quam Themiſtocles ſpreuerat, diſciplinam. itaque, ut litteris conſignamus, quæ monumentis mandare uolumus: ſic ille in animo res inſculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prælijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq. belli inſtrumento, & apparatu, ut ille rex poſt Alexandrum maximus hunc a ſe maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum, quos legiſſet, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis, temperandisq. ciuitatibus, tanta æquitas, ut hodie ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis, & quaſi ueſtigijs perſequendis. Sed, etſi magna cum utilitate reip. tamen diutius, quàm uellem, tanta uis uirtutis, atque ingenij peregri-

regrinata abfuit ab oculis & fori, & curiæ. quinetiam, cum uictor a Mithridatico bello reuertiſſet, inimicorum calumnia triennio tardius, quàm debuerat, triumphauit. nos enim conſules introduximus pæne in urbem currum clariſſimi uiri. cuius mihi conſilium, et auctoritas quid tum in maximis rebus profuiſſet, dicerem, niſi de me ipſo dicendum eſſet: quod hoc tempore non eſt neceſſe. itaque priuabo illum potius debito teſtimonio, quàm id cum mea laude communicem. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere ſunt & græcis litteris, & latinis celebrata: nos autem illa exteriora cum multis, hæc interiora cum paucis ex ipſo ſæpe cognouimus. maiore enim ſtudio Lucullus cum omni litterarum generi, tum philoſophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur: nec uero ineunte ætate ſolum, ſed & pro quæſtore aliquot annos, & in ipſo bello: in quo ita magna rei militaris eſſe occupatio ſolet, ut non multum imperatori ſub ipſis pellibus otij relinquatur. Cum autem e philoſophis ingenio, ſcientiaq́. putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere; eum ſecum & quæſtor habuit, et poſt aliquot annos imperator. cumq́. eſſet ea memoria, quam ante dixi; ea ſæpe audiendo facile cognouit, quæ uel ſemel audita meminiſſe potuiſſet. delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat. Ac uereor interdum, ne talium perſonarum, cum amplificare uelim, imminuam etiam gloriam. ſunt enim multi;

qui

qui omnino græcas non ament litteras; plures, qui philosophiam; reliqui, qui, etiam si hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. Ego autem, cum græcas litteras M. Catonẽ in senectute didicisse acceperim; Publij autem Africani, historiæ loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obijt, Panætium unum omnino comitem fuisse; nec litterarum græcarum, nec philosophiæ iam ullum auctorem requiro. Restat, ut ijs respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graues illigari. Quasi uero clarorum uirorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. etenim, si quodam in libro uere est a nobis philosophia laudata: profecto eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quicquam aliud uidendum est nobis, quos populus R. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studijs de opera publica detrahamus. quòd si, cum fungi munere debeamus, non modo operam nostram nunquam a populari cœtu remouemus, sed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium? qui in eo non modo nosmet ipsos hebescere, & languere nolumus; sed etiam, ut plurimis prosimus, enitimur. Gloriam uero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresq. laudes, has etiam, minus notas, minusq. peruulgatas, adiungimus. Sunt etiam, qui negent in ijs, qui in

nostris

nostris libris, disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi uidentur non solum uiuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat unum genus reprehensorum; quibus Academiæ ratio non probatur. quod grauius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui scire sibi uidentur, solemus, non possumus, quin alij a nobis dissentiant, recusare. Quanquam nostra quidem caussa facilior est, qui uerum inuenire sine ulla contentione uolumus, idq. summa cura, studioq. conquirimus. etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus; eaq. est & in ipsis rebus obscuritas, & in iudicijs nostris infirmitas, ut non sine caussa & doctissimi, et antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt; neque nos studiū exquirendi defatigati relinquemus; neque nostræ disputationes quicquā aliud agunt, nisi ut, in utranque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut uerum sit, aut ad id quamproxime accedat. neque inter nos, et eos, qui se scire arbitrantur, quicquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea uera sint, quæ defendunt; nos probabilia multa habemus, quæ sequi facile, affirmare uix possumus. Hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quòd integra nobis est iudicandi potestas; neque, ut omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur.

nam

nam ceteri primum ante tenentur adstricti, quàm, quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quancunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tanquam ad saxum, adhærescunt. Nam, quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. statuere enim, quid sit sapiens, uel maxime uidetur esse sapientis. sed ut potuerunt, omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententijs, iudicauerunt: aut, re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamq. sententiam, quam adamauerunt, pugnacissime defendere, quàm sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. Quibus de rebus & alias sæpe nobis multa quæsita, & disputata sunt, & quondam in Hortensij uilla, quæ est ad Baulos; cum eò Catulus, & Lucullus, nosq. ipsi postridie uenissemus, quàm apud Catulum fuissemus. quo quidem etiam maturius uenimus, quòd erat constitutum, si uentus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. Cum igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, pæne explicatum est, ut tota fere quæstio tractata uideatur; tamen expecto ea, quæ te pollicitus es, Lu-

culle,

culle, ab Antiocho audita dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quàm uellem: totá enim rem Lucullo integram seruari oportuit. et tamen fortasse seruata est. a me enim, quæ in promptu erant, dicta sunt: a Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non sane, inquit, Hortensi, conturbat me expectatio tua: etsi nihil est ijs, qui placere uolunt, tam aduersarium: sed quia non laboro, quàm ualde ea, quæ dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint, non uinci me malim, quàm uincere. sed mehercule, ut quidem se nunc caussa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen uidetur esse uerissima. agam igitur, sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & uacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiam sæpius: ut etiam maioré expectationem mei faciam, quàm modo fecit Hortensius. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandriæ pro quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum. et erat iam antea Alexandriæ, familiaris Antiochi, Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sane in ista philosophia, quæ nunc prope dimissa reuocatur, probatus, & nobilis: cum quo & Antiochum sæpe disputantem audiebam, sed utrunque leuiter. et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo est, tum erant allati Alexandriam, tumq. primum in Antiochi manus uenerant.

rant. et homo natura leniſſimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) ſtomachari tamen cœpit. mirabar: neque enim unquam antea uideram. at ille, Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, uiderentur ne illa Philonis, aut ea num uel e Philone, uel ex ullo Academico audiuiſſet aliquando? negabat: Philonis tamen ſcriptum agnoſcebat. nec id quidem dubitari poterat. nam aderant, mei familiares, & docti homines, P. & C. Selij, & Tetrilius Rogus, qui ſe illa audiſſe Romæ de Philone, & ab eo ipſo illos duos libros dicerent deſcripſiſſe. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemorauit a patre ſuo dicta Philoni; & alia plura: nec ſe tenuit, quin contra ſuum doctorem librum etiam ederet, qui Soſus inſcribitur. Tum igitur & cum Heraclitum ſtudioſe audirem contra Antiochum diſſerentem, et item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut cauſſam ex eo totam cognoſcerem. itaque cõplures dies, adhibito Heraclito, doctisq. cõpluribus, et in his Antiochi fratre Ariſto, & præterea Ariſtone, et Dione, quibus ille, ſecundum fratrem, plurimum tribuebat, multum temporis in iſta una diſputatione conſumpſimus. ſed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda eſt. minus enim acer eſt aduerſarius is, qui iſta, quæ ſunt heri defenſa, negat Academicos omnino dicere. etſi enim mentitur, tamen eſt aduerſarius leuior. ad Arceſilam, Carneademq. ueniamus. Quæ cum dixiſſet, ſic rurſus exorſus eſt.

est. Primum mihi uidemini, (me autem nomine appellabat) cum ueteres physicos nominatis, facere idem, quod seditiosi ciues solent, cum aliquos ex antiquis claros uiros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse uideantur. repetunt iam P. Valerium, qui, exactis regibus, primo anno consul fuit. commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit inuito senatu, & postea bis consul factus sit; L. Cassium, Q. Pompeium. illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos uero sapientissimos, et clarissimos fratres, P. Crassum, et P. Scæuolam aiunt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut uidemus, palam, alterum, ut suspicamur, obscurius. addunt etiam C. Marium. et de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus, tot uirorum, atque tantorum, expositis, eorum se institutum sequi dicunt. Similiter uos, cum perturbare, ut illi remp. sic uos philosophiam, bene iam constitutam, uelitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nominem) simile quidquam habuit ueterum illorum: nec Arcesilæ calumnia cōferenda est cum Democriti uerecundia. et tamen isti physici raro admodum, cum

hærent aliquo loco, exclamant, quaſi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdum mihi furere uideatur, abſtruſa eſſe omnia, nihil nos ſentire, nihil cernere, nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. Maiorem autem partem mihi quidem omnes iſti uidentur nimis etiam quædam affirmare, pluſq. profiteri ſe ſcire, quàm ſciant. quòd ſi illi tum in nouis rebus, quaſi modo naſcentes, hæſitauerunt: nihil ne tot ſæculis, ſummis ingenijs, maximis ſtudijs explicatum putamus? non ne, cum iam philoſophorum diſciplinæ grauiſſimæ conſtitiſſent, tum exortus eſt, ut in optima rep. Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam philoſophiam euerteret, & in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent, quidquam ſciri, aut percipi poſſe? quorũ e numero tollẽdus eſt Plato, et Socrates; alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinam, Peripateticos, et Academicos, nominibus differentes, re congruentes; a quibus Stoici ipſi uerbis magis, quàm ſententijs, diſſenſerunt: Socrates autem, de ſe ipſe detrahens, in diſputatione plus tribuebat ijs, quos uolebat refellere. ita, cum aliud diceret, atque ſentiret, libẽter uti ſolitus eſt ea diſſimulatione, quam Græci εἰρωνείαν uocant: quam ait etiam in Africano fuiſſe Fannius; idq. propterea uitioſum in illo non putandum, quòd idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa uetera, ſi uultis, incognita: nihil ne eſt ergo actum, quòd inueſtigata ſunt, poſtea quàm Arceſilas, Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti,

ſed

sed emendanti superiores immutatione uerborum, dum huius definitiones labefactare uult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cuius primo non admodum probata ratio, (quanquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi) proxime a Lacyde solo retenta est, post autem confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcesila: audiuit enim Egesinum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta uixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt. e quibus industriæ plurimum in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melonthio Rhodio suauitatis. bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. iam Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autem uiuo, patrocinium Academiæ non defuit. Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus; id quidam e philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec uero esse ullam rationem, disputare cum ijs, qui nihil probarent: Antipatrumq. Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si uerbum e uerbo uolumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi uocant: eosq., qui persuadere uellent, esse aliquid, quod comprehendi, & percipi posset, inscien-

ter facere dicebant: propterea quòd nihil esset clarius ἐναργείᾳ, *ut Græci; perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus; fabricemurq., si opus erit, uerba; ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa euidentia reperiri posse; nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidentia quidquam priores fuisse dicturos; sed ad ea, quæ contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen et definitiones ipsarum etiam euidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quæratur, & homines dignos, quibuscum disseratur, putant. Philo autem, dum noua quædam commouet, quòd ea sustinere uix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catulo; et, ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. Cũ enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, (id enim uolumus esse* καταληπτόν) *si illud esset, sicut Zeno definiret, tale uisum; (iam enim hoc pro* φαντασία *uerbum satis hesterno sermone triuimus) uisum igitur impressum, effictumq. ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset; id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. qui enim potest quidquam ita comprehendi, ut plane confidas id perceptum cognitumq. esse, quod est tale, quale uel falsum esse possit? hoc cum infirmat, tollitq. Philo,*

iudi-

iudicium tollit incogniti, & cogniti: ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudens eò, quò minime uult, reuoluitur. Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo uoluit euertere: quam nisi obtinemus, percipi nihil posse cócedimus. Ordiamur igitur a sensibus. quorum ita clara iudicia, & certa sunt, ut, si optio naturæ nostræ detur, & ab ea deus aliquis requirat, contenta ne sit suis integris, incorruptisq́. sensibus, an postulet melius aliquid, non uideam quid quærat amplius. Neque uero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, qui, quidquid uidetur, tale dicam esse, quale uideatur. Epicurus hoc uiderit, et multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus ueritas, si sani sunt, ac ualentes, & omnia remouentur, quæ obstant, & impediunt. itaque et lumen mutari sæpe uolumus, & situs earum rerum, quas intuemur; & interualla aut contrahimus, aut diducimus; multaq́. facimus usque eò, dum aspectus ipse fidem faciat sui iudicij. quod idem fit in uocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. adhibita uero exercitatione, et arte, ut oculi pictura teneantur, aures cantibus; quis est, quin cernat, quanta uis est in sensibus? Quàm multa uident pictores in umbris, & in eminentia, quæ nos non uidemus? Quàm multa, quæ nos fugiunt in cantu, exadiunt

in eo genere exercitati? qui prmo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham; cum id nos ne suspicemur quidem. Nihil necesse est de gustatu, et odoratu loqui: in quibus intelligentia, etsi uitiosa, est quædam tamen. Quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem uocant, aut doloris, aut uoluptatis? in quo Cyrenaici solo putant ueri esse iudicium, quia sentiatur. Potest ne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eũ, qui in uoluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui, qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus; talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus: ut hæc: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. animo iam hæc tenemus comprehensa, non sensibus: ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur maiora nectens, ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. quo e genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus neque intelligi quidquam, neque quæri, disputari ne potest. Quòd si essent falsæ notitiæ; (ἐννοίας enim notitias appellare tu uidebare) si igitur essent hæ falsæ, aut eiusmodi uisis impressæ, qualia uisa a falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, uideremus? Memoriæ quidem certe, quæ non modo philosophiam,

sed

sed omnis uitæ usum, omnesq. artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit, et tenet? Ars uero quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris; qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum negabimus, sed cum alterum percepta, et comprehensa tenere uidemus, alterum non item. Cumq. artium aliud eiusmodi genus sit, ut tantum modo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid, & faciat: quo modo aut geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci a falsis non possunt; aut is, qui fidibus utitur, explere numeros, et conficere uersus? quod idem in similibus quoque artibus continget; quarum omne opus est in faciendo, atque agendo. quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? Maxime uero uirtutum cognitio confirmat, percipi, & comprehendi multa posse: in quibus solis inesse etiam scientiá dicimus; quam nos non comprehensionem modo rerum, sed etiam stabilem, atque immutabilem esse censemus: itemq. sapientiam, arté uiuendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti; quæro, unde nata sit, aut quo modo? Quæro etiam, ille uir bonus, qui statuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari po-

tius, quàm aut officium prodat, aut fidem, cur has igitur ſibi tam graues leges impoſuerit, cum, quâobrem ita oporteret, nihil haberet comprehenſi, percepti, cogniti, conſtituti? nullo igitur modo fieri poteſt, ut quiſquam tanti æſtimet æquitatem, & fidem, ut, eius conſeruandæ cauſſa, nullum ſupplicium recuſet, niſi ijs rebus aſſenſus ſit, quæ falſæ eſſe non poſſunt. Ipſa uero ſapientia, ſi ſe ignorabit, ſapientia ſit, nec ne, quo modo primum obtinebit nomen ſapientiæ; deinde, quo modo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod ſequatur? cum uero dubitabit, quid ſit extremum, et ultimum bonorum, ignorans quò omnia referantur, qui poterit eſſe ſapientia? atque etiam illud perſpicuum eſt, conſtitui neceſſe eſſe initium, quod ſapientia, cum quid agere incipiat, ſequatur: idq. initium eſſe naturæ accommodatum. nam aliter appetitio, (eam enim eſſe uolumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod eſt uiſum, moueri non poteſt. illud autem, quod mouet, prius oportet uideri, eiq. credi: quod fieri non poteſt, ſi id, quod uiſum erit, diſcerni non poterit a falſo. Quo modo autem moueri animus ad appetendum poteſt, ſi id, quod uidetur, non percipitur, accommodatum ne naturæ ſit, an alienum? itemq. ſi, quid officij ſui ſit, non occurrit animo, nihil unquam omnino aget, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam mouebitur. quòd ſi aliquid aliquando acturus eſt; neceſſe eſt, id ei uerum,

quod

quod occurrit, uideri. Quid, quòd, si ista uera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quædam lux, lumenq. uitæ? tamen ne in ista prauitate perstabitis? nam quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit uirtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autem est appetitio cognitionis, quæstionisq. finis inuentio. at nemo inuenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inuenta esse possunt; sed, cum ea, quæ quasi inuoluta fuerunt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur: sic & initium quærendi, & exitus percipiendi, et comprehendendi tenet: itaque argumenti conclusio, quæ est græce ἀπόδειξις, ita definitur, ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. quòd si omnia uisa eiusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea uel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiæ uero quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ philosophi uocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cum enim decretum proditur, lex ueri, rectiq. proditur. quo e uitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, sapientiq. satis non sit non esse falsum; sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat, quod

mouere

mouere nulla ratio queat. talia autē neque eſſe, neque uideri poſſunt eorum ratione, qui illa uiſa, e quibus omnia decreta ſunt nata, negant quidquam a falſis intereſſe. Ex hoc illud eſt natum, quod poſtulabat Hortenſius, ut id ipſum ſaltem perceptum a ſapiente diceretis, nihil poſſe percipi. Sed Antipatro, hoc idē poſtulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil poſſe percipi, conſentaneum eſſe, unum tamen illud, dicere, percipi poſſe, ut alia non poſſent, Carneades acutius reſiſtebat. nam tantum abeſſe dicebat, ut id conſentaneum eſſet, ut maxime etiam repugnaret: qui enim negaret quidquam eſſe, quod perciperetur, eū nihil excipere: ita neceſſe eſſe, ne id ipſum quidem, quod exceptum non eſſet, comprehendi, & percipi ullo modo poſſe. Antiochus ad iſtum locum preſſius uidebatur accedere: quoniam enim id haberent Academici decretum, (ſentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil poſſe percipi, non debere eos in ſuo decreto, ſicut in ceteris rebus, fluctuare, præſertim cum in eo ſumma conſiſteret: hanc enim eſſe regulam totius philoſophiæ, conſtitutionem ueri, falſi; cogniti, incogniti: quam rationem quoniam ſuſciperent, docereq́. uellent, quæ a quouis accipi oporteret, et quæ repudiari; certe hoc ipſum, ex quo omne ueri falſiq́. iudicium eſſet, percipere eos debuiſſe: etenim duo eſſe hæc maxima in philoſophia, iudiciū ueri, & finem bonorum: nec ſapientem poſſe eſſe, qui aut cognoſcendi eſſe initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiſcatur, aut quò perue-

peruéniendum ſit, neſciat: hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moueri non poſſint, abhorrere a ſapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his poſtulandum, ut hoc unum ſaltē, percipi nihil poſſe, perceptum eſſe dicerent. Sed de inconſtantia totius illorum ſententiæ, ſi ulla ſenten tia cuiuſquam eſſe poteſt nihil approbantis, ſit, ut opinor, dictum ſatis. Sequitur diſputatio, copioſa illa quidem, ſed paullo abſtruſior: habet enim aliquantum a phyſicis: ut uerear, ne maiorem largiar ei, qui contra dicturus eſt, libertatem, & licentiam. nam quid eum facturum putem de abditis rebus, et obſcuris, qui lucem eripere conetur? ſed diſputari poterat ſubtiliter, quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primum animal omne, deinde hominem maxime: quæ uis eſſet in ſenſibus: quemadmodum prima uiſa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum, ut ſenſus ad res perci piendas intenderemus. mens enim ipſa, quæ ſenſuū fons eſt, atque etiam ipſa ſenſus eſt, naturalem uim habet, quam intendit ad ea, quibus mouetur: itaque alia uiſa ſic arripit, ut his ſtatim utatur; aliqua ſic recondit, e quibus memoria oritur: cetera autem ſimilitudinibus conſtituit: ex quibus efficiumtur notitiæ rerum; quas Græci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. eò cum acceſſit ratio, argumentiq. concluſio, rerumq. innumerabilium multitudo; tum et perceptio eorum omnium apparet; & eadem ratio, profecta his gradibus, ad ſapientiam peruenit.

Ad rerum igitur ſcientiam, uitæq. conſtantiam aptiſſima cum ſit mens hominis; amplectitur maxime cognitionem, & iſtam κατάληψιν, *quam, ut dixi, uerbum e uerbo exprimentes, comprehenſionem dicemus, cum ipſam per ſe amat, (nihil eſt enim ei ueritatis luce dulcius) tum etiam propter uſum. quocirca & ſenſibus utitur; & artes efficit, quaſi ſenſus alteros; & uſque eò philoſophiam ipſam corroborat, ut uirtutem efficiat, ex qua re una uita omnis apta ſit. Ergo ij, qui negant quidquam poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt uel inſtrumenta, uel ornamenta uitæ; uel potius etiam totam uitam euertunt funditus, ipſumq. animal orbant animo: ut difficile ſit, de temeritate eorum, perinde ut cauſſa poſtulat, dicere. Nec uero ſatis conſtituere poſſum, quod ſit eorum conſilium, aut quid uelint. interdum enim, cum adhibemus ad eos orationem huiuſmodi; ſi ea, quæ diſputent, uera non ſint, tum omnia fore incerta; reſpondent, quid ergo iſtud ad nos? num noſtra culpa eſt? naturam accuſa, quæ in profundo ueritatem, ut ait Democritus, penitus abſtruſerit. alij autem elegantius: qui etiam queruntur, quòd eos inſimulemus omnia incerta dicere: quantumq. interſit inter incertum, & id, quod percipi non poſſit, docere conantur, eaq. diſtinguere. cum his igitur agamus, qui hæc diſtinguunt: illos, qui omnia ſic incerta dicunt, ut, ſtellarum numerus par, an impar, neſciatur, quaſi deſperatos aliquos relinquamus. uolunt enim, (et hoc quidem*

uel

uel maxime animaduertebam uos moueri) probabile aliquid esse, & quasi uerisimile; eaq́. se uti regula & in agenda uita, & in quærendo, ac disserendo. quæ ista regula est ueri & falsi, si notionem ueri & falsi, propterea quòd ea non possunt internosci, nullam habemus? nam si habemus; interesse oportet, ut inter rectum, & prauum, sic inter uerum, & falsum. si nihil interest; nulla regula est; nec potest is, cui est uisio ueri falsiq́. communis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino ueritatis notam. Nam cum dicunt hoc se unum tollere, ut quidquam uerum possit ita uideri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita uideri; cetera autem concedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis quem oculis priuauerit, dicat ea, quæ cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua uisis, sed propria ueri, non communi ueri & falsi nota. quamobrem siue tu probabilem uisionem, siue improbabilem, & quæ non impediatur, ut Carneades uolebat, siue aliud quid proferes, quod sequare: ad uisum illud, de quo agimus, tibi erit reuertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium: quia proprium communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit; habeo, quod uolo. id enim quæro, quod ita mihi uideatur uerum, ut non possit idem falsum uideri. Simili in errore uersantur, cum conuicti, ac ui ueritatis coacti, perspicua a perceptis

ceptis

ceptis uolunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui; uerum illud quidem impressum in animo, atque mente; neque id tamen percipi ac comprehendi posse. quo enim modo, perspicue, dixeris, album esse aliquid; cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse uideatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter; cum sit incertum, uere, inaniter ne animus moueatur? ita neque color, neque corpus, neque ueritas, neque argumentum, neque sensus, neque perspicuum ullum relinquitur. Ex hoc illud his usu uenire solet, ut, quidquid dixerint, a quibusdam interrogentur: ergo istuc quidem percipis? sed, qui ita interrogant, ab ijs irridentur. non enim urgent, ut coarguant neminem ulla de re posse contendere, neque asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisque placere dicit, certa & propria nota. Quod est igitur istuc uestrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, & primo quasi aspectu probabile uidetur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circumspectione aliqua, & accurata consideratione, quod uisum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt: primum, quia his uisis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod & uerisimile uideatur, & absit longissime a uero; quo modo, si magna parte quidem, ut solent dicere, ad uerum ipsum,

ſum, aut quamproxime accedant, confidere ſibi po terunt? ut enim confidant, notum his eſſe debebit inſigne ueri. quo obſcuro, & oppreſſo, quod tandem uerum ſibi uidebuntur attingere? quid autem tam obſcurum dici poteſt, quàm cum ita loquuntur? Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum; & ea re id ſequor: ſed fieri poteſt, ut id, quod ſigni ficatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino. Sed de perceptione hactenus. ſi quis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare uolet; facile, etiam abſentibus no bis, ueritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis, quæ iam explicata ſunt, nunc de aſſenſione, atque appro batione, quam Græci συγκατάθεσιν *uocant, pauca dicemus: non quo non latus locus ſit: ſed paullo ante iacta ſunt fundamenta. nam cum uim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi ſenſibus: quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. deinde, cum inter inanimum, & animal hoc maxime interſit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid: (nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt quale ſit) aut ei ſenſus adimendus eſt; aut ea, quæ eſt in noſtra ſita poteſtate, reddenda aſſenſio. at uero animus quo dam modo eripitur ijs, quos neque ſentire, neque aſſentiri uolunt. etenim neceſſe eſt, ut lancem in libra, ponderibus impoſitis, deprimi, ſic animum perſpicuis cedere. nam quo modo non poteſt animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad na turam appareat: (Græci id* οἰκεῖον *appellant) ſic*

non

non potest obiectam rem perspicuam non approbare. Quanquam, si illa, de quibus disputatum est, uera sunt; nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim. Sed hæc etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, neque notitias rerum, nec artes: idq., quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ubi igitur uirtus, si nihil situm est in ipsis nobis? Maxime autem absurdum, uitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quenquam, nisi assensione; hoc idem in uirtute non esse; cuius omnis constantia & firmitas ex ijs rebus constat, quibus assensa est, & quas approbauit: omninoq. ante uideri aliquid, quàm agamus, necesse est, eiq., quod uisum sit, assentiamur. Quare qui aut uisum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit e uita. Nunc ea uideamus, quæ contra ab his disputari solent. sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de ijs, quæ uisa dicimus; eorumq. & uim, & genera definiunt; in his quale sit id, quod percipi, & comprehendi possit, totidem uerbis, quot Stoici: deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæstionem: quæ ita uideantur, ut etiam alia multa eodem modo uideri possint, neque in his quidquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte eiusdem modi sint, sed etiam si discern

non

non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his caussa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est. Eorum, quæ uidentur, alia uera sunt, alia falsa: &, quod falsum est, id percipi non potest: quod autem uerum uisum est, id omne tale est, ut eiusdem modi falsum etiam possit uideri. et quæ uisa sunt eiusmodi, ut in ijs nihil intersit; non potest accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est uisum, quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id, quod uolunt, ex his duo sibi putant concedi. neque enim quisquam repugnat. ea sunt hæc: quæ uisa falsa sint, percipi ea non posse: & alterum; inter quæ uisa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia, ut non possint. Reliqua uero multa & uaria oratione defendunt: quæ sunt item duo: unum; eorum, quæ uideantur, alia uera esse, alia falsa: alterum; omne uisum, quod sit a uero, tale esse, quale etiam a falso possit. hæc duo; proposita non præteruolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant, et diligentiam. diuidunt enim in partes, & eas quidem magnas, primum in sensus, deinde in ea, quæ ducuntur a sensibus, et ab omni consuetudine, quam obscurari uolunt. tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & coniectura ulla res percipi possit. Hæc autem uniuersa concidunt etiam minutius. ut enim de sensibus hesterno sermone uidistis, item faciunt de reliquis. in singulisq́. rebus, quas

in minima dispertiunt, uolunt efficere, ijs omnibus, quæ uisa sint, ueris adiuncta esse falsa, quæ a ueris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi. Hanc ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam iudico, sed ab eorum caussa, qui ita disserunt, remotissimam. definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesq́., & earum tenuis & acuta distinctio, fidentium est hominum illa uera, & firma, & certa esse, quæ putentur; non eorum, qui clament, nihilo magis uera illa esse, quàm falsa. quid enim agant, si, cum aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam rem transferri quamlibet? si posse dixerint: quid enim dicere habeant, cur illa uera definitio sit? si negauerint: fatendum sit, quoniam uel illa uera definitio transferri non possit in falsum, quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minime illi uolunt. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. si enim dicent, ea, de quibus disserent, se dilucide perspicere, nec ulla communione uisorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt uera uisa a falsis posse distingui: qui poterunt longius progredi? occurretur enim, sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest, nisi ijs, quæ ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa eiusdem modi nulla possint esse. Ergo, si rebus comprehensis, et perceptis nisa, & progressa ratio hoc efficiet, nihil posse

se

se comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumq. ipsa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quo id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea, quæ perspicua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quàm uideri uolunt? Maxime autem cóuincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt tam uehementer repugnantia: primum, esse quædam falsa uisa; quod cum uolunt, declarant quædam esse uera: deinde ibidem, inter falsa uisa, & uera nihil interesse. at primum sumpseras, tanquam interesset. ita priori posterius, posteriori superius nó iungitur. Sed progrediamur longius; & ita agamus, ut nihil nobis assentati esse uideamur; quæq. ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet uim, ut ipsa per sese ea, quæ sint, nobis, ita ut sint, indicet: sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmius & constantius, maiore quadam opus est uel arte, uel diligentia; ne ab ijs, quæ clara sint ipsa per sese, quasi præstigijs quibusdam, & captionibus depellamur. ná, qui uoluit subuenire erroribus, Epicurus, ijs, qui uidentur conturbare ueri cognitionem; dixitq. sapientis esse, opinionem a perspicuitate seiungere; nihil fecit. ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit. quamobrem, cum duæ caussæ perspicuis, & euidentibus rebus aduersentur: auxilia totidem sunt contra

tra comparanda; aduersatur enim primum, quòd parum defigunt animos, & intendunt in ea, quæ perspicua sunt, ut, quanta luce ea circumfusa sunt, possint agnoscere: alterum est, quòd fallacibus, & captiosis interrogationibus circumscripti, atque decepti quidam, cum eas dissoluere non possunt, desciscunt a ueritate. oportet igitur & ea, quæ pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus iam diximus; et esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesq. discutere: quod deinceps facere constitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum; quoniam ipsi etiam illa solent non confuse loqui. Primum conantur ostendere, multa posse uideri esse, quæ omnino nulla sunt, cum animi inaniter moueantur eodem modo rebus ijs, quæ nullæ sint, ut ijs, quæ sint. nam cum dicatis, inquiunt, uisa quædam mitti a deo, uelut ea, quæ in somnijs uideantur, quæq. oraculis, auspicijs, extis declarentur; (hæc enim aiunt probari a Stoicis, quos contra disputant) quærunt, quonam modo, falsa uisa quæ sint, ea deus efficere possit probabilia; quæ autem plane proxime ad uerum accedunt, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoscantur tamen? et si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino? Deinde, cum mens moueatur ipsa per sese, ut et ea declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ uel furiosis, uel dormientibus uidentur: non ne, inquiunt, uerisimile

sit, sic etiam mentem moueri, ut non modo non internoscat, uera illa uisa sint, an ne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent, & exalbescerent uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, qui distingueretur tremor ille, et pallor, neque ut quidquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremo, si nulla uisa sint probabilia, quæ falsa sint: alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quæ non facile internoscantur? cur non ut plane nihil intersit? præsertim cum ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu; quia nulla in uisis distinctio appareat. Ad has omnes uisiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei disputatio: mihi autem non idem faciundum puto, sed ipsa capita dicenda: & primum quidem hoc reprehendendum, quòd captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophia probari solet, cũ aliquid minutatim et gradatim additur, aut demitur. Soritas hos uocant, qui aceruum efficiunt uno addito grano. uitiosum sane, et captiosum genus. sic enim ascenditis: si tale uisum obiectum est a deo dormienti, ut probabile sit; cur non etiam, ut ualde uerisimile? cur deinde, non ut difficiliter a uero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidẽ? postremo, ut nihil inter hoc et illud intersit? huc si perueneris, me tibi primum quidque concedente; meum uitium fuerit: sin ipse tua spõte processeris; tuum. quis enim tibi dede

rit, aut omnia deum posse; aut ita facturum esse, si possit? quo modo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit? deinde, ut ne uix internosci quidem? postremo, ut idem sit? ut, si lupi canibus similes, eosdem dices ad extremum. et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, et bonis non bona, & artificiosis minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem uidemus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at, si efficeretur, ut inter uisa differentium generum nihil interesset: reperirentur, quæ & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui potest? Omnium deinde inanium uisorum una depulsio est, siue illa cogitatione informantur, quod fieri solere concedimus, siue in quiete, siue per uinum, siue per insaniam. nam ab omnibus eiusdem modi uisis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cum sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, simulac se ipse commouit, atque ad se reuocauit, sentit, quid intersit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba, uicino suo, ambulasset, dixisse; uisus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniauit, ita narrauit;
Visus Homerus adesse poeta.
idemq. in Epicharmo;
Nam uidebar somniare me ego esse mortuum.
itaque

itaque, simul experrecti sumus, uisa illa contemnimus, neque ita habemus, ut ea, quæ in foro gessimus. At enim, dum uidentur, eadem est in somnijs species eorum, quæ uigilantes uidemus. Primum interest: sed id omittamus: illud enim dicimus, non eandem esse uim, neque integritatem dormientium, & uigilantium, nec mente, nec sensu. Ne uinolenti quidem, quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, qua sobrij: dubitant, hæsitant, reuocant se interdum, ijsq., quæ uidentur, imbecillius assentiuntur; cumq. edormiuerunt, illa uisa quàm leuia fuerint, intelligunt. Quod idem contingit insanis; ut & incipientes furere sentiant; et dicant aliquid, quod non sit, id uideri sibi; &, cum relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcmæonis,

Sed mihi neutiquã cor consentit cũ oculorũ aspectu.

At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro ueris; & alias quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua forte grauitas, aut tarditas; aut obscuriora sunt, quæ uidentur; aut a perspiciendo temporis breuitate excluditur. quanquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra uos est. si enim inter uisa nihil interesset; aut semper sustineret, aut nunquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quærimus grauitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium; utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriorum. illud attendamus, in hoc omni genere quàm

inconſtanter loquamur. non enim proferremus uino, aut ſomno oppreſſos, aut mente captos, tam abſurde, ut tum diceremus intereſſe inter uigilantium uiſa, & ſobriorum, & ſanorum, & eorum, qui eſſent aliter affecti, tum nihil intereſſe. Ne hoc quidem cernunt, omnia ſe reddere incerta: quod uolunt. ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. ſi enim res ſe ita habeant, ut nihil interſit, utrum ita cui uideatur, ut inſano, an ſano: cui poſſit exploratum eſſe de ſua ſanitate? quod uelle efficere, non mediocris inſania eſt. Similitudines uero aut geminorum, aut ſignorum annulis impreſſorum pueriliter conſectantur. quis enim noſtrum ſimilitudines negat eſſe, cum eæ plurimis in rebus appareant? ſed, ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem, ſimilia eſſe multa multorum: cur eo non eſtis contenti, præſertim concedentibus nobis? et cur potius id contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non ſuo quidque genere ſit tale, quale eſt? nec ſit in duobus, aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut ſibi ſint & oua ouorum, & apes apum ſimillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi uis in geminis? conceditur enim ſimiles eſſe: quo contentus eſſe potueras. tu autem uis eoſdem eſſe plane, non ſimiles: quod fieri nullo modo poteſt. Deinde confugis ad phyſicos, eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem iam te abſtinebis: & ais Democritum dicere, innumerabiles eſſe mundos, & quidem ſic quoſdam inter ſeſe non ſolum ſimiles,

sed undique, perfecte, et absolute ita pares, ut inter
* *eos nihil prorsus intersit, & eo quidem innumerabiles: itemq. homines: deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies, cum ex illis indiuiduis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatij Catuli non modo possint esse, sed etiam sint; in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? primum quidem me ad Democritum uocas. cui non assentior: potius refellam, propter id, quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tam similes, quàm dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris; at domi: non ab alienis; at a suis. an non uidemus hoc usu uenire, ut, quos nunquam putassemus a nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse uiderentur? Hic pugnent licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrent, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec unquam ulli uiso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. sed ad ceteras res habet quandam artem, qua uera*

a falsis

a falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum; sic tu internosces, si assueueris. uides ne, ut in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures, saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæstus caussa solerent. hi cum ouum inspexerant; quæ id gallina peperisset, dicere solebant. neque id est contra nos. nam nobis satis est, oua illa internoscere. nihil enim magis assentiri potest, hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, ut talia uisa uera iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet transuersum, ut aiunt, digitum discedere; ne confundam omnia. ueri enim & falsi non modo cognitio, sed et natura tolletur, si nihil erit, quod intersit. ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere; cum uisa in animos imprimantur, non uos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species, & quasdam formas eorum. quasi uero non specie uisa iudicentur; quæ fidem nullam habebunt, sublata ueri, & falsi nota. Illud uero perabsurdum, quòd dicitis probabilia uos sequi, si re nulla impediamini. Primum, qui potestis non impediri, cum a ueris falsa non distent? deinde, quod iudicium est ueri, cum sit commune falsi? ex his illa necessario nata est ἐποχὴ, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcesilas; si uera sunt, quæ de Carneade non nulli existimant. si

enim

enim percipi nihil potest; quod utrique uisum est: tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quàm quidquam approbare non cognitum? Carneadem autē etiam heri audiebamus solitum esse delabi interdum ut diceret, opinaturum, id est peccaturum esse sapientem. mihi porro non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit; de quo nimium etiam diu disputo; quàm sapientem nihil opinari, id est nunquam assentiri rei uel falsæ, uel incognitæ. Restat illud, quòd dicunt, ueri inueniendi caussa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. uolo igitur uidere, quid inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur cælatis, quasi turpe aliquid, sententiam uestram? Vt qui audient, inquit, ratione potius, quàm auctoritate, ducantur. Quid si utrunque? num peius est? unum tamen illud non cælant; nihil esse, quod percipi possit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem uidetur uel plurimum: quis enim ista tam aperte perspicueq. & peruersa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam maior in Carneade & copia rerum, & dicendi uis fuisset? Hæc Antiochus fere & Alexandriæ tum, & multis annis post multo etiam asseuerantius in Syria, cum esset mecum, paullo ante quàm esset mortuus. Sed iam cōfirmata caussa, te, hominē amicissimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. Tu ne, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumq. nostrum

strum

ſtrum diſſentientem cõmoueris; eam philoſophiam ſequere, quæ confundit uera cum falſis, ſpoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat ſenſibus? et Cimmerijs quidem, quibus aſpectum ſolis ſiue deus aliquis, ſiue natura ademerat, ſiue eius loci, quem incolebant, ſitus, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat: iſti autem, quos tu probas, tantis offuſis tenebris, ne ſcintillam quidem ullam nobis ad aſpiciendum reliquerunt. quos ſi ſequamur, ijs uinculis ſimus aſtricti, ut nos com mouere nequeamus. ſublata enim aſſenſione, omnem & motum animorum, & actionem rerum ſuſtulerunt. quod non modo recte fieri, ſed omnino fieri non poteſt. Prouide etiam, ne uni tibi iſtam ſententiam minime liceat defendere. An tu, cum res occultiſſimas aperueris, in lucemq. protuleris; iuratusq. dixeris, ea te comperiſſe; quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoueram; negabis eſſe rem ullam, quæ cognoſci, comprehendi, percipi pi poſſit? uide, quæſo, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipſo minuatur auctoritas. Quæ cum dixiſſet ille, finem fecit. Hortenſius autem uehementer admirans, quod quidem perpetuo, Lucullo loquente, fecerat, ut etiã manus ſæpe tolleret, (nec mirum: nam nunquam arbitror contra Academiam dictum eſſe ſubtilius) me quoque, iocans ne, an ita ſentiens, (non enim ſatis intelligebam) cœpit hortari, ut ſententia deſiſterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli ora-

oratio flexit, quæ est habita memoriter, accurate, copiose, taceo; neque te, quo minus, si tibi ita uideatur, sententiam mutes, deterrendum puto: illud uero non censuerim, ut eius auctoritate moueare. tantũ enim te non monuit, inquit arridens, ut caueres, ne quis improbus tribunus pl. quorũ uides quanta copia semper futura sit, arriperet te, et in cõcione quæreret, qui tibi constares, cũ idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. hoc, quæso, ne te terreat. de caussa autẽ ipsa malim quidem te ab hoc dissentire: sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia sensisset, simulac uisum sit, sententia destitisse. Hæc cum dixisset Catulus, me omnes intueri. Tum ego, non minus commotus, quàm soleo in caussis maioribus, huiusmodi quadam oratione sum exorsus: Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita mouit, ut docti hominis, et copiosi, et parati, et nihil prætereuntis eorũ, quæ pro illa caussa dici possent; non tamen, ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tãta plane me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea dixero. Ego enim si, aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicaui, non modo stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam si minimis in rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni statu, consilioq.

totius

totius uitæ aut certare cum alijs pugnaciter, aut frustrarì cum alios, tum etiam me ipsum uelim? itaque, nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de rep. disceptatur, fieri interdum solet; iurarem per Iouem, deosq. penates, me & ardere studio ueri reperiendi, & ea sentire, quæ dicerem. qui enim possum non cupere uerum inuenire, cum gaudeam, si simile ueri quid inuenerim? sed, ut hoc pulcherrimum esse iudicem, uera uidere: sic, pro ueris probare falsa, turpissimum est. nec tamen ego is sum, qui nihil unquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente. ego uero ipse & magnus quidam sum opinator; (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus; eoque directius gubernant, quòd eam tenent,

Quæ cursu interiore breui conuertitur orbe;

sed ad Elicen, & clarissimos septentriones, id est rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eo fit, ut errem, & uager latius. sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quæritur. uisa enim ista cum acriter mentem, sensum ue pepulerunt, accipio, hisq. interdum assentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror posse percipi. nō sum sapiens: itaque uisis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hanc censet Arcesilas uim esse maximam, Zenoni assen-

aſſentiens, cauere ne capiatur, ne fallatur uidere. nihil eſt enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate ſapientis, errore, leuitate, temeritate diſiunctius. Quid igitur loquar de firmitate ſapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. quod quoniam a te probatur, (ut præpoſtere tecum agam: mox referam me ad ordinem) hæc primum concluſio quam habeat uim, conſidera. Si ulli rei ſapiens aſſentietur unquam; aliquando etiam opinabitur: nunquam autem opinabitur; nulli igitur rei aſſentietur. hanc concluſionem Arceſilas probat: confirmat enim primum, et ſecundum. Carneades non nunquam ſecundum illud dabat, aſſentiri aliquando. ita ſequebatur, etiam opinari. quod tu non uis, & recte, ut mihi uideris. Sed illud primum, ſapientem, ſi aſſenſurus eſſet, etiam opinaturum, falſum eſſe & Stoici dicunt, et eorum adſtipulator Antiochus: poſſe enim eum falſa a ueris, & quæ non poſſint percipi, ab ijs, quæ poſſint, diſtinguere. Nobis autem primum, etiam ſi quid percipi poſſit, tamen ipſa conſuetudo aſſentiendi periculoſa eſſe uidetur, & lubrica. quamobrem, cum tam uitioſum eſſe conſtet, aſſentiri quidquam aut falſum, aut incognitum; ſuſtinenda eſt potius omnis aſſenſio, ne præcipitet, ſi temere proceſſerit. ita enim finitima ſunt falſa ueris, eaq., quæ percipi poſſunt, (ſi modo ea ſunt quædam: iam enim uidebimus) ut tamen in præcipitem locum non debeat ſe ſapiens committere. ſin autem, omnino nihil eſſe,

ſe,

se, quod percipi possit, a me sumpsero, &, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum. ut tibi uidendum sit, id ne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim de eo omnis est controuersia. sed prius pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ a me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, ut constaret diutius didicisse neminem; & scripsit de his rebus acutissime; & idem hæc non acrius accusauit in senectute, quàm antea defensitauerat. quamuis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia leuatur auctoritas. quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negauisset, ueri & falsi notam. Excogitauit aliquid. eadem dicit, quæ Stoici. Pœnituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, & maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista defensio. quid eum Mnesarchi pœnitebat? quid Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. nunquam a Philone discessit, nisi postea quàm ipse cœpit, qui se audirent, habere. Vnde autem subito uetus Academia renouata est? nominis dignitatem uidetur, cum a re ipsa desciscerit, retinere uoluisse: quòd erant, qui illum gloriæ caussa facerent sperare, etiam fore, ut ij, qui sequerentur, Antiochij uocarentur. mihi autem magis uidetur non potuisse sustinere concursum omniũ philosophorum. etenim

de

de ceteris sint inter illos non nulla communia; hæc Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaque cessit. ut enim ij, qui sub nube solem non ferunt: item ille, cum æstuaret, ueterum, ut Menianorum, sic Academicorum umbram secutus est. quoq. solebat uti argumento tum, cum ei placebat nihil posse percipi; cum quæreret Dionysius ille Heracleotes utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illud ne, quod multos annos tenuisset, Zenoniq. magistro credidisset; honestum quod esset, id bonum solum esse; an, quod postea defensitauisset, honesti inane nomen esse, uoluptatem esse summum bonum; qui ex illius commutata sententia docere uellet, nihil ita signari in animis nostris a uero posse, quod non eodem modo possit a falso; is curauit, quod argumentũ ex Dionysio ipse sumpsisset, ex eo ceteri sumerent. Sed cum hæc alio loco plura; nunc ad ea, quæ a te, Luculle, dicta sunt. et primum, quod initio dixisti, uideamus quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis commemorari, atque seditiosi solerent claros uiros, sed tamen populares, aliquos nominare. illi, cum res non bonas tractent, similes bonorum uideri uolunt: nos autem dicimus, ea nobis uideri, quæ uosmet ipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num Sophistes? sic enim appellantur ij, qui

ostentationis, aut quæstus caussa philosophantur. maxima fuit & grauitatis, & ingenij gloria. Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenij magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri: Hæc loquor de uniuersis. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra uniuersa? quis hunc philosophũ non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisq. inferioris ætatis? qui mihi, cũ illo collocati, quintæ classis uidẽtur. atque is non hoc dicit, quod nos, qui ueri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus. ille uerũ esse plane negat: esse sensus quidẽ nec obscuros dicit, nec tenebricosos. sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. Nego inquit, scire nos, sciamus ne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire nos; nec, omnino sit ne aliquid, an nihil sit. Furere tibi Empedocles uidetur: at mihi dignissimum rebus ijs, de quibus loquitur, sonum fundere. num ergo is excæcat nos, aut orbat sensibus, si parum magnam uim censet in ijs esse ad ea, quæ sub eos subiecta sunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quãquam uersibus, sed tamen illis uersibus, increpant eorum arrogantiam quasi irati, qui, cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his aiebat remouendum Socratem, & Platonem: cur? an de ullis certius possum dicere? uixisse cum his equidem uideor: ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari

tari

tari non possit, quin Socrati, nihil, sit uisum, sciri posse. excepit unum tantum, scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc persecutus non esset, nisi probauisset. ironiam enim alterius, perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi. Videor ne tibi, non ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari nunquam nisi clarum, nisi nobilem? atque habebam molestos uobis, sed minutos, Stilbonem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta, & aculeata quædam sophismata: sic enim appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed quid eos colligam, cum habeam Chrysippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quàm multa ille contra sensus, quàm multa contra omnia, quæ in consuetudine probantur? dissoluit idem. mihi quidem non uidetur: sed dissoluerit sane: certe tam multa non collegisset, quæ nos fallerent probabilitate magna, nisi uideret ijs resisti non facile posse. Quid Cyrenei uidentur, minime contempti philosophi? qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, ut dolorem, & uoluptatem; neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire affici se quodam modo. Satis multa de auctoribus. quanquam ex me quæsieras, non ne putarem, post illos ueteres, tot sæculis inueniri uerum potuisse, tot ingenijs, tantisq. studijs quærentibus. quid inuentum sit, paullo post uidero, te ipso qui-

dem iudice. Arcesilam uero non obtrectandi caussa cum Zenone pugnauisse, sed uerum inuenire uoluisse, sic intelligitur. Nemo unquam superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari; nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. uisa est Arcesilæ cum uera sententia, tum honesta, & digna sapiente. quæsiuit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec, opinari, sapientis esset. Ille, credo: nihil opinatur; quoniam esset quod percipi posset. Quid ergo esset id? uisum, credo. Quale igitur uisum? tum illum ita definiuisse: ex eo quod esset, sicut esset impressum, et signatum, & effictum. Post requisitum, etiam ne, si eiusmodi esset uisum uerum, quale falsum? hic Zenonem uidisse acute, nullum esse uisum, quod percipi posset; si id tale esset ab eo, quod est, ut eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. recte. consensit Arcesilas. ad definitionem additum: neque enim falsum percipi posse, neque uerum, si esset tale, quale uel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse uisum a uero, ut non eiusdem modi etiam a falso possit esse. Hæc autem est una contentio, quæ adhuc permanserit. Nam illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat. licebat enim nihil percipere, & tamen opinari: quod a Carneade dicitur probatumr. equidem, Clitomacho plus, quàm Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputa-

ſputatum, quàm probatum, puto. ſed id omittamus. Illud certe, opinatione, & perceptione ſublata, ſequitur omnium aſſenſionum retentio: ut, ſi oſtendero nihil poſſe percipi, tu concedas nunquam aſſenſurum eſſe. quid ergo eſt, quod percipi poſſit, ſi ne ſenſus quidem uera nuntiant? quos tu, Luculle, communi loco defendis. quod ne id facere poſſes, iccirco heri, non neceſſario loco, contra ſenſus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remo, neque columbæ collo commoueri. primum, cur? nam & in remo ſentio non eſſe id, quod uideatur; & in columba plures uideri colores, nec eſſe plus uno. deinde, nihil ne præterea diximus? maneant * *illa omnia. lacerat iſta cauſſa: ueraces ſuos ſenſus eſſe dicit. igitur ſemper auctorem habes, & eum, qui magno ſuo periculo cauſſam agat. eò enim rem dimittit Epicurus; ſi unus ſenſus ſemel in uita mentitus ſit, nulli unquam eſſe credendum. hoc eſt uerum eſſe, confidere ſuis teſtibus, et importune inſiſtere. itaque Timagoras Epicureus negat ſibi unquam, cum oculum torſiſſet, duas ex lucerna flam mulas eſſe uiſas: opinionis enim eſſe mendacium, non oculorum. quaſi quæratur, quid ſit, non quid uideatur. Sed hic quidem maiorum ſimilis. tu uero, qui uiſa ſenſibus alia uera dicas eſſe, alia falſa, qui ea diſtinguis? deſine, quæſo, communibus locis. domi nobis iſta naſcuntur. Si quis deus te interroget, ſanis modo, & integris ſenſibus, num amplius quid deſideras? quid reſpondeas? Vtinam qui-*

dem roget. audiat, quàm nobiscum male agatur. ut enim uera uideamus, quàm longe uidebimus? ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem uideo, Pompeianum non cerno: neque quidquam interiectum est, quod obstet: sed intendi longius acies non potest. o præclarum prospectum: Puteolos uidemus: at familiarem nostrum Auianum, fortasse in porticu Neptuni ambulantem, non uidemus. at ille nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille & octingenta stadia quod abesset, uidebat: quædam uolucres longius. Responderem igitur audacter isti uestro deo, me plane his oculis non esse contentum. Dicit me acrius uidere. quàm ullos pisces fortasse: qui neque uidentur a nobis, & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. ergo, ut illis aqua, sic nobis aer crassus offunditur. At amplius non desideramus. quid talpam? num desiderare lumẽ putas? Neque tam quererer cum deo, quòd parum longe, quàm quòd falsum uiderem. Vides ne nauem illam? stare nobis uidetur: at ijs, qui in naui sunt, moueri hæc uilla. quære rationem, cur ita uideatur: quam ut maxime inueneris; quod haud scio an non possis; non tu uerum testem habere, sed eum non sine caussa falsum testimonium dicere ostenderis. Quid ego de naui? uidi enim a te remum contemni. maiora fortasse quæris. quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duo de uiginti partibus confirmant maiorem esse, quàm terram. quantulus nobis uidetur? mihi quidem

dem quasi pedalis. Epicurus autẽ posse putat etiam minorem esse eum, quàm uideatur, sed non multo: ne maiorem quidem multo putat esse; uel tantum esse, quantus uideatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut non multum mentiantur. ubi igitur illud est semel? sed ab hoc credulo, qui nunquam sensus mentiri putat, discedamus, qui ne nunc quidem, cum ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut, celeritas eius quanta sit, ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare uideatur. Sed, ut minuam controuersiam; uidete, quæso, quàm in paruulis sitis. Quatuor sunt capita, quæ concludunt nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit: de quo hæc tota quæstio est. e quibus primum est, esse aliquod uisum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium, inter quæ uisa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse uisum uerum a sensu profectum, cui non appositum sit uisum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodq. percipi non possit. Horum quattuor capitum secundum, & tertium omnes concedunt, primum Epicurus non dat: uos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Seruilium Geminum uidebat, si Quinctum se uidere putabat, incidebat in eiusmodi uisum, quod percipi non posset; quia nulla nota uerum a falso distinguebatur. qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Gemino consul fuit, agnoscendo eiusmodi notam, quæ falsa

esse non possit? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. pugnas omnino, sed cum aduersario facili. ne sit sane: uideri certe potest: fallet igitur sensum: &, si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci; etiam si ipse erit quem, uideris, qui tibi uidebitur, tamen non ea nota iudicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse eiusdem modi falsa: quando igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus uideri; quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta uideri, qui non sit; quoniam aliquid uidetur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse; nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus uisa res nihil differat, an internosci non possit, etiã si differat. sed si hominum similitudo tanta esse nõ potest, ne signorum quidem? Dic mihi, Lysippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cælo, aqua, ceteris omnibus, centum Alexandros eiusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid, si in eiusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero, ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis? quoniam gallinarium inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret. Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus. Pictor uidet, quæ nos non uidemus:

&

& simul inflauit tibicen, a perito carmen agnoscitur. Quid hoc? non ne uidetur contra te ualere; si sine magnis artificijs, ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis admodum, nec uidere, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemq., & totam constructionem hominis fabricata natura. Cur non extimescam opinandi temeritatem? etiam ne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam uim, cum prudentia, & consilio scilicet, quæ finxerit, uel, ut tuo uerbo utar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita est? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose, disputantur etiam ele ganter. denique, uideantur sane, ne affirmentur modo. Sed de physicis mox, et quidem ob eam caus sam, ne tu, qui idem me facturum paullo ante dixe ris, uideare mentitus. sed, ut ad ea, quæ clariora sunt, ueniam; res iam uniuersas profundam; de quibus uolumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo: de quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contraq. omnem consuetudinem, contraq. rationem, ipsum sibi respondentem inferioré fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. ea sunt eiusmodi, quæ a te diligentissime tractata sunt. Dormientium, & uinolentorum, & furiosorum uisa imbecilliora esse dicebas, quàm uigilantium, siccorum, sanorum. quo modo? quia, cum experrectus esset Ennius, non diceret, se uidisse

Ho-

Homerum, ſed uiſum eſſe: Alcmæo autem,
Sed mihi neutiquam cor conſentit.
ſimilia de uinolentis. Quaſi quiſquam neget, & qui experrectus ſit, eum non ſomniare; &, cuius furor conſederit, putare non fuiſſe ea uera, quæ eſſent ſibi uiſa in furore. ſed non id agitur: tum, cum uideantur, quo modo uidentur, id quæritur. niſi uero Ennium nõ putamus ita totum illud audiuiſſe,
O pietas animi,
(ſi modo id ſomniauit) ut ſi uigilans audiret. experrectus enim potuit illa uiſa putare, ut erant, & ſomnia: dormienti uero æque, ac uigilanti, probantur. Quid Iliona ſomno illo?
Mater te appello.
non ne illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?
Age adſta: mane: audi: itera dum eadẽ iſtæc mihi.
num uidetur minorem habere uiſis, quàm uigilantes fidem? Quid loquar de inſanis? qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? quiſquam ſaniſſimus tam certa putat, quæ uidet, quàm is putabat, quæ uidebantur? Quid ille, qui,
Video, uideo te uiuum, Vlixes, dum licet?
non ne etiam bis exclamauit ſe uidere, cum omnino non uideret? Quid apud Euripidem Hercules, cum, ut Euryſthei filios, ita ſuos configebat ſagittis? cum uxorẽ interimebat? cum conabatur etiam patrem? non perinde mouebatur falſis, ut ueris moueretur? Quid ipſe Alcmæo tuus, qui negat
cor

cor ſibi cum oculis conſentire? non ne ibidem incitato furore?
Vnde hæc flamma oritur?
& illa deinceps:
Incende, incende: adſunt, adſunt: me, me expetũt.
quid, cum uirginis fidem implorat?
Fer mi auxilium: peſtem abige a me:
Flammiferam hanc uim, quæ me excruciat,
Cæruleæ incinctæ igni incendunt:
Circumſtant cum ardentibu' tædis.
num dubitas, quin ſibi hæc uidere uideatur? itemq́. cetera:
Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum, Luna innixus.
Diana facem iacit a læua.
qui magis hæc crederet, ſi eſſent, quàm credebat, quia uidebantur? apparet enim iam cor cum oculis conſentire. Omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil poteſt eſſe, inter uiſa uera, & falſa ad animi aſſenſum nihil intereſſe. uos autem nihil agitis, cum falſa illa uel furioſorum, uel ſomniantium, recordatione ipſorum refellitis. non enim id quæritur, qualis recordatio fieri ſoleat eorum, qui experrecti ſunt; aut eorum, qui furere deſtiterint; ſed qualis uiſio fuerit aut furentium, aut ſomniantium tum, cum commouebantur. Sed abeo a ſenſibus: quid eſt, quod ratione percipi poſſit? Dialecticam inuentam eſſe dicitis, ueri, & falſi quaſi diſceptatricem, & iudicem. cuius
ueri

ueri & falsi? & in qua re? in geometria ne, quid sit uerum, uel falsum, dialecticus iudicabit, an in litteris, an in musicis? at ea non nouit. in philosophia igitur sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat iudicare? quid igitur iudicabit, quæ coniunctio, quæ disiunctio uera sit; quid ambigue dictum sit, quid sequatur quanque rem, quid repugnet? si hæc, et horum similia iudicat, de se ipsa iudicat. plus autem pollicebatur. nam hæc quidem iudicare, ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ, atque magnæ, non est satis. sed quoniam in ea arte tantum ponitis: uidete, ne contra uos tota nata sit. quæ primo progressu festiue tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendiq. rationem: tum, paucis additis, uenit ad soritas, lubricum sane, & periculosum locum: quod tu modo dicebas esse uitiosum interrogandi genus. quid ergo, istius uitij num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus. nec hoc in aceruo tritici solum, unde nomen est, sed ulla omnino in re minutatim interroganti; diues, pauper; clarus, obscurus sit; multa, pauca; magna, parua; longa, breuia; lata, angusta; quanto aut addito aut dempto, certum respondeamus, non habemus. At uitiosi sunt soritæ. Frangite igitur eos, si potestis; ne molesti sint: erunt enim, nisi caueatis. Cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cum gradatim interrogetur,

rogetur, (uerbi caussa, tria pauca sint, an ne multa) aliquanto prius, quàm ad multa perueniat, quiescere, id est, quod ab ijs dicitur, ἡσυχάζειν. Per me uel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, & eodem modo interroget: Quo in numero conticuisti; si ad eum numerum unum addidero, multa ne erunt? progrediere rursus, quoad uidebitur. quid plura? hoc enim fateris, neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. cuius generis error ita manat, ut non uideam quò non possit accedere. Nihil me lædit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, prius quàm ad finem ueniam, equos sustinebo, eoq. magis, si locus is, quò ferentur equi, præceps erit. sic me, inquit, ante sustinebo, nec diutius captiose interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque respondes: superbe. si non habes: ne tu quidem perspicis. si, quia obscura: concedo: sed negas te usque ad obscura progredi: illustribus igitur rebus insistis. si id tantummodo, ut taceas: nihil assequeris. quid enim ad illũ, qui captare uult, utrum tacentem irretiat te, an loquentẽ? sin autem usque ad nouem, uerbi gratia, sine dubitatione respõdes, pauca esse, in decimo insistis: etiam a certis et illustrioribus cohibes assensum; hoc idem me in obscuris facere nõ sinis. Nihil igitur te contra soritas ars ista adiuuat, quæ nec augendi, nec minuendi quid aut primum sit, aut postremum, docet. Quid, quòd eadẽ illa ars,

quasi

quasi Penelope telam retexens, tollit ad extremum superiora? utrum ea uestra, an nostra culpa est? nempe fundamentum dialecticæ est, quidquid enuntietur, (id autem appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatum) aut uerum esse, aut falsum. quid igitur? hæc uera, an falsa sunt? si te mentiri dicis, idq. uerum dicis: mentiri uerum dicis. hæc scilicet inexplicabilia esse dicitis. quod est odiosius, quàm illa, quæ nos non comprehensa, & non percepta dicimus. Sed hæc omitto: illud quæro: si ista explicari non possunt: nec eorum ullum iudicium inuenitur, ut respondere possitis, uera ne, an falsa sint; ubi est illa definitio, effatum esse id, quod aut uerum, aut falsum sit? Rebus sumptis adiungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sunt in genere contrario. quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? si dicis, nunc lucere, & uerum dicis: lucet. dicis autem lucere, & uerum dicis: lucet igitur. probatis certe genus, & rectissime conclusum dicitis: itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis: aut ars ista nulla est. uide ergo, hanc conclusionem probaturus ne sis. si dicis te mentiri, uerumq. dicis: mentiris. dicis autem te mentiri, uerumq. dicis: mentiris igitur. qui potes hanc non probare, cum probaueris eiusdem generis superiorem? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet: lucet autem, lucet igitur. cre

deret

deret scilicet. ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. quid ergo hæc ab illa conclusione differt? si mentiris, mentiris: mentiris autem, mentiris igitur. hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. qui igitur magis illud? si ars, si ratio, si uia, si uis denique conclusionis ualet: eadem est in utroque. Sed hoc extremum eorum est: postulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem, censeo, adeant: a me istam exceptionem nunquam impetrabunt. etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, ut uerum esse concedat, quod ita effabimur; aut uiuet cras Hermachus, aut non uiuet; cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disiunctum sit, quasi aut etiam, aut non, non modo uerum esse, sed etiam necessarium: uide, quàm sit cautus is, quem isti tardum putant. si enim, inquit, alterutrum concessero necessarium esse: necesse erit, cras Hermachum aut uiuere, aut non uiuere: nulla autem est in natura rerum talis necessitas. cum hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus, & Stoici. totam enim euertit dialecticam. nam si e contrarijs disiunctio, (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum negat) si talis disiunctio falsa potest esse; nulla uera est. mecum uero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? cum aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat: Si recte conclusit; teneo: sin uitiose; minam Diogenes reddat.

ab

ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. Sequar igitur eas uias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo iudicem, si lucet, lucet, uerum esse ob eam caussam, quòd ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, uerum esse; non iudicem, si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexum. aut igitur hoc, & illud: aut, nisi hoc, ne illud quidem iudicabo. Sed, ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusq. qui simus; iam explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent uniuersa. nec uero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur. a Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & ualde studiosus, ac diligens. et quattuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus: hæc autem, quæ iam dicam, sunt sumpta de primo. Duo placet esse Carneadi uisorum genera; in uno hanc diuisionem; alia uisa esse, quæ percipi possint, alia, quæ non possint: in altero autem, alia uisa esse probabilia, alia non probabilia: itaque, quæ contra sensus, contraq. perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem diuisionem: cõtra posteriorem nihil dici oportere: quare ita placere; tale uisum nullum esse, ut perceptio consequeretur; ut autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. sequitur enim omnis uitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, euersio. itaque et sensibus probanda mul

ta

ta sunt. teneatur modo illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum, nihil ab eo differens, esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile; si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens; ac sic omnis ratio uitæ gubernabitur. etenim is quoque, qui a uobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia ueri: quæ nisi probet, omnis uita tollatur. Quid enim? conscendens nauem sapiens num comprehensum animo habet, atque perceptum, se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile uideatur, se illuc uenturum esse saluum. huiusmodi igitur uisis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorq. erit, ut albam niuem esse probet, quàm erat Anaxagoras, qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam esse ne uideri quidem. et quæcunque res eum sic attinget, ut sit uisum illud probabile, neque ulla re impeditum; mouebitur. non enim est e saxo sculptus, aut e robore dolatus: habet corpus: habet animum: mouetur mente: mouetur sensibus: ut ei multa uera uideantur. neque tamen habere insignem illam, & propriam percipiendi notam, eoq. sapientem non assentiri, quia possit eiusdem modi existere falsum aliquod, cuiusmodi hoc uerum. neque nos contra

*ſenſus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falſa eſ-
ſe dicunt, longeq́. aliter ſe habere, ac ſenſibus ui-
deantur. hoc autem ſi ita ſit, ut unum modo ſenſi-
bus falſum uideatur; præſto eſt, qui neget, rem ul-
lam percipi poſſe ſenſibus. ita, nobis tacentibus,
ex uno Epicuri capite, altero ueſtro, perceptio &
comprehenſio tollitur. quod eſt caput Epicuri? ſi ul
lum ſenſibus uiſum falſum eſt; nihil percipi poteſt.
quod ueſtrum? ſunt falſa ſenſus uiſa. quid ſequitur?
ut taceam, concluſio ipſa loquitur, nihil poſſe per-
cipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur
cum illo, qui a te totus diuerſus eſt: noli mecum,
qui hoc quidem certe, falſi eſſe aliquid in ſenſibus,
tibi aſſentior. quanquam nihil mihi tam mirum ui-
detur, quàm iſta dici ab Antiocho quidem maxi-
me, cui erant, quæ paullo ante dixi, notiſſima. licet
enim hæc quiuis abitratu ſuo reprehendat, quòd ne-
gemus rem ullam percipi poſſe: certe leuior repre-
henſio eſt, quòd tamen dicimus eſſe quædam proba
bilia. non uidetur hoc ſatis eſſe uobis. ne ſit: illa cer
te debemus effugere, quæ a te uel maxime agitata
ſunt: nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi eſt
perſpicuum? explicaui paullo ante, Clitomacho au-
ctore, quo modo iſta Carneades diceret. accipe,
quemadmodum ea dicantur a Clitomacho in eo li-
bro, quem ad C. Lucilium ſcripſit poetam, cum
ſcripſiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum,
qui conſul cum M'. Manilio fuit. ſcripſit igitur his
fere uerbis: ſunt enim mihi nota, propterea quòd*

ea-

earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur. sed scriptum est ita: Academicis placere, esse rerum eiusmodi dissimilitudines, ut aliæ probabiles uideantur, aliæ contra: id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse; propterea quòd multa falsa probabilia sint, nihil autem falsi perceptum, & cognitum possit esse. itaque ait uehementer errare eos, qui dicant ab Academia sensus eripi, a quibus nunquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse; illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, ueri & certi notam. Quæ cum exposuisset, adiungit; dupliciter dici, assensus sustinere sapientem; uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri; altero, cum se a respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat; ut neque neget aliquid, neque aiat: id cum ita sit; alterum placere, ut nunquam assentiatur; alterum tenere, ut, sequens probabilitatem, ubicunque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam, aut non, respondere possit. Hic, ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moueri tamen, & agere aliquid, reliquit eiusmodi uisa, quibus ad actionem excitemur; item ea, quæ interrogati in utranque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita uisum sit, dum sine assensu. neque tamen omnia eiusmodi uisa approbat, sed ea, quæ nulla re impedirentur.

Hæc si uobis non probamus, sint falsa sane, inuidiosa certe non sunt. non enim lucem eripimus; sed ea, quæ uos percipi, comprehendiq., eadem nos, si modo probabilia sint, uideri dicimus. Sic igitur inducto & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, uides profecto, Luculle, iacere iam illud tuum perspicuitatis patrocinium. ijsdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste uester, cælum, terram, mare intuebitur: ijsdem sensibus reliqua, quæ sub quenque sensum cadunt, sentiet. mare illud quidem nunc, Fauonio nascente, purpureum uidetur: idem huic nostro uidebitur; nec tamen assentietur; quia nobismet ipsis modo cæruleum uidebatur, mane flauum, quodq. nunc, quia a sole collucet, albescit, et uibrat, dissimileq. est proximo ei continenti: ut etiam si possis rationem reddere, cur id eueniat, tamen non possis, id uerum esse, quod uidebatur oculis, defendere. Vnde memoria, si nihil percipimus; (sic enim quærebas) quòd meminisse uisa, nisi comprehensa, non possumus? Quid Polyænus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur? is postea quàm, Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? atqui, falsum quod est, id percipi non potest, ut uobismet ipsis placet. si igitur memoria perceptarum, comprehensarumq. rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendi nihil potest:

&

& omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: uera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet: sed tibi aut concedendum est ita esse; quod minime uis; aut memoriam mihi remittas, oportet; & facile esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptioq́. nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? ijs ne, quæ ipsæ fatentur coniectura se plus uti, quàm scientia; an ijs, quæ tantum id, quod uidetur, sequuntur, nec habent istam artem uestram, qua uera & falsa dijudicent? Sed illa sunt lumina duo, quæ maxime caussam istam continent. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. at id quidem perspicuum est; cum Panætius, princeps prope, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, uera esse haruspicum auspicia, oracula, somnia, uaticinationes; seq́. ab assensu sustineat. quod is potest facere, ut de ijs rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum uel improbare, uel approbare possit, dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc, cum uoles; ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, præsertim cùm possit sine assensione ipsam uerisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quòd negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. Primum enim uideri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici sensus ipsos assensus esse:

se: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi: tolli autem omnia, si uisa tollantur. hac de re in utranque partem & dicta sunt, & scripta multa. uide superiora. sed breui res potest tota confici. Ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare uisis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere; credoq́. Clitomacho ita scribenti, Herculis quendam laborem exantlatum a Carneade, quòd, ut feram & immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia sequitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quòd statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. Iam istuc te quoque impediet in nauigando, in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisq́. in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. & tamen illud usitatum, & sæpe repudiatum, refers, non ut Antipater, sed, ut ais, pressius: nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse comprehendi, id ipsum saltem, dicere, posse comprehendi. quod ipsi Antiocho pingue uidebatur, & sibi contrarium. non enim potest conuenienter dici, nihil comprehendi posse, si id ipsum comprehendi posse dicatur. illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum

decre-

decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nul lum aliud decretum habeat, & sine decretis uitam agere non possit. sed ut illa habet probabilia, non percepta: sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notã, eadem uteretur in ceteris. quam quoniam non habet, utitur probabilibus: itaque non metuit, ne confundere omnia uideatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit; item, si de officio, multisq. alijs de rebus, in quibus uersatus exercitatusq. sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neque quid faciat, neque quid respondeat. Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi: (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus Philonem maxime perturbatum: Cum enim sumeretur unum, esse quædam falsa uisa; alterum, nihil ea differre a ueris: non attendere, superius illud ea re a se esse concessum, quòd uideretur esse quædam in uisis differentia: eam tolli altero, quo neget uisa a falsis uera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos uerum omnino tolleremus. non facimus. nam tam uera, quàm falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi uideor nimis etiam nunc agere ieiune. cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio; cur eam in

tantas angustias, & in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset e uero; neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset a falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem: atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari; non repugnarem, præsertim ne Carneade quidem huic loco ualde repugnante: nunc quid facere possum? quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihilo minor: quod est tale uerum, quale falsum esse non possit. Nihil eiusmodi inuenio. itaque in cognitione nimirum assentiar, id est opinabor. hoc mihi & Peripatetici, & uetus Academia concedit, uos negatis, Antiochus in primis: qui me ualde mouet; uel quòd amaui hominem, sicut ille me; uel quòd ita iudico, politissimum, et acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum. a quo primum quæro, quo tandem modo sit eius Academiæ, cuius se esse profiteatur? ut omittam alia; hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut ueteris Academiæ, aut Peripateticorum; uel id solum percipi posse, quod esset uerum tale, quale falsum esse non posset; uel sapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrunque uerum puto: nec dico temporis

ris caussa: sed ita plane probo. Illud ferre non possum. Tu cum me incognito assentiri uetes; idq. turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas; fines bonorum malorumq. constituas, officia describas; quam uitam ingrediar, definias; idemq. etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum; perficies, ut ego, ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? uereor, ne subarroganter facias, si dixeris, tuam. atqui, ita dicas, necesse est. neque uero tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. Age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros uiros, a se instructos, dicant remp. sæpe rexisse: sustinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes uiros: Diodoto quid faciam Stoico? quem a puero audiui, qui mecum uiuit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, et diligo, qui ista Antiochia contemnit. Nostra, inquies, sola uera sunt. certe sola, si uera: plura enim uera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus; an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientẽ dico scire. Optime: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. hoc primum quale est, a non sapiente explicari sapientiam? sed disceda-

discedamus a nobismet ipsis: de sapiente loquamur: de quo, ut sæpe iam dixi, omnis hæc quæstio est. In tres igitur partes & a plerisque, & uobismet ipsis distributa sapientia est. primum ergo, si placet, quæ de natura rerum sint quæsita, uideamus: uelut illud ante. est ne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent; quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. geometræ prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere; & qui omnia uobis, quæ describunt, probant. non quæro ex his illa initia mathematicorum; quibus non concessis, digitum progredi non possunt: punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat; extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit; liniamentum sine ulla latitudine carentem. Hæc cum uera esse concessero: si adigam iusiurandum, sapientem ne prius, quàm Archimedes, eo inspectante, rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem maiorem esse, quàm terram, iuraturum putas? si fecerit; solem ipsum, quem deum censet esse, cõtempserit. quòd si geometricis rationibus non est crediturus, quæ uim afferunt in docendo, uos ipsi ut dicitis: næ ille longe aberit, ut argumentis credat philosophorum; aut, si est crediturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare: sed longum est: quæro tamen, quem sequatur. finge

aliquem

aliquem nunc fieri sapientem, non dum esse: qua po tissimum sententia melius eliget disciplinam? etsi, quamcunque eliget, insipiens eliget. sed sit inge- nio diuino: quem unum e physicis potissimum pro- babit? nec enim plus uno poterit. non persequor quæstiones infinitas: tantum de principijs rerum, e quibus omnia constant, uideamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Prin- ceps Thales, unus e septem, cui sex reliquos consen sisse primos ferunt, ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturæ dixit esse, e qua omnia gignerentur. post eius auditor Anaxi- menes, infinitum aera, sed ea, quæ ex eo oriren- tur, definita; gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infini- tam, sed eas particulas similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas mente diuina. Xenophanes, paullo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum unquam, & sempiternum, conglobata figura. Parmenides, ignem, qui mo- ueat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, ple num, & inane. Democritus huic in hoc similis, ube rior in ceteris. Empedocles, hæc peruulgata, & nota quattuor. Heraclitus, ignem. Melissus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex materia in se omnia re- cipiente mundum esse factum censet a deo sempiter num.

num. Pythagorei ex numeris, & mathematicorum initijs proficisci uolunt omnia. Ex his eliget uester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: ceteri, tot uiri, & tanti, repudiati ab eo, condemnatiq. discedent. quamcunque uero sententiam probauerit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea, quæ sensibus: nec magis approbabit, nunc lucere, quàm, quoniam Stoicus, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ & se, & ipsum fabricata sit, et omnia moderetur, moueat, regat. Erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse; quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista uera: (uides enim, iam me fateri, aliquid esse ueri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista didicerit; ueniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse unquam mundum; quòd nulla fuerit, nouo consilio inito, tam præclari operis inceptio; & ita eum esse undique aptum, ut nulla uis tantos queat motus mutationemq. moliri, nulla senectus diuturnitate temporum existere, ut hic ornatus unquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput & famam tuam, defendere necesse erit: mihi ne ut dubitem quidem relinquetur? Vt omittam leuitatem temere assentientium; quanti libertas ista æstimanda est, non mihi

mihi necesse esse, quod tibi est? cur deus, omnia no stri caussa cum faceret, (sic enim uultis) tantam uim natricum, uiperarumq. fecerit? cur mortifera tam multa perniciosa terra, mariq. disperserit? Negatis hæc tam polite, tamq. subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua solertia. cuius quidem uos maiestatem deducitis usque ad apium, formicarumq. perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis, minutorum opusculorum fabricator, fuisse uideatur. Negas sine deo posse quidquam. Ecce tibi e transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem, magni quidem muneris: sed, cum sacerdotes deorum uacationem habeant; quanto est æquius habere ipsos deos? Negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum: quæcunque sint, docet omnia esse effecta natura, nec ut ille, qui asperis, & leuibus, & hamatis, uncinatisq. corpusculis concreta hæc esse dicat, interiecto inani. somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem, singulas mundi partes persequens, quidquid aut fit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opere magno liberat, et me timore. quis enim potest, cum existimet a deo se curari, non & dies, & noctes diuinum numen horrere, &, si quid aduersi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamen assentior: neque uero tibi. modo hoc, modo illud probabilius uidetur. latent ista omnia, Luculle, crassis

ßis occultata et circũfuſa tenebris; ut nulla acies hu mani ingenij tanta ſit, quæ penetrare in cælum, ter ram intrare poſſit. corpora noſtra non nouimus: qui ſint ſitus partium, quam uim quæque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipſi, quorum intererat ea noſſe, aperuerunt, ut ea uiderent. nec eo tamen aiunt empiricis notiora eſſe illa, quia poſſit fieri, ut patefacta, & detecta mutentur. ſed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſcribere, aperire, diuidere poſſumus, ut uideamus, terra ne penitus defixa ſit, & quaſi radicibus ſuis hæreat, an media pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, eamq́. eſſe terram multarum urbium, & montium. portenta uidentur. ſed tamen neque ille, qui dixit, iurare poſſet, ita ſe rem habere; neque ego. Non ne etiam dicitis, eſſe e regione nobis, e contraria parte terræ, qui aduerſis ueſtigijs ſtent contra noſtra ueſtigia, quos Antipodas uocatis? cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor, quàm eis, qui, cum audiunt, deſipere uos arbitrantur? Nicetas Syracuſius, ut ait Theophraſtus, cælum, ſolem, lu nam, ſtellas, ſupera denique omnia ſtare cenſet, neque, præter terrá, rem ullam in mundo moueri: quæ cum circum axem ſe ſumma celeritate conuertat, & torqueat, eadem effici omnia, quæ, ſi ſtante terra cælum moueretur. atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, ſed paul lo obſcurius. Quid tu Epicure? loquere. putas ſolem eſſe tantulum? ego ne uobis quidem tantum.

ſed

sed & uos ab illo irridemini: & ipsi illum uicissim eluditis. liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius; qui nihil istorum sciri putat posse. Sed redeo ad animum, & corpus. Satis ne tandem ea nota sunt nobis, quæ neruorum natura sit, quæ uenarum? tenemus ne, quid animus sit? ubi sit? denique, sit ne, aut, ut Dicæarcho uisum est, ne sit quidem ullus? si est; tres ne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis, an simplex, unusq. sit? si simplex; utrum sit ignis, an anima, an sanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod, intelligi, quale sit, uix potest: et, quidquid est, mortale sit, an æternum? nam utraque in parte multa dicuntur. Horum aliquid uestro sapienti certum uidetur: nostro, ne quid maxime quidem probabile sit, occurrit: ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. sin agis uerecundius, & me accusas, non quòd tuis rationibus non assentiar, sed quòd nullis: uincam animum, cuiq. assentiar deligam: quem potissimum? quem? Democritum. semper enim, ut scitis, studiosus nobilitatis fui. urgebor iam omnium uestrum conuicio. Tu ne aut inane quidquam putes esse, cum ita completa, & conferta sint omnia, ut &, quod mouebitur corporum, cedat, &, quà quidque cesserit, aliud ilico subsequatur; aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici posse præclaram? &, cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabi-

lis;

lis; innumerabiles, ſupra, infra, dextra, ſiniſtra, ante, poſt, alios diſſimiles; alios eiuſdẽ modi mundos eſſe? et, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteolosq. uidemus, ſic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingenijs, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputantes? &, ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo uidere uideamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere? tu uero ne iſta aſciueris, ne ue fueris commenticijs rebus aſſenſus. nihil ſentire, eſt melius, quàm tam praua ſentire. Non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem. quæ tu, uide, ne impudenter etiam poſtules, non ſolum arroganter; præſertim cum iſta tua mihi ne probabilia quidem uideantur. nec enim diuinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror; fatumq. illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exædificatum quidem hunc mundum diuino conſilio exiſtimo. atque haud ſcio, an ita ſit. Sed cur rapior in inuidiam? licet ne per uos neſcire, quod neſcio? an Stoicis ipſis inter ſe diſceptare, mihi cum ijs non licebit? Zenoni, & reliquis fere Stoicis æther uidetur ſummus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quaſi maiorum eſt gentium Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur, diſſenſione ſapientum, dominum noſtrum ignorare; quippe qui neſciamus, ſoli, an ætheri ſeruiamus. Solis autem magnitudo (ipſe enim

hic

hic radiatus me intueri uidetur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. Vos uero huius magnitudinem, quasi decempeda, hinc enim me quasi ma
* *lis architectis mensuræ uestræ nego hoc, permensi, refertis. ergo credere dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? Neque tamen istas quæstiones physicorum exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorumq. naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioq. naturæ. erigimur: elatiores fieri uidemur: humana despicimus; cogitantesq. supera, atque cælestia, hæc nostra, ut exigua, & minima, contemnimus: indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si uero aliquid occurret, quod uerisimile uideatur: humanissima completur animus uoluptate. Quæret igitur hæc & uester sapiens, & hic noster; sed uester, ut assentiatur, credat, affirmet; noster, ut uereatur temere opinari; præclareq. agi secum putet, si in eiusmodi rebus, uerisimile quod sit, inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumq. notionem. sed paullulum ante dicendum est. Non mihi uidentur considerare, cum physica ista ualde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores uideantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant, lucere nunc, quàm, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut uetare: nec magis affirmabunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non*

possunt, plus quàm duo de uiginti partibus maiorem esse, quàm terram. ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest; qui cete ras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit: magnitudo autem solis percipi non potest: qui igitur id approbat, quasi percipiat; nullam rem percipit. Responderint posse percipi, quantus sol sit: non repugnabo, dummo do eodem pacto cetera percipi, comprehendiq. dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, mi nus ue comprehendi: quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi. Sed, quod cœperam, quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos et bonorum, & malorum summa referatur. qua de re est igitur inter summos uiros maior dissensio? et omitto illa, quæ relicta iam uidentur, & Herillum, qui in cognitione, & scientia summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset; uides, quantum ab eo dissenserit, & quàm non multum a Platone Megarici: quorum fuit nobilis disciplina: cuius, ut scriptum uideo, princeps Xenophanes, quem modo no minaui: deinde eum secuti Parmenides, & Zeno: itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur: post Euclides, Socratis discipulus, Megareus: a quo idem illi Megarici dicti; qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, & simile, & idem, & semper. hi quoque multa a Platone. a Menedemo autem, quòd is Eretrias fuit, Eretriaci appellati:

lati: quorum omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua uerum cerneretur. illis similia, sed, opinor, explicata uberius, & ornatius. hos si contemnimus, atque abiectos putamus; illos certe minus despicere debemus, Aristonem; qui cum Zenonis fuisset auditor, re probauit illa, quæ ille uerbis; nihil esse bonum, nisi uirtutem; neque malum, nisi quod uirtuti esset contrarium: in medijs ea momenta, quæ Zeno uoluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moueri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem, quæ ἀπαθῆ nominantur. Has igitur tot sententias omittamus: hæc uideamus, quæ nunc diu, multumq. defensa sunt. Alij uoluptatem finem esse uoluerunt. quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici: post Epicurus, cuius est disciplina nunc notior, neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa uoluptate consentiens. Voluptatem autem, & honestatem fines esse, Callipho censuit: uacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem cum honestate, Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honeste autem uiuere, fruentem rebus ijs, quas primas homini natura conciliet, & uetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime: & Aristoteles, eiusq. amici nunc proxime uidentur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui ijs rebus, quas primas

natura conciliauisset. honestum autem, quod ducatur a conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bonorum, qui inuentor, & princeps Stoicorum fuit. Iam illud perspicuum est, omnibus finibus ijs bonorum, quos exposui, malorum fines esse contrarios. ad uos nunc refero, quem sequar: modo ne quis illud tam ineruditum, absurdumq. respondeat; quemlibet, modo aliquem. nihil potest dici inconsideratius. cupio sequi Stoicos: licet ne? omitto, per ipsum Aristotelem, meo iudicio in philosophia prope singularem: per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidem, si perpauca mutauisset, germanissimus Stoicus. erit igitur res iam in discrimine. nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut ueteris Academiæ. utrunque non potest. est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio uitæ definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione uitæ dissident. nó potest igitur uterque sapiens esse, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus: peccat Stoicus, rei falsæ assentiens. uos quidem nihil dicitis a sapiente tam alienum esse. sin uera sunt Zenonis: eadem in ueteres Academicos Peripateticos dicenda. hic igitur, neu

** tri assentiens. si nunquam, uter est prudentior? Quid, cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab ijs, quos amat, Stoicis; non ne indicat, non posse illa probabilia esse sapienti? placet Stoicis, omnia peccata esse paria: at hoc Antiocho uehementissime*

tissime displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? dicuntur quidem, & acuta mihi uidentur in utranque partem, & paria. nonne caueam, ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo maior etiam dissensio. Zeno in una uirtute positam beatá uitam putat. quid Antiochus? etiam, inquit, beatam, sed non beatissimam. deus ille, qui nihil censuit deesse uirtuti: homuncio hic, qui multa putat, præter uirtutem, homini partim cara esse, partim etiam necessaria. sed ille, uereor, ne uirtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præsertim Theophrasto multa diserte, copioseq́. dicente: & hic, metuo, ne uix sibi constet: qui cum dicat eße quædam & corporis, & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor. tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur: & tamen, nisi alterutrum sit, uirtutem iacere plane puto. Verum in his discrepant: quid illa, in quibus consentiunt? num pro ueris probare possumus? sapientis animum nunquam neque cupiditate moueri, neque lætitia efferri. Age, hæc probabilia sane sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. sapiens ne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? satis durum; sed Zenoni necessarium; cui, præter honestum, nihil est in bonis; tibi uero Antioche

tioche minime; cui, præter honestatem, multa bona, præter turpitudinem, multa mala uidentur: quæ & uenientia metuat sapiens, necesse est, & ue nisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, ueteris Academici, de luctu. est enim non magnus, uerum aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad uerbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas, metum cauendi caussa, misericordiam, ægritudinemq́. clementiæ: ipsam iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant: recte, secus ne, alias uiderimus: atrocitas quidem ista tua quo modo in ueterem Academiam irruperit, nescio. illa uero ferre non possum: non quòd mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque: mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα *nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse uultis. illi unquam dicerent, sapientes solos reges? solos diuites? solos formosos? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinqueuirum quidem quenquam, nisi sapientem? postremo, solum ciuem? solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exules, seruos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas*

las

las nostras, non esse leges? ne urbes denique, aut ciuitates, nisi quæ essent sapientium? Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem bono modo, tantum, quantum uidebitur. Legi apud Clitomachum, cum Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum, qui tum P. Scipione & M. Marcello cos. prætor esset, eum, qui cum auo tuo, Luculle, consul fuit, sane doctum hominem, ut indicat ipsius historia scripta græce, iocantem dixisse Carneadi: ego tibi, Carneade, prætor esse non uideor, quia sapiens non sum; nec hæc urbs, nec in ea ciuitas? Tum ille: huic Stoico non uideris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi uolebat, non dubitasset, quin & prætor ille esset, & Roma urbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille noster est plane, ut supra dixi, Stoicus, perpauca balbutiens. uos autem mihi ueremini, ne labar ad opinionem, & aliquid asciscam & comprobem incognitum: quod minime uultis. quid consilij datis? testatur sæpe Chrysippus, tres solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum; circumcidit, & amputat multitudinem: aut enim honestatem esse finem, aut uoluptatem, aut utrunque: nam qui dicant summum bonum id esse, si uacemus omni molestia; eos inuidiosum nomen uoluptatis fugere, sed in uicinitate uersari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate coniũgerent: nec multo secus eos, qui ad ho

nestatem prima naturæ commoda adiungerent. ita tres reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. Sit sane ita: quanquam à Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facile diuellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. ueruntamen uideo, quàm suauiter uoluptas sensibus nostris blandiatur. labor, ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit, hominem iungit deo. possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur, Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur; ut Calliphontem sequar: cuius quidem sententiam Carneades ita studiose defensitabat, ut eam probare etiam uideretur: quanquam Clitomachus affirmabat, nunquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. sed, si ipsum finem uelim sequi; non ne ipsa seueritas, & grauis, & recta ratio mihi obuersetur? tu, cum honestas in uoluptate contemnenda consistat, honestatem cum uoluptate, tanquam hominem cum bellua, copulabis? unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, uoluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non, magna contentio. alterum si sequare, multa ruūt, et maxime communitas cum hominū genere, caritas, amicitia, iustitia, reliquæ uirtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nā quæ uoluptate, quasi mercede aliqua, ad officiū impellitur, ea non est uirtus, sed fallax

imi-

imitatio, simulatioq. uirtutis. Audi contra illos, qui nomen honestatis a se ne intelligi quidem dicant: nisi forte, quod gloriosum sit in uulgus, id honestum uelimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normã, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ: a qua qui aberrauisset, eum nunquam, quid in uita sequatur, habiturum. Nihil igitur me putabis, hæc, & alia innumerabilia cum audiam, moueri? tam moueor, quàm tu, Luculle: neque me minus hominem, quàm te, putaueris. tantũ interest, quòd tu, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas, uerum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse uis; deq. eo nulla ratione neque pelli, neque moueri potes: ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si aßẽsus sim, non assentiar sæpe falsè; quoniam uera a falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum iudicia ista dialecticæ nulla sint. Venio enim iam ad tertiã partẽ philosophiæ. Aliud iudicium Protagoræ est, qui putet id cuique uerum esse, quod cuique uideatur: aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones intimas, nihil putant esse iudicij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, et in rerum notitijs, & in uoluptate constituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueritatemq. ipsam, abductam ab opinionibus et a sensibus, cogitationis ipsius, & mentis esse uoluit. Num quid horum probat noster Antiochus? ille uero ne maiorum quidem suorum. ubi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione lo-

quendi

quendi multi, & multum probati; aut ipsum Aristotelem, quo profecto nihil est acutius, nihil politius; a Chrysippo pedem nunquam. quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo iudicare oporteat, uerum, falsum ne sit, si quid ita connexum est, ut hoc; si dies est, lucet; quanta contentio est? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore suo, quàm multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo uel principes dialecticorum, Antipater, & Archidemus, opiniosissimi homines, nonne multis in rebus dissentiunt? Quid me igitur, Luculle, in inuidiam, et tanquam in concionem uocas? & quidem, ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernas iubes. quò enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes conuenerint, facile contra uos incitabuntur. expromam primũ illa inuidiosa, quòd eos omnes, qui in concione stabunt, exules, seruos, insanos esse dicatis: deinde ad illa ueniam, quæ iam non ad multitudinem, sed ad uosmet ipsos, qui adestis, pertinent. negat enim uos Zeno, negat Antiochus scire quidquam. quo modo, inquies? nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. at scire negatis, quenquam rem ullam nisi sapientem. et hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam cũ, extensis digitis, aduersam manũ ostenderat, uisum, inquiebat,

inquiebat, huiusmodi est; deinde, cum paullum digi tos constrinxerat, assensus huiusmodi; tum cum pla ne compresserat, pugnumq. fecerat, comprehensio- nem illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam no men ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposu it. cum autem læuam manum admouerat, et illum pugnum arcte, uehementerq. compresserat; scien- tiam talem esse dicebat: cuius cōpotem, nisi sapien tem, esse neminem. sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc Catule lucere nescis: nec tu Hortensi, in tua uilla nos esse. Num nimis hæc inuidiose dicuntur? hæc tamen minus ele- ganter, illa subtilius. Sed quo modo tu, si nihil cōpre hendi posset, artificia concidere dicebas; nec mihi da bas, id, quod probabile esset, satis magnam uim ha bere ad artes: sic ego nunc tibi refero, artē sine scien tia esse non posse. an pateretur hoc Zeusis, aut Phi dias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? quòd si eos docuisset aliquis, quā uim habere diceretur scientia: desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent; cum didicissent, id tollere nos, quod nusquam esset; quod autem satis esset ipsis, re- linquere. quam rationem maiorum etiam compro- bat diligentia: qui primum iurare ex sui animi sen- tentia quenque uoluerunt; deinde ita teneri, si sciēs falleret; quòd inscientia multa uersaretur in uita; tum, qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret etiam quod ipse uidisset; quæq. iurati indices cogno- uissent, ut ea non esse facta, sed ut, uideri, pronuntia rent.

rent. Verum, quoniam non ſolum nauta ſignificat, ſed etiam Fauonius ipſe inſuſurrat, nauigandi nobis, Luculle, tempus eſſe; et quoniam ſatis multa dixi; eſt mihi perorandum. poſthac tamen, cũ hæc quære mus, potius de diſſenſionibus tantis ſummorum uiro rum diſſeramus, de obſcuritate naturæ, deq́. errore tot philoſophorum, qui de bonis, contrarijſq́. rebus tantopere diſcrepant, ut, cum plus uno uerum eſſe non poſſit, iacere neceſſe ſit tot, & tam nobiles diſci plinas; quàm de oculorum, ſenſuumq́. reliquorum mendacijs, et de ſorite, aut pſeudomeno; quas plagas ipſi contra ſe Stoici texuerunt. Tum Lucullus, non moleſte, inquit, fero nos hæc contuliſſe. ſæpius enim congredientes nos, & maxime in Tuſculanis noſtris, ſi qua uidebuntur, requiremus. Optime, inquam: ſed quid Catulus ſentit? quid Hortenſius? Tum Catulus, ego ne, inquit? ad patris reuoluor ſen tentiam: quam quidem ille Carneadeá eſſe dicebat: ut percipi nihil putem poſſe, aſſenſurum autem non percepto, id eſt opinaturum, ſapientem exiſtimem, ſed ita, ut intelligat ſe opinari, ſciatq́. nihil eſſe, quod
* *cõprehendi et percipi poſſit. per* ἐποχὴν *illam omniũ rerum cõprobans, illi alteri ſententiæ, nihil eſſe quod percipi poſſit, uehementer aſſentior. Habeo, inquã, ſententiam tuã; neque eam admodum aſpernor: ſed tibi quid tandẽ uidetur Hortenſi? Tum ille ridens, tollendum teneo te, inquam. nam iſta Academiæ eſt propria ſententia. Ita ſermone confecto, Catulus re manſit, nos ad nauiculas noſtras deſcendimus.*

CICERO VARRONI S. D.

ETSI, munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, ut admoneam te, non ut flagitem. misi autem ad te quattuor admonitores, non nimis uerecundos. nosti enim profecto os adolescentioris Academiæ. ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandaui, ut rogarent. expectabam omnino iam diu, meq́. sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quamsimillimo munere: sed, cum tu tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq́. nostri quo possem litterarum genere declararem. feci igitur sermonem, inter nos habitum in Cumano, cum esset una Pomponius. tibi dedi partes Antiochinas; quas a te probari, intellexisse mihi uidebar: mihi sumpsi Philonis. puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquam locuti sumus: sed nosti morem dialogorum. post hæc autem, mi Varro, quamplurima, si uidebitur, & de nobis, & inter nos, sero fortasse, sed superiorum temporum fortuna reip. caussam sustineat: hæc ipsi præstare debemus. atque utinam, quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis,

hæc

hæc inter nos studia exercere possemus. quanquam tum quidem uel aliæ quæpiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur uiuere uelimus? mihi uero cum his ipsis uix, his autem detractis, ne uix quidem. Sed hæc coram, & sæpius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo; tuumq. in ea re consilium probo. Cura ut ualeas.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM, EDITIONIS SECVNDAE, LIBER I.

IN CVMANO *nuper cum mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis a M. Varrone, uenisse eum Roma pridie uesperi, & , nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs ijsdem, et uetustate amicitiæ coniunctũ: itaque con festim ad eum ire perreximus: paullumq́. cum eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus; átque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo, atque ea percunctantibus nobis, & si quid forte Roma noui; Atticus, omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit; & quære potius, ecquid ipse noui. silent enim diutius musæ Varronis, quàm solebant: nec tamen istum cessare, sed cælare quæ scribat, existimo. Minime uero, inquit ille. intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari uelit: sed habeo opus magnum in manibus; quòd iam pridem ad hunc ipsum (me autem dicebat) quædam institui, quæ & sunt magna sane, & limantur a me politius. Et ego, ista quidem, inquam, Varro,*

Varro, iam diu expectans, non audeo tamen flagitare. audiui enim e Libone nostro, cuius nosti studium, (nihil enim eiusmodi cælare possumus) non ea te intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus unquam deponere. illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentē uenit a te requirere. sed nunc, postea quàm sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamq. ueterem illam, a Socrate ortam, latinis litteris illustrare; quæro, quid sit, cur, cum multa scribas, genus hoc prætermittas; præsertim cum et ipse in eo excellas; & id studium, totaq. ea res longe ceteris & studijs, & artibus antecedat. Tum ille, rem a me sæpe deliberatam, et multū agitatam, requiris. itaque, non multum hæsitans, respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu; quòd ista ipsa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam cum philosophiam uiderem diligentissime litteris græcis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent græcis doctrinis eruditi, græca potius, quàm nostra lecturos; sin a Græcorum artibus, et disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione græca intelligi nō possunt: itaque ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. uides autem eadem ipse. didicisti enim non posse nos Amafanij, aut Rabirij similes esse; qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis uulgari sermone disputant, nihil definiunt, nihil par-

tium-

tiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec disserendi putant. nos autem præceptis dialecticorum, & oratorum, (quoniam utranque uim unam esse nostri putant) sic parentes, ut legibus, uerbis, quanquam nouis, cogimur uti: quæ docti, ut dixi, a Græcis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Iam uero, physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem, possem scribere ita plane ut Amafanius. quid est enim magnum, cum caussas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quæ contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit, & format effectio. Adhibenda etiam geometria est: (quoniam quibusnam quisquam enuntiare uerbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere?) hæc ipsa de uita, & moribus, de expetendis, fugiendisq. rebus. illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim, non ignoras, quæ sit, & quanta subtilitas. siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud uerum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi: quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus, sensum mouentibus, nec suspicari. si uero Academiam ueterem persequamur, quã nos, ut scis, probamus: quàm erit illa acute explicãda nobis? quàm argute, quàm

obscure etiam contra Stoicos disserendum? Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo & ad uitæ consuetudinem, & constantiam quantam possum, & ad delectationem animi; nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, maius, aut melius a dijs datum munus homini: sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto, id est ad Græcos ire iubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quàm riuulos consectentur. quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci ut essent nota nostris. a Græcis enim peti non poterant, ac post L. Aelij nostri occasum, ne a Latinis quidem. et tamen in illis ueteribus nostris, quæ, Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dialectice dicta: quæ quo facilius minus docti intelligerent iucunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus, in ijs ipsis antiquitatum procemijs philosophice scribere uoluimus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt, inquam, ista, Varro. nam nos, in nostra urbe peregrinantes, errantesq., tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt; ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere. tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumq. rerum nomina,

nomina, genera, officia, cauſſas aperuiſti: pluri-
mumq. poetis noſtris, omninoq. latinis et litteris lu-
minis attuliſti, & uerbis: atque ipſe uarium, &
elegans, omni fere numero, poema feciſti: philo-
ſophiamq. multis locis inchoaſti, ad impellendum
ſatis, ad docendum parum. Cauſſam autem proba
bilem tu quidem affers: (aut enim græca legere ma
lent, qui erunt eruditi; aut ne hæc quidem, qui illa
neſciunt) ſed da te mihi nunc: ſatis ne probas? im-
mo uero & hæc, qui illa non poterunt, & qui græ
ca poterunt, non contemnent ſua. quid enim cauſ-
ſæ eſt, cur poetas latinos græcis litteris eruditi le-
gant, philoſophos non legant? an, quia delectat
Ennius, Pacuuius, Attius, qui non uerba, ſed
uim græcorum expreſſerunt poetarum? quanto ma
gis philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Aeſchylum,
Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitentur,
Ariſtotelem, Theophraſtum? Oratores quidem
laudari uideo, ſi qui e noſtris Hyperidem ſint, aut
Demoſthenem imitati. ego autem, (dicam enim,
ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum
cauſſæ, dum reip. non ſolum cura, ſed quædam
etiam procuratio multis officijs implicatum, et con
ſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam, &, ne ob-
ſoleſcerent, renouabam, cum licebat, legendo: nunc
uero & fortunæ grauiſſimo percuſſus uulnere, &
adminiſtratione reip. liberatus, doloris medicinam
a philoſophia peto, & otij oblectationem hanc ho-
neſtiſſimam iudico. aut enim huic ætati hoc maxi-

me aptum est; aut ijs rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum; aut etiam ad nostros ciues erudiendos nihil utilius: aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud uideo, quod agere possimus. Brutus quidem noster, excellens omni genere laudis, sic philosophiam latinis litteris persequitur, nihil ut ijsdem de rebus græca desideres. et eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu; cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da, quæso, te huic etiam generi litterarum. Tum ille, istuc quidem considerabo, nec uero sine te. sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te ueterem iam, inquit, tractari autem nouam. Qui ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum ueterem e noua, quàm nobis in nouam e uetere? certe enim recentissima quæque sunt correcta et emendata maxime. quanquam Antiochi magister Philo, magnus uir, ut tu existimas ipse, negarit in libris, quod coram etiam ex ipso audiebamus, duas Academias esse: erroremq. eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripserit. Immo uero & istam, & totam ueterem Academiam, a qua absum tam diu, renouari a te, nisi molestum est, uelim: & simul assidamus, inquam, si uidetur. Sane istud quidem, inquit. sum enim admodum infirmus. sed uideamus, idem ne

Attico

Attico placeat fieri a me, quod te uelle uideo. Mihi uero, inquit ille. quid est enim, quod malim, quàm ex Antiocho iam pridem audita recordari, & simul uidere, satis ne ea commode dici possint latine? Quæ cum sunt dicta, in conspectu consedimus omnes. Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi uidetur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerũt, auocauisse philosophiam, & ad uitam communem adduxisse, ut de uirtutibus, & uitijs, omninoq. de bonis rebus, & malis quæreret, cælestia autem uel procul esse a nostra cognitione censeret, uel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene uiuendum conferre. hic in omnibus fere sermonibus, qui ab ijs, qui illum audierunt, perscripti uarie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios; nihil se scire dicat, nisi id ipsum; eoq. præstare ceteris, quòd illi, quæ nesciant, scire se putẽt, ipse, se nihil scire, id unum sciat; ob eamq. rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quòd hæc esset una omnis sapientia, non arbitrari sese scire, quod nesciat. quæ cum diceret constanter, & in sententia permaneret; omnis eius oratio tum in uirtute laudanda, & in omnibus hominibus ad uirtutis studium cohortandis consumebatur; ut Socraticorum libris, maximeq. Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui uarius, & multiplex, & copiosus fuit, una & consen-

ſentiens duobus uocabulis philoſophiæ forma inſtituta eſt, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cum Speuſippum, ſororis filium, Plato philoſophiæ quaſi heredem reliquiſſet, duos autem præſtantiſſimos ſtudio, atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Ariſtotelem Stagiritem: qui erant cũ Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lyceo; illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium, cœtus erant & ſermones habere ſoliti, ex loci uocabulo nomen habuerunt: ſed utrique Platonis ubertate completi certam quandam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, &, nulla affirmatione adhibita, conſuetudinem diſſerendi reliquerunt. ita facta eſt diſſerendi, quod minime Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ. quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. nihil enim inter Peripateticos, & illam ueterẽ Academiam differebat. abundantia quadam ingenij præſtabat, ut mihi uidetur quidem, Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſque, & eadem rerum expetendarum fugiendarumq́ partitio. Sed quid ago, inquit? aut ſum ne ſanus, qui hæc uos doceo? nam etſi non ſus Mineruam, ut aiunt: tamen inepte, quiſquis Mineruam docet. Tum Atticus, tu uero, inquit, perge, Varro. ual-

de

de enim amo nostra, atque nostros: meq. ista delectant, cum latine dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam, putas? qui philosophiam iam professus sim populo nostro exhibiturum. Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo, iam accepta a Platone, philosophandi ratio triplex; una de uita, & moribus; altera de natura, & rebus occultis; tertia de disserendo, &, quid uerum, quid falsum, quid rectum in oratione, prauum ue, quid consentiens, quid repugnans, iudicando. Ac primam partem illam bene uiuendi a natura petebant, eiq. parendum esse dicebant, neque ulla alia in re, nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum, quò omnia referrentur: constituebantq., extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia e natura, & animo, & corpore, & uita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus; ualetudinem, uires, pulchritudinem in toto; in partibus autem sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum, ut in pedibus celeritatem, uim in manibus, claritatem in uoce, in lingua etiam explanatam uocum impressionem. Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingenij uirtutem idonea. eaq. ab ijs in naturam, & mores diuidebantur. naturæ celeritatem ad discendum, & memoriam dabant: quorum utrunque mentis esset proprium, & ingenij. morum autem putabant studia esse, & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assidui

 tate,

tate, partim ratione formabant. in quibus erat phi losophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quædam ad uirtutem appellatur; quod autem absolutum, id est uirtus, quasi perfectio naturæ, omniumq. rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo hæc animorum. Vitæ autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant, quæ ad uirtutis usum ualerent. Iam, uirtus animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quàm beatæ uitæ adiuncta sunt. Hominem esse censebant quasi partem quandam ciuitatis, & uniuersi generis humani, eumq. esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem ac naturali bono sic agunt: cetera autem pertinere ad id putant, aut ad agendum, aut ad tuendum, ut diuitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab ijs inducitur ratio bonorum. Atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falso: est enim hæc partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. communis hæc ratio, & utrisque hic bonorum finis uidebatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæq. ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo, atque in ipsa uirtute uersantur. itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in una uirtute esse positam beatam uitam, nec tamen beatissimam, nisi ad-

adiungerentur & corporis, & cetera, quæ supra dicta sint, ad uirtutis usum idonea. Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in uita, & officij ipsius initium reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura præscriberet. hinc gignebatur fuga desidiæ, uoluptatumq. contemptio: ex quo laborum, dolorumq. susceptio multorum, magnorumq., recti honestiq. caussa, et earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ: unde & amicitia existebat, & iustitia, atque æquitas. hæc & uoluptatibus, & multis uitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma, atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam diuiderent in res duas; ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ea, qua efficeretur aliquid. in eo, quod efficeret, uim esse censebant; in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam; in utroque tamen utrunque: neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla ui contineretur, neque uim sine aliqua materia. nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. Sed, quod ex utroque, id iam corpus, & quasi qualitatem quandam nominabant. dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, a quibus hæc iam diu tractantur, utamur uerbis interdum inauditis. Nos uero, inquit Atticus. quin etiam græcis licebit utare, cum uoles; si te latina forte deficient. Bene sane

ne facis: sed enitar, ut latine loquar, nisi in huiuscemodi uerbis, ut philosophiam, aut rhetoricen, aut physicen, aut dialecticen appellem; quibus, ut alijs multis, consuetudo iam utitur pro latinis. Qualitates igitur appellaui, quas ποιότητας *Græci uocant: quod ipsum apud Græcos non est uulgi uerbum, sed philosophorum, atque id in multis. dialecticorum quoque uerba nulla sunt publica: suis utuntur. et id quoque commune omnium fere artium. aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex alijs transferenda. quod si Græci faciunt, qui in his rebus tot iam sæcula uersantur: quanto id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primum tractare conamur? Tu uero, inquam, Varro, bene etiã meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum. Audebimus ergo, inquit, nouis uerbis uti te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex ijs ortæ. principes sunt uniusmodi, & simplices. ex his autem ortæ uariæ sunt, & quasi multiformes. itaque aer quoque, (utimur enim pro latino) ignis, & aqua, & terra, prima sunt. ex ijs autem ortæ animantium formæ, earumq. rerum, quæ gignuntur e terra. ergo illa initia (ut e græco uertam) elementa dicuntur: e quibus aer, & ignis mouendi uim habent, & efficiendi, reliquæ partes accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quintum genus, e quo essent astra, mentesq. singulares,*

eorum

eorum quattuor, quæ ſupra dixi, diſſimile Ariſtoteles quoddam eſſe rebatur. Sed ſubiectam putant omnibus ſine ulla ſpecie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando uſitatius hoc uerbum, & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expreſſa, atque effecta ſint, quæ tota omnia accipere poſſit, omnibusq. modis mutare, atque ex omni parte, eoq. etiam interire non in nihilum, ſed in ſuas partes, quæ infinite ſecari, ac diuidi poſſint; cum ſit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat: quæ autem moueantur, omnia interuallis moueri; quæ interualla item infinite diuidi poſſint. et cum ita moueatur illa uis, quam qualitatem eſſe diximus; & cum ſic ultro citroq. uerſetur: & materiam ipſam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellant qualia; e quibus in omni natura cohærente, & continuata cum omnibus ſuis partibus effectum eſſe mundum; extra quem nulla pars materiæ ſit, nullumq. corpus: partes autem eſſe mundi omnia, quæ inſint in eo, quæ natura ſentiente teneantur, in qua ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna: nihil enim ualentius eſſe, a quo intereat. quam uim animum eſſe dicunt mundi, eandemq. eſſe mentem, ſapientiamq. perfectam: quem deum appellant, omniumq. rerum, quæ ſunt ei ſubiectæ, quaſi prudentiam quandam, procurantem cæleſtia maxime, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum neceſſitatem appellant, quia nihil aliter poſ-

possit, atque ab ea constitutum sit, inter quasi fatalem et immutabilem continuationem ordinis sempiterni: non nunquam quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuisa, nec opinata nobis propter obscuritatem ignorationemq. caussarum. Tertia deinde philosophiæ pars, quæ erat in ratione, & disserendo, sic tractabatur ab utrisque: quanquam oriretur a sensibus, tamen non esse iudicium ueritatis in sensibus. mentem uolebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneam, cui crederetur; quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi ideam appellabant, iam a Platone ita nominatam: nos recte speciem possumus dicere. Sensus autẽ omnes hebetes, & tardos esse arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ subiectæ sensibus uiderentur: quæ essent aut ita paruæ, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles, & concitatæ, ut nihil unquam unum esset constans, ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant. scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus. qua de caussa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. Verborum etiam explicatio probabatur, qua de caussa quæque essent ita nominata: quam etymologiam appellabant. Post argumentis, & quasi rerum notis utebantur ad probandum, & ad concludendum

id,

id, quod explanari uolebant: in quo tradebatur omnis dialectica disciplina, id est orationis ratione conclusæ. huic quasi ex altera parte oratoria uis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodatæ. Hæc erat illis prima, a Platone tradita: cuius quas acceperim disputationes, si uultis, exponam. Nos uero uolumus, inquam; ut pro Attico etiam respondeam. Et recte, inquit, respondes. præclare enim explicatur Peripateticorum, & Academiæ ueteris auctoritas. Aristoteles primus species, quas paullo ante dixi, labefactauit: quas mirifice Plato erat amplexatus; ut in his quiddam diuinum esse diceret. Theophrastus autem, & oratione suauis, & ita moderatus, ut præ se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, uehementius etiam fregit quodam modo ueteris disciplinæ auctoritatem: spoliauit enim uirtutem suo decore, imbecillamq. reddidit, quòd negauit in ea sola positum esse beate uiuere. Nam Strato, eius auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semouendus est: qui cum maxime necessariam partem philosophiæ, quæ posita est in uirtute, & moribus, reliquisset, totumq. se ad inuestigationem naturæ contulisset; in ea ipsa plurimum discedit a suis. Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemq. susceperant; & post hos Polemo, & Crates, unaq. Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ a superioribus acceperant, tuebantur.

bantur. iam Polemonem audiuerunt assidue Zeno, & Arcesilas. sed Zeno, cum Arcesilam anteiret ætate, ualdeq. subtiliter dissereret, & peracute moueretur, corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si uidetur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi uero, inquam, uidetur: quod uides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus, neruos uirtutis incideret; sed contra, qui omnia, quæ ad beatam uitam pertinerent, in una uirtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis, idq. appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, et unum bonum. cetera autem, etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria. ijs ipsis alia interiecta, & media numerabat. quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione dignanda docebat; contraq. contraria: neutra autem in medijs relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti; sed, quæ essent sumenda, ex ijs alia pluris esse æstimanda, alia minoris; quæ pluris, ea præposita appellabat; reiecta autem, quæ minoris. Atque ut hæc non tam rebus, quàm uocabulis commutauerat: sic inter recte factum, atque peccatum, officium, et contra officium media locabat quædam, recte facta sola in bonis actionibus ponens, praue, id est peccata, in malis. officia autem & seruata, prætermissaq., media putabat, ut dixi. Cumq. superiores non omnem uirtu-

tem

tem in ratione esse dicerent, sed quasdam uirtutes natura, aut more perfectas: hic omnes in ratione ponebat. Cumq. illi ea genera uirtutum, quæ supra dixi, seiungi posse arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri posse disserebat, nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse præclarum, nec tamen uirtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. Cumq. perturbationē animi illi ex homine non tollerent; naturaq. & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri lætitia dicerent, sed ea cōtraherent, in angustumq. deducerent: hic omnibus his quasi morbis uoluit carere sapientem. Cumq. eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, et rationis expertes; aliaq. in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur: nam & perturbationes uoluntarias esse putabat, opinionisq. iudicio suscipi; & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Hæc fere de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primum ut in quattuor initijs rerum illis quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim, ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, et mentem, atque sensus. Discrepabat etiam ab ijsdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis: cuius generis Xenocrates, et superiores etiam animum esse dixerunt: nec uero, aut quod efficeret ali-

aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autē in illa tertia philosophiæ parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos uisum appellemus licet, & teneamus hoc uerbum quidem: erit enim utendum in reliquo sermone sæpius. Sed ad hæc, quæ uisa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam esse uult in nobis positam, & uoluntariam. Visis non omnibus adiungebat fidem, sed ijs solum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ uiderentur: id autem uisum cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile. Feretis hæc? Nos uero, inquam. quonam enim modo καταληπτὸν diceres? Sed, cum acceptum iam, & approbatum esset, comprehensionem appellabat, similem ijs rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo uerbo ante nemo tali in re usus esset. plurimisq. idem nouis uerbis (noua enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat: &, si ita erat comprehensum, ut conuelli ratione non posset, scientiam; sin aliter, inscientiam nominabat; ex qua existeret etiam opinio, quæ esset imbecilla, & cum falso, incognitoq. communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamq. neque in rectis, neque in prauis numerabat, sed

soli

ſoli credendum eſſe dicebat. e quo ſenſibus etiam fidem tribuebat; quòd, ut ſupra dixi, comprehenſio facta ſenſibus & uera eſſe illi, & fidelis uidebatur; non quòd omnia, quæ eſſent in re, comprehenderet; ſed quia nihil, quod cadere in eam poſſet, relinqueret; quodq́. eam natura quaſi normam ſcientiæ, & principium ſui dediſſet; unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia ſolum, ſed latiores quædam ad rationem inueniendam uiæ reperiuntur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, et ſuſpitionem, & uno nomine omnia, quæ eſſent aliena firmæ & conſtantis aſſenſionis, a uirtute, ſapientiaq́. remouebat. Atque in ijs fere commutatio conſtitit omnis, diſſenſioq́. Zenonis a ſuperioribus. Quæ cum dixiſſet; breuiter ſane, minimeq́. obſcure expoſita eſt, inquam, a te, Varro, & ueteris Academiæ ratio, & Stoicorum: uerum eſſe autem arbitror, ut Antiocho, noſtro familiari, placebat, correctionem ueteris Academiæ potius, quàm aliquam nouam diſciplinam, putandam. Tunc Varro, tuæ ſunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc deſciſcis, & ea, quæ ab Arceſila nouata ſunt, probas, docere, quod, et qua de cauſſa diſſidium factum ſit; ut uideamus, ſatis ne iſta ſit iuſta defectio. Tú ego, cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit, non pertinacia, aut ſtudio uincendi, ut mihi quidem uidetur, ſed earum rerum obſcuritate,

 ritate,

ritate, quæ ad confeßionem ignorationis adduxerant Socratem, &, ueluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pæne ueteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt; angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula uitæ, &, ut Democritus, in profundo ueritatem esse demersam; opinionibus & institutis omnia teneri, nihil ueritati relinqui: deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt. itaque Arcesilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto, neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi posset: quibus de caußis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quenquam, neque aßertione approbare: cohibereq. semper, & ab omni lapsu continere temeritatem; quæ tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quàm cognitioni, & perceptioni aßertionem, approbationemq. præcurrere. huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies iam plerosque deduceret; ut, cum in eadem re paria contrarijs in partibus momenta rationum inuenirentur, facilius ab utraque parte aßertio sustineretur. Hanc Academiam nouam appellabant: quæ mihi uetus uidetur: siquidem Platonem ex illa uetere numeramus: cuius in libris nihil affirmatur, & in utranque partem multa dißeruntur, de omni-

omnibus quæritur, nihil certi dicitur. ſed tamen illa, quam expoſui, uetus, hæc noua nominetur: quæ uſque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arceſila fuit, in eadem Arceſilæ ratione permanſit. Carneades autem, nullius philoſophiæ partis ignarus, et, ut cognoui ex ijs, qui illum audierant, maximeq́. ex Epicureo Zenone, qui, cum ab eo plurimum diſſentiret, unum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

Et multa ex primo hoc libro, & tres reliqui deſiderantur.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER I.

NON ERAM *nescius, Brute, cum, quæ summis ingenijs, exquisitaq. doctrina philosophi græco sermone tractauissent, ea latinis litteris mandaremus, fore ut hic noster labor in uarias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, & ijs quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tam multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi græcis litteris, contemnentes latinas, qui se dicant in græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras uocent; genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen, & dignitatis nostræ esse negent. Contra quos omnes dicendum breuiter existimo. quanquam philosophiæ quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro, quo a nobis philosophia defensa, & collaudata est, cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio. qui liber cum & tibi probatus uideretur, & ijs, quos ego posse iudicare arbitrarer; plura suscepi, ueritus ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, diffici-*

ficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum, coerceri, reprimiq. non potest: ut propemodum iustioribus utamur illis, qui omnino auocent a philosophia, quàm ijs, qui rebus infinitis modum constituant, in req. eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. siue enim ad sapientiam perueniri potest: non paranda solum nobis ea, sed fruenda etiam est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris; et quærendi defatigatio turpis est, cum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienæ modum statuat industriæ? nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum uicinum non uult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre, denique;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor. Iis igitur est difficilius satisfacere, qui se latina scripta dicunt contemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum ijdem fabellas latinas, ad uerbum de græcis expressas, non inuiti legant? quis enim tam inimicus pæne nomini Romano est, qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat, aut reijciat? qui se ijsdem Euripidis fabulis delectari dicat, latinas litteras oderit? Synephebos ego, inquit, potius

Cæ-

Cæcilij, aut Andriam Terentij, quàm utranque Menandri legam? A quibus tam dissentio, ut, cum Sophocles uel optime scripserit, Electram tamen male conuersam Atilij mihi legendam putem. de quo Licinius, Ferreum scriptorem: uerum, opinor: scriptorem tamen, ut legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi uidentur, quibus nostra ignota sunt. an,

Vtinam ne in nemore,

nihilo minus legimus, quàm hoc idem græcum: quæ autem de bene beateq. uiuendo a Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit latine? Quòd si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab ijs, quos probamus; eisq. nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur græca anteponant ijs, quæ & splendide dicta sint, neque sint conuersa de græcis? nam si dicerent ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. quid enim est a Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisq. familiarem nostrum Possidonium. quid Theophrastus? mediocriter ne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num desistunt de ijsdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, &

ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? quòd ſi Græci leguntur a Græcis, iiſdem de rebus alia ratione compoſitis: quid eſt, cur noſtri a noſtris non legantur? Quanquam, ſi plane ſic uerterem Platonem, aut Ariſtotelem, ut uerterunt noſtri poetæ fabulas; male, credo, mererer de meis ciuibus, ſi ad eorum cognitionem diuina illa ingenia transferrem: ſed id neque feci adhuc; nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto: locos quidem quoſdam, ſi uidebitur, transferam, & maxime ab iis, quos modo nominaui, cum inciderit, ut id apte fieri poſſit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro ſolet. Nec uero, ut noſter Lucilius, recuſabo, quo minus omnes mea legant. utinam ille Perſius, Scipio uero, & Rutìlius multo etiam magis: quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait ſe, & Conſentinis, & Siculis ſcribere. facete is quidem, ſicut alias: ſed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret; & ſunt illius ſcripta leuiora; ut urbanitas ſumma appareat, doctrina mediocris. ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græcis quidem cedentem in philoſophia, audeam ſcribere? quanquam a te ipſo id quidem facio prouocatus gratiſſimo mihi libro, quem ad me de uirtute miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam uſu uenire, ut abhorreant a Latinis, quòd inciderint in inculta quædam & horrida, de malis græcis latine ſcripta deterius. Quibus ego aſſentior, dummodo a ſe de iiſdem rebus ne Græcos quidem legendos

pu-

putent. res uero bonas, uerbis electis, grauiter, ornateq. dictatas, quis non legat? nisi qui se plane Græcum dici uelit: ut a Scæuola est prætore salutatus Athenis Albutius. quem quidem locum cum multa uenustate, et omni sale idem Lucilius: apud quem præclare Scæuola:.

Græcum te, Albuti, quàm Romanum, atque Sabinum,
Municipem Pontij, Titij, Annij, centurionum,
Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumq.,
Maluisti dici. græce ergo prætor Athenis,
Id quod maluisti, te, cum ad me acccedi', saluto:
Χαῖρε inquam Tite. Lictores omnesq., cohorsq.,
Χαῖρε. hinc hostis Mucij Albutius, hinc inimicus.

*Sed iure Mucius: ego autem satis mirari non queo, unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & sæpe disserui; latinam linguam non modo non inopem, ut uulgo putarent, sed locupletio- *rem etiam esse, quàm græcam. quando enim uel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quàm fuit quem imitarentur, ullus orationis uel copiosæ, uel elegantis ornatus defuit? ego uero, cum forensibus operis, laboribus, periculis non deseruisse mihi uideor præsidium, in quo a populo R. locatus sum; debeo profecto, quantumcunque possim, in eo quoque laborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei; nec*

cum

cum istis tantopere pugnare, qui græca legere malint, modo legant illa ipsa, nec simulent; & ijs seruire, qui uel utrisque litteris uti uelint, uel, si suas habent, illas non magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi a nobis, æqui esse debent: quòd & scripta multa sunt, sic, ut plura nemini e nostris; & scribentur fortasse plura, si uita suppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophia litteris mandamus, legere assueuerit, indicabit nulla ad legendum his esse potiora. quid est enim in uita tantopere quærendum, quàm cum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quò sint omnia bene uiuendi, recteq. faciendi consilia referenda, quid sequatur natura ut summum ex rebus expetendis, quid fugiat ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio; quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere uitæ optimum, & uerissimum sit, exquirere? an, partus ancillæ sit ne in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis, P. Scæuolam, M. Manilium; ab hisq. M. Brutus dissentiet: quod & acutum genus est, et ad usus ciuium non inutile; nosq. ea scripta, reliquaq. eiusdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ uitam continent omnem, negligentur? nam, ut sint illa uendibiliora, hæc uberiora certe sunt. quanquam id quidem licebit ijs existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstio-

ſtionem de finibus bonorum & malorum fere a nobis explicatam eſſe ijs litteris arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, ſed etiam quid a ſingulis philoſophiæ diſciplinis diceretur, perſecuti ſumus. Vt autem a facillimis ordiamur, prima ueniat in medium Epicuri ratio, quæ pleriſque notiſſima eſt: quā a nobis ſic intelliges expoſitam, ut ab ijs ipſis, qui eam diſciplinam probant, non ſoleat accuratius explicari. uerum enim inuenire uolumus, non tanquam aduerſarium aliquem conuincere. Accurate autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defenſa eſt Epicuri ſententia de uoluptate: a meq. ei reſponſum, cum C. Triarius, in primis grauis, & doctus adoleſcens, ei diſputationi intereſſet. nam cum ad me in Cumanum, ſalutandi cauſſa, uterque ueniſſet; pauca primo inter nos de litteris, quarum ſummum erat in utroque ſtudium; deinde Torquatus, quoniam nacti te, inquit, ſumus aliquando otioſum, certe audiam, quid ſit, quòd Epicurum noſtrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt qui ab eo diſſentiunt, ſed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum uidiſſe uerum, maximiſq. erroribus animos hominum liberauiſſe, & omnia tradidiſſe, quæ pertinent ad bene, beateq. uiuendum. ſed exiſtimo te, ſicut noſtrum Triarium, minus eo delectari, quòd iſta Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci uix poſſum, ut ea, quæ

quæ senserit ille, tibi non uera uideantur. Vide quantum, inquam, fallare Torquate. oratio me istius philosophi non offendit: (nam & complectitur uerbis, quod uult; et dicit plane, quod intelligam: et tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner; si non habeat, non admodum flagitem) re mihi non æque satisfacit, & quidem locis pluribus. sed, quot homines, tot sententiæ: falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto; modo, quæ dicat ille, bene noris. Hic, nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas, quorum utrunque audiui, cũ mihi nihil sane, præter sedulitatem, probarent; omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. atque eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui; cum miraretur ille quidem utrunque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieq. inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat unquam controuersia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus. Democrito adijcit perpauca, mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere uult, mihi quidem deprauare uideatur. ille, atomos quas appellat, id est corpora indiuidua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter

ter

ter se cohærescant; ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæq. cernantur, omnia; eumq. motum atomorum nullo a principio, sed ex æterno tempore, intel ligi conuenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur. quanquam utriusque cum multa non probo; tum illud in primis, quòd, cũ in rerum natura duo quærenda sint, unum, quæ ma teria sit, ex qua quæque res efficiantur; alterũ, quæ uis sit, quæ quidque efficiat; de materia disseruerũt; uim, et caussam efficiendi reliquerunt. sed hoc commune uitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim, eadem illa indiuidua, et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam, hunc naturalẽ esse om nium corporum motum. deinde ibidem homo acutus; cum illud occurreret, si omnia deorsum e regio ne ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alterã posset attingere: itaque attulit rem commenticiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus: ita effici cõ plexiones, et copulationes, et adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesq. partes mundi, quæq. in eo essent. Quæ cum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod uult. nàm & ipsa declinatio ad libidinem fingitur: (ait enim declinare atomum sine caussa: quo nihil turpius phy sico, quàm, fieri sine caussa quidquam, dicere) et illum motum, naturalem omnium ponderum, ut ip se constituit, e regione inferiorem locũ petentium, sine caussa eripuit atomis: nec tamen id, cuius caus-

sa

sa hæc finxerat, assecutus est. nam siue omnes ato-mi declinabunt, nullæ unquam cohærescent; siue aliæ suo nutu recte ferentur: primum erit hoc qua-si prouincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferentur: deinde eadem illa atomorum, in quo eti-am Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud qui-dem physici est, credere aliquid esse minimum. quod profecto nunquam putauisset, si a Polyeno, fami-liari suo, geometriam discere maluisset, quàm il-lam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus uidetur, quippe homini erudito, in geometriaq. perfecto: huic bipedalis fortasse. tantum enim esse censet, quantus uidetur, uel paullo aut maiorem, aut minorem. ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti, atomi, inane, ima-gines; quæ idola nominant; quorum incursione non solum uideamus, sed etiam cogitemus. infinitio ip-sa, quam ἀπειρίαν uocant, tota ab illo est: tum in-numerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. quæ etsi mihi nullo modo probantur: ta-men Democritum, laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem uituperatum. Iam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λογικὴ dicitur, iste uester plane, ut mihi quidem uidetur, inermis ac nudus est: tollit definitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturq. ratio, tra dit: non, qua uia captiosa soluantur, ambigua di-stin-

ſtinguantur, oſtendit: iudicia rerum in ſenſibus ponit: quibus ſi ſemel aliquid falſi pro uero probatum ſit, ſublatum eſſe omne iudicium ueri & falſi putat. In tertia uero parte, quæ eſt de uita, & moribus, in conſtitutione finis nil generoſum ſapit, atque magnificum: confirmat illud uel maxime, quod ipſa natura, ut ait ille, aſciſcat, & reprobet, id eſt uoluptatem, & dolorem. ad hæc, & quæ fugiamus, & quæ ſequamur, refert omnia. quod quanquam Ariſtippi eſt, a Cyrenaicisq́. melius, liberiusq́. defenditur: tamen eiuſmodi eſſe iudico, ut nihil homine uideatur indignius. ad maiora enim quædam nos natura genuit, & conformauit, ut mihi quidem uidetur. ac fieri poteſt, ut errem: ſed ita prorſus exiſtimo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen inuenerit, aut torquem illum hoſti detraxiſſe, ut aliquam ex eo perciperet corporis uoluptatem; aut cum Latinis tertio conſulatu conflixiſſe apud Veſerim propter uoluptatem. quòd uero ſecuri filium percuſſerit, priuauiſſe ſe etiam uidetur multis uoluptatibus; cum ipſi naturæ, patrioq́. amori prætulerit ius maieſtatis atque imperij. Quid T. Torquatus, is, qui conſul cum Cn. Octauio fuit? cum illam ſeueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, ut eum, Macedonum legatis accuſantibus, quòd pecunias prætorem in prouincias cepiſſe arguerent, cauſſam apud ſe dicere iuberet; req́. ex utraque parte audita, pronuntiaret eum non talem uideri fuiſſe in imperio

rio, quales eius maiores fuissent; & in conspectum suum uenire uetuit; nunquid uidetur tibi de uoluptatibus suis cogitauisse? Sed, ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam prætereat omnes uoluptates; dolores denique quosuis suscipere malit, quam deserere ullam officij partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed uidentur leuiora, ueniamus. Quid tibi Torquate, quid huic Triario litteræ, quid historiæ, cognitioq. rerum, quid poetarum euolutio, quid tanta tot uersuum memoria uoluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: hæc enim ipsa mihi sunt uoluptati, & erant illa Torquatis. nunquam hoc ita defendit Epicurus, neque uero tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam multi sunt Epicurei: sunt aliæ quoque caussæ: sed multitudinem hoc maxime allicit, quòd ita putat dici ab illo, recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiam, id est uoluptatem. homines optimi non intelligunt, totam rationem euerti, si ita se res habeat. nam, si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte & per se esse iucunda: per se esset & uirtus, & cognitio rerum, quod minime ille uult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam: de cetero, uellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior; (est enim, quod ita tibi uideri necesse est, non satis politus ijs artibus, *

quas

quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios a studijs. quanquam te quidem uideo minime esse deterritum. Quæ cum dixissem, magis ut illum prouocarem, quàm ut ipse loquerer; tum Triarius leniter arridens, tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne e philosophorum choro sustulisti. quid enim ei reliquisti, nisi id, te, quoquo modo loqueretur, intelligere quid diceret? Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur; sed, si quæ in his corrigere uoluit, deteriora fecit. Differendi artem nullam habuit. Voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum uidit, deinde hoc quoque alienum: nam ante Aristippus, & ille melius. etenim quasi detractis de homine sensibus. Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes eius, a quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem, quæ ille diceret? cum præsertim, illa perdiscere, ludus esset. quamobrem differentium inter se reprehensiones non sunt uituperandæ. maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones, concertationesq́. in disputando pertinaces, indigna mihi philosophia uideri solent. Tunc Torquatus, prorsus, inquit, assentior. neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte disputari potest. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ uelim. An me, inquam, nisi te audire uellem, censes hæc dicturum fuisse?

Vtrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet, an de una uoluptate quæri, de qua omne certamen est? Tuo uero id quidem arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamq. maximam: de physicis alias: & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem solis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehensa, & correcta permultá. nunc dicam de uoluptate, nihil scilicet noui, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero; tibiq., si mihi probabis ea, quæ dices, libenter assentiar. Probabo, inquit; modò ista sis æquitate, quam ostendis: sed uti oratione perpetua malo, quàm interrogare, aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere exorsus est. Primum igitur, inquit, agam sic, ut ipsi auctori huius disciplinæ placet: constituam, quid, & quale sit id, de quo quærimus; non quo ignorare uos arbitrer; sed ut ratione, & uia procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum. quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in uoluptate ponit: quod summum bonum esse uult, summumq. malum dolorem: idq. instituit docere sic: Omne animal, simul atque natum sit, uoluptatem appetere, eaq. gaudere ut summo bono; dolorem aspernari, ut summum malum, &, quantum possit, a se repellere; idq. facere nondum deprauatum, ipsa natura

tura

tura incorrupte, atque integre iudicante. itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quamobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor sit: sentiri hoc putat, ut calere ignem, niuem esse albam, dulce mel; quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere: interesse enim inter argumentum, conclusionemq. rationis; & inter mediocrem animaduersionem, atque admonitionem: altera, occulta quædam, & quasi inuoluta aperiri; altera prompta, & aperta indicari: etenim, quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est; necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, a natura ipsa iudicari: uoluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum: etenim quid percipit, & quid iudicat, quo aut appetat, aut fugiat aliquid, præter uoluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam e nostris, qui hæc subtilius uelint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu iudicari; sed animo etiam, ac ratione intelligi posse, & uoluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum: itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alij autem, quibus ego assentior; cum a philosophis compluribus permulta dicuntur, cur nec uoluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor; non existimant oportere nimi-

um nos caussæ confidere; sed, & argumentandum, & accurate disserendum, & rationibus conquisitis de uoluptate & dolore disputandum, putant. Sed, ut perspiciatis unde omnis iste error natus sit uoluptatem accusantium, doloremq. laudantium, totam rem aperiam; eaq. ipsa, quæ ab illo inuentore ueritatis, & quasi architecto beatæ uitæ dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam uoluptatem, quia uoluptas sit, aspernetur, aut oderit, aut fugiat; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptatem sequi nesciunt. neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci uelit; sed quia non numquam eiusmodi incidunt tempora, ut labore, & dolore magnam aliquam quærat uoluptatem. Ut enim ad minima ueniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem uel eum iure reprehenderit, qui in ea uoluptate uelit esse, qua nihil molestiæ consequatur? uel illum, qui dolorem eum fugiat, quo uoluptas nulla pariatur? At uero eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditijs præsentium uoluptatum delenitі, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non prouident. similiq. sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est laborum, & dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi

gendi optio; cumq. nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus; omnis uoluptas assumenda est, omnis dolor depellendus: temporibus autem quibusdam, aut officijs debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eueniet, ut & uoluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. itaque harum rerum hic tenetur a sapiẽte delectus, ut aut, reijciendis uoluptatibus, maiores alias consequatur; aut, perferendis doloribus, asperiores repellat. Hanc ego cum teneam sententiam; quid est cur uerear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante tum memoriter, tum etiam erga nos amice & beneuole collegisti. nec me tamen, laudandis maioribus meis, corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti. quorum facta quẽadmodum, quæso, interpretaris? siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? at id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant, atque turbentur, ut, earum motus & impetus quò pertineant, non intelligamus. tu tam egregios uiros censes tantas res gessisse sine caussa? quæ fuerit caussa, mox uidero: interea hoc tenebo; si ob aliquam caussam ista, quæ sine dubio præclara sunt, fecerint, uirtutem his per se ipsam caussam non fuisse. Torquem detraxit hosti. & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adijt. in oculis quidem exercitus.

 Quid

Quid ex eo consecutus est? laudem, & caritatem: quæ sunt uitæ sine metu degendæ præsidia firmissima. Filium morte multauit. si sine caussa; nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamq. crudeli: sin, ut dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam, exercitumq. in grauissimo bello animaduersionis metu contineret; saluti prospexit ciuium, qua intelligebat contineri suam. Atque hæc ratio late patet. in quo enim maxime consueuit iactare uestra se oratio, tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & fortibus uiris commemorandis, eorumq. factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore laudandis; id totum euertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, constituto; ut aut uoluptates omittantur maiorum uoluptatum adipiscendarum caussa; aut dolores suscipiantur maiorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum hominum factis illustribus & gloriosis satis hoc loco dictum sit. erit enim iam de omnium uirtutum cursu ad uoluptatem proprius disserendi locus. nunc autem explicabo, uoluptas ipsa quæ, qualisq. sit; ut tollatur error omnis imperitorum; intelligaturq., ea, quæ uoluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quàm grauis, quàm continens, quàm seuera sit. non enim hanc solam sequimur, quæ suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus; sed maximã illam uoluptatem habemus, quæ percipitur omni dolore detracto. nam quoniam,

cum priuamur dolore, ipsa liberatione, & uacuitate omnis molestiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, uoluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte nominata est uoluptas. ut enim, cum cibo & potione fames sitisq. depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert uoluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficiet uoluptatis. itaque non placuit Epicuro medium esse quiddam inter dolorem, & uoluptatem: illud enim ipsum, quod quibusdam medium uidetur, cum omni dolore caret, non modo uoluptatem esse, uerum etiam summam uoluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus; eum necesse est aut in uoluptate esse, aut in dolore. omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam uoluptatem; ut postea uariari uoluptas distinguiq. possit, augeri amplificariq. non possit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete, & urbane Stoicos irridente, statua est in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu, quæ manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum: nunquidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? nihil sane. at, si uoluptas esset bonum, desideraret. ita credo. non est igitur uoluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute; nihil ad Epicurum. nam si ea sola uoluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam,

& ad eos cum suauitate afflueret, & illaberetur: nec manus esse contenta posset ulla uacuitate doloris sine iucundo motu uoluptatis. sin autem summa uoluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte Chrysippe concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta; secundum non recte, si uoluptas esset bonum, fuisse desideraturam. iccirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in uoluptate est. Extremum autem esse bonorum uoluptatem, ex hoc facile perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore uoluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis; quòd mors sensu careat, dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis soleat esse; ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio consoletur. ad ea cum accedit, ut neque diuinum numen horreat; nec præteritas uoluptates effluere patiatur; earumq. assidua recordatione lætetur: quid est, quod huic possit, quod melius sit, accidere? Statue contra aliquem confectum tātis animi, corporisq. doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt; nulla spe proposita, fore leuius aliquando; nulla præterea nec præsenti, nec expectata uoluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? quòd si uita doloribus

re-

referta maxime fugienda est: summum profectò malum est, uiuere cum dolore. cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum, cum uoluptate uiuere. nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat tanquam in extremo: omnesq. et metus, et ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res ulla, quæ sua natura aut solicitare possit, aut frangere. præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a uoluptate, aut a dolore. quod cum ita sit; perspicuum est, omnes rectas res, atque laudabiles eò referri, ut cum uoluptate uiuatur. quoniam autem id est uel summum bonum, uel ultimum, uel extremum, quod Græci τέλος *nominant; quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum, iucunde uiuere. id qui in una uirtute ponunt, &, splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; errore maximo, si Epicurum audire uoluerint, liberantur. istæ enim uestræ eximiæ pulchræq. uirtutes, nisi uoluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ ualetudinis caussa probamus; & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, utilitate, non arte, laudatur: sic sapientia, quæ ars uiuendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret; nunc expetitur, quòd est tanquam artifex conquirendæ, & comparandæ uoluptatis. quam autem dicam uolupta-*

luptatem, iam uidetis; ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea. Nam cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum uita uexetur; ob eumq́. errorem & uoluptatibus maximis sæpe priuentur, & prauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda, quæ, & terroribus, cupiditatibusq́. detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate direpta, certissimam se nobis ducem præbeat ad uoluptatem. sapientia enim est una, quæ mæstitiam pellat ex animis; quæ nos exhorrescere metu non sinat; qua præceptrice in tranquillitate uiui potest, omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditates enim sunt insatiabiles; quæ non modo singulos homines, sed uniuersas familias euertunt; totam etiã labefactant sæpe remp. ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. nec hæ sese foris solum iactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt; sed intus etiam in animis inclusæ, inter se dissident, atque discordant. ex quo uitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solum, amputata circuncisaq́. inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus sine ægritudine possit, & sine metu uiuere. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene uiuendum aptior partitio, quàm illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ; alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ; tertium, quæ nec naturales, nec necessariæ. quarum ea ra-

tio

tio est, ut necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant: propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabiles, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inueniri potest. Quòd si uitam omnem uideamus perturbari errore, & inscitia, sapientiamq. esse solam, quæ nos a libidinum impetu, & formidinum terrore uindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat iniurias, et omnes monstret uias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter uoluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademq. ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. nec enim satis est iudicare, quid faciendum, non faciendum ue sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. plerique autem, quòd tenere, atque seruare id, quod statuerunt, non possunt; uicti, & debilitati, obiecta specie uoluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid prouenturum sit, prouident; ob eamq caussam propter uoluptatem & paruam, & non necessariam, & quæ uel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graues, tum in damna, tum in dedecora in-

cur-

currunt; sæpe etiam legum, iudiciorumq. pœnis obligantur. qui autem ita frui uolunt uoluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur; & qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi uoluptatem maximā adipiscuntur prætermittenda uoluptate: ijdem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse, temperantiamq. expetendam, non quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum per se ipsa allicit, nec patientia, nec assiduitas, nec uigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura, metuq. uiuamus, animumq., & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. ut enim mortis metu omnis quietæ uitæ status perturbatur; & ut, succumbere doloribus, eosq. humili animo, imbecilloq. ferre, miserum est; ob eamq. debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, non nulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus omni est liber cura, & angore; cum & mortem contemnit; qua qui affecti sunt, in eadem caussa sunt, qua ante quàm nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit maximos morte finiri, paruos multa habere internalla quietis, mediocrium nos esse dominos; ut, si tolera-

*tolerabiles ſint, feramus; ſin minus, æquo animo e uita, cum ea nõ placeat, tanquam e theatro exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiamq. uituperari, nec fortitudinem patientiamq. laudari ſuo nomine; ſed illas reijci, quia dolorem pariant; has optari, quia uoluptatem. Iuſtitia reſtat, ut de omni uirtute ſit dictum. ſed ſimilia fere dici poſſunt. ut enim ſapientiam, temperãtiam, fortitudinem copulatas eſſe docui cum uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli, nec diſtrahi poſſint: ſic de iuſtitia iudicandum eſt: quæ non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum ui ſua, atque natura, quod tranquillet animos; tum ſpe, nihil earum rerum defuturum, quas natura deprauata deſiderat. quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia ſemper animum excruciant, & ſemper ſolicitant, turbulentæq. ſunt: ſic, cuius in mente conſedit, hoc ipſo, quòd * adeſt, turbulenta non poteſt fieri: & ſi uero molita quippiam eſt, quamuis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum. plerunque improborum facta primo ſuſpitio inſequitur, deinde ſermo, atque fama, tum accuſator, tum iudex. multi etiam, ut te conſule, ipſi ſe indicauerunt. quòd ſi qui ſatis opibus hominum ſibi contra conſcientiam ſepti eſſe, & muniti uidentur; deorum tamen numen horrent; eaſq. ipſas ſolicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a dijs immortalibus ſupplicij cauſſa importari putant.*

quæ

quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas uitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas tum consciẽtia factorum, tum pœna legum, odioq. ciuium? & tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperij, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda unquam improbe parta minuit, sed auget potius, atque inflammat: ut coercendi magis, quàm dedocendi esse uideantur. Inuitat igitur uera ratio bene sanos ad iustitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti iniuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur; nec obtinere, si effecerit: & opes uel fortunæ, uel ingenij liberalitati magis conueniunt; qua qui utuntur, beneuolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quiete uiuendum, caritatem, præsertim cum omnino nulla sit caussa peccandi. quæ enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla iniuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est: nihil enim desiderabile concupiscunt; plusq. in ipsa iniuria detrimenti est, quàm in ijs rebus emolumenti, quæ iniuria pariuntur. itaque ne iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia iucunditatis uel plurimum afferat. nam, diligi, & carum esse, iucundum est, propterea quia tutiorem uitam, & uoluptatum efficit pleniorem. itaque nõ ob ea solum incommoda, quæ eueniunt improbis, fugiendam improbitatẽ putamus, sed multo etiam

ma-

magis, quòd, cuius in animo uersatur, nunquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere. Quòd si ne ipsarum quidem uirtutum laus, in qua maxime ceterorum philosophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad uoluptatem; uoluptas autem est sola, quæ nos uocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atque extremum bonorum omnium, beateq. uiuere nihil aliud sit, nisi cum uoluptate uiuere. Huic certæ stabiliq. sententiæ quæ sint coniuncta, explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, et malorum, id est in uoluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem uoluptates, & dolores nasci fatemur e corporis uoluptatibus, & doloribus. itaque concedo, quod modo dicebas, cadere caussa, si qui e nostris aliter existiment: quos quidem uideo esse multos, sed imperitos. quanquã autem & lætitiam nobis uoluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrunque & ortum esse e corpore, et ad corpus referri, nec ob eam caussam non multo maiores esse & uoluptates, & dolores animi, quàm corporis. nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus: animo autem & præterita, & futura. ut enim æque doleamus animo, cum corpore doleamus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur. quod idem licet transferre in uoluptatem, ut ea maior

ior sit, si nihil tale metuamus. Iam, illud quidem perspicuum est, maximam animi aut uoluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram uitam afferre momenti, quàm eorum utrumuis, si æque diu sit in corpore. non placet autem, detracta uoluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si uoluptas ea, quæ sensum moueat, nulla successerit. eo intelligi potest, quanta uoluptas, non dolere, sit. sed ut ijs bonis erigimur, quæ expectamus: sic lætamur ijs, quæ recordamur. stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita, grata recordatione renouata, delectant. est autem situm in nobis, ut & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus, & secunda iucunde ac suauiter meminerimus. sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona. O præclaram beate uiuendi, & apertam, & simplicem, & directam uiam. cum enim certe nihil homini possit melius esse, quàm uacare omni dolore, & molestia, perfruiq. maximis & animi, & corporis uoluptatibus: uidetis ne, quàm nihil prætermittatur, quod uitam adiuuet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? Clamat Epicurus, is, quem uos nimis uoluptatibus esse deditum dicitis, non posse iucunde uiui, nisi sapienter, honeste, iusteq. uiuatur; nec sapienter,

bo-

honeste, iuste, nisi iucunde. neque enim ciuitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus. quo minus animus a se ipse dissidens, secumq. discordans gustare partem ullam liquidæ uoluptatis & liberæ potest. atqui pugnantibus & contrarijs studijs, consilijsq. semper utens, nihil quieti uidere, nihil tranquilli potest. quòd si corporis grauioribus morbis uitæ iucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immensæ, & inanes, diuitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam uoluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ, mærores, qui animos exedunt conficiunq. curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis præsenti, futuro ue seiunctum. nec uero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. Accedit etiam mors; quæ quasi saxum Tantalo semper impendet: tum superstitio; qua qui est imbutus, quietus esse nunquam potest. præterea bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modo expectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximeq. cruciantur, cum sero sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperijs, aut opibus, aut gloriæ. nullas enim consequuntur uoluptates; quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosq. susceperant. Ecce alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperan-

tes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi, alij autem etiam amatorijs leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, proterui, ijdem intemperantes, & ignaui, nunquam in sententia permanentes. quas ob caussas in eorum uita nulla est intercapedo molestiæ. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus. multoq. hoc melius nos, uerriusq., quàm Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quàm splendido nomine: uirtutem autem, nixam hoc honesto, nullam requirere uoluptatem, atque ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. Sed possunt hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, uerum etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur: finitas habet cupiditates: negligit mortem: de dijs immortalibus sine ullo metu uera sentit: non dubitat, si ita melius sit, de uita migrare: his rebus instructus semper in uoluptate est: neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat uoluptatum, quàm dolorum: nam & præterita grate meminit; & præsentibus ita potitur, ut animaduertat, quáta sint ea, quamq. iucunda; neque pendet ex futuris, sed expectat illa, fruitur præsentibus; ab ijsq. uitijs, quæ paullo ante collegi, abest plurimum; &, cum stultorum uitam cum sua comparat, magna afficitur uoluptate: dolores autem, si qui incurrunt, nunquam

uim

uim tantam habent, ut non plus habeat ſapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. Optime uero Epicurus, quòd exiguam dicit fortunam interuenire ſapienti, maximasq́. ab eo, & grauiſſimas res conſilio ipſius, & ratione adminiſtrari, nec maiorem uoluptatem ex infinito tempore ætatis percipi poſſe, quàm ex hoc percipiatur, quod uideamus eſſe finitum. In dialectica autem ueſtra nullam uim exiſtimauit eſſe nec ad melius uiuendum, nec ad commodius diſſerendum. In phyſicis quidem, cum plurimum poſſint, ea ſcientia, & uerborum uis, & natura orationis, et conſequentium, repugnantium ue ratio poteſt perſpici. omnium autem rerum natura cognita, leuamur ſuperſtitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum; e qua ipſa horribiles exiſtunt ſæpe formidines: denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus; quæ natura deſideret: tum uero, ſi ſtabilem ſcientiam rerum tenebimus; ſeruata illa, quæ quaſi delapſa de cælo eſt ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur, nunquam ullius oratione uicti ſententia deſiſtemus. niſi autem rerum natura perſpecta erit, nullo modo poterimus ſenſiuum iudicia defendere. quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a ſenſibus. qui ſi omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognoſci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil poſſe percipi dicunt; ij, remotis ſenſibus, ne id ipſum quidem expedire poſſunt,

quod differunt. præterea, ſublata cognitione, & ſcientia, tollitur omnis ratio & uitæ degendæ, & rerum gerendarum. Sic e phyſicis & fortitudo ſumitur contra mortis timorem, & conſtantia contra metum religionis, et ſedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione ſublata; et moderatio, natura cupiditatum, generibusq́. earum explicatis; &, ut modo docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa conſtituto, ueri a falſo diſtinctio traditur. Reſtat locus huic diſputationi uel maxime neceſſarius, de amicitia: quam, ſi uoluptas ſummum ſit bonum, affirmatis nullam omninò fore. de qua Epicurus quidem ita dicit: omnium rerum, quas ad beate uiuendum ſapientia comparauerit, nihil eſſe maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius. neque uero hoc oratione ſolum, ſed multo magis uita, et factis, et moribus comprobauit. quod quàm magnum ſit, fictæ ueterum fabulæ declarant. in quibus tam multis, tamq́. uarijs, ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur; ut ad Oreſtem peruenias, profectus a Theſeo. at uero Epicurus una in domo, et ea quidem anguſta, quàm magnos, quantaq́. amoris conſpiratione conſentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non neceſſe eſt. Tribus igitur modis uideo eſſe a noſtris de amicitia diſputatum. Alij, cum eas uoluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent eſſe per ſe ipſas tam expetendas,

quàm

quàm nostras expeteremus; quo loco uidetur quibusdam stabilitas amicitiæ uacillare; tuentur tamen eum locum, seq. facile, ut mihi uidetur, expediunt. ut enim uirtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant a uoluptate posse discedere. nam cum solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit; ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis, confirmatur animus, & a spe pariendarum uoluptatum seiungi non potest. atque ut odia, inuidiæ, despicationes aduersantur uoluptatibus: sic amicitiæ non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt uoluptatum tam amicis, quàm sibi: quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitæ tenere possumus; neque uero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos, & nosmet ipsos diligamus: iccirco & hoc ipsum efficitur in amicitia; & amicitia cum uoluptate connectitur. nam et lætamur amicorum lætitia æque, ac nostra; & pariter dolemus angoribus. quocirca eodé modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in se ipsum; quosq. labores propter suam uoluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici uoluptatem. quæq. de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper uoluptatibus inhærent; eadem de amicitia dicenda sunt. præclare enim Epicurus his pæne uerbis. Eadem, inquit, scientia confirmauit animum, ne quod

aut ſempiternum, aut diuturnum timeret malum; quæ perſpexit, in hoc ipſo uitæ ſpatio amicitiæ præſidium eſſe firmiſſimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra ueſtra conuicia, ſed tamen ſatis acuti; qui uerentur, ne, ſi amicitiam propter noſtram uoluptatem expetēdam putemus, tota amicitia quaſi claudicare uideatur: itaque primos congreſſus, copulationesq. conſuetudinum, inſtituendarum amicitiarum, fieri propter uoluptates: cum autem uſus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorēſcere tādem; ut, etiam ſi nulla ſit utilitas ex amicitia, tamen ipſi amici propter ſe ipſos amentur. etenim, ſi loca, ſi fana, ſi urbes, ſi gymnaſia, ſi campum, ſi canes, ſi equos, ſi ludicra, exercendi, aut uenandi conſuetudine, adamare ſolemus: quanto id in hominum conſuetudine facilius fieri poterit, & iuſtius? Sunt autem, qui dicunt, fœdus quoddam eſſe ſapientum, ut ne minus amicos, quàm ſe ipſos, diligant. quod & fieri poſſe intelligimus: et ſæpe id uidemus: et perſpicuum eſt, nihil ad iucunde uiuendum reperiri poſſe, quod coniunctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus iudicari poteſt, non modo non impediri rationem amicitiæ, ſi ſummum bonum in uoluptate ponatur; ſed ſine hoc inſtitutionem amicitiæ omnino non poſſe reperiri. Quapropter, ſi ea, quæ dixi, ſole ipſo illuſtriora, & clariora ſunt; ſi omnia dixi hauſta e fonte naturæ; ſi tota oratio noſtra omnem ſibi fidem ſenſibus confirmat, ideſt incorru-

corruptis, atque integris testibus; si infantes pueri, si mutæ etiam bestiæ pæne loquuntur, magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi uoluptatem, nihil asperum, nisi dolorem; de quibus neque deprauata iudicant, neque corrupte: non ne ei maximam gratiam habere debemus, qui, exaudita quasi uoce naturæ, sic eam firme grauiterq. comprehenderit, ut omnes bene sanos in uiam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ uitæ deduceret? Qui quòd tibi parum uidetur eruditus, ea caussa est, quòd nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ uitæ disciplinam iuuaret. an ille tempus aut in poetis euoluendis, ut ego, & Triarius, te hortatore, fecimus, consumeret; in quibus nulla solida utilitas, omnisq. puerilis delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ &, a falsis initijs profecta, uera esse non possunt; &, si essent uera, nihil afferrent, quo iucundius, id est, quo melius uiueremus. eas ergo artes persequeretur; uiuendi artem tantam, tamq. operosam, & perinde fructuosam, relinqueret? non ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse discenda. Quæ cum dixisset, explicaui, inquit, sententiam meam, et eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam est data.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER II.

HIC CVM *uterque me intueretur, seseq. ad audiendum significarent paratos; primum, inquam, deprecor, ne me, tanquam philosophum, putetis scholam uobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere unquam probaui. quando enim Socrates, qui parens philosophiæ iure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in cõuentu poscere quæstionem, id est iubere dicere, qua de re quis uellet audire. audax negotium: dicerem, impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. sed & illum, quem nominaui, & ceteros sophistas, ut e Platone intelligi potest, lusos uidemus a Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat; ut ad ea, quæ ij respondissent, si quid uideretur, diceret. qui mos cum a posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum reuocauit, instituitq., ut ij, qui se audire uellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. quod cum dixissent, ille contra. sed qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suã: apud ceteros autem philosophos, qui quæsiuit aliquid,*

quid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. ubi enim is, qui audire uult, ita dixit; uoluptas mihi uidetur esse summum bonum: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi uideri dicant, non ipsos in ea sen tentia esse, sed audire uelle contraria. Nos commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur. ego autem arbitror, quanquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, & intelligas quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid uelis, & ad exitum perueniri. cum enim fertur quasi torrens oratio; quamuis multa cuiusque modi rapiat; nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas. omnis autem in quærendo, quæ uia quadam, & ratione habetur, oratio præscribere primum debet, ut quibusdam in for mulis ea res agatur, ut, inter quos disseritur, conueniat quid sit id, de quo disseratur. hoc positum in Phædro a Platone probauit Epicurus, sensitq́. in omni disputatione fieri oportere: sed, quod proximum fuit, non uidit: negat enim definiri rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conueniat, quid sit id, de quo agatur: uelut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. quærimus enim finem bonorum: possumus ne scire, hoc quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bo norum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum

bo-

bonum? atqui hæc patefactio quasi rerum opertarum, cum, quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens utebare nō nunquam: nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue ultimum, definiebas, id esse, quò omnia, quæ recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. præclare hoc quidem. bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses; aut quod esset natura appetendum; aut quod prodesset; aut quod iuuaret; aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est; quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cum uis; uelim definires, quid sit uoluptas; de quo omnis hæc quæstio est. Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit uoluptas, nesciat, aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi uiderer habere bene cognitam uoluptatē, & satis firme conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico ipsum Epicurum nescire, & in eo nutare, eumq́., qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quæ uis subiecta sit uocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc uox uoluptatis, id est, quæ res huic uoci subijciatur. Tunc ille ridens, hoc uero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum, id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit uoluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo?

do? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens mouetur, et iucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, inquit, istam uoluptatem Epicurus ignorat? Non semper, inquam. nam interdum nimis etiam nouit, quippe qui testificetur ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena uoluptate capiatur. an hæc ab eo non dicuntur? Quasi me pudeat, inquit, istorum; aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. Ego uero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quòd te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum, sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt. Verum hoc loco sumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, græce ἡδονὴν, latine uoluptatem uocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem discendi caussa magis, quàm quo te, aut Epicurum reprehensum uelim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quàm te reprehenderim. Tenes ne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quò putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem

nem illi uideri, nihil dolere. Quid? idem iste de uoluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter se ipsam expetendam. Aliud igitur esse censet, gaudere; aliud, non dolere. Et quidem, inquit, uehementer errat. nam, ut paullo ante docui, augendæ uoluptatis finis est, doloris omnis amotio. Tum, non dolere, inquam, istud quam uim habeat, postea uidero: aliam uero uim uoluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi ualde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest uerius. Est ne, quæso, inquam, sitienti in bibendo uoluptas? Quis istud, inquit, posset negare? Eadem ne, inquam, quæ restincta siti? Immo alio genere. nam restincta sitis stabilitatem uoluptatis habet, inquit: illa autem uoluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem nomine appellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim, non ne meministi? cum omnis dolor detractus esset, uariari, non augeri uoluptatem. Memini uero, inquam: sed tu istud dixisti bene latine, parum plane. uarietas enim latinum uerbum est, idq. proprie quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transfertur in multa dispa ria. uarium poema, uaria oratio, uarij mores, ua ria fortuna, uoluptas uaria etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus uoluptates. eam si uarietatē diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo:

ista

ista uarietas quæ sit, non satis perspicio; quòd ais; cum dolore careamus, tum in summa uoluptate nos esse; cum autem uescamur ijs rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu uolupta tem; quæ faciat uarietatem uoluptatum, sed non augeri illam non dolendi uoluptatem. quam cur uo luptatem appelles, nescio. An potest, inquit il le, quidquam esse suauius, quàm nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam: nondum enim id quæro: num propterea idem uoluptas est, quod, ut ita dicam, indolentia? Plane idem, inquit, et maxima quidem, qua fieri nulla maior potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tanquam meretricem in matronarum cœtum, sic uoluptatem in uirtutum concilium adducere? sed inuidiosum nomen est, & infamiæ subiectum. itaque hoc frequenter dici solet a uobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus uoluptatem. quod qui dem mihi si quando dictum est; (est autem dictum non parum sæpe) etsi satis clemens sum in disputan do, tamen interdum soleo subirasci. ego ne non intelligo, quid sit ἡδονὴ græce, latine uoluptas? utram tandem linguam nescio? deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicunque Epicurei esse uoluerunt? quod uestri quidem uel optime disputant; nihil opus esse eum, qui philosophus futurus sit, sci re litteras. itaque ut maiores nostri ab aratro abdu-

xerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic uos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem uiros, sed certe non pereruditos. ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? ut scias me intelligere, primum, idem esse uoluptatem, dico, quod ille ἡδονήν. et quidem sæpe quærimus uerbum latinum par græco, & quod idem ualeat: hic nihil fuit, quod quæreremus. nullum inueniri potest, quod magis idem declaret latine, quod græce, quàm declarat uoluptas. huic uerbo omnes, qui ubique sunt, qui latine sciunt, duas res subijciunt, lætitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam, uoluptatem animi nimiam, lætitiam dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus lætitijs lætum esse se narrat. sed hoc interest, quòd uoluptas dicitur etiã in animo uitiosa res, ut Stoici putant, qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui; non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. in eo autem uoluptas omnium latine loquentium more ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat, iucunditas. hanc quoque iucunditatem, si uis, transfer in animum: iuuare enim in utroque dicitur, ex eoq. iucundum: modo intelligas, inter illum, qui dicat,

-Tanta lætitia auctu' sum,
Vt mihi non constem;
& eum, qui,
Nunc demum mihi animus ardet;

quo-

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur; esse illum medium.
Quāquam hæc inter nos nupera notitia admodū est, qui nec lætetur, nec angatur: itemq. inter eum, qui potiatur expetitis corporis uoluptatibus, & eum, qui crucictur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat. Satis ne igitur uideor uim uerborum tenere, an sum etiam nunc uel græce loqui, uel latine docendus? et tamen uide, ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cum græce, ut uideor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit: aut cum rerum obscuritas, non uerborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non uult, si possit, plane, & aperte loqui; nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, et iam in uulgus peruagata, loquitur. quanquam non negatis nos intelligere, quid sit uoluptas, sed quid ille dicat. e quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ uis sit istius uerbi; sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. si enim idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine ulla molestia uiuere: cur mauult dicere uoluptatem, quàm uacuitatem doloris? ut ille facit; qui quid dicat, intelligitur. sin autem uoluptatem

luptatem putat: dicat adiungendam ad illam, quæ in motu sit, (sic enim appellat hanc dulcem in motu) illam nihil dolentis in stabilitate: quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est qui suam naturam, sensumq. perspexerit, uacuitas doloris, & uoluptas idem esse uideatur? hoc est uim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis cognitiones uerborum, quibus imbuti sumus. quis enim est, qui non uideat, hæc esse in natura rerum tria? unum, cum in uoluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in quo nunc sumus. credo quidem uos nec in dolore, nec in uoluptate esse: cum in uoluptate sint, qui epulentur; in dolore, qui torqueantur. tu autem inter hæc tantam multitudinem hominum interiectam non uides nec lætantium, nec dolentium? Non prorsus, inquit: omnesq., qui sine dolore sint, in uoluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem uoluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens; & eum, qui illud sitiens bibat? Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si uidetur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mauis, quàm dialectice, disputare? Quasi uero, inquit, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem uim loquendi, ut iam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes: rhetoricam palmæ,

diale-

dialecticam pugno similem esse dicebat, quòd latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. obsequar igitur uoluntati tuæ: dicamq́., si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquamur, esse interdum paullo hebetiorem. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem & perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi quale quidque sit, ac ratione, & uia disputandi; ruit in dicendo, ut mihi quidem uidetur, nec ea, quæ docet, uult ulla arte distingui: ut hæc ipsa, quæ modò loquebamur. Summum à uobis bonum uoluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit uoluptas. aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. quam si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim eã uoluptatem tueretur, quã Aristippus, id est qua sensus dulciter ac iucunde mouetur, quam etiã pecudes, si loqui possent, appellarent uoluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quàm ut Omnes Danai, aut Mycenenses, Attica pubes, reliquiq́. Græci, qui hoc anapæsto citantur; hoc, non dolere, solum uoluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrunque probaret, ut probat, coniungeret doloris uacuitatem cum uoluptate, & duobus ultimis uteretur. multi enim & magni philosophi hæc ultima bonorum iuncta fecerunt, ut Aristoteles, qui uirtutis usum cum uitæ perfectæ prosperitate con-

iunxit. Callipho adiunxit ad honestatem uoluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit uacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia. illi enim inter se dissentiunt: propterea singulis finibus utuntur: et cum uterque græce egregie loquatur; nec Aristippus, qui uoluptatem summum bonum dicit, in uoluptate ponit non dolere; neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, uoluptatis nomine unquam utitur pro illa indolentia; quippe qui ne in expetendis quidē rebus numeret uoluptatem. duæ sunt enim res quoque: ne tu uerba solum putes. unum est, sine dolore esse: alterum, cum uoluptate. uos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum, (nam id facilius paterer) sed etiam rem unam ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo potest: hic, qui utranque probat, ambobus debuit uti, sicut facit, neque tamen diuidit uerbis. cum enim ipsam eam uoluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum seiunctum ab illo Aristippeo genere uoluptatis. atque ibi hoc dicit, ubi omnis eius est oratio de summo bono. in alio uero libro, ubi, breuiter comprehensis grauissimis sententijs, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his uerbis: quæ nota tibi profecto, Torquate, sunt: quis enim uestrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, *id est maxime*

ratas?

ratas? quia grauissimæ sint ad beate uiuendum breuiter enuntiatæ sententiæ. animaduerte igitur, recte ne hanc sententiam interpreter. Si ea, quæ sunt luxuriosis efficientia uoluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentq. qui essent fines cupiditatum: nihil haberem, quod reprehenderem; cum undique complerentur uoluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est aut malum. Hoc loco se tenere Triarius non potuit: obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? Quod, mihi quidem uisus est, cum sciret, uelle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneq. fidenter, istis quidem ipsis uerbis, inquit: sed, quid sentiat, non uidetis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur: nunquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod intelligam: idq. si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde. similiter & si dicat, non reprehendendos paricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. et tamen quid attmet luxuriosis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose uiuerent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine duntaxat, cetera cauerent? sed tamen non ne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam caussam, quòd ita uiuerent, ut persequerentur cuiusque modi uoluptates? cum esset præsertim, ut ais tu, summa uoluptas, nihil dolere? atqui reperiemus asotos pri

mum ita non religiosos, ut edant de patella; deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,

Mihi sex menses sati' sunt uitæ: septimum Orco spondeo.

Iam doloris medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere; non reprehenderem asotos, si non essent asoti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni uiri. Hic, homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat: et hercule, Torquate, ut uerum loquamur, si uoluptas summum bonum est, rectissime non putat. nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam uomant; & qui de conuiuijs auferantur, crudiq. postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut aiunt, nec occidentem unquam uiderint, nec orientem; qui, consumptis patrimonijs, egeant. nemo nostrum istius generis asotos iucunde putat uiuere. mundos, elegantes, optimis coquis, pistoribus, piscatu, aucupio, uenatione, his omnibus exquisitis, uitantes cruditatem, quibus

Vinum diffusum e pleno siet œnophoro,

ut ait Lucillius, cui

Nil dempsit nix, & sacculus abstulerit:

adhibentes ludos, & quæ sequuntur illa; quibus

detra-

detractis, clamat Epicurus se nescire quid sit bonum. adsint etiam formosi pueri, qui ministrent:
* *resplendeat his uestis, argentum, odrilitium, locus ipse, aedificium. hos ego asotos bene quidem uiuere, at beate nunquam dixerim. ex quo efficitur, non ut uoluptas ne sit uoluptas, sed ut uoluptas non sit summũ bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panaetium audierat, Laelius, eo dictus est sapiens, quòd non intelligeret quid suauissimum esset, (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret.*
O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu' cui sis.
In quo Laeliu' clamores sophos ille solebat
Edere, compellans gumas ex ordine nostros.
Laeliu' praeclare, & recte sophos, illudq. uere:
O Publi Gurges Galloni, es homo miser, inquit:
Cenasti in uita nunquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla, atque acipensere cum decumano.
is haec loquitur, qui in uoluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in uoluptate: & tamen non negat libenter unquam cenasse Gallonių, (mentiretur enim) sed bene. ita grauiter, et seuere uoluptatẽ secernit a bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnes libenter cenare; qui libenter, non continuo bene. semper Laelius bene. - quid bene? dicet Lucilius, Cocto, Condito. sed cedo caput cenae. - Sermone bono. quid ex eo? - Si quaeri', libenter. ueniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturae. recte ergo is ne-

gat unquam bene cenasse Gallonium, recte miserum, cum præsertim in eo omne studium consumeret. quem libenter cenasse nemo negat. cur igitur non bene? quia, quod bene, id recte, frugaliter, honeste. ille porro male, praue, nequiter, turpiter cenabat. non igitur nec lapathi suauitatem acipenseri Gallonij Lælius anteponebat, sed suauitatem ipsam negligebat. quod non faceret, si in uoluptate summum bonum poneret. Semouenda est igitur uoluptas, non solum ut recta sequamini, sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Possumus ne igitur in uita summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse uideamur? Quo modo autem philosophus loquitur? tria genera cupiditatum, naturales, & necessarias; naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias. primum diuisit ineleganter: duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est, non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales, & inanes; naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. uitiosum est enim in diuidendo, partem in genere numerare. sed hoc sane concedamus: contemnit enim disserendi elegantiam: confuse loquitur. gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo; & tamen patior, philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. an potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitus. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici

ci possit? ergo & auarus erit, sed finite: & adulter, uerum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate uitiorum? Quanquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo, elegantiam desidero. appellet hæc desideria naturæ; cupiditatis nomen seruet aliò; ut, cum de auaritia, cum de intemperantia, cum de maximis uitijs loquetur, eam tanquam capitis accuset. sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, & sæpius. quod equidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamq. nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quòd eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari sæpe uehementius, in magnis interdum uersatur angustijs; ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod uoluptatis caussa non uideatur esse facturus. deinde ubi erubuit, (uis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad uoluptatem nihil dolentis. at iste non dolendi status non uocatur uoluptas. non laboro, inquit, de nomine. quid, quòd res alia tota est? reperiam multos, uel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quàm uos estis: quibus, quidquid uelim, facile persuadeam. quid ergo dubitamus, quin, si, non dolere, uoluptas sit summa, non esse in uoluptate dolor sit maximus? cur id non ita fit? quia dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio.

hoc uero non uidere, maximo argumento, uolupta * *tem ullam: qua ſublata, neget ſe intelligere omnino, quid ſit bonum. eam autem ita perſequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ ſi appelles, honos præfandus ſit. Hoc igitur, quod ſolum bonum ſeuerus, & grauis philoſophus nouit, idem non uidet ne expetendum quidem eſſe; quòd eam uoluptatem hoc eodem auctore non deſideremus, cum dolore careamus. quanquam hæc ſunt contraria. hic ſi definire, uel diuidere didiciſſet; ſi loquendi uim, ſi denique conſuetudinem uerborum teneret; nunquam in tantas ſalebras incidiſſet. nunc uides, quid faciat. quã nemo unquam uoluptatem appellat, et hanc in motu uoluptatem, quæ duo ſunt, unum facit; (ſic enim has ſuaues, et quaſi dulces uoluptates appellat) interdum ita extenuat, ut M. Curium putes loqui; interdum ita laudat, ut, quid præterea ſit bonum, neget ſe poſſe ne ſuſpicari quidem. quæ iam oratio non a philoſopho aliquo, ſed a cenſore opprimenda eſt. non eſt enim uitium ſolum in oratione, ſed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo ſit uacua infinita cupiditate, & timore. hoc loco diſcipulos quærere uidetur, ut, qui aſoti eſſe uelint, philoſophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo ſummi boni. ſimul atque natum animal eſt, gaudet uoluptate, & eam appetit, ut bonum; aſpernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum de-*

deprauata sunt, ait optime iudicari. Hæc & tu ita posuisti, & uerba uestra sunt. Quàm multa uitiosa? summum enim bonum, & malum uagiens puer utra uoluptate dijudicabit, stante, an mouente? quoniam, si dijs placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante; hoc natura uidelicet uult, saluam esse se; quod concedimus: si mouente, quod tamen dicitis; nulla turpis uoluptas erit, quæ prætermittenda sit: & simul non proficiscetur animal illud modo natum a summa uoluptate, quæ est a te posita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus a paruis petiuit, aut etiam a bestijs: quæ putat esse specula naturæ: ut diceret, ab his, duce natura, hanc uoluptatem expeti nihil dolendi. neque enim hæc mouere potest appetitum animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. at ille pellit, qui permulcet sensum uoluptate. itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet uoluptatem natura expeti; quòd ea uoluptas, quæ in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere. quid igitur conuenit, ab alia uoluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? Bestiarum uero nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatæ non sint, prauæ tamen esse possunt. ut bacillum aliud est inflexum & incuruatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura

sua.

ſua. Nec uero, ut uoluptatem expetat, natura mouet infantem, ſed tantum, ut ſe ipſe diligat, ut integrum ſe, ſaluumq́. uelit. omne enim animal, ſimul ut ortum eſt, & ſe ipſum, & omnes partes ſuas diligit; duasq́. res, quæ maximæ ſunt, in primis amplectitur, animum, & corpus; deinde utriuſque partes. nam ſunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leuiter agnouit, tunc diſcernere incipit, ut ea, quæ prima data ſunt natura, appetat, aſperneturq́. contraria. In his pri mis naturalibus uoluptas inſit, nec ne, magna quæſtio eſt. nihil uero putare eſſe præter uoluptatem, non membra, non ſenſus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non ualetudinem, ſummæ mihi uidetur inſcitiæ. atque ab iſto capite fluere neceſſe eſt omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Ariſtoteli ea prima uiſa ſunt, quæ paullo ante dixi. ergo nata eſt ſententia ueterum Academicorum, & Peripateticorum; ut finem bonorum dicerent, ſecundum naturam uiuere, id eſt, uirtute adhibita, frui primis a natura datis. Callipho ad uirtutem nihil adiunxit, niſi uoluptatem: Diodorus niſi uacuitatem doloris. his omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines bonorum. Ariſtippo ſimplex uoluptas: Stoicis, conſentire naturæ: quod eſſe uolunt e uirtute, id eſt honeſte uiuere: quod ita interpretantur; uiuere cum intelligentia earum rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ eſſent ſecundum naturam, reijcienteq́.

con-

contraria. Ita tres ſunt fines, expertes honeſtatis; unus Ariſtippi, uel Epicuri; alter Hieronymi; Carneadis tertius; tres, in quibus honeſtas cum aliqua acceſſione, Polemonis, Calliphonis, Diodori; una ſimplex, cuius Zeno auctor, poſita in decore tota, id eſt in honeſtate. nam Pyrrho, Ariſto, Herillus iam diu abiecti: reliqui ſibi conſtiterunt, ut extrema cum initijs conuenirent; ut Ariſtippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principijs naturalibus eſſet extremum. Epicurus autem cum in prima commendatione uoluptatem dixiſſet; ſi eam, quam Ariſtippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille; ſin eam, quam Hieronymus, feciſſet idem, ut uoluptatem illam Ariſtippi in prima commendatione poneret. nam quòd ait ſenſibus ipſis iudicari, uoluptatem bonum eſſe, dolorem malum: plus tribuit ſenſibus, quàm nobis leges permittunt. priuatarum litium iudices ſumus: nihil enim poſſumus iudicare, niſi quod eſt noſtri iudicij. in quo fruſtra iudices ſolent, cum ſententiam pronuntiant, addere, ſi quid mei iudicij eſt. ſi enim non fuit eorum iudicij; nihilo magis, hoc non addito, illud eſt iudicatum. quid iudicat ſenſus? dulce, amarum; lene, aſperum; prope, longe; ſtare, mouere; quadratum, rotundum. quam igitur pronuntiabit ſententiam ratio? adhibita primum diuinarum humanarumq. rerum ſcientia, quæ poteſt appellari rite ſapientia; deinde adiŭctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum

ſa-

satellites, et ministras esse uoluisti: quarum de omnium sententia pronuntiabit, primum de uoluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus; sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. De uacuitate doloris eadem sententia est. Reijcietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio, aut uoluptatis, non dolendi ue particeps, aut honestatis expers, probabitur. ita relinquet, duas de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum; nihil malum, nisi turpe; cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo, aut reijciẽda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initijs naturæ, & totius perfectione uitæ locupletatam uidebit. quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, uerborum ne sit controuersia. Huius ego nũc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones; omnesq. simplices sententias eorum, in quibus nulla est uirtutis adiunctio, omnino a philosophia semouendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaicorumq. omnium: quos non est ueritum, in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, contemnentes istam uacuitatem doloris. hi nõ uiderunt, ut ad cursum equum, ad arandum bouem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum,

& agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraq., ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, et ad procreandi uoluptatem hoc diuinum animal ortum esse uoluerunt. quo nihil mihi uidetur esse absurdius. Atque hæc contra Aristippum, qui eam uoluptatem non modo summam, sed solam etiam dicit, quam omnes unam appellamus uoluptatem. aliter autem uobis placet. sed ille, ut dixi, uitiose. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur uoluptatibus. Nec uero audiendus Hieronymus; cui summum bonum est idem, quod uos interdum, uel potius nimium sæpe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo, satis est ad bene uiuendum. hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni est, cui nihil est mali:

nos beatam uitam non depulsione mali, sed adeptio ne boni iudicemus; nec eam cessando, siue gaudendo, ut Aristippus, siue non dolendo, ut hic, sed agendo aliquid, considerando ue quæramus. Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit, quàm ut Stoicis, quibus cum bellum gerebat, opponeret. id autem eiusmodi est, ut additum ad uirtutem, auctoritatem uideatur habiturum, & expleturum cumulate uitam beatam, de quo omnis hæc quæstio est. nam qui ad uirtutem adiungunt uel uoluptatem, quam unam uirtus minimi

facit,

facit, uel uacuitatem doloris, quæ, etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili: nec tamen, cur id tam parce, tamq. restricte faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem, primum uilissimas res addunt; deinde singulas potius, quàm omnia, quæ prima natura approbauisset, ea cum uoluptate coniungunt. quæ cum Aristoni, & Pyrrhoni omninò uisa sint pro nihilo, ut inter optime ualere, & grauissime ægrotare, nihil prorsus dicerent interesse: recte iam pridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerum se lectione exspoliarent, nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem, ad scientiam omnia reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit: itaque hic ipse iam pridem est reiectus. post enim Chrysippum non sane est disputatum. Restatis igitur uos. nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, &, quasi desperata cognitione certi, id sequi uolunt, quodcunque uerisimile uideatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotij, quòd ex duplici genere uoluptatis coniunctus est, quodq. & ipse, et amici eius, & multi postea defensores eius sententiæ fuerunt: & nescio quo modo, is, qui auctoritatem minimam habet, maximam uim, populus cum illis facit.

cit. quos nisi arguimus, omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserenda est. ita, ceterorum sententijs semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed uirtuti cum uoluptate certatio. quam quidem certationem, homo & acutus, & diligens, Chrysippus non contemnit, totumq. discrimē summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum ui sua, propterq. se expetendum, iacere uestra omnia. itaque eo, quale sit, breuiter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua, Torquate. ubi si me memoria forte defecerit, tuum est ut suggeras. Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut, detracta omni utilitate, sine ullis præmijs, fructibusq., per se ipsum possit iure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, quanquam aliquantum potest, quàm communi omnium iudicio, et optimi cuiusque studijs, atque factis: qui permulta ob eam uná caussam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum uident. homines enim, etsi multis alijs, tamen hoc uno a bestijs plurimum differunt, quòd rationem habeant a natura, mentemq. datam & acrem, & uigentem, celerrimeq. multa simul agitantem, &, ut ita dicam, sagacem: quæ & caussas rerum, & consecutiones uideat; & similitudines transferat; & disiuncta coniungat; et cum præsentibus futura copulet; omnemq. complectatur uitæ consequentis

sta-

statum. eademq. ratio facit hominem hominum appetentem, cumq. his natura, & sermone, & usu congruentem; ut, profectus a caritate domesticorum, ac suorum, currat longius, & se implicet primum ciuium, deinde omnium mortalium societate; atque, ut ad Architam scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis; ut perexigua pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini ueri inueniendi; quod facillime apparet, cum uacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire auemus: his initijs inducti omnia uera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia; tum uana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. Eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad imperandum magis, quàm ad parendum, accommodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam leuia ducens, altum quiddam, excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictum. Atque, his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perspecta in formarum specie, a dignitate transitum est ad honestatem dictorum, atque factorum. nam ex ijs tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, et non audet cuiquam aut dicto proteruo, aut facto nocere; ueretur q. quidquam aut facere, aut loqui, quod parum uirile uideatur. Habes undique expletam

tam & perfectam, Torquate, formam honestatis: quæ tota his quattuor uirtutibus, quæ a te quoque commemoratæ sunt, continetur. hanc, se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse uelint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, nec in ea uoluptatem dicant inesse: ait eos inani uoce sonare; (his enim ipsis uerbis utitur) neque intelligere, neque uidere, sub hac uoce honestatis quæ sit subijcienda sentẽtia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum: quod, inquit, quanquam uoluptatibus quibusdam est sæpe iucundius, tamen expetitur propter uoluptatem. Vides ne, quàm sit magna dissensio? philosophus nobilis, a quo non solum Græcia, & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in uoluptate, negat se intelligere; nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudatur. Ego autem, hoc etiam turpe esse, sæpe iudico; &, si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum id a multitudine laudetur: quòd si sit ipsum per se rectum, atque laudabile; non ob eam caussam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur a multis; sed quia tale sit, ut, uel si ignorarent id homines, uel si obmutuissent, pulchritudine sua tamen esset, specieq. laudabile. itaque idem natura uictus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum est; non posse iucunde uiui, nisi etiam honeste. quid nunc, ho-

m neste,

neste, dicit? idem ne, quod iucunde? ergo ita, non posse honeste uiui, nisi honeste uiuatur. an, nisi populari fama? sine ea igitur iucunde negat posse uiuere? quid turpius, quàm sapientis uitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure laudari. nam si propter uoluptatem: quæ est ista laus, quæ possit e macello peti? non is uir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea iucunde neget posse uiui, illud honestú, quod populare sit, sentiat, & sine eo iucunde neget uiui posse; aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum ipsum, quod per se, sua ui, sua natura, sua sit sponte laudabile. itaque, Torquate, cum diceres clamare Epicurum, non posse iucunde uiui, nisi honeste, & sapienter, & iuste uiueretur; tu ipse mihi gloriari uidebare. tanta uis inerat in uerbis, propter earum rerum, quæ significabantur his uerbis, dignitatem; ut altior fieres; ut interdum insisteres; ut, nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. quàm te decebat ijs uerbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus. istorum enim uerborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingenijs homines se ad philosophiæ studium contulerunt. Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus.

quàm

quàm illa ardentes amores excitaret sui, si uideretur? cur tandem? an, quòd illa callida est, ut optime possit architectari uoluptates? Cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum uètustate prouerbium, quicum in tenebris? hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste, moueamur. Sunt enim leuia, & perinfirma, quæ dicebantur a te, cùm animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore: qua aut afficiuntur, aut, semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi, non bonũ illum uirum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaq́. formidet, sed omnia cal lide referentem ad utilitatem, acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet quo modo occulte, sine teste, sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scæuola tribunus pl. ferret ad plebem, uellent ne de ea re quæri. quo plebiscito, decreta a senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni. profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus. erat enim res aperta. non igitur de improbo, sed callide improbo quærimus: qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiando fuit. Nec uero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere, nihil est negotij: is enim, qui occultus, et tectus dicitur, tantum abest

 ut se

ut se indicet: perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto uideatur. quid est enim aliud, esse uersutum? Memini me adesse T. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fabio Gallo; cuius in testamento scriptum esset, se esse ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? nemo nostrum negabat: eratq. uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quàm illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta, et recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea censes anxio animo, aut solicito fuisse? nihil minus: contraq., illa hereditate diues, ob eamq. rem lætus: magni enim æstimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quæ quidem uel cum periculo est quærenda uobis: est enim effectrix multarum & magnarum uoluptatum. Vt igitur illis, qui, recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quæuis pericula decoris, honestatisq. caussa: sic

ſic ueſtris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda ſunt, ut adipiſcantur magnas uoluptates. ſi magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia uoluptates pariantur plurimæ; idem erit Epicuro ueſtro faciendum, ſi ſuum finem bonorum ſequi uolet, quod Scipioni, magna gloria propoſita, ſi Annibalem in Africam retraxiſſet. itaque quantum adijt periculum? ad honeſtatem enim ille omnem conatum ſuum referebat, non ad uoluptatem. ſic ueſter ſapiens, magno aliquo emolumento commotus, animi cauſſa, ſi opus fuerit, dimicabit: occultum facinus eſſe potuerit, gaudebit: deprehenſus, omnem pœnam contemnet. erit enim inſtructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipſum etiam dolorem: quem quidem uos, cum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis; cum ſapientem ſemper boni plus habere uultis, tolerabilem. Sed finge non ſolum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, uerum etiam præpotentem; ut M. Craſſus fuit; qui tamen ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompeius; cui recte facienti gratia eſt habenda. eſſe enim quamuis iniuſtus poterat impune. quàm multa uero iniuſte fieri poſſunt, quæ nemo poſſit reprehendere? Si te amicus tuus moriẽs rogauerit, ut hereditatem reddas ſuæ filiæ; nec uſquam id ſcripſerit, ut ſcripſit Fabius; nec cuiquam dixerit: quid facias? tu quidem reddes: ipſe Epicurus fortaſſe redderet: ut ſex. Peduceius Sex. F. is, qui hunc noſtrum reliquit, effigiem & humani

tatis, & probitatis suæ filium, tum doctus, tum omnium uir optimus, & iustissimus, cum sciret nemo eum rogatum a C. Plotio, equite R. splendido Nursino, ultro ad mulierem uenit, eiq. nihil opinanti uiri mandatum exposuit, hereditatemq. reddidit. Sed ego ex te quæro; quoniam idem tu certe fecisses: non ne intelligis eo maiorem uim esse naturæ, quòd ipsi uos, qui omnia ad uestrum commodum, et, ut ipsi dicitis, ad uoluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non uoluptatem uos, sed officium sequi? plusq. rectam naturam, quàm rationem prauam, ualere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, & uelle imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumentum factura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impune tamen id te constat fecisse: quis enim coarguere possit? Sed nimis multa. perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, iustitia proficiscantur a natura, & si omnia hæc ad utilitatē referantur, uirum bonum nó posse reperiri. Sed de his rebus satis multa in nostris de rep. libris sunt dicta a Lælio. Transfer idem ad modestiam, uel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum rationi obediens. satis ne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes uiri? uoluptatum ne calculis subductis, prælium ineunt, sanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati?

utrum tandem censes, Torquate, Imperiosum illum, si nostra uerba audiret, tuam ne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; cum ego dicerem, nihil eum fecisse sua caussa, omniaq. reip. tu contra, nihil, nisi sua? si uero id etiam explanare uelles apertius, diceres nihil eum fecisse, nisi uoluptatis caussa. quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? Esto: fecerit, si ita uis, Torquatus propter suas utilitates. malo enim dicere, quàm uoluptates, in tanto præsertim uiro. num etiam eius collega, P. Decius, princeps in ea familia consulatus, cum se deuoueret, &, equo admisso, in mediam aciem Latinorum irrueret, aliquid de uoluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamq. mortem ardentiore studio peteret, quàm Epicurus uoluptatem petendam putat? quod quidem eius factum nisi esset iure laudatum; non esset imitatus quarto consulatu suo filius; neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prœlio, seq. e continenti genere tertiam uictimam reip. præbuisset. Contineo me ab exemplis græcis: hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, tres alij, aut quattuor. ego si nostros colligere cœpero; perficiam illud quidem, ut se uirtuti tradat constringendam uoluptas; sed dies me deficiet: et, ut A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere consessori solebat, cum, datis testibus, alij tamen citarentur, Aut hoc testium satis est,

aut nescio quid satis sit; sic a me satis testium est dictum. quid enim? te ipsum, dignissimum maioribus tuis, uoluptas ne induxit, ut adolescentulus eri peres P. Syllæ consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum uirum; qualis ille uel consul, uel ciuis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, quàm ipsis nobis, consuluerimus. At quàm pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore; ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata uoluptate: & quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret. deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum uoluptatem. L. Thorius Balbus fuit Lanuinus: quem meminisse tu non potes. is ita uiuebat, ut nulla tam exquisita posset inueniri uoluptas, qua non abundaret. erat & cupidus uoluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus; ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia et phana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate: habebat tamen rationem ualetudinis: utebatur ijs exercitationibus, ut ad cenam & esuriens, & sitiens ueniret; eo cibo, qui & suauissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum; uino & ad uoluptatem,

&

*& ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus dem-
ptis negat se Epicurus intelligere quid sit bonum.
aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter fer-
ret, & tamen medicis plus, quàm philosophis,
uteretur. color egregius, integra ualetudo, sum-
ma gratia, uita denique conferta uoluptatum om-
nium uarietate. hunc uero beatum oratio quidem
uestra sic cogitat: ego, huic quem anteponam,
non audeo dicere: dicet pro me ipsa uirtus; nec du-
bitabit isti uestro beato M. Regulum anteponere:
quem quidem, cum sua uoluntate, nulla ui coa-
ctus, propter fidem, quam dederat hosti, ex pa-
tria Carthaginem reuertisset, tum ipsum, cum ui-
gilijs & fame cruciaretur, clamat uirtus beatio-
rem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. bella
magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat:
nec tamen sua illa superiora tam magna, nec tam
præclara ducebat, quàm illum ultimum casum,
quem propter fidem, constantiamq́. susceperat:
qui nobis miserabilis uidetur audientibus, illi per-
petienti erat uoluptarius. non enim hilaritate, nec
lasciuia, nec risu, aut ioco comite leuitatis, sed sæ-
pe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati.
Stuprata per uim Lucretia a regis filio, testata cri-
men, se ipsam interemit. hic dolor populi, duce et
auctore Bruto, caussa ciuitati libertatis fuit: ob e-
iusq́. mulieris memoriam primo anno & uir, et pa
ter eius consul est factus. Tenuis L. Virginius, u-
nusq́. de multis, sexagesimo anno post libertatem
receptam,*

receptam, Virginiam filiam sua manu occidit, potius quàm ea Ap. Claudij libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur. Aut hæc tibi Torquate sunt uituperanda: aut patrocinium uoluptatis repudiandum. quod autem patrocinium, aut quæ ista caussa est uoluptatis, quæ nec testes ullos e claris uiris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis uita consumpta est in laboribus gloriosis, qui uoluptatis nomen audire non possent: sic in uestris disputationibus historia muta est. nunquam audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Milciadem, Themistoclem, Epaminondam nominari; qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. nunc uero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, quot, & quantos uiros habere testium sat est. non ne melius est de his aliquid, quàm tantis uoluminibus de Themistocle loqui? sint ista Græcorum: quáquam ab his philosophiam, et omnes ingenuas disciplinas habemus: sed tamen est ali quid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit: alteri, plurimum se, & longe, longeq. plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extra esse quædam bona. et certamen honestum, & disputatio splendida. omnis est enim de uirtutis dignitate contentio. at cũ tuis cum disseras, multa sunt audienda etiam

de obscenis uoluptatibus, de quibus ab Epicuro saepissime dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, et studia perspexeris. pudebit te, inquã, illius tabulae, quam Cleanthes, sane commode, uerbis pingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula uoluptatem, pulcherrimo uestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: praesto esse uirtutes, ut ancillulas; quae nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut uoluptati ministrarent; & eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intelligi posset) ut caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum; aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. nos quidem uirtutes sic natae sumus, ut tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim uestrum lumen est) quenquam, qui honeste non uiuat, iucunde posse uiuere. Quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quaero, quid ei, qui in uoluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. quid affers, cur Thorius Postumius, cur Chius, cur omnium magister Orata non iucundissime uixerit? ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum uitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriae licẽtiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum uita, quod reprehendat. Non igitur

tur poteſtis uoluptate omnia dirigentes aut tueri, aut retinere uirtutem. nam nec uir bonus, ac iuſtus haberi debet, qui, ne malum habeat, abſtinet ſe ab iniuria. noſti credo illud;

Nemo pius eſt, qui pietatem cauet.

caue quidquam putes eſſe uerius. nec enim, dum metuit, iuſtus eſt; & certe, ſi metuere deſtiterit, non erit. non metuet autem, ſiue cælare poterit, ſiue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeq. malet exiſtimari bonus uir, ut non ſit; quàm eſſe, ut non putetur. ita, quod certiſſimum eſt, pro uera, certaq. iuſtitia ſimulationem nobis iuſtitiæ traditis; præcipitisq. quodam modo, ut noſtrá ſtabilem conſcientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris uirtutibus poſſunt: quarũ omnium fundamenta uos in uoluptate, tanquam in aqua, ponitis. quid enim? fortem ne poſſumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non poſſum, ut ais, corrumpere; delector, inquam, & familia ueſtra, & nomine. et hercule modo, uir optimus, noſtriq. amantiſſimus, A. Torquatus uerſatur ante oculos: cuius quantum ſtudium, & quàm inſigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota ſunt omnibus, ſcire neceſſe eſt utrunque ueſtrum. quæ mihi ipſi, qui uolo & eſſe, & haberi gratus, grata non eſſent, niſi eum perſpicerem mea cauſſa mihi amicum fuiſſe, non ſua. niſi hoc dicis ſua, quòd intereſt omnium recte facere. ſi id dicis; uicimus.

id

id enim uolumus, id contendimus, ut officij fructus sit ipsum officium. hoc ille tuus non uult, omnibusq. ex rebus uoluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si uoluptatis caussa cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus; & ex eius spolijs sibi & torquem, & cognomen induit ullam aliam ob caussam, nisi quòd ei talia facta digna uiro uidebantur: fortem non puto. Iam, si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet, & proijciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia? Quid illud, Torquate, quale tandem uidetur? te, isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quò referas, cuius rei caussa perficere, quæ conaris, uelis, quid optimum denique in uita iudices, non audere in conuentu dicere? quid enim mereri uelis iam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis, (est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit uisum, aliquid de maioribus tuis, & de te ipso dices more maiorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia uoluptatis caussa facturum esse? teq. nihil fecisse in uita, nisi uoluptatis caussa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iudicio: aut, si coronam times, dic in senatu. nunquam facies. cur, nisi

si quòd turpis est oratio? Me ne ergo, & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare? Verum esto: uerbum ipsum uoluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, uoluptatem quam dicatis. rem uidelicet difficilem, & obscuram. indiuidua, & intermundia, quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: uoluptas, quæ passeribus omnibus nota est, a nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare me non modo, quid sit uoluptas, scire, (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu uelis esse? tum enim eam ipsam uis, quam modo ego dixi; et nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam uarietatem: tum aliam quandam summam uoluptatem, cui addi nihil possit. eam tu adesse, cum dolor omnis absit, eamq. stabilem appellas. sit sane ista uoluptas: dic in quouis conuentu, te omnia facere, ne doleas: si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni uita utilitatis tuæ caussa facturum, nihil, nisi quod expediat, nihil denique, nisi tua caussa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus eius, qui tibi paratissimus est, futuram putes? eam ne rationem sequare, qua tecum ipse, & cum tuis utare; profiteri autem, & in medium proferre non audeas? at uero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in iudicijs, in senatu, officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta,

nesta, digna imperio, digna populo R. omnia pericula pro rep. mori pro patria. hæc cũ loqueris, nos Barones stupemus, tu uidelicet tecum ipse rides. nam inter ista tam magnifica uerba, tamq; præclara non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui latine loquuntur, uoluptatem uocant; sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter uos, nemo appellat uoluptatem. uide, ne non debeas uerbis nostris uti, sententijs tuis. quòd si uultum tibi, si incessum fingeres, quo grauior uiderere; non esses tui similis: uerba tu fingas, & ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus ueritas occultetur? uide, quæso, rectum ne sit. mihi quidem eæ ueræ uidentur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu, concilioq; proferendæ sint; ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiæ uero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen amicitiæ ductum est, nisi, uelle bonis aliquem affici quammaximis, etiam si ad se ex ijs nihil redeat? Ecquid prodest, inquis, mihi eo esse animo? Immo, uideri, fortasse. esse enim, nisi eris, non potes: qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum a se

oritur,

oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequetur utilitas: &, si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia, ut fit sæpe, defecerit? relinques ne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris utilitatis caussa expetenda, uides. Ne in odium ueniam, si amicum destitero tueri. Primum cur ista res digna odio est? num quid est turpe, nisi quod est? si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. quòd si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed iactu ræ rei familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum uitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quenque natum esse, & suis uoluptatibus? uadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno? aut, Pylades cum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? &, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non deprecarere? faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ. ratio ista, quam defendis, præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus,

ut

ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum uirum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus, quæritur. sit ista in Græcorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de ueritate dissentiũt. sed quamuis comis in amicitijs tuendis fuerit; tamen, si hæc uera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. At multis se probauit. Et quidem iure fortasse: sed tamen non grauissimum est testimonium multitudinis. in omni enim arte, uel studio, uel quauis scientia, uel in ipsa uirtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quòd & ipse bonus uir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitijs fideles, & in omni uita constantes, & graues, nec uoluptate, sed officio consilia moderantes, hoc uidetur maior uis honestatis, & minor uoluptatis. ita enim uiuunt quidam, ut eorum uita refellatur oratio. atque ut ceteri existimantur dicere melius, quàm facere: sic hi mihi uidentur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil sane ad rem. illa uideamus, quæ a te de amicitia dicta sunt: è quibus unum mihi uidebar ab ipso Epicuro dictum agnoscere: amicitiam a uoluptate non posse diuelli, ob eamq. rem colendam esse, quòd sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum. Attulisti aliud humanius horum recentiorum, nunquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primo utili-

n tatis

tatis caussa amicum expeti: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe uoluptatis. hoc etsi multis modis reprehendi potest: tamen accipio, quod dat: mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse recte fieri dicunt nulla expectata, nec quæsita uoluptate. Posuisti etiam, dicere alios, fœdus quoddam inter se facere sapientes, ut, quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos; & id & fieri posse, & sæpe esse factum, & ad uoluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modestiam, uirtutes omnes per se ipsas gratis diligant. at uero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus; si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, ui sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin fundos, & insulas amicis anteponamus? Licet hic rursus ea commemores, quæ optimis uerbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt: non quæro, quid dicat, sed quid conuenienter rationi possit, & sententiæ suæ dicere. Vtilitatis caussa amicitia est quæsita: num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quàm si tua sint Puteolis gramina? Collige omnia, quæ soletis: præsidium amicorum satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitijs præsidij: contemni iam non poteris: odium autem, & inuidiam facile uitabis: ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur: & tamen non tan

tis

tis uectigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te beneuolentia præclare & tuebere, & munies. At quicum ioca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? tecum optime, deinde etiam cum mediocri amico. sed fac ista esse non importuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius; sin emolumento, summas familiaritates prædiorum pretiosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea; si ueri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. perfecto enim, & concluso, nec uirtutibus, nec amicitijs usquam locum esse, si ad uoluptatem omnia referantur, nihil præterea magnopere dicendum. attamen, ne cui loco non uideatur esse responsum, pauca etiã nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophiæ ad beate uiuendum refertur; idq́. unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt; beate autem uiuere alij in alio, uos in uoluptate ponitis, contra, miseriam omnem in dolore: id primum uideamus, beate uiuere uestrum quale sit. atque hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam si amitti uita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit, semper sibi illud stabile, & firmum permansurum, quod fragile et caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum; timeat, ne-

cesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser: beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest: nemo igitur esse beatus potest. neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis uita beata dici solet: neque appellatur omnino uita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser. qui enim existimabit posse se miserũ esse, beatus non erit. nam, cum semel est suscepta beata uita; tam permanet, quàm ipsa illa effectrix beatæ uitæ sapientia; neque expectat ultimum tempus ætatis: quod Crœso scribit Herodotus præceptum a Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate uiuendum aliquid afferre, nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis, quàm si illa sit sempiterna. hæc dicuntur inconstantissime. cum enim summum bonum in uoluptate ponat, negat infinito tempore ætatis uoluptatem fieri maiorem, quàm finito, atque modico. qui bonum omne in uirtute ponit, is potest dicere, perfici beatam uitam perfectione uirtutis: (negat enim summo bono afferre incrementum diem) qui autem uoluptate uitam effici beatam putabit; qui sibi is conueniet, si negabit uoluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. an dolor longissimus quisque miserrimus, uoluptatem non optabiliorẽ diuturnitas facit? quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus beatum, & æternum? dempta enim æternitate,

nihilo

nihilo beatior Iupiter, quàm Epicurus. uterque enim summo bono fruitur, id est uoluptate. at enim hic etiam dolore: nam eum nihili facit: ait enim se, si uratur, quàm hoc suaue, dicturum. qua igitur re a deo uincitur, si æternitate non uincitur? in qua quid est boni, præter summam uoluptatem, et eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? In uoluptate corporis; (addam, si uis, animi, dum in ea ipsa, ut uultis, sit, quod & in corpore) situm est uiuere beate. Quid? istam uoluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam, quibus rebus efficiuntur uoluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est, beatum esse, sed in ijs rebus, quas sapientia comparat ad uoluptatem. totum autem id externum: &, quod externum, id in casu est. ita fit beatæ uitæ domina fortuna: quam Epicurus ait exiguam interuenire sapienti. Age, inquies, ista parua sunt. sapientem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant. negat enim tenuissimo uictu, id est contemptissimis escis, & potionibus, minorem uoluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate uiuendum, quali uteretur uictu; concederem, laudarem etiam: uerum enim diceret: idq́. Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum

esse famem, potionis sitim: sed qui, ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio. nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales diuitias dixit parabiles esse, quòd paruo esset natura contenta. Certe, nisi uoluptatem tanti æstimaretis. Non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, quàm ex pretiosissimis. Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim uoluptatem ipsam contemnunt, ijs licet dicere, se acipenserem menæ non anteponere: cui uero in uoluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione, sunt iudicanda: eaq. dicenda optima, quæ sint suauissima. Verum isto modo consequatur summas uoluptates non modo paruo, sed ferme nihilo, si potest: sit uoluptas non minor in nasturtio illo, quo uesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syracusanis mensis, quæ a Platone grauiter uituperantur: sit, inquam, tam facilis, quàm uultis, uoluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, ut in his beata uita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus, pæne alter Epicurus, beatum esse describit his fere uerbis: cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum ita futurum. an id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad uesperam? dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si

non

nō aderit. iam enim adesse poterit. qui potest igitur habitare in beata uita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Iam ipsum absurdum, maximum malum negligi: sed quæ tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, breuis est. Primum, quid tu dicis breue? deinde, dolorem tam maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? uide, ne etiam menses. nisi forte eum dicis, qui, simul atque arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum, mallem, leuares, quō optimum, atque humanissimum uirum, Cn. Octauium, M. filium, familiarem meum, confici uidi; nec uero semel, nec ad breue tempus, sed & sæpe plane, & diu. quos, dij immortales, ille, cum omnes artus ardere uiderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat, tantummodo laboriosus uidebatur. at miser, si in uitiosa, & flagitiosa uita afflueret uoluptatibus. Quod autem magnum dolorem breuem, longinquum leuem esse dicitis: id, non intelligo, quale sit. uideo enim & magnos, & eosdem longinquos dolores. quædam alia toleratio est uerior: qua uti uos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pæne leges, quæ effeminari uirum uetant in dolore. quamobrē turpe putandum est, non dico dolere, (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando multum flebiles uoces refert.
huic Epicurus comparet se, si potest:
Cui uiperino morsu uenæ uiscerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.
sit Epicurus Philocteta. Si grauis dolor, breuis. at iam decimum annum in spelunca iacet. Si longus, leuis: dat enim interualla, & relaxat. primum, non sæpe: deinde, quæ est ista relaxatio, cum & præteriti doloris memoria recens est, & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. fortasse id optimum: sed ubi illud, plus semper uoluptatis? si enim ita est; uide ne facinus facias, cum mori suadeas. potius ergo illa dicantur, turpe esse uiro debilitari, dolore frangi, succumbere. nam ista uestra; si grauis, breuis; si longus, leuis; dictata sunt. uirtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomẽtis dolor mitigari solet. audi, (ne longe abeam,) moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta eius cum dictis discrepare. Epicurus Hermacho salutem. Cum ageremus, inquit, uitæ beatum, & eundem supremum diem, scribebamus hæc. tanti autem morbi aderant uesicæ, & uiscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere. Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus ipsum. Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria rationum, inuentorumq. nostrorum. Sed tu, ut dignum

gnum est tua erga me, et erga philosophiam uoluntate, ab adolescentia suscepta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego iam Epaminondæ, non Leonidæ mortem huius morti antepono. quorum alter, cum uicisset Lacedæmonios apud Mátineam, simulq. ipse graui uulnere exanimari se uideret; ut primum despexit, quæsiuit, saluus ne esset clypeus: cum saluum esse flentes sui respondissent, rogauit, essent ne fusi hostes: cumq. id quoque, ut cupiebat, audiuisset, euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita, multo sanguine profuso, in lætitia, & in uictoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosq. eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. præclaræ mortes sunt imperatoriæ: philosophi autem in suis lectulis plerunque moriuntur. refert tamen, quod sibi uidetur esse morienti magna laus. Compensabatur, inquit, cum summis doloribus lætitia. audio equidem philosophi uocem, Epicure: sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. primum enim, si uera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si uera sunt tua scripta, et inuenta; gaudere non potes. nihil enim iam habes, quod ad corpus referas. est autem a te semper dictum, nec gaudere quenquam, nisi propter corpus, nec dolere. Præteritis, inquit, gaudeo. Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus: rationes tuas te uideo compensare cum istis doloribus,

non

non memoriam corpore perceptarum uoluptatum. ſi autem ad animum: falſum eſt, quòd negas animi ullum eſſe gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex iſto tuo egregio officio, & tanta fide (ſic enim exiſtimo) ad corpus refers? Huc, et illuc, Torquate, uos uerſetis licet: nihil in hac præclara epiſtola ſcriptum ab Epicuro congruens et conueniens decretis eius reperietis. ita redarguitur ipſe a ſeſe, ueneuntq́. ſcripta eius probitate ipſius, ac moribus. nam iſta commendatio puerorum, memoria, & caritas amicitiæ, ſummorum officiorum in extremo ſpiritu conſeruatio, indicat innatam eſſe homini probitatem gratuitam, non mutuatam uoluptatibus, nec præmiorum mercedibus euocatam. quod enim teſtimonium maius quærimus, quæ honeſta, & recta ſint, ipſa eſſe optabilia per ſeſe, cum uideamus tanta eſſe officia morientis? ſed ut epiſtolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere uerbis interpretatus ſum: (quanquam ea cum ſententia eius philoſophi nullo modo congruebat) ſic eiuſdem teſtamentum non ſolum a philoſophi grauitate, ſed etiam ab ipſius ſententia iudico diſcrepare. ſcripſit enim & multis ſæpe uerbis, & breuiter, apteq́. in eo libro, quem modo nominaui, mortem nihil ad nos pertinere: quod enim diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu: quod autem ſine ſenſu ſit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipſum elegantius poni, meliusq́. potuit. nam quod ita poſitum eſt, quod diſſolutum ſit,

ſit, id eſſe ſine ſenſu; id eiuſmodi eſt, ut non ſatis plane dicat, quid ſit diſſolutum. ſed tamen intelligo, quid uelit: quæro autem, quid ſit, quòd cum diſſolutione, id eſt morte, ſenſus omnis extinguatur; &, cum reliqui nihil ſit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamq. diligenter caueat, & ſanciat, ut Amynomachus, et Timocrates, heredes ſui, de Hermachi ſententia dent, quod ſatis ſit ad diem agendum natalem ſuum quotannis menſe Gamelione; itemq. omnibus menſibus uiceſimo die lunæ dent ad eorum epulas, qui una ſecum philoſophati ſint; ut & ſui, & Metrodori memoria colatur. Hæc ego non poſſum dicere non eſſe hominis & belli, & humani; ſapientis uero nullo modo, phyſici præſertim, quem ſe ille eſſe uult, putare ullum eſſe cuiuſquam diem natalem. quid? uere ne poteſt eſſe dies ſæpius, qui ſemel fuit? certe non poteſt. an eiuſdem modi? ne id quidem, niſi cum multa annorum interceſſerint millia, & omnium ſiderum eodem, unde profecta ſint, fiat ad unum tempus reuerſio. nullus eſt igitur cuiuſquam dies natalis. at habetur. et ego ſcilicet id neſciebam. ſed, ut ſit, etiam ne poſt mortem coletur? idq. teſtamento cauebit is, qui uobis quaſi oraculum ediderit, nihil ad nos poſt mortem pertinere? hæc non erant eius, qui innumerabiles mundos, infinitaſq. regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente peragrauiſſet. nunquid tale Democritus? (ut alios omittam) hunc appello, quem ille unum

ſecutus

ecutus est. quòd si dies notandus fuit; eum ne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. isto modo, ne si auia quidem eius nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, uelle post mortem epulis celebrari memoriã sui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse uestrum, agere Epicuri diem natalem, quàm illum testamento cauere, ut ageretur. Sed, ut ad propositum reuertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, iste, cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore: non est igitur summum malum dolor. Iam illud quale tandem est? bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primum, in nostra ne potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, an quis alius, artem memoriæ polliceretur, obliuionis, inquit, mallem: nam memini etiam quæ nolo, obliuisci non possum quæ uolo. magno hic ingenio; sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, uetare meminisse. uide, ne ista sint Manliana uestra, aut maiora etiam, si imperes quod facere nõ possim. Quid, si etiam iucunda memoria est præteritorum malorum? ut prouerbia non nulla ueriora sint, quàm

ue-

uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucundi acti labores: nec male Euripides, (concludam, si potero, latine: græcũ enim hunc uersum nostis omnes)
Suauis est laborum præteritorum memoria.
Sed ad bona præterita redeamus. quæ si a uobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut, expulsus, egens, in palude demersus, trophæorum recordatione leuaret dolorem suum: audirem, & plane probarem: nec enim absolui beata uita sapientis nec ad exitum perduci poterit, si prima quæque, bene ab eo consulta, atque facta, ipsius obliuione obruentur: sed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatam uitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ; falsum est, omnes animi uoluptates esse e corporis societate. Corporis autem uoluptas etiam si præterita delectat; non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat, in quo ille rex Assyriæ glorietur se omnes secum libidinum uoluptates abstulisse. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quàm dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis, & prima quæque auolat, ut aiebat; sæpiusq. relinquit caussas pænitendi, quàm recordandi. itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,
Desine Roma tuos hostes: -
reliqua præclare,
Nanque tibi monumenta mei peperere labores.
labori-

laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes uoluptatibus. hic se ad ea reuocat, e quibus nihil unquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis omnes animi & uoluptates, & dolores ad corporis uoluptates, & dolores pertinere? nihil ne te delectat unquam? uideo, qui cum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam uirtutum, de quibus ante dictum est: hæc leuiora ponam: poema, aut orationem cum aut scribis, aut legis, cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amœnus, ludi, uenatio, uilla Luculli, (nam si tuam dicerem, latebram haberes, ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpus ne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri uoluptatem, si negaueris. Quod uero a te disputatum est, maiores esse uoluptates, & dolores animi, quàm corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur: qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipse, gaudeat? animi uoluptas oritur propter uoluptatē corporis; & maior est animi uoluptas, quàm corporis: ita fit, ut gratulator lætior sit, quàm is, cui gratuletur. Sed, dum efficere uultis beatum sapientem, cum maximas animo uoluptates percipiat,

omni-

omnibusq. partibus maiores, quàm corpore; quid occurrat, non uidetis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quàm corporis. ita, miser sit aliquando, necesse est, is, quem uos beatum semper uultis esse. nec uero id, dum omnia ad uoluptatem, doloremq. referetis, efficietis unquam. quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperiendum est: uoluptatem bestijs concedamus: quibus uos de summo bono testibus uti soletis. quid, si etiam bestiæ multa faciunt duce sua quæque natura partim indulgenter, uel cum labore, ut in gignendo, in educando perfacile appareat aliud quiddam ijs propositum, non uoluptatem? turtures & cursu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodam modo ciuitatis imitantur. uidemus in quodam uolucrum genere non nulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam disciplinam. ergo in bestijs erunt secreta a uoluptate humanarum quædam simulacra uirtutũ: in ipsis hominibus uirtus, nisi uoluptatis caussa, nulla erit; & homini, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui a natura nihil datum esse dicemus? nos uero, siquidem in uoluptate sunt omnia, longe multumq. superamur a bestijs: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios, atque abundantes, nihil laborantibus: nobis autem aut uix, aut ne uix quidem, suppetũt, multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis bonum, & hominis, idem mihi uide-

uideri potest. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto uirtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad uoluptatem, conquiruntur? ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisq. equestribus, & pedestribus copijs, Hellesponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulauisset, terramq. nauigauisset; si, cum tanto impetu in Graeciam uenisset, caussam eius quis ex eo quaereret tantarum copiarum, tantiq. belli; mel se afferre ex Hymetto uoluisse diceret; certe sine caussa uideretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis, & grauissimis artibus, atque uirtutibus instructum, & ornatum, non ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne caelum, totamq. cum uniuerso mari terram mente complexum, uoluptatem petere si dicemus, mellis caussa dicemus tanta molitum. ad altiora quaedam, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus; in quibus inest memoria rerum innumerabilium, uitae quidem infinita; inest coniectura consequentium, non multum a diuinatione differens; inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam societatem iustitiae fida custodia; inest in perpetiēdis laboribus, adeundisq. periculis firma & stabilis doloris mortisq. contemptio: ergo haec in animis: tu autem etiam membra ipsa, sensusq. considera: qui tibi, ut reliquae corporis partes, non comites solum uirtutum

tum

tum, sed ministri etiam uidebuntur. Quid, si in ipso corpore multa uoluptati præponenda sunt, ut uires, ualetudo, uelocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi ueteres inesse quiddam cæleste & diuinum putauerunt. quòd si esset in uoluptate summum bonum, ut dicitis: optabile esset, in uoluptate maxima, nullo interuallo interiecto, dies noctesq. uersari, cum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum uelit esse in isto genere uoluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. uestri hæc uerecundius: illi fortasse constantius. sed lustremus animo, non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a maioribus nominabantur: sed quæro, num existimes, non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin ad uoluptates artes suas direxisse? ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quàm ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem est alia caussa erroris tanti, tam longe, lateq. diffusi, nisi quòd is, qui uoluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est cum animi leuissima parte, deliberat? Quæro enim de te: si sunt dij, ut uos etiam putatis; qui possunt esse beati, cum uoluptates corpore percipere non possint? aut, si sine eo genere uoluptatis beati sunt; cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? lege laudationes,

Torquate, non eorum, qui ſunt ab Homero lauda-ti, non Cyri, non Ageſilai, non Ariſtidis, non The miſtoclis, non Philippi, non Alexandri, lege no-ſtrorum hominum, lege ueſtræ familiæ: neminem uidebis ita laudatum, ut artifex callidus comparan-darum uoluptatum diceretur. non elogia monumen torum id ſignificant? uelut hoc ad portam: Vno o-re cui plurimæ conſentiunt gentes, populi primariũ fuiſſe uirum. id ne conſenſiſſe de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuiſſe, quòd præſtantiſſimus fuiſſet in conficiendis uoluptatibus? Ergo in ijs adoleſcentibus bonam ſpem eſſe dice-mus, & magnam indolem, quos ſuis commodis in-ſeruituros, &, quidquid ipſis expediat, facturos arbitramur? non ne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium conſequatur, quanta confuſio? tol-litur beneficium: tollitur gratia: quæ ſunt uincula concordiæ. nec enim, ſi tuam ob cauſſam cuiquam commodes, beneficium illud habendum eſt, ſed fe-neratio: nec gratia deberi uidetur ei, qui ſuam ob cauſſam commodauerit. Maximas uero uirtutes ia cere omnes neceſſe eſt, uoluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, niſi honeſtas na tura plurimum ualeat, cur non cadant in ſapiẽtem, non eſt facile defendere. Ac, ne plura complectar, (ſunt enim innumerabilia) bene laudata uirtus uo luptatis aditus intercludat neceſſe eſt. quod iam a me expectare noli: tute introſpice in mentem tuam ipſe: eamq. omni cogitatione pertractans, percun-

ctare

ctare ipse te, perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumpto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu; an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus salutemq. ferres, uel Herculis perpeti ærumnas: sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen uerbo, ærumnas etiam in deo nominauerunt. exigerem ex te; cogeremq., ut responderes: nisi uererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, uoluptatis caussa gessisse diceres. Quæ cum dixissem, habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & , quanquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiares nostros. Credo, Syronem dicis, & Polidemum, cum optimos uiros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam: sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos uexat. Tum Triarius, posthac quidem, inquit, audacius: nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui: nec ante aggrediar, quàm te ab istis, quos dicis, instructum uidero. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER III.

VOLVPTATEM *equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, conuictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si uirtuti diutius repugnet; aut si honestis iucunda anteponat; aut pluris esse contendat dulcedinem corporis, titillantem ex ea re natam lætitiam, quàm grauitatem animi, atque constantiam. quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus; ne blanditijs eius, illecebrisq. impediatur disputandi seueritas. quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire uolumus; quoniam & uoluptas ab eo remota est; & eadem fere contra eos dici possunt, qui uacuitatem doloris finem bonorum esse uoluerunt. nec uero ita ullum probetur summum bonum, ut uirtute careat, qua nihil potest esse præstantius. itaque, quanquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio. quæ enim de uoluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur. neque enim, qui defendunt eam, uersuti in disserendo sunt: nec, qui contra dicunt, caussam difficilem repellunt. ipse etiam dicit*

Epi-

Epicurus, ne argumentandum quidem eſſe de uolu ptate, quòd ſit poſitum eius iudicium in ſenſibus; ut commoneri nos ſatis ſit, nihil attineat doceri. quare illa nobis ſimplex fuit in utranque partem diſpu tatio. nec enim in Torquati ſermone quidquam implicatum, aut tortuoſum fuit; noſtraq., ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem, non igno ras, quàm ſit ſubtile, uel ſpinoſum potius diſſeren di genus, idq́. cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam uerba parienda ſunt, imponendaq́. noua nouis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius uſus uulgaris communisq́. non ſit, multam nouitatem nominum eſſe; cum conſtituantur earum rerum uocabula, quæ in quaque arte uerſentur. itaque & dialectici, & phyſici uerbis utuntur ijs, quæ ipſi Græciæ nota non ſunt. geometræ uero, muſici, grãmatici etiam more quodam loquuntur ſuo. item ipſæ rhetorum artes, quæ ſunt totæ forenſes, atque populares, uerbis tamen in docendo quaſi priuatis utuntur, ac ſuis. Atque, ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri ſua artificia poſſent, niſi uocabulis uterentur nobis incognitis, uſitatis ſibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus uerſatur, nominibus notauit nouis. Quo magis hoc philoſopho faciendum eſt. ars eſt enim philoſophia uitæ: de qua diſſerens arripere uer ba de foro non poteſt. quanquam ex omnibus philo

ſophis Stoici plurima nominauerunt. Zeno quoque, eorum princeps, non tam rerum inuentor fuit, quàm nouator uerborum. quòd ſi in ea lingua, quã plerique uberiorem putant, conceſſum a Græcia eſt, ut doctiſſimi homines de rebus non peruulgatis inuſitatis uerbis uterentur: quanto id uel nobis magis eſt concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? et ſi, quod ſæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non Græcorum modo, ſed etiam eorum, qui ſe Græcos magis, quàm noſtros, haberi uolunt, nos non modo non uinci a Græcis uerborum copia, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores: elaborandum eſt, ut hoc non in noſtris ſolum artibus, ſed etiam in illorum ipſorum conſequamur. quanquam ea uerba, quibus ex inſtituto ueterum utimur pro latinis, ut ipſa philoſophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, muſica, quanquam latine ea dici poterant, tamen, quoniam uſu percepta ſunt, noſtra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. De ipſis rebus autem, ſæpenumero, Brute, uereor ne reprehendar, cum hæc ad te ſcribam, qui tum in philoſophia, tum in optimo genere philoſophiæ tantum proceſſeris. quod ſi facerem quaſi te erudiens, iure reprehenderer: ſed ab eo plurimum abſum: neque, ut ea cognoſcas, quæ tibi notiſſima ſunt, ad te mitto; ſed quia facillime in nomine tuo acquieſco, et quia te habeo æquiſſimum eorum ſtudiorum, quæ mihi communia tecum ſunt, æſtimatorem, & iudicem. attendes igitur,

tur, ut soles, diligenter, eamq. cōtrouersiam diju dicabis, quæ mihi fuit cum auunculo tuo, diuino, ac singulari uiro. Nam in Tusculano cum essem, uellemq. e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, ueni in eius uillam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem. quò cum uenissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, uidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo inexhausta auiditas legendi, nec satiari poterat, quippe qui, ne reprehensionem quidem uulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil ope ræ reip. detrahens. quo magis tum, in summo otio, maximaq. copia, quasi helluo librorum (si hoc uer bo in tam clara re utendum est) uidebatur. quod cum accidisset, ut alter alterum necopinato uideremus; surrexit statim: deinde prima illa, quæ in congressu solemus: quid tu, inquit, huc? a uilla enim, credo: &, si ibi te esse scissem, ad te ipse uenissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus ueni ad uesperam. caussa enim fuit huc ue niendi, ut quosdam hinc libros promerem. et quidem, Cato, totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu uillæ, delectari. est enim mihi magnæ curæ. quāquam quidem hoc proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Cæpioni nostro, & tibi, tam propinquo, respondeat. laboro autem non sine caussa. nam & aui eius

memoria moueor: (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos, uir tum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni uoluntate, sententiaq. coniunctus. Præclare, inquit, facis, cùm & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendauit; & puerum diligis. quod autem meum munus dicis, non equidem recuso, sed te adiungo socium. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum & pudoris, et ingenij. sed ætatem uides. Video equidé, inquam: sed infici tamen iam debet ijs artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora ueniet paratior. Sic equidem, diligentius sæpiusq. ista loquemur inter nos, agemusq. communiter: sed resideamus, inquit, si placet. itaq. fecimus. Tum ille: tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelicos, quos hic sciebam esse, ueni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis, ut scis, non sæpe contingit. Quàm uellem, inquit, ut te ad Stoicos inclinasses. erat enim, si cuiusquam, certe tuum, nihil præter uirtuté in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum in re idem tibi, quod mihi, uideretur, non noua te rebus nomina imponere. ratio enim nostra cósentit: oratio pugnat. Minime uero, inquit ille, consentit. quidquid enim præter id, quod

honeſtum ſit, expetendum eſſe dixeris, in bonisq. numeraueris: & honeſtum ipſum, quaſi uirtutis lumen, extinxeris; & uirtutem penitus euerteris.

Dicuntur iſta, Cato, magnifice, inquam: ſed uides ne uerborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Ariſtone; qui omnia exæquent, eſſe communem? de quibus, cupio ſcire, quid ſentias. Ego ne, quæris, inquit, ſcire quid ſentiam? quos bonos uiros, fortes, iuſtos, moderatos aut audiuimus in rep. fuiſſe, aut ipſi uidimus; qui ſine ulla doctrina, naturam ipſam ſecuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura inſtitutos fuiſſe, quàm inſtitui poſſent a philoſophia, ſi ullam aliam probauiſſent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, niſi honeſtum, nihil, niſi turpe, in malis. ceteræ philoſophorum diſciplinæ, omnino alia magis, alia minus, ſed tamen omnes, quæ rem ullam uirtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores ſimus, ſed ipſam deprauare naturam. nam, ſi hoc non obtineatur, id ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit: nullo modo probari poſſis, beatam uitam uirtute effici. quòd ſi ita ſit: cur opera philoſophiæ ſit danda, neſcio. ſi enim ſapiens aliquis miſer eſſe poſſit: næ ego iſtam glorioſam, memorabilemq. uirtutem non magno æſtimandam putem. Quæ adhuc, Cato, a te dicta ſunt, eadem, inquam, dicere poſſes, ſi ſequerere Pyrrhonem, aut Ariſtonem. nec enim ignoras, his iſtud honeſtum,

non

non summum modo, sed etiam, ut tu uis, solum bonum uideri. quod si ita est; sequitur id ipsum, quod te uelle uideo, omnes semper beatos esse sapientes. hos ne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minime uero istorum quidem, inquit. cum enim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exæquauerũt, ut in utraque parte ita paria redderent, uti nulla selectione uterẽtur eius, uirtutem ipsam sustulerunt.

Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quæro, num ne tibi faciẽdum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq́. sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Siquidem, inquit, tollerem; sed relinquo. Quonam modo, inquam? si una uirtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius, quale sit, pluribus notatum uocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum: quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum: (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus) quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumq́. sententiam. Minime id quidem,

dem,

dem, inquam, alienum: multumq́. ad ea, quæ quærimus, explicatio tua iſta profecerit. Experiamur igitur, inquit. etſi habet hæc Stoicorũ ratio difficilius quiddam, & obſcurius. nam cum in græco ſermone hæc ipſa quódam rerum nomina nouarum * *non uidebantur, quæ nunc conſuetudo diuturna triuit: quid cenſes in latino fore? Facillimum id quidem eſt, inquam. ſi enim Zenoni licuit, cùm rem aliquam inueniſſet inuſitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere: cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi uerbum e uerbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent; cum ſit uerbum, quod idem declaret, magis, minus ue uſitatum. equidem ſoleo etiam, quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus uerbis exponere. et tamen puto concedi nobis oportere, ut græco uerbo utamur, ſi quando minus occurret latinum; ne hoc ephippijs, & acratophoris potius, quàm proegmenis, & apoproegmenis, concedatur. quanquam hæc quidem præpoſita recte, & reiecta dicere licebit. Benefacis, inquit, quòd me adiuuas: & iſtis quidem, quæ modo dixiſti, utar potius latinis: in ceteris ſubuenies, ſi me hærentem uidebis. Sedulò, inquam, faciam: ſed fortuna fortes. quare conare, quæſo. quid enim hoc poſſumus agere diuinius? Placet ijs, inquit, quorum ratio mihi probatur, ſimul atque natum ſit animal, (hinc enim eſt ordiendum) ipſum ſibi conciliari, & commendari ad ſe conſeruandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quæ con-*

ſer-

seruantia sunt eius status, diligenda; alienari autem ab interitu, ijsq. rebus, quæ interitum uideantur afferre. id ita esse sic probant; quod, ante quàm uoluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parui, aspernenturq. contraria. quod non fieret, nisi statum ipsum diligerent, interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoq. se, & sua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum esse a se diligendi. In principijs autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non putant uoluptatem esse ponendam. quibus ego uehementer assentior: ne, si uoluptatem natura posuisse in ijs rebus uideatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti uidetur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus; quòd est nemo, quin, cum utrum uis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quàm eodem usu imminutas, & detortas habere. Cognitiones autem, (uel, si hæc uerba minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις *appellemus licet) eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quòd habeant quiddam in se quasi complexum, & continens ueritatem. id autem in paruis intelligi potest: quos delectari uideamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inuenerunt. Artes etiam ipsas propter se assumendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quòd constent ex cognitionibus,*

&

*& contineant quiddam in se ratione constitutum, & uia. a falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quàm a ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id est partium corporis, alia uidentur propter eorum usum à natura esse donata, ut manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore; quorũ utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pauoni, plumæ uersicolores columbis, uiris mammæ, atque barba. Hæc dicuntur fortasse ieiunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ: quibus ubertas orationis adhiberi uix potest. nec equidem eam cogito consectari. ueruntamen, cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res uerba rapiũt. ita fit cum grauior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam: sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici uidetur. istiusmodi autem res dicere ornate uelle, puerile est: plane autem, & perspicue expedire posse, docti, & intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principijs naturæ discessimus: quibus congruere debent, quæ sequuntur. sequitur autem prima diuisio hæc. Aestimabile esse dicitur (sic enim, ut opinor, appellamus *) id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quòd aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quàm ille ἀξίαν uocat: contraq; inæstimabile, quod sit superiori*

con-

contrarium. Initijs igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaq. item reijcienda; primum est officium, (id enim appello καθῆκον) ut se conseruet in naturæ statu; deinceps, ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatq. contraria: quæ inuenta selectione, & item reiectione sequuntur: deinceps cum officio selectio, deinde ea perpetua, tum ad extremum constás consentaneaq. naturæ: in qua primum inesse incipit, & intelligi, quid sit, quod uere bonum possit dici. prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam, uel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi; uiditq. rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris æstimauit, quàm omnia illa, quæ primum dilexerat: atque ita cognitione, & ratione collegit, ut statueret in ea collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum. quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet; cum igitur in eo sit id bonum, quò referenda sunt omnia: honeste facta, ipsumq. honestum, quod in bonis ducitur, quanquam post oritur, tamen id solum ui sua, & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima natura, propter se nihil est expetendum. cum uero illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab initijs naturæ: ad ea hæc referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia eò referri, ut

adipiſcamur principia naturæ, nec tamen ut hoc ſit bonorum ultimum: propterea quòd non ineſt in primis naturæ conciliationibus honeſta actio: conſequens enim, eſt & poſt oritur, ut dixi: eſt tamen ea ſecundum naturam, multoq. nos ad ſe expetendam magis hortatur, quàm ſuperiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus eſt, ne quis ſequi exiſtimet, ut duo ſint ultima bonorum. ut enim, ſi cui ſit propoſitum collineare haſtam aliquò, aut ſagittam, ſicut nos ultimum in bonis diximus: ſic illi facere omnia quæ poſſit, ut collineet: huic in eius ſimilitudine omnia ſint facienda, ut collineet: tum, ut omnia faciat, quo propoſitum aſſequatur. ſed hoc quaſi ultimum, quale nos ſummum in uita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quaſi ſeligendum, non expetendum. Cum autem omnia officia a principijs naturæ proficiſcantur; ab iiſdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. ſed quemadmodum ſæpe fit, ut is qui commendatus ſit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus ſit, quàm illum, a quo ſit: minime mirum eſt, primo nos ſapientiæ commendari ab initijs naturæ, poſt autem ipſam ſapientiam nobis cariorem fieri, quàm illa ſint, a quibus ad hanc uenerimus. Atque ut membra nobis ita data ſunt, ut ad quandam rationem uiuendi data eſſe appareant: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ græce uocatur, non ad quoduis genus uitæ, ſed ad quandam formam uiuendi uidetur data; itemq. & ratio, & perfecta ratio. ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori motus, non quiuis,

ſed

ſed certus quidam eſt datus: ſic uita agenda eſt certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, conſentaneumq́. dicimus. nec enim guber nationi, aut medicinæ ſimilem ſapientiam eſſe arbitramur, ſed actioni illi potius, quam modo dixi, & ſaltationi; ut in ipſa arte inſit, non foris petatur extremum, id eſt artis effectio. Et tamen eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiæ diſſimilitudo: propterea quòd in illis, quæ recte facta ſunt, non continent tamen omnes partes, ex quibus conſtant: quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, ſi placet; illi autem appellant κατορθώματα; omnes numeros uirtutis continent. ſola enim ſapientia in ſe tota conuerſa eſt. quod idem in ceteris artibus non fit. Inſcite autem medicinæ, et guberna tionis ultimum cum ultimo ſapientiæ comparatur. ſapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iuſtitiam, & ut omnia, quæ homini accidant, infra ſe eſſe iudicet. quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem uirtutes eas ipſas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, niſi ſtatuerit nihil eſſe, quod interſit, aut differat aliud ab alio, præter honeſta, & turpia. Videamus nunc, quàm ſint præclare illa ijs, quæ iam poſui, conſequentia. Cum enim hoc ſit extremum, (ſentis enim credo me iam diu, quod τέλος Græci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum ſummum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc ſit extremum, congruen

ter

ter naturæ, conuenienterq. uiuere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm uitam, fortunasq. nostras, id est ut, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus: potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis uerbis, grauissimisq. sententijs rhetorice & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. concluduntur igitur eorum argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est. Satis ne hoc conclusum uidetur? certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. nam, quod honestum sit, laudabile esse conceditur: illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum; ergo & probandum; ita etiam laudabile; id autem honestum. ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quæro, quis aut de misera uita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam. quod non possit quidem, nisi honestæ

 uitæ,

uitæ, iure contingere. ita fit, ut honesta uita, beata uita sit. Et quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta sint, beatus dici iure possit: idem de uita talis uiri rectissime dicitur. ita, si beata uita honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod uero negari nullo modo possit, quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem uirum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? ut enim, qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare, idq. contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere, & pro nihilo putare. Quæ cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste uir, altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra se omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere uolumus, quem quærimus certe, & confidere sibi debet, & suæ uitæ, & actæ, & consequenti, & bene de se iudicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. ex quo intelligitur idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit, idq. esse beate uiuere, & honeste, id est cum uirtute uiuere. Nec uero ignoro uarias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent.

quas

quas quanquam uitiose quidam secuti sunt: tamen non modo his tribus, qui uirtutem a summo bono segregauerunt, cum aut uoluptatem, aut uacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent; sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt sine aliqua accessione uirtutē, ob eamq. rem trium earum rerum, quas supra dixi, singulas singulis addiderunt; his tamen omnibus eos antepono, cuiusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in uirtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ij, qui, cum scientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientē beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, obsistere uisis, assensusq. suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet: sed, quæ perspicua sunt, longa esse non debent. quid autem apertius, quàm, si selectio nulla sit ab ijs rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum, quæ sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturq. prudētia? Circumscriptis igitur ijs sententijs, quas posui, & ijs, quæ similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant; seligentem, quæ secundum naturam; &, si quæ contra naturam sunt, reijcientem; id est conuenienter, congruēterq. naturæ uiuere. Sed in ceteris artibus,

cum dicitur artificiose, posterum quodam modo, et consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, id apprime recte dicitur. quidquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes uiolare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic, timere, sic, mærere, sic, in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. uerum, ut hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a uirtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paullum oppido inter se differunt, & tamen eodem spectant. ego assentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud quod prodesset, (ὠφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, a natura absoluta. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. cum enim ab ijs rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis; tum ad notionem boni peruenit. hoc autem ipsum bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris

com-

comparando, sed propria ui sua & sentimus, & appellamus bonum. ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, nec rursus in malis: quantumcunque eò addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio uirtutis: quæ genere, non crescendo, ualet. Nec uero perturbationes animorum, quæ uitam insipientium miseram, acerbamq. reddunt, quas Græci πάθη appellát: (poteram ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare; sed non conueniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος: sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso uitiosa declarari uidetur) nec hæ perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq. hæ sunt genere quattuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamq. Stoici, communi nomine corporis, et animi, ἡδονὴν appellát; ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem uoluptariam. perturbationes autem nulla naturæ ui commouentur: omniaq. ea sunt opiniones, ac iudicia leuitatis. itaque his sapiens semper uacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs. præter enim

tres disciplinas, quæ uirtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis; qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt. sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis unquam fuit aut auaritia tam ardenti, aut tam effrænatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit, non multis partibus mallit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quàm illo modo, peruenire? quam uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quo moueantur, quibusq́. de caussis ea uersentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit, aut quis contra studia naturæ tam uehementer obduruit, ut a rebus cognitione dignis abhorreat, easq́. sine uoluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui, maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, ceterorumq́. uirorum fortium, atque omni uirtute præstantium facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem, honesta in familia institutus, & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo uidet eum, quem impure, ac flagitiose putet uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus,

remus, quò minus homines, tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quàm & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum; intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quàm illa media, quæ ex eo comparentur. stultitiam autem, et temeritatem, & iniustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eueniant; non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare uideatur oratio: propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur è uitijs. quas enim Græci κακίας appellant, uitia malo, quàm malitias, nominare. Hæc tu, inquam, Cato, uerbis illustribus, & id, quod uis, declarantibus. itaque mihi uideris latine docere philosophiam, & ei quasi ciuitatem dare, quæ quidem adhuc peregrinari Romæ uidebatur, nec offerre sese nostris sermonibus: & ista maxime propter limatam quandam & rerum, & uerborum tenuitatem. scio enim esse quosdam, qui quamuis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur ipsi, qui dicunt ea se modo probare, quibus

natura tacita assentiatur. itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. quare attendo te studiose, &, quæcunque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando. mihi enim erit iisdem istis fortasse iam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi uideris, & ad consuetudinem nostræ orationis, uitia posuisse contraria. quod enim uituperabile est per se ipsum, id eo ipso uitium nominatum puto; uel etiam a uitio dictum uituperari. sin κακίαν malitiam dixisses; ad aliud nos unum certum uitium consuetudo latina traduceret: nunc omni uirtuti uitium, contrario nomine, opponitur. Tum ille, his igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quæ pertractata est a Peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorationem dialecticæ. Carneades tuus, egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq́. eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quòd pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controuersiam, sed nominum. Mihi autem nihil tam perspicuum uidetur, quàm has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quàm uerbis, dissidere, maiorem multò habere Stoicos et Peripateticos rerum omnino discrepantiam, quàm uerborum; quippe cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate uiuendum; nostri uero, quod æsti-

matione

matione omnino aliqua dignum ſit, complecti beatam uitam putent. An uero certius quidquam poteſt eſſe, quàm illa ratio eorum, qui dolorem in malis ponunt, non poſſe ſapientem beatum eſſe, cum equuleo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conſeruetur beata uita ſapienti. etenim, ſi dolores eoſdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui leuiore de cauſſa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi, cum tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis, aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum ſit nobis, ut, qui plura habeat, quæ in corpore magni æſtimantur, ſit beatior. illi enim corporis commodis compleri uitam beatam putant: noſtri nihil minus. nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorũ, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem uitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æſtimandam: certe minus ad beatam uitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim ſi et, ſapere, expetendum ſit, & ualere: coniunctum utrunque magis expetendum ſit, quàm ſapere ſolum. neque tamen, ſi utrunque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit coniunctũ, quàm ſapere ipſum ſeparatum. nam qui ualetudinem æſtimatione aliqua dignam iudicamus, neque tamen eam in bonis ponimus; ijdem cenſemus, nullam eſſe

tantam

tantam æstimationem, ut ea uirtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur: recte, secus ne, postea. Sed potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ; et ut interit magnitudine maris Aegei stillla muriæ; & ut in diuitijs Crœsi teruncij accessio, & gradus unus in ea uia, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum æstimatio splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atque intereat, necesse est. & quemadmodum oportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis: (habent enim suum modum, quæcunque oportuna dicuntur) sic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello; quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet. ut enim oportunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eamq. caussam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, si sit longa, quàm si breuis: utunturq. simili. ut, si cothurni laus illa esset, ad pedem apte conuenire; neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec maiores minoribus: sic, quorum omne bo-

num

num conuenientia, atque oportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. Nec uero satis acute dicunt: si bona ualetudo pluris æstimanda sit longa, quàm breuis; sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt ualetudinis æstimationem spatio iudicari; uirtutis, oportunitate. ut uideantur, qui illud dicant, ijdem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum esse, quàm breuem. non uident alia breuitate pluris æstimari, alia diuturnitate. itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putant posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemq. alium magis alio uel peccare, uel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si longe non absunt a summo, ut iam iamq. possint emergere, quàm si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui iam appropinquat ut uideat, plus cernit, quàm is, qui modo est natus: item, qui processit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilo minus in miseria est, quàm ille, qui nihil processit. Hæc mirabilia uideri intelligo: sed, cum certe superiora firma, ac uera sint, his autem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem ueritate est dubitandum. Sed quanquam negent, nec uirtutes, nec uitia crescere: attamen utrunque

trunque eorum fundi quodam modo, & quasi dilatari putant. Diuitias autem Diogenes censet non eam modo uim habere, ut quasi duces sint ad uoluptatem, & ad ualetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in uirtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest: itaque, si uoluptas, aut si bona ualetudo sit in bonis, diuitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi ut etiam diuitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest. ob eamq. caussam, quia cogitationes, comprehensionesq. rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitiones mouent; cum diuitiæ non sint in bonis, nulla ars diuitijs contineri potest. quod si de artibus concedamus: uirtutis tamen non sit eadem ratio: propterea quòd hæc plurimæ commentationis, & exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit; & quòd uirtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius uitæ complectatur; nec eadem hæc in artibus esse uideamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis uita, ut ab Aristone; nec ullum sapientiæ munus, aut opus inueniretur; cum inter res eas, quæ ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino interesse, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque, cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe: tum inter

ter hæc, & illa, quæ nihil ualerent ad beate, miseréq. uiuendum, aliquid tamen, quo differrent, esse uoluerunt; ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia neutrum: quæ autem æstimanda essent, eorum in alijs satis esse caussæ, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in ualetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris uacuitate, ut gloriæ, diuitiarum, similium rerum; alia autem non esse eiusmodi: itemq. eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere caussæ, quamobrem reijcerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horũ; partim non: itemq. hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον, *contraq. quod* ἀποπροηγμένον *nominauit; cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quanquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienum est, quo facilius uis uerbi intelligatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere. Vt enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem, (id enim est* προηγμένον*) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in uita non ea, quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent,* προηγμένα, *id est producta, nominentur: quæ uel ita appellemus, (id erit uerbum e uerbo) uel promota, uel, ut dudum diximus, præposita, uel præcipua; & illa reiecta. re enim intelle-*

cta,

cta, in uerborum usu faciles esse debemus. quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod præpositum, uel præcipuum nominamus. itaque id definimus, quod sit indifferens, cum æstimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut secundum naturam esset, aut contra, nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æstimabile esset: nec, hoc posito, non aliqua essent præposita. recte igitur hæc facta distinctio est. Atque etiam ab ijs, quo facilius res perpici possit, hoc simile ponitur: ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talum, ut rectus assistat; qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa præpositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim, naturamq. nihil pertinent. Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno non poterimus; ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικὰ, alia utrunque. de pertinentibus nihil est bonum, præter actiones honestas: de efficientibus, nihil præter amicum. sed

&

& pertinentem & efficientem sapientiam uolunt esse. nam quia sapientia est conueniens actio, erit cum illo pertinenti genere, quod dixi. quòd autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quòd aliquid efficiunt, partim utrunque: per se, ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus; in quibus sunt & præponenda quædam, & reijcienda: alia ob eam rem præposita dicentur, quòd ex se aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utranque rem, ut integri sensus, ut bona ualetudo. De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius caussa porrigendum esse dicebant. quibus ego uehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam ipsam propter se præpositam, & sumendam esse dixerunt; esseq́. hominis ingenui, & liberaliter educati, uelle bene audire a parẽtibus, a propinquis, a bonis etiã uiris, idq́. propter rem ipsam, non propter usum: dicuntq́., ut liberis consultũ uelimus, etiam si posthumi futuri sint, propter ipsos; sic futuræ post mortẽ famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. Sed cum, quod honestum sit, id solum bonũ esse dicamus: consentaneum tamen est, fungi officio; cum id officium nec

in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut eius ratio reddi possit. est autem officium, quod ita factum est, ut eius probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrarijs. quoniamq. in ijs rebus, quæ neque in uirtutibus sunt, neque in uitijs, est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere eorum. quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrarijs. Atque perspicuũ etiam illud est, in istis rebus medijs aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cum agit, officium illud esse. quod, quoniam nunquam fallitur in iudicando, erit in medijs rebus officium. quod efficitur etiam hac conclusione rationis. quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus; id autem est perfectum officium: erit autem etiam inchoatum, ut, si, iuste depositum reddere, in recte factis sit, in officijs ponatur depositum reddere: illo enim addito, iuste, facit recte factum: per se autem hoc ipsum, reddere, in officio ponitur. quoniamq. non dubium est, quin in ijs, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud reijciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes

nes natura diligunt; tam inſipientem, quàm ſapien tem ſumpturum, quæ ſecundum naturam ſint, re- iecturumq. contraria. ita eſt quoddam commune of ficium ſapientis, & inſipientis. ex quo efficitur, uerſari in ijs, quæ media dicamus. ſed, cum ab his omnia proficiſcantur officia; non ſine cauſſa dici- tur, ad ea referri omnes noſtras cogitationes, in his & exceſſum e uita, & in uita manſionem. in quo enim plura ſunt, quæ ſecundum naturam ſunt; huius officium eſt in uita manere: in quo autem aut ſunt plura contraria, aut fore uidentur; hu- ius officium eſt e uita excedere. ex quo apparet, & ſapientis eſſe aliquando officium, excedere e uita, cum beatus ſit; & ſtulti, manere in uita, cum ſit miſer. nam bonum illud, & malum, quod ſæpe iam dictum eſt, poſtea conſequitur. prima autem illa naturæ, ſiue ſecunda, ſiue contraria, ſub iudi- cium ſapientis, & delectum cadunt: eſtq. illa ſub- iecta quaſi materia ſapientiæ. itaque & manendi in uita, & migrandi ratio omnibus ijs rebus, quas ſupra dixi, metienda. nam neque ijs, qui uirtute retinentur in uita, neque ijs, qui ſine uirtute ſunt, mors eſt oppetenda; ut ſæpe officium eſt ſapientis de ſciſcere a uita, cum ſit beatiſſimus, ſi id oportune facere poſſit, quod eſt conuenienter naturæ uiuere. ſic enim cenſent, oportunitatis eſſe beate uiuere. itaque a ſapientia præcipitur, ſe ipſam, ſi iuſſerit, ſapiens ut relinquat. Quamobrem cum uitiorum iſta uis non ſit, ut cauſſam afferant mortis uolunta-

riæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui ijdem miseri sint, officium esse, manere in uita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. et quoniam excedens e uita, & manens, æque miser est; nec diuturnitas magis ei uitam fugiendam facit: nõ sine caussa dicitur, ijs, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in uita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi, natura fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet figura, membrisq. corporum: quæ ipsa declarant, procreandi a natura habitam esse rationem. neque uero hæc inter se congruere possent, ut natura & procreari uellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiã in bestijs uis naturæ perspici potest; quarum in fœtu, et educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius uocem uidemur audire. Quare ut perspicuum est, natura nos a dolore abhorrere: sic apparet, a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quòd homo sit, non alienum uideri. ut enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, ut oculi, ut aures; alia etiam ceterorum membrorum usum adiuuant, ut crura, ut manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solum natæ sunt: at illa, quæ in concha patula pinna dicitur, isq., qui enat e concha, qui, quòd eam custo-

custodiat, pinnoteres uocatur, in eamq. cum se recepit, includitur; ut uideatur monuisse, ut caueret; itemq. formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam caussa quædam faciunt. multo magis hæc coniunctio est hominis: itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates. Mundum autem censent regi numine deorum, eumq. esse quasi communem urbem, & ciuitatem hominum, & deorum, & unumquenque nostrum eius mundi esse partem: ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostræ anteponamus. ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt: sic uir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, utilitati omnium plus, quàm unius alicuius, aut suæ, consulit: nec magis uituperandus est proditor patriæ, quàm communis utilitatis, aut salutis desertor propter suam utilitatem, aut salutem. ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem appetat pro rep. qui doceat cariorem nobis esse patriam, quàm nosmet ipsos. quoniamq. illa uox inhumana, & scelerata dicitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur; quod uulgari quodam uersu græco pronuntiari solet: certe uerum est, etiam ijs, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum. ex hac animorum affectione testamenta, commendationesq. morientium natæ sunt. Quodq. nemo in solitudine uitam agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad

coniunctionem, congregationemq. hominum, et ad naturalem communitatem esse natos. Impellimur autem natura, ut prodesse uelimus quamplurimis, in primisq. docendo, rationibusq. prudentiæ tradendis. itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. ita non solum ad discendum propensi sumus, uerum etiam ad docendum. atque ut tauris natura datum est, ut pro uitulis contra leones summa ui impetuq. contendant: sic ij, qui ualent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, & Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. atque etiam, Iouem cum optimum, & maximum dicimus, cumq. eundem salutarem, hospitalem, statorem; hoc intelligi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela. minime autem conuenit, cum ipsi inter nos abiecti neglectiq. simus, postulare, ut dijs immortalibus cari simus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quàm didicimus, cuius ea utilitatis caussa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet; nec iustitiæ ullus esset, nec bonitati locus. et, quo modo hominum inter homines iuris esse uincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestijs. præclare enim Chrysippus: cetera nata esse hominum caussa, & deorum, eos autem communitatis & societatis suæ: ut bestijs homines uti ad utilitatem suam possint, sine iniuria: quoniamq. ea natura esset hominis, ut cum genere huma

no

no quasi ciuile ius intercederet; qui id conseruaret, eum iustum; qui migraret, iniustum fore. sed quemadmodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in urbe, mundo ue communi non aduersatur ius, quo minus suum quidque cuiusque sit. Cum autem ad tuendos, conseruandosq. homines hominem natum esse uideamus: consentaneum est huic naturæ, ut sapiens uelit gerere, & administrare remp. atque, ut e natura uiuat, uxorem adiungere, & uelle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem atque uitam alij cadere in sapientem dicunt; si quis eiusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alij, nullo modo. Vt uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas; & emolumenta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα, *&* βλάμματα *appellant, communia esse uoluerunt: quorum altera prosunt, nocent altera; neque solum ea communia, uerum etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem, & cómoda (ita* διχρηστήματα, *&* δυχρηστήματα *appello) cómunia esse uoluerunt, paria noluerunt. illa enim, quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala; quæ sint paria, necesse est: commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, et reiecta dicimus, ea possunt paria non esse. sed emolumenta communia esse dicuntur: recte autem facta, & peccata non habentur communia. Amicitiam*

 autem

autem adhibendam esse censent; quia sit ex eo gene re, quæ prosunt. quanquam autem in amicitia alij dicant, æque caram esse sapienti rationem amici, ac suam; alij autem, sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse a iustitia, ad quam nati esse uideamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minime uero probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiam propter utilitates asciscì, aut probari. eædem enim uoluptates poterunt eas labefactare, atque peruertere. etenim nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsæ per se expetantur. Ius autem quod ita dici, appellariq. possit, id esse na turam; alienumq. esse a sapiente, non modo iniuriā cui facere, uerum etiam nocere. Nec uero rectum est, cum amicis, aut bene meritis consociare, aut con iungere iniuriam: grauissimeq., & uerissime defen ditur, nunquam æquitatem ab utilitate posse seiungi; &, quidquid æquum, iustumq. esset, id etiam honestum, uicissimq., quidquid esset honestum, id iu stum etiam, atque æquum fore. Ad easq. uirtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt; & physicam: easq. ambas uirtutum nomine appellant; alteram, quòd habeat ratione, ne cui fal so assentiamur, ne ue unquam captiosa probabilitate fallamur, eaq., quæ de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tueriq. possimus. nam sine hac arte quemuis arbitrantur a uero abduci, falliq. posse. Recte igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratioq.

tioq. uitiosa est, ars ea, quæ tollit hæc, uirtus nominata est. Physicæ quoque non sine caussa tributus idem est honos: propterea quòd, qui conuenienter naturæ uicturus sit, ei et proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. Nec uero potest quisquam de bonis, et malis uere iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & uitæ, etiam deorum, et utrú conueniat, nec ne, natura hominis cum uniuersa. Quæq. sunt uetera præcepta sapientium, qui iubent tempori parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis, hæc sine physicis quam uim habeant, (& habent maximam) uidere nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura ualeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec uero pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest. Sed iam sentio me esse longius prouectum, quàm proposita ratio postularet. uerum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisq. rerum traxit ordo. quem, per deos immortales, non ne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamq. compactum, et coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam litteram moueris, labent omnia? nec tamen quidquam est, quod moueri possit. quàm grauis uero, quàm magnifica, quàm con

ſtans conficitur perſona ſapientis? qui, cùm ratio do cuerit, quod honeſtum eſſet, id eſſe ſolum bonum, ſemper ſit, neceſſe eſt, beatus, uereq́. omnia iſta nomina poſſideat, quæ irrideri ab imperitis ſolent. rectius enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, qui nec ſe, nec ſuos regere potuit: rectius magiſter populi, (is enim eſt dictator) quàm Sylla, qui trium peſtiferorum uitiorum, luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis, magiſter fuit: rectius diues, quàm Craſſus, qui, niſi eguiſſet, nunquam Euphratem, nulla belli cauſſa, tranſire uoluiſſet. recte eius omnia dicentur, qui ſcit uti ſolus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur. animi enim lineamenta, ſunt pulchriora, quàm corporis. recte ſolus liber, nec dominationi cuiuſquam parens, neque obediens cupiditati. recte inuictus, cuius etiam ſi corpus conſtringatur, animo tamen uincula iniici nulla poſſint, neque expectet ullum tempus ætatis, ut tum denique iudicetur, beatus ne fuerit, cum extremũ uitæ diem morte confecerit: quod ille unus e ſeptem ſapientibus non ſapienter Crœſum monuit. nam, ſi beatus unquam fuiſſet, beatam uitam uſque ad illum a Cyro extructum rogum protuliſſet. Quod ſi ita eſt, ut neque quiſquam, niſi bonus uir, & omnes boni beati ſint: quid philoſophia magis colendum, aut quid eſt uirtute diuinius?

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM

LIBER IIII.

QVAE *cum dixisset, finem ille. ego autem, næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino uelle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum. tam enim diligenter, etsi minus uere, (nam non dum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, uerum etiam extructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, ain tandem? inquit: cum ego te hac noua lege uideam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me caussa tempus dilaturum putas? quæ tamen a te agetur non melior, quàm illæ sunt, quas interdum obtines. quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim et ab alijs, & a te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ uix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur, easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res, inquit? an parum disserui,*

disserui, non uerbis Stoicos a Peripateticis, sed uniuersare, & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si uidetur: sin aliud quid uoles, postea. Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. Vt placet, inquit. etsi illud erat aptius, æquum cuique concedere. Existimo, inquam, Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastum, satis & copiose, & eleganter habuisse constitutam disciplinam; ut non esset caussa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & a superioribus dissideret. quorum fuit hæc institutio. in qua animaduertas, uelim, quid putes mutandum; nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta sunt. uniuersa enim illorum ratione cum tota uestra confligendum puto. Qui cum uiderent nos ita esse natos, ut & communiter ad eas uirtutes apti essemus, quæ notæ, illustresq. sunt; iustitiam, dico, temperantiam, ceterasq. generis eiusdem; quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt; easq. ipsas uirtutes uiderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, uel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosq. esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatemq. generis humani, eaq.

in

in maximis ingenijs maxime elucere, totam philosophiam tres in partes diuiserunt: quam partitionem a Zenone retentam esse uidemus. quarum cum una sit, qua mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est huius quæstionis: (qui sit enim finis bonorum, mox) hoc loco tantum dico, a ueteribus Peripateticis, Academicisq., qui, re consentientes, uocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur, græce πολιτικὸν, grauiter, & copiose esse tractatú. quàm multa illi de rep. scripserunt? quàm multa de legibus? quàm multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite, apteq. dixerunt, cùm definientes, tum partientes: ut uestri etiam: sed uos squalidius: illorum, uides, quàm niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & grauem, quàm magnifice sunt dicta ab illis? quàm splendide? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philosophia, de capessenda rep. de temperantia, de fortitudine hominum,

* *de spinis uellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate uellent, enucleate minora dicere. itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, et consilia scripta ad summos uiros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio duplex. nam quidquid quæritur, id habet*

aut generis ipsius sine personis, temporibusq., aut, ys adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. ergo in utroque exercebantur: eaq. disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. quanquam scripsit artē rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque uides, quo modo loquantur. noua uerba fingunt, deserunt usitata. at quanta conantur? mundū hunc omnem oppidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. uides, quantam rem agat: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. ista ipsa, quæ tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem, a te quidem apte, ac rotunde: quippe: habes enim a rhetoribus: illorum uero ista ipsa quàm exilia de uirtutis ui: quam tantam uolunt esse, ut beatū per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & ijdem abeunt, qui uenerant. res enim fortasse ueræ, certe graues, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius. Sequitur disserendi ratio, cognitioq. naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno com-

commutare gestiret. res enim præclare se habent, & quidem in utraque parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet, prætermissum est? qui & definierunt plurima; & definiendi artes reliquerunt: quodq́. est definitioni adiunctum, ut res in partes diuidatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrarijs: a quibus ad genera, formasq́. generum deuenerunt. Iam, argumenti ratione conclusi caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid uerum sit in singulis. Extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione cõcludentium, eorumq́. cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? Quid, quòd pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, non ne ab illis instituta sunt, & inuenta? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum; tamen a Zenone minus multo, quàm ab antiquis; ab hoc autem quædã non melius, quàm ueteres; quædam omnino relicta. Cumq́. duæ sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inueniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici; priorem autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam, e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, uestri ne suspicati quidem sunt;

supe-

superiores autem artificio, & uia tradiderunt. quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere. nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaq. eò ueniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperq. esse in disputando suus. quod etsi ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quàm natura. aliud est enim, poetarum more uerba fundere; aliud, ea, quæ dicas, ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturæ; qua hi utuntur, & uestri: neque uero ob duas modo caussas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis, & religionis metus: sed etiam modestiam quandam cognitio rerum cæle stium affert ijs, qui uideant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo; & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus; iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ uoluntas: cuius ad naturam apta ratio, uera illa, & summa lex a philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam e cognoscendis rebus uoluptas: in qua una, confectis rebus necessarijs, uacui negotijs, honeste ac liberaliter possumus uiuere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quattuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num

quinta

quinta quædam natura uideretur esse, ex qua ratio, et intelligentia oriretur; in quo etiam de animis, cuius generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: non nulla deinde aliter, sed ea pauca: de maxima autem re, eodem modo, diuina mente, atque natura mundum uniuersum, atque eius maximas partes administrari. materiam uero rerum, et copiam apud eos exilem, apud illos uberrimã reperiemus. Quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus ijs, quæ gignũtur e terra? quàm multæ, quamq. de rebus uarijs et caussæ cur quidque fiat, et demõstrationes quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima, et certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturã explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, caussa non uidetur fuisse mutandi nominis. non enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritũ puto. pauca mutat, uel plura sane. at cum de plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod item cum uestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. Nunc uideamus, quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tanquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam a te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & qui a Stoi

cis,

cis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam; ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam a Zenone noui sit allatum. Cum enim superiores, e quibus planissime Polemo, secundum naturam uiuere, summum bonum esse dixissent; his uerbis significari Stoici tria dicunt; unum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura euenirent. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, conuenienter naturæ uiuere. Alterum significare idem, ut diceretur, officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere. hoc sic expositum dissimile est superiori. illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit sapienti soli: hoc autem inchoati cuiusdam officij est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest. Tertium autem, omnibus, aut maximis rebus ijs, quæ secundum naturam sint, fruentem uiuere. hoc non est positum in nostra actione: completur enim & ex eo genere uitæ, quod uirtute fruitur; & ex ijs rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eaq. uita, quæ ex summo bono degitur, quia coniuncta ei uirtus est, in sapientē solum cadit: isq. finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum uidemus, a Xenocrate, atque ab Aristotele constitutus est. itaque ab his constitutio illa prima natura, a qua tu quoque ordiebare, his prope uerbis exponitur: Omnis natura uult esse conseruatrix sui; ut & salua sit,

& in genere conseruetur suo. Ad hanc rem aiunt artes quoque requisitas, quæ naturam adiuuarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ est uiuendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit; quod desit, acquirat. Iidemq. diuiserunt naturam hominis in animum, & corpus. cumq. eorum utrunque per se expetendum esse dixissent; uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant. cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori; uirtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. sed cum sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse uellent, quæ esset naturæ comes, & adiutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo, & corpore, in utroque iuuaret eum, atque contineret. Atque ita, re primo simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: in primisq. reperiebant, in his inesse iustitiæ semina: primiq. ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ij, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur; & id, quod temporum ordine antiquius est, ut coniugia uirorum, & uxorum natura coniuncta esse dicerent; qua ex stirpe orirentur amicitiæ cognationum. atque ab his initijs profecti, omnium uirtutum et originem, et progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoque animi existebat; qua facile posset repugnari, obsistiq. fortunæ; quòd ma-

ximæ res essent in potestate sapientis. uarietates autem, iniuriasq. fortunæ facile ueterum philosophorum præceptis instituta uita superabat. Principijs autem a natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultiorum, quòd erat insitus menti cognitionis amor; ex quo etiam rationis, explicandi, disserendiq. cupiditas consequebatur; quodq. hoc solum animal natum est pudoris ac uerecundiæ particeps, appetensq. coniunctionum hominum, ac societatum, animaduertensq. in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ne quid ab eo fieret, nisi honeste, & decore: his initijs, ut ante dixi, tanquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, iustitia, & omnis honestas perfecte absoluta est. Habes, inquam, Cato formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio, quæ caussa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciuerit; quidnam horum ab eo non sit probatum; quòd ne omnem naturam conseruatricem suî dixerit; an quòd omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq. uellet; an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte uitæ; an quòd, cum animo constaremus, & corpore, & hæc ipsa, & eorum uirtutes per se esse sumendas. an uero displicuit ea, quæ tributa est animi uirtutibus, tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de coniunctione

generis humani, quæq. ab eiſdem de temperantia, de modeſtia, de magnitudine animi, de omni honeſtate dicuntur? Fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta eſſe præclare: neque enim eam cauſſam Zenoni deſciſcendi fuiſſe. alia quædam dicent, credo, magna antiquorum eſſe peccata, quæ ille, ueri inueſtigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim peruerſius, quid intolerabilius, quid ſtultius, quàm bonam ualetudinem, quàm dolorum omnium uacuitatem, quàm integritatem oculorũ, reliquorumq. ſenſuum ponere in bonis potius, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, iiſq. contrarias intereſſe? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præpoſita eſſe, non bona: itemq. illa, quæ in corpore excellerent, ſtulte antiquos dixiſſe per ſe eſſe expetenda; & ſumenda potius, quàm expetenda. eademq. de omni uita, quæ in una uirtute conſiſteret; illam uitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ eſſent ſecundum naturam, abundaret, magis expetendam non eſſe, ſed magis ſumendam: cumq. ipſa uirtus efficiat ita beatam uitã, ut beatior eſſe non poſſit; tamen quædam deeſſe ſapientibus tum, cum ſunt beatiſſimi: itaque eos id agere, ut a ſe dolores, morbos, debilitates repellant. O magnam uim ingenii, cauſamq. iuſtam, cur noua exiſteret diſciplina. perge porro. ſequentur enim, quæ tu ſcientiſſime complexus es; omnem inſipientiam, iniuſtitiam, alia uitia ſimilia eſſe, omniaq. peccata eſſe paria, eoſq., qui natura, doctrinaq. longe ad uirtutem proceſſiſſent, niſi

eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum uitam, & improbissimorum quidquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille uir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quàm quiuis improbissimus, nec beatius uixerit. Hæc uidelicet est correctio philosophiæ ueteris, & emendatio. quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ità loquentem eum, qui se auctorem uitæ grauiter, & sapienter agendæ profiteretur, nomina rerum commutantem; cumq. idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem uim tribueret, alia nomina imponentem, uerba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahētem? Patronus ne caussæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc reijcienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in concione autem si loqueretur; si Annibal ad portas uenisset, murumq. iaculo traiecisset; negaret esse in malis, capi, uenire, interfici, patriam amittere? An, senatus cū triumphum Africano decerneret, quid de eius uirtute, aut felicitate posset dicere, si neque uirtus in ullo, nisi sapiente, nec felicitas uere dici potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur; in libello, suo? præsertim cum, quod illi uerbis suis significent, in eo nihil moueatur, de ipsis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, alio modo. quid enim interest, diuitias, opes, ualetudinem, bona

dicas,

dicas, an ne præposita; cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? itaque, homo in primis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij, Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, non esse malum dolorem; sed quid esset, & quale, quantumq. in eo inesset alieni; deinde, quæ ratio esset perferendi. cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia condemnata mihi uidetur esse immanitas ista uerborum. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te dicta sunt; pressius agamus; eaq., quæ modo dixisti, cum ijs conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia uobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controuersiam ueniunt, de ijs, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet agi subtilius, et, ut ipse dixisti, pressius. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora desidero. A me tu, inquam? sed tamen enitar, &, si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmet ipsos commendatos esse nobis, primamq. ex natura hanc habere appetitionem, ut conseruemus nosmet ipsos. hoc conuenit: sequitur illud, ut animaduertamus, qui sumus ipsi; ut nos, quales oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus, & corpore: quæ sunt cuiusdam modi: nosq. oportet, ut prima appetitio na

turalis postulat, hæc diligere, constituereq́. ex his finem illum summi boni, atque ultimi. quem, si prima uera sint, ita constitui necesse est; earum rerum, quæ sunt secundum naturam, quamplurima, & quammaxima adipisci. hunc igitur finē illi tenuerunt: quodq́. ego pluribus uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere, hoc his bonorum uidetur extremum. Age nunc isti doceant, uel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo, ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honeste uiuere, (id est enim uel ex uirtute, uel naturæ congruenter uiuere) summum bonum sit; & quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis; omniaq́. ea, quæ, cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate; ipsum denique officium. quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes a natura profectæ, subito a sapientia relictæ sint. quòd si non hominis summum bonū quæreremus, sed cuiusdam animantis; is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo uerum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic uester finis. desideraret enim ualetudinem, uacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationē sui, earumq́. rerum custodiam: finemq́. sibi constitueret, secundum naturam uiuere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, uel omnia, uel plurima, & maxima. cuiuscunque enim modi animal constitueris; necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia

eorum,

eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem, exponens differentias animátium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, non nullas ualere utraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non ut excelleret animo, sed uti nihil esse, præter animum, uideretur. uno autem modo in uirtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret, id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam; ut ualetudo est. sed id, ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicis obscurari quædam, nec apparere, quia ualde parua sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de uoluptate, quæ mimimæ sint uoluptates, eas obscurari sæpe, et obrui: sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamq́. productæ temporibus, tamq. multæ. itaque, in quibus propter eorum exiguitatem obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, nec ne sint: ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium addere Crœsi pecuniæ. quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum: ut ei, qui iucunde uixerit annos decem, si æque uita

iucunda menstrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo uita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora: habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur. ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum, cum ita dicant; si ad illam uitam, quæ cum uirtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam uitam potius, quò hæc adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam caussam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quàm oratione, eijciendum? ampulla enim sit, nec ne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laboret? at uero grauitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnam ineat gratiã. nec, si ille sapiens ad tortoris equuleum a tyranno ire cogatur, similem habeat uultum, ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum uideret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumq. prœlium. Deinde non quærimus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum; sed quid tale sit, ut expleat summum. una uoluptas e multis obscuratur in illa uita uoluptaria: sed tamen ea, quamuis parua sit, pars est eius uitæ, quæ posita est in uoluptate. nummus in Crœsi diuitiis obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam hæc, quæ secun-

dum

dum naturam esse dicimus, in uita beata: sint modo partes beatæ uitæ. atqui si, ut conuenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis, ea, quæ secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate uiuendú; de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem uix, aut ne uix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut uim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? nulla profecto, quin suá uim retineat a primo ad extremum. Quo modo igitur euenit, ut hominis natura sola esset; quæ hominem relinqueret; quæ obliuisceretur corporis; quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatq́. inter omnes, conseruabitur, ut simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. tale enim uisum esset ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ?

ræ? quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseq. in se conseruando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia, reliquasq. naturas nihil aliud agere, nisi ut id conseruent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt: cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest a principio instituere signum, idq. perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud quasi signum absoluere. qualem igitur natura hominem inchoauit? ecquod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenij quendam, id est rationem: necesse est huic ultimum esse, ex uirtute uitam fingere. rationis enim perfectio est uirtus. si nihil, nisi corpus: summa erũt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quæritur. quid ergo dubitamus, in tota eius natura, quærere, quid sit effectum? cum enim constet inter omnes, omne officium, munusq. sapientiæ in hominis cultu esse occupatum:

patum: alij (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem; tanquam de animali aliquo loquantur: alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita præter animum nihil curant; cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis; ut ne is quidem uirtute una contentus sit, sed appetat uacuitatē doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si læuam partem negligerent, dexteram tuerentur; aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at uero illa perfecta, atque plena, eorum, qui, cum de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem uacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maxime excellentem tenet; & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus; aciem animorum nostrorum uirtutis splendore perstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen & dolore uacare opus est, & ualere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est in uirtute, laudatur. itaque mihi non satis uidemini considerare,

quid

quid intersit naturæ quæque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat. itaque sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta, sensus non reliquit. ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut uitis cum partibus suis omnibus quamoptime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut uos quoque soletis, fingere aliquid docendi caussa) si igitur illa cultura uitium in uite insit ipsa; cetera, credo, uelit, quæ ad colendam uitem attinebunt, sicut antea; se autem omnibus uitis partibus præferat, statuatq. nihil esse melius in uita, quàm se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ huius tutelæ subijciantur. itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita uitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus: naturalem enim appetitionem, quam uocant ὁρμὴν, itemq. officium, ipsam etiam uirtutem, tuentem esse uolunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt: cum autem ad summum bonum uolunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt; ut alia sumamus, alia appetamus, potius, quàm uno fine utrunque concludant. At enim

ue-

ueram dicitis uirtutem non posse constitui, si ea, quæ extra uirtutem sunt, ad beate uiuendum pertineant. quod totum contra est. introduci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæq; reijciet, unam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus: in Aristonea uitia, & peccata incidemus; obliuiscemurq; quæ uirtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus: non multum ab Herilli leuitate aberrabimus. duarum enim uitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum: quæ, ut essent uera, cōiungi debuerunt: nunc ita separantur, ut disiuncta sint. quo nihil potest esse peruersius. itaque contra est, ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. quæsita enim uirtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. at illa, ut uobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conseruaret in ea natura, in qua ortus esset. non dum autem explanatum satis erat, quod maxime natura uellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut æqua pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem; sit in una uirtute finis bonorum. sin est etiam corpus; ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relin-

relinquamus. ergo id est conuenienter naturæ uiuere, a natura discedere. ut quidam philosophi, cum, a sensibus profecti, maiora quædam, ac diuiniora uidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum uirtutis pulchritudinem aspexissent, omnia, propter quæ uirtutem ipsam uiderant, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principijs permanaret ad fines: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi uidentur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honeste uiuere; sed alius alio magis; Pyrrho scilicet maxime, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat; deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus; introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcunque tanquam occurreret. is hoc melius, quàm Pyrrho, quòd uel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quàm ceteri, quòd penitus a natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum in una uirtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officij quærunt, melius, quàm Pyrrho: quòd ea non occurrentia fingunt, uincunt Aristonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accommodata, et per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur:

tur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ; sed ea seiungunt a finibus, & a summa bonornm. quæ cum præponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam uidentur sequi: cum autem negant ea quidquá ad beatam uitam pertinere; rursus naturam relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur caussa Zenoni non fuisset, quamobrem a superiorum auctoritate disce deret: nunc reliqua uideamus. nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid uis, aut nos iam longiores sumus. Neutrum uero, inquit ille: nam & a te perfici istá disputationem uolo; nec tua mihi oratio longa uideri potest. Optime, inquam: quid enim mihi potest esse optatius, quàm cum Catone, omnium uirtutũ auctore, de uirtutibus disputare? sed primum illud uide, grauissimam illam uestram sententiam, quæ familiam ducit, honestum quod sit, id esse solum bonum; honesteq. uiuere, bonorum finem; communem fore uobis cum omnibus, qui in una uirtute con stituunt finem bonorum. quodq. dicitis, informari non posse uirtutem, si quidquam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos mo do nominaui. mihi autem æquius uidebatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, a communibus ini tijs progredientem, uidere ubi primum insisteret, & unde caussa controuersiæ nasceretur; non, stantem cum ijs, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti ijsdem argumentis, quibus illi uterentur, ijsdemq. sententijs. Minime

uero

uero illud probo, quòd, cum docuistis, ut uobis uidemini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, quorum ex selectione uirtus possit existere. non enim in selectione uirtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæq. legenda, aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum; ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Vides ne, ut, quibus summa est in uoluptate, perspicuum sit, quid ijs faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere debeant? Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur: apparet statim, quæ sint officia, quæ actiones. Vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestum, unde officij, unde agendi principium nascatur, non reperietis. hoc igitur quæritis omnes, & ij, qui, quodcunque in mentem ueniat, aut quodcunque occurrat, se sequi dicent: et uos ad naturam reuertemini. qui bus natura iure responderit, non esse uerum, aliunde finem beate uiuendi, a se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atque, ut Aristonis esset explosa sententia, di centis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas, præter uirtutes, & uitia, inter quas quidquam omnino interesset; sic errare Zenonem, qui nulla in

re,

re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum diceret: & cum ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret. quasi uero hæc appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus consentaneum est, quàm, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc uenio ad illa tua breuia; quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius: bonum omne laudabile: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonũ honestum. O plumbeum pugionem. quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum laudabile est, omne honestum est. quis tibi ergo istud dabit, præter Pirrhonem, Aristonem, eorum ue similes? quos tu non probas. Aristoteles uero, Xenocrates, tota illa familia non dabit, quippe qui ualetudinem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse dicant, laudabilia non dicant. et hi quidem ita non sola uirtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamẽ omnibus uirtutem anteponant. quid censes eos esse facturos, qui omnino uirtutem a bonorum fine segregauerũt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Car-

ne ad eum finem tueri uolunt? Iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adiungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod uelis? iam ille sorites, quo nihil putatis esse uitiosius; quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud uero minime consectarium, sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione dignam esse beatam uitam, quæ non possit sine honestate contingere, ut iure quisquam glorietur. dabit hoc Zenoni Polemon, etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui, qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. si enim uirtus digna est gloriatione, ut est; tantumq. præstat ceteris rebus, ut dici uix possit: & beatus esse poterit uirtute una præditus, carens ceteris; nec tamen illud tibi concedet, præter uirtutem, nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus summum bonum sine uirtute est, non dabunt fortasse, uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari. etsi illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur; aut ea, quæ etiam concessa te nihil adiuuent. equidem in omnibus istis cõclusionibus hoc putarem philosophia,

losophia, nobisq. dignum, & maxime, cum summum bonum quæreremus; uitam nostram, consilia, uoluntates, non uerba, corrigi. quis enim potest, istis, quæ te, ut ais, delectant, breuibus, & acutis auditis, de sententia decedere? Iam cum ea spectant, & auent audire, cur dolor malum non sit; dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilem toleratu; sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quàm uenerat. tu autem negas fortem esse quenquam posse, qui dolorem malum putet. cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & uix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis, nascitur. Et ais, si una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. utrum igitur tibi litteram uideor, an totas paginas commouere? ut enim sit apud illos id, quod est a te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa; (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si a falsis principijs profecta congruent ipsa sibi, & a proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit: cumq. summum bonum posuisset in ingenij præstantia, quam uirtutem uocamus; nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec uirtutem posse constare, si in ceteris rebus es-

ſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet, aut peius; his propoſitis, tenuit prorſus conſequentia. Recte dicis: negare enim non poſſum: ſed ita falſa ſunt ea, quæ conſequuntur; ut illa, e quibus hæc nata ſunt, uera eſſe non poſſint. docent enim nos, ut ſcis, dialectici; ſi ea, quæ rem aliquam conſequantur, falſa ſint, falſam illam ipſam eſſe, quam ſequantur. ita fit illa concluſio non ſolum uera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: ſi illud, hoc: non autem hoc, igitur ne illud quidem. ſic, conſequentibus ueſtris ſublatis, prima tolluntur: quæ ſequuntur, igitur; omnes, qui non ſunt ſapientes, æque miſeros eſſe; ſapientes omnes ſumme beatos eſſe; recte facta omnia æqualia, omnia peccata paria. quæ cum magnifice primo dici uidentur, conſiderata minus probantur. ſenſus enim cuiuſque, & natura rerum, atque ipſa ueritas clamabat quodam modo, non poſſe adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil intereſſet. poſtea tuus ille Pœnulus, (ſcis enim Citiæos, clientes tuos, e Phœnicia profectos) homo igitur acutus, cauſſam non obtinens, repugnante natura uerba uerſare cœpit: & primum rebus iis, quas nos bonas dicimus, conceſſit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: fateriq. cœpit, ſapienti, hoc eſt ſumme beato, commodius tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, naturæ ipſi accommodata eſſe concedit: negatq. Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem

dem esse in caussa, qua tyrannum Dionysium: huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ; illi, propter spem, uiuere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo; propterea quòd alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officij præterirent: iam, insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent peruenire; alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes; sentiebat idem, quod ceteri. nec uero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quàm illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur uoluit sibi, qui illa mutauerit? saltem aliquid de pondere detraxisset, & paullo minoris æstimauisset ea, quàm Peripatetici; ut sentire quoque aliud, non solum dicere, uideretur. Quid de ipsa beata uita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus ijs rebus, quas natura desideret: totamq. eam in una uirtute ponitis. cumq. omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est; opera danda est, ut uerbis utamur quam usitatissimis, & quammaxime aptis, id est rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, uerbis illi commodius utantur? uideamus igitur sententias eorum: tum ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cum aliquid ei secundum naturam esse

uideatur; omniaq., quæ ſecundum naturam ſunt, æſtimatione aliqua digna; eaq. pro eo, quantum in quoque ſit ponderis, eſſe æſtimanda: quæq. ſecundum naturam ſint, partim nihil habere in ſeſe eius appetitionis, de qua ſæpe iam diximus, quæ nec honeſta, nec laudabilia dicantur; partim quæ uoluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam: ex eis quæ ſint apta, ea honeſta, ea pulchra, ea laudabilia: (illa autem ſuperiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cum honeſtis, uitam beatam perficiunt, & abſoluunt) omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona eſſe dicunt, quàm Zeno, qui negat, longe præſtantiſſimum eſſe, quod honeſtum eſſet, atque laudabile: ſed, ſi duo honeſta propoſita ſint, alterum cum ualetudine, alterum cum morbo; non eſſe dubium, ad utrum eorum natura nos ipſa deductura ſit: ſed tamen tantam uim honeſtatis eſſe, tantumq. eam rebus omnibus præſtare, & excellere, ut nullis nec ſupplicijs, nec præmijs dimoueri poſſit ex eo, quod rectum eſſe decreuerit; omniaq., quæ dura, difficilia, aduerſa uideantur, ea uirtutibus ijs, quibus a natura eſſemus ornati, obteri poſſe; non faciles illas quidem, nec contem- nendas, (quid enim eſſet in uirtute tantum?) ſed ut hoc iudicaremus, non eſſe in his partem maximam poſitam aut beate, aut ſecus uiuendi. Ad ſummam, ea, quæ Zeno æſtimanda, & ſumenda, et apta naturæ eſſe dixit, eadem illi bona appellant:*

uitam

uitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex ijs rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat cur appetendum sit, id solum bonum appellat; beatam autem uitam eam solam, quæ cum uirtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio: nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego; modo, commutatis uerbis, ipsas res conferamus. nec hoc ille non uidit; sed uerborum magnificentia est, & gloria delectatus. qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut uerba significant: quid inter eum, & uel Pyrrhonem, uel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum ijs, quibuscum re conueniebat, uerbis discrepare? Quid, si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos, cum te, M. Cato, studiosissimum philosophiæ, iustissimum uirum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus, admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres; qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat; nominibus uterentur ijs, quæ prima specie admirationem, re explicata risum mouerent. tu autem, si tibi illa probabantur, cur non proprijs uerbis illa tenebas? sin auctoritas commouebat: nobis ne omnibus, et Platoni ipsi nescio quem illum anteponebas? præsertim cũ in rep. princeps esse uelles, ad eamq. tuendam cum summa tua dignitate maxime a nobis

bis ornari atque instrui posses. nobis enim ista quæsita, a nobis descripta, notata, præcepta sunt: nos omnium rerump. rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores ciuitatum perscripsimus. eloquentiæ uero, quæ & principibus maxime ornamento est, & qua te audiuimus ualere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cum dixissent, quid tandem talibus uiris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauisses; uel potius paullulum loci mihi, ut his responderem, dares; nisi & te audire nunc mallem; & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi. Atqui, si uerum respondere uelles, Cato, hæc erant dicenda; non eos tibi non probatos, tantis ingenijs homines, tantaq. auctoritate; sed te animaduertisse, quas res illi, propter antiquitatè, parum uidissent, eas a Stoicis esse perspectas; eisdemq. de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse grauius, & fortius; quippe qui primum ualetudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant; non quia sit bonum, ualere; sed quia sit non nihilo æstimandum, neque tamen pluris, quàm illis uideatur, qui illud non dubitant bonum dicere: hoc uero te ferre non potuisse, quod antiqui illi quasi barbari, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honeste uiueret, si idem etiam bene ualeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore uitam; melioremq. & ma-

magis expetendã, quàm illius, qui æque uir bonus, Multimodis esset, ut Ennij Alcmæo,

circumuentus morbo, exilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui, non tam acute, optabiliorem illam uitam putant, præstantiorem, beatiorem, Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo; non quo beatior hæc uita sit, sed quòd ad naturam accommodatior; & qui sapientes non sunt, omnes æque miseros esse. Stoici hæc uidelicet uiderunt: illos autem id fugerat superiores; qui arbitrabantur, homines sceleribus, & paricidijs inquinatos, nihilo miseriores esse, quàm eos, qui cum caste & integre uiuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidẽ ad respirandum, qui ad summam iam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, et progredi in uirtute, quo minus miserrimus sit, ante quàm ad eam peruenerit; quoniam in aqua nihil adiuuat. et quoniam catuli, qui iam despecturi sunt, cæci æque, ut ij, qui modo nati: Platonem quoque necesse est, quoniam non dum uidebat, æque cæcum animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamuis multum processeris, tamen illud in eadem caussa est, a quo abesse uelis, donec euaseris. nec enim ille respirat, ante quàm

emersit:

emersit: & catuli æque cæci, prius quàm despexerunt, ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia. Hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi, curatione adhibita, leuantur in dies: alter ualet plus quotidie, alter uidet. His similes sunt omnes, qui uirtuti student. leuantur uitijs: leuantur erroribus. nisi forte censes Ti. Gracchum pa trem non beatiorem fuisse, quàm filium; cum alter stabilire remp. studuerit, alter euertere. nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed, quia studebat laudi, & dignita ti, multum in uirtute processerat. Conferam autem auum tuum Drusum cum C. Graccho, eius fere æquali. quæ hic reip. uulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tá miseros faciat, quàm impietas, & scelus. ut iam omnes insipientes sint miseri; quod profecto sunt: non est tamen æque miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam extinctam cupit. Leuatio igitur uitiorum magna fit ijs, qui habent ad uirtutem progressionis aliquantulum. uestri autem progressionem ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. at, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæpretium est considerare. Quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, earum etiam contrarium summa poterit augeri. ad uirtutis autem summam accedere nihil potest: ne uitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt uirtutum contraria. utrum igitur tandem, perspicuis ne dubia aperiuntur,

tur, an dubijs perspicua tolluntur? atqui hoc perspicuum est, uitia alia in alijs esse maiora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquænam fieri possit accessio. Vos autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubijs perspicua conamini tollere. itaque eadem ratione, qua sum paullo ante usus, hærebitis. si enim propterea uitia alia alijs maiora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem uos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est uitia non esse omnium paria, finis bonorum uobis mutandus est. teneamus enim illud necesse est; cum consequens aliquod falsum sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse uerum. Quæ est igitur caussa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur: tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia uitæ; ipsum denique illud honestum, in quo uno uultis esse omnia, deserendum est. quæ diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. ex ea difficultate illæ fallaciloquæ, ut ait Attius, malitiæ natæ sunt. quid enim? sapientia, ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officijs omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto. quæ enim esse poterant, rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset? Ex his angustijs ista euaserunt, deteriora, quàm Aristonis. illa tamen simplicia, uestra uer-

suta.

suta. roges enim Aristonem, bona ne ei uideantur hæc, uacuitas doloris, diuitiæ, ualetudo? neget. quid, quæ contraria sunt his, mala ne? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem uerbis. admirantes quæramus ab utroque, quonam modo uitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, ualeamus, ægri ne simus; uacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulsare possimus, nec ne possimus. Viues, inquit Aristo, magnifice, atque præclare: quod erit cunque uisum, ages; nunquam angere, nunquam cupies; nunquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse uiui; sed differre inter honestum, & turpe nimium quantum, nescio quid immensum, inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc, (audi reliqua, & risum contine, si potes) media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen eiusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reijcienda, alia omnino negligenda; hoc est, ut eorum alia uelis, alia nolis, alia non cures. At modo dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. et nunc idem dico, inquies; sed ad uirtutem, & ad uitia nihil interesse. quis istud, quæso, nesciebat? uerum audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam græce προηγμένα, *latine autem producta: sed præposita, aut præcipua malo: sic tolerabilius, & mollius: illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. itaque illa non*

dico

dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere; contraria autẽ non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquiq. Platonis alumni? se omnia, quæ secundum naturá sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. Vides ne igitur Zenonem tuum cum Aristone uerbis consentire, re dissidere? cum Aristotele et illis re consentire, uerbis discrepare? cur igitur, cum de re conueniat, non malimus usitate loqui? aut doceat, paratiorem me ad contenendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero; fortioremq. in patiendo dolore, si eum asperum, et difficilem perpessu, & contra naturam esse, quàm si malum dixero. Facete M. Piso, familiaris noster, et alia multa, et hoc loco Stoicos irridebat. quid enim, aiebat, bonum negas esse diuitias, præpositũ esse dicis? quid adiuuas? auaritiam ne minuis? quòd si uerbum sequimur; primũ, longius uerbum præpositum, quàm bonum. nihil ad rem. ne sit sane: at certe grauius. nam, bonum ex quo appellatum sit, nescio; præpositum ex eo credo, quòd præponatur alijs. id mihi magnum uidetur. Itaque dicebat plus tribui diuitijs a Zenone, qui eas in præpositis poneret; quàm ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur, sed nec magnum bonum, & præ rectis honestisq. contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum. Omninoq. de omnibus istis uerbis a Zenone mutatis ita disputabat; & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari,

ri, quàm a nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo, uir optimus, tuiq., ut scis, amantissimus. nos, paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ a te dicta sunt. nam ex eisdem uerborum præstigijs & regna nata uobis sunt, & imperia, & diuitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sint, sapientis esse dicatis; solum præterea formosum, solum liberum, solum ciuem: stultorum omnia contraria; quos etiam insanos esse uultis. hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus: quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique uerbo rem subijcias: nulla erit controuersia. Omnia peccata paria dicitis. non ego tecum iam ita loquar, ut ijsdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum: nunc agendum est subtilius. Peccata paria. quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. perge porro: nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut concentum seruare possit, omnes æque incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æque discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. æque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ sint: illud non continuo, ut æque incontentæ. collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim, omnes auaritias

ritias

ritias. si æque auaritias esse dixerimus; sequitur etiam, ut æquas esse dicamus. Ecce alind simile dissimile. ut enim, inquit, gubernator æque peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item æque peccat, qui parentem, & qui seruum iniuria uerberat. Hæc non uidere, cuius generis onus nauis uehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum paleam ne portet, ad bene, aut ad male gubernandū nihil interesse: at, quid inter parentem, et seruulum intersit, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio, plurimum interest, quo in genere peccetur: et si in ipsa gubernatione negligentia est nauis euersa, maius est peccatum in auro, quàm in palea. omnibus enim artibus uolumus attributā esse eam, quæ communis appellatur prudentia: quā omnes, qui cuique artificio præsunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Vrgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis, & inconstantiæ est; hæc autem uitia in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse uitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scæuolam: & quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut, quo hæ maiores, minores ue sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut maiora sint, aut minora. itaque (iam concludatur oratio) hoc uno ui-

tio maxime mihi premi uidentur tui Stoici, quòd se posse putant duas contrarias sententias obtinere. quid enim est tam repugnans, quàm eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat appetitionem rerum ad uiuendum accommodatarum à natura profectam? ita cum ea uolunt retinere, quæ superiori sententiæ conueniunt, in Aristonem incidunt: cum id fugiunt, re eadem defendunt, quæ Peripatetici, uerba tenent mordicus. quæ rursus dum sibi euelli ex ore nolunt; horridiores euadunt, asperiores, & duriores & oratione, & moribus. quam illorum tristitiam, atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem sententiarum, nec disserendi spinas probauit; fuitq. in altero genere mitior, in altero illustrior; semperq. habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant: quos quidem tibi studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam aduesperascit; & mihi ad uillam reuertendum est: nunc quidem hactenus; uerum hoc idem sæpe faciamus. Nos uero, inquit ille. nàm quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam a te operám, ut audias me, quæ a te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, nisi quòd uerbis aliter utamur; mihi autem uestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti: sed uidebimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM

LIBER V.

CVM *audiuissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemæium uocatur; unaq. nobiscum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster cognatione patruelis, amore germanus; constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quòd is locus ab omni turba id temporis uacuus esset. itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde, uario sermone, sex illa a Dipylo stadia confecimus. cum autem uenissemus in Academiam, non sine caussa nobilitatą spatia; solitudo erat ea, quam uolueramus. Tum Piso, natura ne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, cum ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multum esse uersatos, magis moueamur, quàm si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquid legamus? uelut ego nunc moueor. uenit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum uidentur in conspectu meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Pole-*

mo: cuius ipsa illa sessio fuit, quam uidemus. equidem etiam curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc nouam, quæ mihi minor esse uidetur, postea quàm est maior, solebam, intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum uero in primis auum cogitare. tanta uis admonitionis inest in locis: ut non sine caussa ex his memoriæ ducta sit disciplina. Tum Quinctus, est plane, Piso, ut dicis, inquit. nam me ipsum, huc modo uenientem, conuertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos uersabatur: quem, scis, quàm admirer, quamq́. eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc uenientis, & illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam commouit, inanis scilicet, sed commouit tamen. Tum Pomponius: at ego, quem uos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus: sed, ueteris prouerbij admonitu, uiuorum memini: nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam; cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in anellis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster iocari uidetur: & fortasse suo iure. ita enim Athenis se collocauit, ut sit pæne unus ex Atticis, ut id etiam cognomine uideatur habiturus. ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc euenire, ut acrius aliquanto, & attentius de claris uiris, locorum admonitu, cogitemus.

mus. ſcis enim me quodam tempore Metapontum ueniſſe tecum, nec ad hoſpitem ante diuertiſſe, quàm Pythagoræ ipſum illum locum, ubi uitam ediderat, ſedemq. uiderim. hoc autem tempore, etſi multa in omni parte Athenarum ſunt in ipſis locis indicia ſummorum uirorum: tamen ego illa moueor exedra: modo enim fuit Carneades: quem uidere uideor: eſt enim nota imago: a ſedeq. ipſa, tan ta ingenij magnitudine orbata, deſiderari illam uocem puto. Tum Piſo, quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? an eum locum liben ter inuiſit, ubi Demoſthenes, & Aeſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? ſuo enim quiſque ſtudio maxi me ducitur. Et ille, cum erubuiſſet, noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare ſolitũ Demoſthenem, ut fremitum aſſueſceret uoce uincere. modo etiam paullulum ad dextram de uia declinaui, ut ad Periclis ſepulcrum accederem. quanquam id quidem infinitum eſt in hac urbe. quacunque enim ingredimur, in aliquam hiſtoriam ueſtigium ponimus. Tum Piſo, atqui, Cicero, inquit, iſta ſtudia, ſi ad imitandos ſummos uiros ſpectant, ingenioſorum ſunt; ſin tantummodo ad indicia ueteris memoriæ cognoſcenda, curioſorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut ſpero, ut eos, quos nouiſſe uis, etiam imitari uelis. Hic ego, etſi facit hic quidem, inquam, Piſo, ut uides, ea, quæ præcipis: tamen mihi grata eſt hortatio

tua. Tum ille amicissime, ut solebat, nos uero, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus, in primisq́. ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat; uel ut te imitetur, quem amat; uel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. sed utrum hortandus es nobis Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris attendere. Tum ille timide, uel potius uerecunde, facio, inquit, equidem: sed audisti ne modo de Carneade? rapior illuc: reuocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus. Tum Piso, etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit: (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academiá noua ad ueterem illam uocare. in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ij soli numerantur, qui Academici uocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceteriq́., sed etiam Peripatetici ueteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. ad eos igitur conuerte te, quæso. ex eorum enim scriptis, & institutis cũ omnis historia, omnis doctrina liberalis, omnis sermo elegans sumi potest; tum uarietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerump. principes extiterunt. ut ad minora ueniã, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac tanquam ex omnium artium officina profe-

cti

cti sunt. Ad quæ ego, scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te oportune mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius ueteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumq́. sententia. censemus autem te facillime id explanare posse, quòd & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho uidemus exquirere. Et ille ridens, age, age, inquit, (satis enim scite me nostri sermonis principium esse uoluisti) exponamus adolescenti, si qua forte possumus. dat enim id nobis solitudo, quod si quis deus diceret, nunquam putarem; me in Academia, tanquam philosophum, disputaturú. sed ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim. Mihi; inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quinctus, & Pomponius cum idem se uelle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende quæso Brute, satis ne uideatur Antiochi complexa esse sententiá: quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. sic est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut breuissime potui, paulo ante dictum: sed est forma eius disciplinæ, sicut fere ceterarum, triplex. una pars est, natura; disserendi, altera; uiuendi, tertia. Natura sic ab ijs inuestigata est, ut nulla pars cælo, mari, terra (ut poetice loquar) prætermissa sit. quin etiam, cum de rerú initijs, omniq́. mundo locuti essent, ut mul-

ta non modo probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderent; maximam materiam ex rebus per ſe inueſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. perſecutus eſt Ariſtoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras: Theophraſtus autem ſtirpium naturas, omniumq. fere rerum, quæ e terra gigneren tur, cauſſas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta eſt inueſtigatio rerum occultiſſimarum. diſſerendiq. ab iiſdem non dialectice ſolum, ſed etiã oratorie præcepta ſunt tradita: ab Ariſtoteleq. principe de ſingulis rebus in utranque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta; ut non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret, & tamen ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici poſſet, expromeret. Cum autem tertia pars bene uiuendi præcepta quæreret; ea quoque eſt ab iiſdem non ſo lum ad priuatæ uitæ rationem, ſed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. omnium fere ciuitatum non Græciæ ſolum, ſed etiam barbariæ ab Ari ſtotele mores, inſtituta, diſciplinas, a Theophraſto leges etiam cognouimus. cumq. uterque eorum docuiſſet, qualem in rep. principem eſſe conueniret; pluribus præterea cum ſcripſiſſet, qui eſſet optimus reip. ſtatus: hoc amplius Theophraſtus, quæ eſſent in rep. inclinationes rerum, & momenta temporũ, quibus eſſet moderandum, utcunque res poſtularet. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis pla cuit quieta, in contemplatione, & cognitione poſi-

ta rerum: quæ quia deorum erat uitæ ſimillima, ſapiente uiſa eſt digniſſima. Atque his de rebus & ſplendida eſt eorum, & illuſtris oratio. De ſummo autem bono, quia duo genera librorum ſunt, unum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentarijs reliquerunt; non ſemper idem dicere uidentur. nec in ſumma tamen ipſa aut uarietas eſt ulla, apud hos quidem, quos nominaui; aut inter ipſos diſſenſio: ſed, cum beata uita quæratur; idq́. ſit unum, quod philoſophia ſpectare, & ſequi debeat; ſit ne ea tota ſita in poteſtate ſapientis, an poſſit aut labefactari, aut eripi rebus aduerſis, in eo non nunquam uariari inter eos, & dubitari uidetur. quod maxime efficit Theophraſti de beata uita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod ſi ita ſe habeat; non poſſit beatam præſtare uitam ſapientia. Hæc mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, molliorq́. ratio, quàm uirtutis uis, grauitasq́. poſtulat. quare teneamus Ariſtotelem, & eius filium Nicomachum: cuius accurate ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis; ſed non uideo, cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius. Theophraſtum tamen adhibeamus ad pleraque; dum modo plus in uirtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. ſimus igitur contenti his. nanque horum poſteri meliores illi quidem, mea ſententia, quàm reliquarum philoſophi diſciplinarum, ſed ita degenerant, ut ipſi ex ſe nati eſſe uideantur. Primum Theophraſti Stra

to physicum se uoluit. in quo etsi est magnus; tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. Huius Lysias et oratione locuples, rebus ipsis ieiunior. concinnus deinde, & elegans huius Aristo: sed ea, quæ desideratur a magno philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sane et multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. prætereo multos, in his, doctum hominem, & suauem, Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, uacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos uoluit: et quidem est grauitate proximus: & redundat oratio: attamen is quidem in patrijs institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem uacuitatem doloris. hic quoque suus est; de summoq́. bono dissentiens, dici uere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi uidetur persequi diligentissime; quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum uelit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nã ceteris in rebus siue prætermissum, siue ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quàm quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid; summum autem bonum si ignoretur, uiuendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant,

scire

scire non possint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur quid sit & bonorum extremum, & malorum, inuenta uitæ uia est, conformatioq. omnium officiorum. est igitur, quò quidque referatur, ex quo id, quod omnes expetunt, beate uiuendi ratio inueniri, & comparari potest. quod, quoniam, in quo sit, magna dissensio est; Carneadea nobis adhibenda diuisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur uidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur. etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum, nullam artem in se uersari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. quoniam, ut medicina ualetudinis, nauigationis gubernatio, sic uiuendi ars est prudentia: necesse est quoque eam ab alia re esse constitutam, & profectam. Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia uersaretur, & quod assequi uellet, aptum, & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se inuitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Græci uocant. quid autem sit, quod ita moueat, itaq. a natura in primo ortu appetatur, non constat, deq. eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis eius, quæ habetur de finibus bonorum, & malorum, cum quæritur in his quid sit extremum,

tremum, & ultimum, fons reperiendus est, in quo sint prima inuitamenta naturæ. quo inuento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant; & primam depulsionem, doloris: alij censent primum ascitum, doloris uacuitatem; & primum declinatum, dolorem. ab his alij, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conseruationemq. omnium partium, ualetudinem, sensus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, ceteraq. generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi uirtutum igniculi, & semina. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moueatur uel ad appetendum, uel ad repellendum; nec quidquam omnino præter hæc tria possit esse: necesse est omnino, officium aut fugiendi, aut sequendi ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem uitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua uersetur, a qua totius uitæ ducat exordium. Ex eo autem quod statuerit esse, quo primum natura moueatur, existet etiam recti ratio, atque honesti, quæ eum uno aliquo ex tribus illis congruere possit: ut aut id honestum sit, facere omnia aut uoluptatis caussa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas; aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi. ita fit, ut, quanta differentia est in principijs naturalibus, tanta sit in finibus bonorum, malorumq.

dissimi-

dissimilitudo. Alij rursus ijsdem a principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis iam igitur sex de summo bono sententijs, trium proximarum hi principes; uoluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus ijs, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi caussa, fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaq. uehementer. Nam, uoluptatis caussa facere omnia; cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit; nemo dicit. Ne uitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, ne si etiam euitare posset. At uero, facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum, malorumq. sententiæ, duæ sine patrono, quattuor defensæ. Iuncta autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec uero plures, si penitus rerum naturam uideas, esse potuerunt. nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoq. placuit; aut doloris uacuitas, ut Diodoro; aut prima naturæ, ut antiquis, quos eosdem Academicos, et Peripateticos nominamus. sed

quo-

quoniam non possunt omnia simul dici; hæc in præsentia nota esse debebunt, uoluptatem semouendam esse: quando ad maiora quædam, ut iam apparebit, nati sumus. De uacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de uoluptate. Quoniam igitur & de uoluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quæ contra uoluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra uacuitatem doloris. Nec uero alia sunt quærenda contra Carneadeam illam sententiam. quocunque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id uacet honestate; nec officia, nec uirtutes in ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. coniunctio autem cum honestate uel uoluptatis, uel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti uult, efficit turpe. ad eas enim res referre, quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse, altera uersetur in leuissima parte naturæ; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici: qui cum a Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus alijs easdem res secuti sunt. hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus: de illis, cum uolemus. Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quã appellant ἀθυμίαν, eo separanda fuit ab hac disputatione: quia ista animi tranquillitas ea ipsa est beata uita. quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit. Iam, explosæ, eiectæq. sententiæ Pyrrhonis, Aristonis,

stonis, Herilli, quòd in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cum omnis hæc quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturæ esse aptũ, & accommodatum, quodq. ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam caussam, cur aliud alij anteponatur; nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum præter scientiam, omnem consilij capiendi caussam, inuentionemq. officij sustulit. Sic, exclusis sententijs reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum ualeat necesse est. ergo instituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal se ipsum diligit; & simul ac ortum est, id agit, ut se conseruet; quòd hic ei primus ad omnem uitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conseruet, atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit: hàc initio constitutionem confusam habet, & incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecunque sit: sed nec, quid sit, nec, quid possit, nec, quid ipsius natura sit, intelligit. cum autem processit paullulum, &, quatenus quidquid se attingat, ad seq. pertineat, perspicere cœpit; tum sensim incipit progredi, seseq. agnoscere, & intelligere. quam ob caussam habet eum, quem diximus, animi appetitum;

cæ-

cæptatq. & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. ita finis bonorum existit, secundum naturam uiuere, sic affectum, ut optime affici possit, ad naturamq. accommodatissime. quoniam autem sua cuiusque animantis natura est; necesse est quoque, finem omnium hunc esse, ut natura expleatur. nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestijs homini communia; quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera distincta, & dispertita sunt, et sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam uiuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed, ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse; sic commune animalium omnium, secundum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus ijs, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus uidemus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quæ ad uiuendum, crescendumq. ualeant, & suo genere perueniant ad extremum.

mum. ut iam liceat una comprehensione omnia complecti; non dubitemq. dicere, omnem naturam esse conseruatricem sui; idq. habere propositum quasi finem, & extremum, se ut custodiat in quamoptimo sui generis statu. ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura uigeant, similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam uiuere: quod ita interpretemur, uiuere ex hominis natura undique perfecta, & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed, si enodatius, uos ignoscetis. huius enim ætati, & huic, nunc hæc primum fortasse audienti, seruire debemus. Ita prorsus, inquam: etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamuis ad ætatem recte isto modo dicerentur. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum; cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est; ut intelligamus omne animal se ipsum diligere. quod quanquam dubitationem non habet: (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere uelit, non audiatur) tamen, ne quid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. etsi qui potest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res enim concurrent contrariæ. nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus:

cum

cum id ſua cauſſa faciet; & oderit ſe, & ſimul diliget. quod fieri non poteſt. neceſſe eſt quidem, ſi quis ſibi ipſi inimicus eſt, eum, quæ bona ſunt, mala putare; bona contra, quæ mala; & quæ appetenda, fugere; & quæ fugienda, appetere. quæ ſine dubio uitæ ſunt euerſio. neque enim, ſi non nulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant; aut, ut ille apud Terentium, qui decreuit tantiſper ſe minus iniuriæ ſuo gnato facere, (ut ait ipſe) dum fiat miſer; inimicum ipſe ſibi putandus eſt. ſed alij dolore mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: &, cum in mala ſcientes ruunt, tamen ſe optime ſibi conſulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi ſic eſt uſus: tibi ut opus eſt facto, face.

uelut, qui ipſi ſibi bellum indixiſſent, cruciari dies, noctes torqueri uellent: nec uero ſeſe ipſi accuſarent ob eam cauſſam, quòd ſeſe male rebus ſuis conſuluiſſe dicerent. eorum enim eſt hæc querela, qui ſibi cari ſunt, ſeſeq. diligunt. Quare, quotieſcunque dicetur male de ſe quis mereri, ſibiq. eſſe inimicus, atque hoſtis, uitam denique fugere; intelligatur aliquam ſubeſſe eiuſmodi cauſſam, ut ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quenque eſſe carum. nec uero id ſatis eſt, neminem eſſe, qui ipſe ſe oderit: ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem eſſe, qui, quomodo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe. tolletur enim appetitus animi, ſi, ut in ijs rebus, inter quas nihil intereſt, neutram in partem propenſiores ſimus,

mus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiam illud, si quis dicere uelit, perabsurdum sit; ita diligi a sese quenquam, ut ea uis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cum in amicitijs, cum in officijs, cum in uirtutibus dicitur; quomodocunque dicitur, intelligi tamen, quid dicatur, potest; in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, uerbi gratia propter uoluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eam nosmet ipsos, diligimus. Quanquam quid est, quod magis perspicuum sit, quàm non modo carum sibi quenque, uerum etiam uehementer carum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

Nō refugiat timidò sanguen, atq. exalbescat metu?

etsi hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturæ tam ualde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia fere sic afficiuntur omnes; satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idque quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur: hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari se uitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant ne cum dolore moriantur, iccirco mortem fugiant. in paruis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his

ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia,

sibi iniecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? qui, etiam cum decreuerit esse moriendum, tamen discessu a suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maxime autem in hoc quidem genere uis est perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut uiuant; & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute; & ea perferant, quæ Philoctetam uidemus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen uitam aucupio sagittarum;

Configebat tardus celeres, stans uolantes,

ut apud Attium est; pinnarumq. contextu corpori tegumenta faciebat. De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum, & stirpium eadem pæne natura sit? siue, ut doctissimis uiris uisum est, maior aliqua caussa, atque diuinior hanc uim ingenuit: siue hoc ita sit fortuito. uideamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus ualida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quanquam assentior ijs, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse non possint: tamen concedo, ut, qui, de hoc dissentiunt, existiment quod uelint, ac uel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam,

cam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam prius poterit a se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni a natura petiuerunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps uidendum est, quoniam satis apertum est, sibi quenque natura esse carum, quæ sit hominis natura. id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore, animoq. constare, cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque uidemus, & ita figuratum corpus, ut excellat alijs; animumq. ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam uis rationis, & cognitionis, & scientiæ, uirtutumq. omnium. nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem: itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaq. figura, & forma, & statura quàm apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur. sed certe opus est ea ualere, & uigere, & naturales motus, usisq. habere; ut nec absit quid eorum, nec ægrum debilitatum ue sit. id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam

 corpo-

corporis, quæ motus, & status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu, statu ue deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere plane se ipse, &, hominem ex homine exuens, naturam odisse uideatur. quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi, fractiq. motus, quales proteruorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi uitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura uideatur. itaque e contrarijs moderati, æquabilesq. habitus, effectiones, usůsq. corporis, apta esse ad naturam uidentur. Iam uero animus non esse solum, sed etiam cuiusdam modi debet esse; ut & omnes partes suas habeat incolumes; & de uirtutibus nulla desit. atqui in sensibus est sua cuiusque uirtus, ut ne quid impediat, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in ijs rebus celeriter, expediteq. percipiendis, quæ subiectæ sunt sensibus: animi autem, & eius animi partis, quæ princeps est, quæq. mens nominatur, plures sunt uirtutes: sed duo prima genera; unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturq. non uoluntariæ; alterum earum, quæ in uoluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. prior generis est docilitas, memoria: quæ fere omnia appellantur uno ingenij nomine: easq. uirtutes qui habent, ingeniosi uocantur. alterum autem genus est

magna-

magnarum, uerarumq. uirtutum: quas appellamus uoluntarias. ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoq. dicenda. quibus quasi informatum est, quid hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaq. & in animo, & in corpore perfecta uelimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in ijs esse ad bene uiuendum momenta maxima. nam cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresq., quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim uita expetitur, quæ sit animi, corporisq. expleta uirtutibus: in eoq. summum bonum poni necesse est: quando quidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. Quibus expositis, facilis est coniectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis, ut optimæ cuiusque partis, quæ per se expetatur, uirtus sit expetenda maxime. ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti anteponatur, animiq. uirtutes non uoluntarias uincant uirtutes uoluntariæ: quæ quidem proprie uirtutes appellantur, multumq. excellunt, propterea quòd ex ratio-

ne gignuntur: qua nihil est in homine diuinius. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, eorum summum bonum in corpore est. ut non inscite illud dictum uideatur in sue, animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret. Sunt autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile uirtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis; in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam uidemus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis: ex qua uirtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque &, uiuere uitem, &, mori, dicimus, arboremq. & nouellam, & uetulam, & uigere, & senescere. ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam aptare, & aliena amputare, earumq. augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur; ut, quò natura ferat, eò possit ire: ut ipsæ uites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasq. esse fateantur. et nunc quidem, quod eam tuetur, (ut de uite potissimum loquar) est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna uis est, ut quamoptime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At uero, si

ro, si ad uitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moueatur; quid factu-ram putas? an ea, quæ per uinitorem antea consequebatur, etiam per se ipsam curabit? sed uides ne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumq. omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, iunget ea, quæ postea accesserint; nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat; sed uolet secundum eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, uiuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat; nec idem tamen. non enim iam stirpis bonum quæret, sed animalis. quòd si non sensus modo ei sit datus, uerum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda, & inter hæc multo esse cariora, quæ accesserint, animiq. optimam quanque partem carissimam, in eaq. expletione naturæ summi boni finem consistere; cum longe multumq. præstent mens, atque ratio? sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima communitate naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summum perueniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicareq. posset quæ uis & totius esset naturæ, & partium singularum; continuo uideret quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus,

ſummum, & ultimum, nec ulla in re peccare poſſet. nunc uero a primo quidem mirabiliter occulta natura eſt, nec perſpici, nec cognoſci poteſt: progredientibus autem ætatibus, ſenſim, tarde ue potius quaſi noſmet ipſos cognoſcimus. itaque illa prima commendatio, quæ a natura noſtri facta eſt, nobis obſcura, & incerta eſt; primusq́. appetitus ille animi tantum agit, ut ſalui, atque integri eſſe poſſimus. cum autem diſpicere cœperimus, & ſentire quid ſimus, & quid ab animantibus ceteris differamus; tum ea ſequi incipimus, ad quæ nati ſumus. quam ſimilitudinem uidemus in beſtijs. quæ primo, in quo loco nata ſunt, ex eo ſe non commouent: deinde ſuo quæque appetitu mouetur. ſerpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, ueſpas aculeis, ſuam denique cuique naturam eſſe ad uiuendum ducem. quæ ſimilitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu ſic iacent, tanquam omnino ſine animo ſint: cum autem paullum firmitatis acceſſerit, & animo utuntur, & ſenſibus; connituntur q́. ut ſeſe erigant, & manibus utuntur; & eos agnoſcunt, a quibus educantur; deinde æqualibus delectantur, libenterq́. ſe cum his congregant; dantq́. ſe ad ludendum; fabellarumq́. auditione ducuntur; deq́. eo, quod ipſis ſuperat, alijs gratificari uolunt; animaduertuntq́. ea, quæ domi fiunt, curioſius; incipiuntq́. commentari aliquid, & diſcere; & eorum, quos uident, uolunt non ignorare nomina; qui-

quibusq. rebus cum æqualibus decertant, si uincunt; efferunt se lætitia, uicti debilitantur, animosq. demittunt. quorum sine caussa fieri nihil putandum est. est enim natura sic generata uis hominis, ut ad omnem uirtutem percipiendam facta uideatur: ob eamq. caussam parui uirtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur. sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, uirtutis quasi carmen efficitur. nam cum ita nati, factiq. simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in bonis contineremus; atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemq. aptos animos haberemus, a contrarijsq. rebus alienos: non sine caussa eas, quas dixi, in pueris uirtutum quasi scintillulas uidemus. e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturæ perueniat extremum. nam, ut sæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaq. mente uis naturæ per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus; agnoscit ille quidem naturæ uim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. Intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, peruidendum. aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. quod præceptum quia maius erat, quàm ut ab homine uideretur; iccirco assignatum est deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. cognitio autem hæc est una, ut uim nostri corporis, animiq.

norimus,

norimus; sequamurq. eam uitam, quæ rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quæ dixi, quamperfectissima a natura haberemus: confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certe uniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se necesse est: quoniam ante demonstratum est, etiam singulas eius partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis si quis prætermissam a nobis uoluptatem putabit; in aliud tempus quæstio differatur. utrum enim sit uoluptas in ijs rebus, quas primas secundum naturam esse diximus; nec ne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim, ut mihi quidem uidetur, non explet bona naturæ uoluptas: iure prætermissa est. sin est in ea; quod quidam uolunt; nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si uoluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturæ: nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus; ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque uis sit, iccirco in his rebus summa nostra sponte moueamur. Atque, ut a corpore ordiar, uides ne, ut, si qua in membris

membris praua, aut debilitata, aut imminuta ſint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, ſi efficere poſſint, ut aut non appareat corporis uitium, aut quamminimum appareat; multosq. etiam dolores curationis cauſſa perferant; ut, ſi ipſe uſus membrorum non modo non maior, uerum etiam minor futurus ſit, eorum tamen ſpecies ad naturam reuertatur. etenim cum omnes natura totos ſe expetendos putent, nec id ob aliam rem, ſed propter ipſos: neceſſe eſt eius etiam partes propter ſe expeti, quod uniuerſum propter ſe expetatur. Quid? in motu, et in ſtatu corporis nihil ineſt, quod animaduertendum eſſe ipſa natura indicet? quemadmodum quis ambulet, ſedeat, qui ductus oris, qui uultus in quoque ſit. nihil ne eſt in his rebus, quod dignum libero, aut indignum eſſe ducamus? non ne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut ſtatu uidentur naturæ legem, & modum contempſiſſe? Et quoniam hæc ducuntur de corpore; quid eſt, cur non recte pulchritudo etiam ipſa propter ſe expetenda ducatur? nam ſi prauitatem, imminutionemq. corporis propter ſe fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortaſſe magis, propter ſe formæ dignitatem ſequamur? & ſi turpitudinem fugiamus in ſtatu, & motu corporis: quid eſt, cur pulchritudinem non ſequamur? Atque etiam ualetudinem, uires, uacuitatem doloris non propter utilitatem ſolum, ſed etiam ipſas propter ſe expetemus. quoniam enim natura ſuis omnibus expleri

par-

partibus uult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret uiribus. Videamus animi partes: quarum est aspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominũ natura, nullo emolumento inuitata, rapiatur. Videmus ne, ut pueri ne uerberibus quidem a contemplandis rebus, perquirendisq. deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut alijs narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamq. rem uel famem, & sitim perferant? Quid uero, qui ingenuis studijs, atque artibus delectantur, non ne uidemus eos nec ualetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaq. perpeti, ipsa cognitione, et scientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, uoluptatem? mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam uidisse uidetur in ijs, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque enim uocum suauitate uidentur, aut nouitate quadam, & uarietate cantandi reuocare eos solitæ, qui præteruehebantur; sed quia multa se scire profitebantur, ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim inuitant Vlyxem: (nam uerti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

O decus

O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlyxes,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Nã nemo hæc unquã est transuectus cærula cursu,
Quin prius astiterit uocum dulcedine captus,
Post, uarijs auido satiatus pectore musis,
Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
Nos graue certamen belli, cladémq. tenemus,
Græcia quam Troiæ diuino numine uexit,
Omniaq. e latis rerum uestigia terris.

uidit Homerus probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus uir irretitus teneretur. scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiæ cupido patria cariorem. Atque omnia quidem scire, cuiuscunque modi sunt, cupere, curiosorum; duci uero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum uirorum est putandum. quem enim ardorem studij censetis fuisse in Archimede, qui, dum in puluere quædam describit attentus, ne patriam quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni ingenium consumptum uidemus in musicis? quo studio Aristophanem putamus ætatem in litteris duxisse? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar? a quibus propter discendi cupiditatem uidemus ultimas terras esse peragratas. quæ qui non uident, nihil unquam magna cognitione dignum amauerunt. Atque hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea studia, quæ dixi; non intelligunt, iccirco esse ea propter se expetenda, quòd, nulla utilitate obiecta, delectentur ani-

mi

mi, atque ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus a nobis, stellarum motus, contemplationesq. rerum cælestium, eorumq. omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones quéadmodum nos moueant; & quid historia delectet; quam solemus persequi usque ad extremum; prætermissa repetimus; inchoata persequimur. Nec uero sum inscius esse utilitatem in historia, non modo uoluptatem. quid, cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci potest, cum uoluptate legimus? quid, cum uolumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parentes, patriam, multa præterea minime necessaria? Quid, quòd homines infima fortuna, nulla spe rerũ gerendarum, opifices denique delectentur historia? maximeq. eos uidere possumus res gestas audire, et legere uelle, qui a spe gerendi absunt confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumq. moueamur. Ac ueteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit uita sapientium; quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo, ac discendo, in naturæ cognitione consumant: nos autem non solum beatæ uitæ istam oblectationem uidemus, sed etiam leuamentum miseriarum, itaque

multi

multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinæ studijs leuauerunt. princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius, cum patria pulsus esset iniuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastiq. esset auditor; multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quàm utilitatis desiderio moueri diceret. somnum denique nobis, nisi requietem corporibus, et medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum. aufert enim sensus, actionemq. tollit omnem. itaque, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur; qui etiam nunc, agendi aliquid, discendiq. caussa, prope contra naturam uigilias suscipere soleamus. Sunt autem clariora, uel plane perspicua, minimeq. dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quanquam enim uereor, ne nimius in hoc genere uidear: tamen omnes ueteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt; quòd in pueri-

tia

tia facillime se arbitrentur naturæ uoluptatem posse cognoscere. uidemus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum uero paullum processerint, lusionibus uel laboriosis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri possint: eaq́. cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus. itaque, ne si iucundissimis quidem nos somnijs usuros putemus, Endymionis somnum nobis uelimus dari: idq́. si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, uidemus tamen & animo, & corpore moueri semper, &, cum re nulla impediantur necessaria, aut alueolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; cumq́. non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari. Ne bestiæ quidem, quas delectationis caussa concludimus, cũ copiosius alantur, quàm si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri; motusq́. solutos, & uagos, a natura sibi tributos, requirunt. Itaque, ut quisque optime natus, institutusq́. est, esse omnino nolit in uita, si gerendis negotijs orbatus, possit paratissimis uesci uoluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt remp. honoribus, imperijsq́. adipiscendis: aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in uita, tantum abest, ut uoluptates consectentur: etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt: optimaq́. parte hominis, quæ in nobis diuina ducenda est, ingenij

genij & mentis acie fruuntur, nec uoluptates requi rentes, nec fugientes laborem. nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ ſunt ab antiquis repertæ, aut inueſtigationem nouarum. quo ſtudio cum ſatiari non poſſunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant. tantaq. eſt uis talibus in ſtudijs, ut eos etiã, qui ſibi alios propoſuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut uoluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandisq. naturis ætates conterere uideamus. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum eſſe natos. Actionum autem genera plura, ut obſcurentur etiam minora maioribus. maximæ autem ſunt, primum, ut mihi quidem uidetur, & ijs, quorum nunc in ratione uerſamur, conſideratio, cognitioq. rerum cæleſtium, & earum, quas a natura occultatas, & latentes indagare ratio poteſt: deinde rerump. adminiſtratio, aut adminiſtrandi, ſciendiq. prudens, temperata, fortis, & iuſta ratio, reliquæq. uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes; quæ, uno uerbo complexi omnia, honeſta dicimus. ad quorum etiam cognitionem, & uſum iam corroborati, natura ipſa præeunte deducimur. omnium enim rerum principia parua ſunt, ſed ſuis progreſſionibus uſa augentur: nec ſine cauſſa. in primo enim ortu ineſt teneritas, & mollities quædam, ut nec res uidere optimas, nec agere poſſint. uirtutis enim, beatæq. uitæ, quæ duo maxime expetenda ſunt, ſerius lumen apparet; multo etiam ſerius, ut

plane, qualia sint, intelligantur. præclare enim Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq. opiniones assequi possit. Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de maioribus, consequentibusq. uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic et genuit, & formauit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret, neque sane multum adiumentis externis, & aduenticijs uteretur: animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus: sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adiumento ullo ad suam conformationem indigeret: quod autem in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mētem, quæ omnem uirtutem iam accipere posset; ingenuitq. sine doctrina notitias paruas rerum maximarum; & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa uirtutis. sed uirtutem ipsam inchoauit: nihil amplius: itaque nostrum est, (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod uolumus, effectū: quod quidem pluris sit haud paullo, magisq. ipsum propter se expetendum, quàm aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio; ut uix cogitari possit, quid intersit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad uirtutem, et ad eas actiones, quæ uirtuti sunt consentaneæ, refertur. eaq. omnia, quæ aut

ita

ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. quorũ omnium quæq. sint notitiæ, quæq. significentur rerum uocabulis, quæq. cuiusque uis, & natura sit, mox uidebimus. hoc autem loco tantum explicemus; hæc, honesta quæ dico, præterquam quòd nosmet ipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expetenda. indicant pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cum uicerint? ut pudet uictos? ut se accusari nolunt? quàm cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaque indole maxime apparent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, a natura tanquã adumbrantur. Sed hæc in pueris expressa: in ijs uero ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum proditorem, quanquam reip. nostræ profuit, non odit? quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? An obliuiscimur, quantopere in audiendo, legendoq. moueamur,

ueamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores uulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

Ego sum Orestes:

contraq. ab altero:

Immo enimuero ego sum, inquam, Orestes.

cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato, errantiq. regi: ambos ergo una uiuere precamur. quoties hoc agitur, quando ue, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modo utilitas nulla quæritur; sed contra utilitatem etiam conseruatur fides. Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, uerũ etiam historiæ refertæ sunt, & quidem maxime nostræ. nos enim ad sacra Idæa concipienda optimum uirum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita uouerunt: nostri consules regem inimicissimum, mœnibus iam appropinquantẽ, monuerunt, a ueneno ut caueret: nostra in rep. et, quæ per uim oblatum stuprum uoluntaria morte lueret, inuenta est; et, qui interficeret filiam, ne stupraretur. Quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, et eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum; nosq., cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate, duci? Quibus rebus breuiter expositis,

positis; (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profecto, & uirtutes omnes, & honestum illud, quod ex his uirtutibus exoritur, et in his hæret, esse per se expetendum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quàm coniunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitijs, post uicinitatibus, tum ciuibus, & ijs, qui publice socij, atque amici sunt, deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanæ munifice, & æque tuens, iustitia dicitur. cui adiunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæq. sunt generis eiusdem. Atque hæc ita iustitiæ propria sunt, ut sunt uirtutum reliquarum communia. nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi ciuile, atque populare, quod Græci πολιτικὸν uocant: quidquid aget quæque uirtus, id a communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: uicissimq. iustitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras uirtutes, sic illas expetet. seruari enim iustitia, nisi a forte uiro, nisi a sapiente, non potest. Qualis

est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consen
susq. uirtutũ: tale est illud ipsum honestum: quan-
doquidem honestum aut ipsa uirtus est, aut res ge
sta uirtute. quibus in rebus uita consentiens, uirtuti
busq. respondens, recta, & honesta, & constans,
& naturæ congruens existimari potest. Atque
hæc coniunctio, confusioq. uirtutum tamen a phi-
losophis ratione quadam distinguitur. nam cum ita
copulatæ, connexæq. sunt, ut omnes omnium par-
ticipes sint, nec alia possit separari: tamen proprium
suum cuiusque munus est, ut fortitudo in laboribus,
periculisq. cernatur, temperantia in prætermitten-
dis uoluptatibus, prudentia in delectu bonorum, et
malorum, iustitia in suo cuique tribuendo. quando
igitur inest in omni uirtute cura quædam quasi foras
spectans, aliosq. appetens, atque complectens; exi
stit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affi-
nes, ut ciues, ut omnes denique, quando unam socie
tatem hominum esse uolumus, propter se expetendi
sint. atque eorum nihil est eius generis, ut sit in fine,
atque extremo bonorũ. ita fit, ut duo genera pro-
pter se expetendorum reperiantur: unum, quod est
in ijs, quibus completur illud extremum: quæ sunt
aut animi, aut corporis. hæc autem, quæ sunt ex-
trinsecus, id est quæ neque in animo sunt, neque in
corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut pro-
pinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte
cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. nec
uero quisquam summum bonum assequi unquam
posset,

posset, si omnia illa, quæ sunt extra, quanquam expetenda, summo bono continerentur. Quo modo igitur, inquies, uerum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiæ, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? hac uidelicet ratione; quòd ea, quæ externa sunt, ijs tuemur officijs, quæ oriuntur a suo cuiusque genere uirtutis. nam & amici cultus, & parentis, et qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quòd, ita fungi officio, in recte factis est: quæ sunt orta uirtutibus. quæ quidem sapientes sequuntur utentes tanquam duce natura. non perfecti autem homines, et tamen ingenijs excellentibus præditi, excitantur spe gloriæ: quæ habet formam honestatis, & similitudinem. quòd si ipsam honestatem undique perfectam, & absolutam, rem unam præclarissimam omnium, maximeq. laudandam, penitus uiderent: quonam gaudio complerentur; cum tantopere eius adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum uoluptatibus, cupiditatum incendijs inflammatum, in ijs potiendis, quæ acerrime concupiuisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale uicto, aut posteriorem Carthagine euersa? quem Tiberina decursio festo illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Persen captum adduceret, eodem flumine inuectum? Age nunc, Luci noster, extrue animo altitudinem, excellentiamq. uirtutum: iam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno ani

 mo,

mo, erectoq. uiuentes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ, mutationesq. rerum, & temporum leues, & imbecilles fore intelligant, si in uirtutis certamen uenerint. illa enim, quæ sunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam uitam, sed ita, ut sine illis possit beata uita existere. ita enim paruæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in uirtutum splendore ne cernantur quidem. atque, hæc, ut uere dicitur, parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum: sic nimis uiolentum est, nulla esse, dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi uidentur, quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum est igitur his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. est tamen philosophi non tam gloriosa, quàm uera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & uidere tantam uim uirtutis, tantamq., ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parua sint, ut nulla esse uideantur. Hæc est non omnia spernentis præter uirtutem, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est undique completa, & perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque uideri uoluit afferre sententiam. Sæpe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit,

fendit, nec rem ullam aliam per se expetendam.

Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit: præter uitia, atque uirtutes, negauit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est a nostris in ijs rebus, quæ secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. at uero Callipho, et post eum Diodorus, cum alter uoluptatem adamauisset, alter uacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est a nostris laudata maxime. Quin etiam ipsi uoluptarij diuerticula quærant, et uirtutes habeant in ore totos dies; uoluptatemq. primo duntaxat expeti dicant, deinde consuetudine quasi alteram quandam naturam effici; qua impulsi multa faciunt, nullam quærentes uoluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt: atque, ut reliqui fures earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententijs nostris pro suis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna regibus.

Quæ cum dixisset, paullumq. institisset, quid est, inquit? satis ne uobis uideor pro meo iure in uestris auribus commentatus? Et ego, tu uero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita ista nosse uisus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum

Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probaui magis, quia memini Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem ijs, qui multum in fortuna secunda, aut aduersa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quàm a Stasea dicebantur. quanquam ego non quæro, quid tibi a me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te abducere. Tum Lucius: mihi uero ista ualde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, quid ergo, inquit? das ne adolescenti ueniam; an eum discere ea mauis, quæ cum præclare didicerit, nihil sciat? Ego uero, inquam, permitto. sed non ne meministi mihi licere probare ista, quæ sunt a te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia uideantur ei, non probare? An uero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet?

Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse uideatur, nisi quòd percipiendi uis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale uerum, quale falsum esse non possit. itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane. Sed hæc omittamus: habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi a te nimium festinanter dictum uidetur, sapientes

omnes

omnes esse semper beatos. nescio quo modo præteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur; quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo posse putauit, uereor ne uera sint. nam illud uehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. hæc quo modo conueniant, non sane intelligo. Vtrum igitur tibi non placet, inquit, uirtutis tantam uim esse, ut ad beate uiuendum se ipsa contenta sit: an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ij, qui uirtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego uero uolo in uirtute uim esse quammaximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possit ne esse tanta, si quidquam extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut uirtus sola, si adsit, uitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. quæ enim mala illi non audent appellare; aspera autem, & incommoda, & reijcienda, & aliena naturæ esse, concedunt; ea nos mala dicimus, sed exigua, & porro minima. quare, si potest esse beatus is, qui est in asperis, reijciendisq. rebus; potest is quoque esse, qui est in paruis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in caussis uidere soleat, quæ res agatur; is es profecto tu. quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse uitio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum, inquit; expectoq., quid ad id, quod quæram, respondeas.

Respondebo me non quærere, inquam, hoc tempore,

pore, quid uirtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tanquam ex oraculo, editur, uirtus ad beate uiuendum se ipsa contenta est. Quare, inquit? Respondet: quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. non quæro iam, uerum ne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se cohærere. dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire non nunquam. quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, quàm suaue est, quàm nihil curo. non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. eadem nunc mea aduersum te oratio est. Dicis eadem omnia & bona, & mala; quæ quidem dicunt, qui nunquam philosophum pictum, ut dicitur, uiderunt; ualetudinem, uires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium; deformitatem, morbum, debilitatem, mala. iam illa externa parce tu quidem. sed hæc cum corporis bona sint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens; sapientem esse, non esse ad beate uiuendum satis.

Immo uero, inquit, ad beatissime uiuendum parum est, ad beate uero satis. Animaduerti, inquam,

quam, te isto modo paullo ante ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere: sed quid minus probandum, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod autem satis est, eò quidquid accesserit, nimium est; & nemo nimium beatus est; & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules uidit, e quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem prætorem, eosq. saluos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam, augurq. fuisset, & triumphasset; ut sapiens fuerit, non ne beatior, quàm, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium uigilijs, et inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen a proposito, inquam, aberrauimus. non enim, inquam, quæro, quid uerum, sed quid cuique dicendum sit. utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas uideres. in uirtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum, cumq. nec uirtus, ut placet illis, nec honestum crescat; idq. bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquā alius alio beatior? Vides ne, ut hæc concinant? et Hercule (fatendum est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerū. respōdent extrema primis, media utriusque, omnia

omni-

omnibus: quid ſequatur, quid repugnet, uident. in geometria prima ſi dederis, danda ſunt omnia. concede nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit: concedendum eſt, in uirtute ſola poſitam eſſe beatam uitam. uide rurſus retro. dato hoc, dandum erit illud. quod ueſtri non item. Tria genera bonorum. procliuius currit oratio: uenit ad extremum: hæret in ſalebra. cupit enim dicere, nihil poſſe ad beatam uitam deeſſe ſapienti. honeſta oratio, Socratica, Platonis etiam. audeo dicere, inquit. non poteſt, niſi retexueris illa. Paupertas ſi malum eſt, mendicus beatus eſſe nemo poteſt, quamuis ſit ſapiens. at Zeno eum non beatum modo, ſed etiam diuitem dicere auſus eſt. Dolere malum: in crucem qui agitur, beatus eſſe non poteſt. Bonum liberi: miſera orbitas. Bonum patria: miſerum exilium. Bonum ualetudo: miſerum morbus. Bonum integritas corporis: miſera debilitas. Bonum incolumis acies: miſera cæcitas. quæ ſi poteſt ſingula conſolando leuare, uniuerſa quo modo ſuſtinebit? ſit enim idem cæcus, debilis, morbo grauiſſimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur equuleo: quem hũc appellas Zeno? beatum, inquit. etiam beatiſſimũ? quippe, inquiet; cum tam docuerim gradus iſtam rem non habere, quàm uirtutem, in qua ſit etiam ipſum beatum. tibi hoc incredibile, quia beatiſſimum. quid tuum? credibile? ſi enim ad populum me uocas; eum, qui ita ſit affectus, beatum nunquam probabis: ſi ad prudentes; alterum fortaſſe

dubita-

dubitabunt, sit ne tantum in uirtute, ut ea præditi uel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia sibi dicant, et uos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata uita? Tamen aberramus a proposito: &, ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Non ne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quæris, inquam; in quo utrum respondebo, uerses te huc atque illuc necesse est. Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit: si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, uideo, inquit, quid agas: ne discipulum abducas, times. Tu uero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci. tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata uita comparanda: beate enim uiuendi cupiditate incensi omnes sumus. hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc uidendum est, possit ne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe. nisi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragrauit, ut a sacerdotibus barbaris numeros, & cælestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut, cum Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eaq., quæ Socrates repudiabat, asciscerct? cur ipse Pythagoras & Aegyptum lustrauit, &

Persa-

Persarum magos adijt? cur tantas regiones barbarorum pedibus obijt? tot maria trāsmisit? cur hæc eadem Democritus? qui (uere, falso ne, quæremus) dicitur oculis se priuasse: certe, ut quamminime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam uitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat; tamen ex illa inuestigatione naturæ consequi uolebat, ut esset bono animo. id enim ille summum bonum εὐθυμίαν, *& sæpe* ἀκαταπληξίαν *appellat, id est animum terrore liberum. sed hæc etsi præclare, non dum tamen et perpolita. pauca enim, neque ea ipsa enucleate, ab hoc de uirtute quidem dicta: post enim hæc in hac urbe primum a Socrate quæri cœpta, deinde in hunc locum delata sunt: nec dubitatum, quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiuendi spes poneretur. quæ cū Zeno didicisset a nostris, ut in actionibus perscribi solet, de re eadem fecit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet, uocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere non possumus? ille Metelli uitam negat beatiorē, quàm Reguli, præponendam tamen, nec magis expetendā, sed magis sumendam, &, si optio esset, eligendam Metelli, reijciendam Reguli: ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello; nec ullo minimo momento plus ei uitæ tribuo, quàm Stoici. quid interest, nisi quòd ego res notas notis uerbis appello, illi nomina noua quærunt, quibus*

bus idem dicant? ita, quemadmodum in senatu sem per est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundum naturam est; quod contra, malum: nec ego solus; sed tu etiam Chrysippe in foro, domi, in schola definis. quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere, quáti quidque sit, aliter doctos, et indoctos? sed, cum constiterit inter doctos, quanti res quæque sit; si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant, uerba fingant arbitratu suo. Sed uenio ad inconstantiæ crimen; ne sæpius dicas me aberrare: quam tu ponis in uerbis, ego positá in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam uim esse uirtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem, cum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse, et sumenda, et eligenda, et præposita, quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cum ego, tot nominibus a Stoicis appellata, partim nouis, et cómenticijs, ut ista producta, & reiecta, partim idem significantibus, (quid enim interest, expetas, an eligas? mihi quidem etiam laudatius uidetur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur) sed cum ego ista bona omnia dixero, tantú refert, quàm magna dicam, quàm expetenda, quàm ualde. sin auté nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda; nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec

apparere, & in uirtutis, tanquam in solis, radios incurrere. At enim, quæ in uita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Nec seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si auenam uspiam uideris; nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. an hoc usquequaque aliter in uita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin uirtus ita maximã partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo ueteri nomine, quàm aliquid potius nouum exquirere, uirtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere. terrã, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet. semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissimeq. funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare uiuere: igitur, si semel tristior effectus est, hilara uita amissa est? at hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in uita risisse Lucillius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, uocaretur. Policratem Samium felicem appellant: nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quòd annulũ, quo delectabatur, in mare abiecerat. ergo infelix una molestia. felix rursus, cum is ipse annulus in præcordijs piscis inuentus est. ille uero, si insipiens; quod certe, quoniam tyrannus; nunquam beatus: si sapiens; ne tum quidem miser, cum ab Oronte, præto re Darei, in crucem actus est. at multis malis affectus. quis negat? sed ea mala uirtutis magnitudine

obrue-

obruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis cōcedis, ut dicant, omnium uirorum bonorum, id est sapientum, omnibusq; uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus habere semper boni, quàm mali? quis hoc dicit? Stoicis licet minime: sed isti ipsi, qui uoluptate, et dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod uelit, quàm quod nolit? cum tantum igitur in uirtute ponant ij, qui se fatentur uirtutis caussa, nisi ea uoluptatem acciret, ne manum quidem uersuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamuis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? quis enim est, qui, hæc cadere in sapientē, dicere audeat, ut, si fieri possit, uirtutem in perpetuum abijciat, ut dolore omni liberetur? quis nōstrum dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere, melius esse, turpiter aliquid facere cum uoluptate, quàm honeste cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose desciuisse uidetur a Stoicis propter oculorum dolorem. quis uero hoc didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum uiro. hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia; quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici. et quidē Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamē noster fuit: erat enim Po

 lemonis:

lemonis: is cum arderet podagræ doloribus, uisitaſſetq. hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret, mane, quæſo, inquit, Carneade noſter: nihil illinc huc peruenit: oſtendit pedes, & pectus: attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur eſt noſtra ratio; quæ tibi uidetur inconſtans: cum propter uirtutis cæleſtem quandam, et diuinam, tantamq. præſtantiam, ut, ubi uirtus ſit, resq. magnæ ſumendæ, laudabilesq. uirtute geſtæ, ibi eſſe miſeria, et ærumna non poſſit, tamen labor poſſit, et moleſtia; non dubitem dicere, omnes ſapientes ſemper beatos eſſe, ſed tamen fieri poſſe, ut ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt, Piſo, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem ſi tenueris, non modo meum Ciceronem, ſed etiam me ipſum abducas licebit. Tum Quinctus, mihi quidem, inquit, ſatis hoc confirmatum uidetur. lætor quidem, philoſophiam, cuius antea ſupellectilem pluris æſtimabã, quàm poſſeſſiones reliquorum; (ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere poſſem, quidquid in ſtudijs noſtris concupiſſem) hanc igitur lætor etiam acutiorẽ repertã, quàm ceteras: quod quidam ei deeſſe dicebant. Num quàm noſtrã quidem? inquit Põponius iocãs. ſed mehercule pergrata mihi oratio tua. quæ enim dici latine poſſe non arbitrabar, ea dicta ſunt a te, nec minus plane, quàm dicuntur a Græcis, uerbis aptis. Sed tẽpus eſt, ſi uidetur: et recta quidem ad me. Quod cum ille dixiſſet; et ſatis diſputatũ uideretur; in oppidũ ad Põponiũ perreximus omnes.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM, AD M. BRVTVM, LIBER I.

de contemnenda morte.

CVM defensionum laboribus, senatorijsq. muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus; retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. et cũ omnium artium, quæ ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi latinis litteris illustrandum putaui: non quia philosophia græcis & litteris, & doctoribus percipi non posset: sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quàm Græcos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta uitæ, resq. domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur, & lautius: rem uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri multum ualuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quæ natura,

tura, non litteris, assecuti sunt, neque cum Græcis, neque ulla cum gente sunt conferenda. quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facile uincere non repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum e doctis sit genus poetarum; siquidem Homerus fuit, et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus. annis enim fere D X *post Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano cos. anno ante natum Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Neuius. sero igitur a nostris poetæ uel cogniti, uel recepti. quãquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum uirtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quòd is in prouinciam poetas duxisset. duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen, si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, et Parrhasios fuisse? honos alit artes: omnesq.*

incen-

incenduntur ad studia gloria; iacentq. ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum, uocumq. cantibus. igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesq. aliquot ante annis, cũ in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. ergo in Græcia musici floruerunt; discebantq. id omnes; nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit: itaque nihil mathematicis illustrius. at nos metiendi, ratiocinandiq. utilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post autem eruditum. nam, Galbam, Africanum, Lælium doctos fuisse, memoriæ traditum est, studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat, Catonem, post uero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosophia iacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen litterarum latinarũ: quæ illustranda, & excitanda nobis est; ut, si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. in quo eo magis nobis est elaborandum, quòd multi iam esse latini libri dicuntur, scripti inconsiderate ab optimis illis quidem uiris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut recte quis sentiat, et id, quod sentit, polite eloqui non possit: sed, mandare

quenquam litteris cogitationes ſuas, qui eas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperanter abutentis & otio, & litteris. itaque ſuos libros ipſi legunt cum ſuis, nec quiſquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam ſcribendi ſibi permitti uolunt. Quare, ſi aliquid oratoriæ laudi noſtra attulimus induſtria; multo ſtudioſius philoſophiæ fontes aperiemus, e quibus etiam illa manabant. ſed ut Ariſtoteles, uir ſummo ingenio, ſcientiæ copia, cum motus eſſet Iſocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit adoleſcentes docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: ſic nobis placet nec priſtinum dicendi ſtudium deponere, & in hac maiore, & uberiore arte uerſari. hanc enim perfectam philoſophiam ſemper iudicaui, quæ de maximis quæſtionibus copioſe poſſet, ornateq. dicere. in quam exercitationem ita nos ſtudioſe operam dedimus, ut iam etiam ſcholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper, tuum poſt diſceſſum, in Tuſculano, cum eſſent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere poſſem. ut enim antea declamitabam cauſſas; quod nemo me diutius fecit: ſic hæc mihi nunc ſenilis eſt declamatio. ponere iubebam, de quo quis audire uellet: & id aut ſedens, aut ambulans diſputabam. itaque dierum quinque ſcholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire uellet, dixiſſet, quid ſibi uideretur, tum ego contra dicerem. hæc eſt enim, ut ſcis, uetus,

tus, & Socratica ratio, contra alterius opinionem disserendi, nam, ita facillime, quod ueri simillimum esset, inueniri posse, Socrates arbitrabatur. Sed, quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascatur exordium.

AVDITOR. *Malum mihi uidetur esse mors.* MARCVS. *Iis ne, qui mortui sunt, an ijs, quibus moriendum est?* A. *Vtrisque.* M. *Est igitur miserum, quoniam malum.* A. *Certe.* M. *Ergo & ij, quibus euenit iam, ut morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri.* A. *Mihi ita uidetur.* M. *Nemo ergo non miser.* A. *Prorsus nemo.* M. *Et quidem, si tibi constare uis, omnes, quicunque nati sunt, erunt ue, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui uiuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt; in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, uel potius omnes, quicunque nati sunt.* A. *Ita prorsus existimo.* M. *Dic quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerbarus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud,*

- quod Sisyphu' uersat,
Saxum, sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse

fortaſſe etiam, inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamanthus? apud quos nec te L. Craſſus defendet, nec M. Antonius; nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demoſthenem: tibi ipſi pro te erit maxima corona cauſſa dicenda. hæc fortaſſe metuis, & iccirco mortem cenſes eſſe ſempiternum malum. A. *Adeo ne me delirare cenſes, ut iſta eſſe credam?* M. *An tu hæc non credis?* A. *Minime uero.* M. *Male hercule narras: cur, quæſo?* A. *Quia diſertus eſſe poſſem, ſi contra iſta dicerem. quis enim non in eiuſmodi cauſſa? aut quid negotij eſt, hæc poetarum & pictorum portenta conuincere?* M. *Atqui pleni ſunt libri philoſophorum contra iſta ipſa diſſerentium.* A. *Inepte ſane. quis eſt enim tam excors, quem iſta moueant?* M. *Si ergo apud inferos miſeri non ſunt; ne ſunt quidem apud inferos ulli.* A. *Ita prorſus exiſtimo.* M. *Vbi ergo ſunt ij, quos miſeros dicis? aut quem locum incolunt? ſi enim ſunt, nuſquam eſſe non poſſunt.* A. *Ego uero nuſquam eſſe illos puto.* M. *Igitur ne eſſe quidem.* A. *Prorſus iſto modo; & tamen miſeros ob id ipſum quidem, quia nulli ſunt.* M. *Iam mallem Cerberum metueres, quàm iſta tam inconſiderate diceres.* A. *Qui tandem?* M. *Quem eſſe negas, eundem eſſe dicis: ubi eſt acumen tuum? cum enim miſerum eſſe dicis, tum eum, qui non ſit, dicis eſſe.* A. *Non ſum ita hebes, ut iſta dicam.* M. *Quid dicis igitur?* A. *Miſerum eſſe, uerbi cauſſa, M. Craſſum; qui illas fortunas morte dimiſerit; miſerum*

Cn.

Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. *Reuolueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt.* A. *Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istud ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto.* M. *Quid miserius, quàm omnino nunquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, ante quàm nati. ego autem non commemini, ante quàm sum natus, me miserum. tu, si meliore memoria es, uelim scire, ecquid de te recordere.* A. *Ita iocaris, quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt.* M. *Esse ergo eos dicis.* A. *Immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse.* M. *Pugnantia te loqui non uides? quid enim tam pugnat, quàm non modo miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? an tu, egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra uides, miseros putas illos?* A. *Quoniam me uerbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sunt.* M. *Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum, miser M. Crassus?* A. *Ita plane.* M. *Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim*

enim hoc traditur. omne pronuntiatum (sic enim, mihi in præsentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: utar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronuntiatum, quod aut uerum, aut falsum esse dicitur). cum igitur dicis, miser M. Crassus; aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit iudicari, uerum id, falsum ne sit; aut nihil dicis omnino. A. *Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse: quid? qui uiuimus, cum moriendum sit, non ne miseri sumus? quæ enim potest in uita esse iucunditas, cum dies & noctes cogitãdum sit, iam iamq. esse moriendum?* M. *Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana conditione deieceris?* A. *Quonam modo?* M. *Quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem; ad quem cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi.* A. *Quam? non enim noui.* M. *Dicam, si potero, latine. scis enim me græce loqui in latino sermone non plus solere, quàm in græco latine.* A. *Et recte quidem: sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia?* M.

Emori nolo: sed, me esse mortuum, nihili æstimo.

A. *Iam agnosco græcum: sed quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse; perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum*

miserum putem. M. *Iam istuc quidem nihil negotij est: sed etiam maiora molior.* A. *Quo modo hoc nihil negotij est? aut quæ tandem sunt ista maiora?* M. *Quoniam, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum; cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis. ita ne moriendum quidem esse malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur.* A. *Vberius ista, quæso. hæc enim spinosiora prius, ut confitear, me cogunt, quàm ut assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri?* M. *Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.* A. *Non postulo id quidem, aueo tamen audire. ut enim non efficias, quod uis; tamen, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo.* M. *Quid, si te rogauero aliquid, non ne respondebis?* A. *Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges.* M. *Geram tibi morem, & ea, quæ uis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa, quæ dixero, sed ut homunculus unus e multis, probabilia coniectura sequens. ultra enim quò progrediar, quàm ut ueri similia uideam, non habeo. certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur.* A. *Tu, ut uidetur: nos ad audiendum parati sumus.* M. *Mors igitur ipsa, quæ uidetur notissima res esse, quid sit, primum est uidendum. sunt enim, qui discessum animi a corpore*

putent

putent esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum & corpus occidere, animumq. cum corpore extingui. Qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uecordes, concordesq. dicuntur: & Nasica ille prudens, bis consul, Corculum; &,

Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. alijs pars quædam cerebri uisa est animi principatum tenere. alijs nec cor ipsum placet; nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum: animum autem alij animam, ut fere nostri declarant, nominari. nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, sanguinem, cerebrum, animam, ignem, uulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante ueteres. proxime antem Aristoxenus musicus, idemq. philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, uelut in cantu, & fidibus quæ harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri, tanquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum,

dictum, & explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram, et quasi corpus negauit esse, uerum numerum dixit esse, cuius uis, ut iam antea Pythagoræ uisum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principatum, id est rationem, in capite; sicut in arce, posuit; & duas partes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit; duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraq. & animalia, & animantes appellari; neque in homine inesse animum, uel animam, nec in bestia; uimq. omnem eam, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in omnibus corporibus uiuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ uigeat, & sentiat. Aristoteles, longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quattuor illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, e qua sit mens. cogitare enim, & prouidere, & discere, et docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia meminisse;

minisse; amare, odisse; cupere, timere; angi, lætari; hæc, & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat: quinctum genus adhibet uacans nomine; & sic ipsum animum ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quæ me forte fugiunt, hæ sunt fere omnium de animo sententiæ, Democritum enim, magnum quidem illum uirum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ uera sit, deus aliquis uiderit; quæ ueri simillima, magna quæstio est. utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrunque, si posset: sed est difficile non confundere. quare, si, ut ista non disseramus, liberari mortis metu possumus; id agamus. sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata; nunc, si uidetur, hoc, illud alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, ut, quæcunque uera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius, nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus; certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? His sententijs omnibus nihil post mortem

pertinere

pertinere ad quenquam potest. pariter enim cum uita sensus amittitur. non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum e corporibus excesserint, in cælum quasi in domicilium suum peruenire. A. *Me uero delectat: idq́., primum ita esse, deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi uelim.* M. *Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit.* A. *Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, et mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur.* M. *Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire?* A. *Do uero.* M. *Quid, si maneant?* A. *Beatos esse concedo.* M. *Si intereant?* A. *Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti a te paullo ante concessimus.* M. *quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi uideri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes?* A. *Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum uereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse.* M. *Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam uis obtineri, uti*

 optimis

optimis possumus; quod in omnibus caussis et debet, & solet ualere plurimum; & primum quidem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant uera, cernebat. itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu uitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret. idq. cum multis alijs rebus, tum e pontificio iure, & cæremonijs sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluissent, nec uiolatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse, omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemq. uitæ, quæ in claris uiris, et feminis dux in cælum soleret esse; in ceteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc &, nostrorum opinione,

Romulus in cælo cum dijs agit æuum,

ut famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeq. perlapsus ad nos, et usque ad Oceanum, Hercules tantus, & tam præsens habetur deus. hinc Liber, Semele natus; eademq. famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui non modo adiutores in prælijs uictoriæ populi R. sed etiam nuntij fuisse perhibentur. quid? Ino, Cadmi filia, non ne Leucothea nominata a Græcis, Matuta habetur a nostris? quid? totum prope cælum, (ne plures persequar) non ne humano genere completum est? si uero scrutari uetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt,

runt, eruere coner: ipsi illi, maiorum gentium dij qui habentur, hinc a nobis profecti in cælum reperientur. quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysterijs: tum denique, quàm hoc late pateat, intelliges. sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum, natura admonente, cognouerant; rationes, & caussas rerum non tenebant; uisis quibusdam sæpe mouebantur, hisq. maxime nocturnis, ut uiderentur ij, qui uita excesserant, uiuere. Vt porro firmissimum hoc afferri uidetur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de dijs praua sentiunt: (id enim uitioso more effici solet) omnes tamen esse uim, & naturam diuinam arbitrantur. nec uero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. omni autem in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est. Quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quòd eos orbatos uitæ commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. nemo enim mæret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusq. mærens ex eo, quòd eum, quem dileximus, uitæ commodis priuatum arbitramur, idq. sentire. atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq. doctrina. Maximum uero

argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt, & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint. serit arbores, quæ alteri sæculo prosint, ut ait Statius in Synephœbis, quid spectans, nisi etiam postera sæcula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet bacam ipse nunquam: uir magnus leges, instituta, remp. conseret. Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, cõseruandos arbitrantur? abijt ad deos Hercules: nunquam abijsset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi uiam muniuisset. Vetera iam ista, & religione omnium consecrata, quid in hac rep. tot, tantosq. uiros, ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? ijsdem ne ut finibus nomen suum, quibus uita, terminaretur? nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit (ne et uetera, et externa quæram) mihi: sed nescio quo modo inhæret in mentibus quasi sæculorũ quoddam augurium futurorum: idq. in maximis ingenijs, altissimisq. animis & existit maxime, & apparet facil-

facillime. quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis uiueret? loquor de principibus. Quid poetæ? non ne post mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?
Aspicite o ciues senis Ennij imaginis urnam:
Hic uestrum panxit maxima facta patrum.
mercedem gloriæ flagitat ab ijs, quorum patres affecerat gloria. idemq.:
Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? uolito uiuu' per ora uirum.
Sed quid poetas? opifices post mortem nobilitari uolunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cum inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? non ne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quòd si omnium consensus, naturæ uox est; omnesq., qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui e uita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est. Et si, quorum aut ingenio, aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ uim maxime: ueri simile est, cum optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. Sed ut deos esse natura opinamur; qualesq. sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesq. sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq. formidines, quas tu contemnere non si-

ne caussa uidebare, in terram enim cadentibus corporibus, hisq. humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores con secuti sunt: quos auxerunt poetæ. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

Adsum, atque aduenio Acheronte, uix, uia alta, atque ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis, ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumq. ualuit error, qui mihi quidem iam sublatus uidetur, ut, corpora cremata cum scirent, tamē ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos uiuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq. quærebant. inde Homeri tota νεκύα: inde ea, quæ meus amicus Appius νεκρομάντεια faciebat: in uicinia nostra Auerni lacus,

Vnde animæ excitatur obscura umbra, aperto ostio
Alti Acherōtis, falso sanguine mortuorū imagines.

has tamen imagines loqui uolunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest. nihil enim animo uidere poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij reuocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. itaque credo equidem etiam alios tot sæculis disputasse de animis: sed, quod litteris extet,

Phere-

Pherecides Syrus primum dixit animos hominum esse sempiternos. antiquus sane: fuit enim meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cum, Superbo regnante, in Italiam uenisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaq. sæcula postea sic uiguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alij docti uiderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non sere reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam uenisse, & in ea cum alios multos, tum Architam, Timæumq. cognouisse, et didicisse Pythagorea omnia; primumq. de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. *An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis uera sentire.* M. *Macte uirtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim.*

Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic et hoc? quanquam hoc quidem minime. persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam, ad uniuersi cæli complexum quasi puncti instar obtinere; quod κέντρον *illi uocant: eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, ut*

quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta; ut terrena, et humida, suopte nutu, et suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur; reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cælestem locum subuolent; siue ipsa natura superiora appetente; siue quòd a grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cum constent; perspicuum debet esse, animos, cum e corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, sublime ferri. Si uero aut numerus quidam sit animus; quod subtiliter magis, quàm dilucide dicitur; aut quincta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora, ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est; ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum uero cum Aristoxeno, æquali, & condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus. quorum alter ne condoluisse quidem unquam uidetur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum uaria compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum uero situs, & figura corporis uacans animo quam possit harmoniam efficere, non uideo. sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magi-

stro

ſtro concedat Ariſtoteli; canere ipſe doceat. bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur;

Quam quiſque norit artem, in hac ſe exerceat.

Illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporum, leuium, & rotundorum concurſionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam, & ſpirabilem, id eſt animalem, eſſe uoluit. is autem animus, qui ſi eſt horum quattuor generum, ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammata anima conſtat, ut potiſſimum uideri uideo Panætio, ſuperiora capeſſat neceſſe eſt. nihil enim habent hæc duo genera proni, & ſupera ſemper petunt. ita, ſiue diſſipantur procul a terris, id euenit; ſiue permanent, & conſeruant habitum ſuum; hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur, & diuidatur craſſus hic & concretus aer, qui eſt terræ proximus. calidior eſt enim, uel potius ardentior animus, quàm eſt hic aer, quem modo dixi craſſum, atque concretum. quod ex eo ſciri poteſt, quia corpora noſtra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concaleſcunt. Accedit, ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem ſæpe iam appello craſſum, eumq. perrumpat, quòd nihil eſt animo uelocius, nulla eſt celeritas, quæ poſſit cum animi celeritate contendere. qui ſi permanet incorruptus, ſuiq. ſimilis: neceſſe eſt, ita feratur, ut penetret, et diuidat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, uentiq. coguntur, quod, & humidum, et caliginoſum eſt propter exhalatio-

nes

nes terræ. quam regionem cum superauit animus, naturamq. sui similem contigit, & agnouit; iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, et finem altius se efferendi facit. cum enim sui similem et leuitatem, & calorem adeptus est; tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur; eaq. ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetrauit: in quo nulla re egens aletur; & sustentabitur ijsdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq. corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoq. magis incendi, quòd ijs æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, et cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodq. nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid uelimus, & uisere; id multo tum faciemus liberius, totosq. nos in contemplandis rebus, perspiciendisq. ponemus: propterea quòd et natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas ueri uidendi; & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cælestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. hæc enim pulchritudo etiam in terris patritã illam, & auitam, ut ait Theophrastus, philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitauit. præcipue uero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim, si nunc aliquid assequi

assequi se putant, qui ostium Ponti uiderunt, et eas angustias, per quas penetrauit ea, quæ est nominata Argo, quia Argiui in ea delecti uiri
Vecti petebant pellem inauratam arietis;
aut ij, qui Oceani freta illa uiderunt,
Europam Libyamq. rapax ubi diuidit unda:
quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram tueri licebit, eiusq. cum situm, formã, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones, et rursum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacantes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ uidemus, neque enim est ullus sensus in corpore: sed, ut non solum physici docent, uerum etiam medici, qui ista aperta & patefacta uiderunt, uiæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatæ. itaque sæpe, aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec uidemus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum et uidere, et audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quòd eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporẽ, calorem, odorem, sonum? quæ nunquam quinque nuntijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, ut idem omnium iudex solus esset. atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quò natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidem, quanquam foramina illa,

quæ patent ad animum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est; tamen terrenis, concretisq. corporibus sunt intersepta quodam modo. cum autem nihil erit, præter animum; nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiose hæc diceremus, si res postularet, quàm multa, quàm uaria spectacula animus in locis cælestibus esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari non nullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitioné admirantur, eiusq. inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq. uenerantur ut deum. liberatos enim se per eú dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, et diurno ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tá delira, quæ timeat ista, quæ uos uidelicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Acherontia templa, alta orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit; (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis uera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret, (uide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate

tate me frangeret. tot autem rationes attulit, ut uelle ceteris, sibi certe persuasisse uideatur. Sed plurimi contra nituntur, animosq; quasi capite damnatos morte multant. neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum uideatur æternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus sit uacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quasi uero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si iam possent in homine uno cerni omnia, quæ nũc tecta sunt, casurus ne in conspectum uideatur animus, an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem. hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: uidebunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem, naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoq. obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienæ domui, quàm qualis, cum exierit, & in liberum cælum quasi in domum suam uenerit. si enim, quod nunquam uidimus, id quale sit, intelligere non possumus: certe & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatum, cognitione complecti non possumus. Dicæarchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. Est illud quidem uel maximum, animo ipso animum uidere: et nimirum hanc habet uim præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam

figuram ue noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego, tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem quasi uas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosse, nisi diuinum esset; non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, ut tributum deo sit. sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat; dic, quæso, ne esse quidem se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ a Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in sexto libro de rep.

Quod semper mouetur, id æternum est. quod autem motum affert alicui, quodq. ipsum agitatur aliunde; quando finem habet motus, uiuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum mouet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moueri quidem desinit. quin etiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quòd si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit; siquidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori. uel concidat omne cælum, omnisq. natura consistat, neces-

se

se est, nec uim ullam nanciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur æternum id esse, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum, id motu cietur interiore, et suo. nam hæc est propria natura animi, atque uis: quæ si est una ex omnibus, quæ se ipsam semper moueat; neque nata certe est, & æterna est. Licet concurrant plebeij omnes philosophi: (sic enim ij, qui a Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi uidentur) non modo nihil nunquam tam eleganter explebunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter conclusum sit intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod dum sentit, illud una sentit, se ui sua, non aliena, moueri; nec accidere posse, ut ipse unquam a se deseratur. ex quo efficitur æternitas. nisi quid habes ad hæc. A. *Ego uero facile sum passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra uenire: ita isti faueo sententiæ.* M. *Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, uiderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram uideor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint: per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum uiueremus, tam natura putarem hominis*

hominis uitam ſuſtentari, quàm uitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus uiuere. Item, ſi nihil haberet animus hominis, niſi ut appeteret, aut refugeret; id quoque eſſet ei commune cum beſtijs. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium? quam quidem Plato recordationem eſſe uult ſuperioris uitæ. nam in illo libro, qui inſcribitur Memnon, puſionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimenſione quadrati. ad ea ſic ille reſpondit, ut puer: et tamen ita faciles interrogationes ſunt, ut gradatim reſpondens eò perueniat, quaſi geometrica didiciſſet. ex quo effici uult Socrates, ut, diſcere, nihil aliud ſit, quàm recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo ſermone, quem habuit eo ipſo die, quo exceſſit e uita. docet enim, quemuis, qui omnium rerum rudis eſſe uideatur, bene interroganti reſpondentem, declarare, ſe non tum illa diſcere, ſed reminiſcendo recognoſcere: nec uero fieri ullo modo poſſe, ut a pueris tot rerum, atque tantarum inſitas, et quaſi conſignatas in animis notiones, quas ἐννοίας uocant, haberemus, niſi animus, ante quàm in corpus intraſſet, rerum cognitione uiguiſſet. cumq́. nihil eſſet, ut omnibus locis a Platone diſſeritur; (nihil enim ille putat eſſe, quod oriatur, & intereat, idq́. ſolum eſſe, quod ſemper tale ſit, qualem ideam appellat ille, nos ſpeciem) non potuit animus hæc in corpore incluſus cognoſcere, cognita attulit: ex quo tam multarum rerum

cognitionis

cognitionis admiratio tollitur: neque ea plane uidet animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq; perturbatum domicilium immigrauit; sed, cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est, discere, nisi recordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet uim? aut unde? non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte uersantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. Quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa uis, & unde sit, intelligendum puto: non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignis ue, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire, quod nesciam: illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum. quid enim, obsecro te, terra ne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cæ'o aut sata, aut concreta uidetur tanta uis memoriæ? si, quid sit hoc, non uides: at, quale sit, uides. si ne id quidem: at, quantum sit, profecto uides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quò tan-

quam in aliquod uas ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente uestigia? quæ possunt uerborum, quæ rerum ipsarum esse uestigia? quæ porro tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? Quid illa uis, quæ tandem est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq. natura, & caduca, concreta ea uidetur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ uisum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregauit, et ad societatem uitæ conuocauit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis litterarum notis terminauit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui uestitum, qui tecta, qui cultum uitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt; a quibus mansuefacti, & exculti, a necessarijs artificijs ad elegantiora defluximus. nam & auribus oblectatio magna parta est, inuenta, & temperata uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, omnesq. motus qui animo uidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cælo esset. nam cum Archi-

chimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit, Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conuersio. quod si hoc in mundo fieri sine deo non potest: ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi uero ne hæc quidem notiora, & illustriora carere ui diuina uidentur, ut ego aut poetam graue plerunque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine maiore quadam ui fluere, abundantem sonantibus uerbis, uberibusq́. sententijs. Philosophia uero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum? hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemq́. animi erudiuit: eademq́. ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media uideremus. prorsus hæc diuina mihi uidetur uis, quæ tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum, & uerborum? quid porro inuentio? profecto id, quo nec in deo quidquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentate pocula ministrante lætari arbitror. nec Homerum audio, qui Ganymedem a dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula ministraret. non iusta caussa, cur Laomedonti tanta fieret iniu-

 ria.

ria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. diuina, mallem, ad nos: quæ autem diuina? uigere, sapere, inuenire, meminisse. ergo animus, qui, ut ego dico, diuinus, ut Euripides audet dicere, deus est. et quidem, si deus aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura cælestis & terra uacat, & humore; sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quincta quædam natura, ab Aristotele inducta primum: hæc & deorum est, et animorum. hanc nos sententiam secuti, his ipsis uerbis in Consolatione hæc expressimus. Animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse uideatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat; quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia: quæ sola diuina sunt; nec inuenietur unquam, unde ad hominem uenire possint, nisi a deo. Singularis est igitur quædam natura, atque uis animi, seiuncta ab his usitatis, notisq. naturis. Ita, quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod uult, quod uiget, cæleste, & diuinum est, ob eamq. rem æternum sit necesse est. Nec uero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & omnia mouens,

uens, ipsáq. prædita motu sempiterno. Hoc e genere, atque eadem e natura est humana mens. Vbi igitur, aut qualis est ista mens? ubi tua, aut qualis? potes ne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere uellem; ne ijs quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus, ut sese ipse uideat: at, ut oculus, sic animus, sese non uidens, alia cernit. non uidet autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quanquam id quoque: sed relinquamus: uim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem uidet. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem est. ut, cum uidemus speciem primum, candoremq. cæli, deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus; tum uicissitudines dierum, atque noctium, commutationesq. temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumq. omnium moderatorem & ducem solem, lunamq. accretione, & diminutione luminis quasi fastorum notantem & significantem dies; tum in eodem orbe, in XII *partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime seruantes, disparibus inter se motibus; nocturnamq. cæli formam undique sideribus ornatam; tum globum terræ eminentem e mari, fixum in medio mundi uniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem & cultum; quarum altera, quam nos incolimus, sub*

 axe

axe posita ad stellas septem, unde
Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niues;
altera australis, ignota nobis, quam uocant Græci ἀντάξονα*; ceteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermitti, suo tempore*
Cælum nitescere, arbores frondescere,
Vites lætificas pampinis pubescere,
Ramos bacarum ubertate incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier;
tum multitudinem pecudum partim ad uescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad uehendum, partim ad corpora uestienda; hominemq. ipsum quasi contemplatorem cæli, ac deorum, ipsorumq. cultorem, atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia: hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumus ne dubitare, quin his præsit aliquis uel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni uidetur, uel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum non uides, tamen, ut deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq. pulchritudine uirtutis uim diuinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem, in capite; &, cur credam, afferre possum: sed de hoc alias: nunc, ubi ubi sit animus, certe quidem in te est. Quæ est ei natura? propria puto,
&

& sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo uideto, ut deum noris, etsi eius ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si eius ignores & locum, & formam. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita sit, certe nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac diremptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. His, & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuit; adhibuitq. liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia; & supremo uitæ die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit; &, cum pæne in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, uerum in cælum uideretur ascendere, ita enim censebat, itaq. disseruit: duas esse uias, duplicesq. cursus animorum e corpore excedentium: nam qui se humanis uitijs contaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati uel in domesticis uitijs, atque flagitijs se inquinassent, uel in rep. uiolanda fraudes inexpiabiles concepissent, ijs deuium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum: qui

autem se integros, castosq. seruauissent, quibusq; fuisset minima cum corporibus contagio, seseq. ab his semper seuocassent, essentq. in corporibus huma nis uitam imitati deorum, his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere: itaque commemorat, ut cygni, qui non sine caussa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere uideantur, quia, prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu, & uoluptate moriantur; sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. Nec uero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs sæpe usu uenit, qui cum *acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum* [illegible]*no amitterent: sic mentis acies, se ipsam intu*[illegible]*nunquam hebescit: ob eamq. caussam conte*[illegible]*di diligentiam amittimus. itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, Multa aduersa reuerens, tanquam ratis in mari immenso, nostra uehitur oratio. Sed hæc & uetera, & a Græcis. Cato autem sic abijt e uita, ut caussam moriendi nactum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero caussam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille mediusfidius uir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa uincula carceris ruperit: leges enim uetant: sed, tanquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo euocatus, atque emissus, exierit. tota enim philoso*

phorum

phorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum a uoluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum a rep. cum a negotio omni seuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq. a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nequidquam aliud est, quàm emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamusq. nos a corporibus, id est consuescamus mori. hoc &, dum erimus in terris, erit illi cælesti uitæ simile: &, cum illuc ex his uinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt; etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ui ij, qui ferro uincti multos annos fuerunt. quò cum uenerimus, tum denique uiuemus. nam hæc quidem uita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. *Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quàm has res relinquere; his uero auditis, multo magis.* M. *Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis. uolat enim ætas. tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum uidebatur; ut uerear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius; siquidem uel dij ipsi, uel cum dijs futuri sumus.* A. *Quid refert? adsunt enim, qui hæc non probent.* M. *Ego autem nunquam ita te in hoc ser-*

mone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malum possit. A. *Qui potest, cum ista cognouerim?* M. *Qui possit, rogas? cateruæ ueniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit: acerrime autem, deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci uocantur, quòd Mitylenis sermo habetur; in quibus uult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. Num uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis?* A. *Vt uidetur: sed me nemo de immortalitate depellet.* M. *Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere. mouemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusq́. sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati.* A. *Sane quidem: sed, ne accidat, prouidebo.* M. *Numquid igitur est caussæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos, dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper?* A. *istos uero: qui, quod tota in hac caussa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore uacantem; illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed, eo concesso, quod uolunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permanserit, ne intereat.* M. *Bene reprehendis; & se isto modo*

res habet. Credamus igitur Panætio, a Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quẽ sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. uult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire; nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur; quæ etiam in ingenijs, non solum corporibus, appareat. Alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos; ergo etiam interire. Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper uacet, non de partibus ijs, in quibus ægritudines, iræ, libidinesq́. uersentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente, & disclusas putat. nam similitudo magis apparet in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. hominum autem similitudo in corporum figura magis extat: & ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. multa enim e corpore existunt, quæ acuant mentem; multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorem esse non moleste feram. enumerat multos: idq́. quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quòd si tanta uis est ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore; ea sunt autem, quæcunque sunt quæ similitudinem

litudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur na-
scantur animi, similitudo. omitto similitudines.
uellem adesse posset Panætius. uixit cum Africano.
quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Afri-
cani fratris nepos. facie uel patris, uita omnium
perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus.
cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & elo-
quentis hominis, nepos; multorumq. aliorum, cla-
rorum uirorum, quos nihil attinet nominare, nepo-
tes, & filij. Sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc
nunc nobis esse propositum, cum satis de æternita-
te dixissemus, ne si interirent quidem animi, quid-
quam mali esse in morte? A. Ego uero memineram:
sed te, de æternitate dicentem, aberrare a proposi-
to facile patiebar. M. Video te alta spectare, &
uelle in cælum migrare. spero fore, ut contingat id
nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere
post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe bea-
tioris uitæ: mali uero quid affert ista sententia? fac
animum sic interire, ut corpus: num igitur aliquis
dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore
est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimu-
lat Epicurus: Democritici negant. ne in animo qui-
dem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est.
ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium? an,
quoniam ipse animi discessus a corpore non fit sine
dolore? ut credam ita esse, quàm est id exiguum?
& falsum esse arbitror: & fit plerunque sine sen-
su, non nunquam etiam cum uoluptate: totumq.

hoc

hoc leue est, qualecunque est. fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel potius excruciat, discessus ab omnibus ijs, quae sunt bona in uita. uide, ne a malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitá hominum? uere, & iure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis, uerum si quaerimus. hoc quidem a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo probibitus esse dicatur illa in scholis dicere; quòd multis, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, e muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. eius autem, qué dixi, Hegesiae liber est ἀποκαρτερῶν; *quòd a uita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, uitae humanae enumerat incommoda. possem id facere, etsi minus, quàm ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat. Omitto alios: etiam ne nobis expedit, qui, et domesticis, et forensibus solatijs, ornamentisq. priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quattuor filijs: at quinquaginta Priamus, e quibus decem & septem iusta uxore natis.*

in

in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est. Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem, tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostis manus interemit. hic si, uiuis filijs, incolumi regno, occidisset,

– Astante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis;

utrum tandem a bonis, an a malis, discessisset? tum profecto uideretur a bonis: at certe ei melius euenisset; nec tam flebiliter illa canerentur:

Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari, eripi;
Iouis aram sanguine turpari.

quasi uero ista uel quidquam tum potuerit ei melius accidere. quòd si ante occidisset, tamen euentum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio, nostro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum. coronati Neapolitani fuerunt: nimirum: etiam Puteolani uulgo ex oppidis publice gratulabantur. ineptum sane negotium, & græculum, sed tamen fortunatum. utrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus, an a malis, discessisset? certe a miseris. non enim cum socero bellum gessisset: non imparatus arma sumpsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non, exercitu amisso, nudus in seruorum ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: non fortunæ omnes a uictoribus possessæ.

qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is, propagatione uitæ, quot, quantas, quàm incredibiles hausit calamitates? hæc morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam. proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices; aut certi quidquam sit in rebus humanis; aut sperare sit prudentius, quàm timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos uitæ commodis, idq́. esse miserum? certe, ita dicant, necesse est. An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi; quia subijcitur hæc uis: habuit, non habet, desiderat, requirit, indiget. opinor hæc incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa cæcitas: liberis, orbitas. ualet hoc in uiuis: mortuorum autem non uitæ modo commodis, sed ne uita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num, aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur quid

sit

ſit carere; ne relinquatur aliquid erroris in uerbo.
carere igitur hoc ſignificat, egere eo, quod habere uelis. ineſt enim, uelle, in carendo: niſi cum ſic, tan quam in febri, dicitur, alia quadam notione uerbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te ſentias, etiam ſi id fa cile patiare. carere enim malo, id non dicitur; non enim eſſet dolendum: dicitur illud, bono carere; quod eſt malum: ſed ne uiuus quidem bono caret, ſi eo non indiget: ſed in uiuo intelligi tamen poteſt: regno carere, dici hoc in te ſatis ſubtiliter non po- teſt: poſſet in Tarquinio, cum regno eſſet expulſus: at in mortuo ne intelligi quidem poteſt. carere e- nim ſentientis eſt: nec ſenſus in mortuo eſt: ne ca- rere quidem igitur in mortuo eſt. quanquam quid opus eſt in hoc philoſophari, cum rem non magno- pere egere philoſophia uideamus? quoties non mo- do ductores noſtri, ſed uniuerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem ſi timeretur, non L. Brutus, arcens eum reditu tyran num, quem ipſe expulerat, in prælio concidiſſet: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etru ſcis filius, etiam cum Pyrrho nepos, ſe hoſtium telis obieciſſet: non uno bello pro patria cadentes Scipio- nes Hiſpania uidiſſet, Paullum Aemilium Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinũ, Lucani Grac chum. num quis horum miſer hodie? ne tum qui- dem poſt ſpiritum extremum? nec enim poteſt eſſe miſer quiſquam, ſenſu perempto. at id ipſum odio-
ſum

sum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere. cum uero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? quanquam hoc quidem nimis sæpe, sed eo quòd in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoq. animante deleto, & facto interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm, illo uiuo, ego fecerim Romam captam. cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos & quinquaginta fere annos euentura putaret: & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbe nostra potituram putem? quia tanta caritas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sapientē mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem uitæ nunquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus reip. suisq. consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam, mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed uirtutis, quam necessaria gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura uero se sic habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus

noster afferat, sic exitum mors. quæ ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse. Endymion uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariæ, nondum, opinor, experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamq. quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? Pellantur ergo istæ ineptiæ pæne aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturæ ne? at ea quidem dedit usuram uitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. quid est igitur, quod querare, si repetit cum uult? ea enim conditione acceperas. Iidem, si puer paruus occidit, æquo animo ferendum putant; si uero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. nondum gustauerat, inquiunt, uitæ suauitatem: hic autem iam sperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius

lius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere: cur in uita secus? quanquam non male ait Callimachus, multo sæpius lacrymasse Priamum, quàm Troilum: Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. quæ uero ætas longa est? aut quid omnino homini longum? non ne modo pueros, modo adolescentes in cursu a tergo insequens nec opinantes assecuta est senectus? sed, quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hipanin fluuium, qui ab Europæ parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est; quæ uero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam ætatem cum æternitate: in eadē propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. Contemnamus igitur omnes ineptias; (quod enim leuius huic leuitati nomē imponam?) totamq. uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam nūc quidem cogitationibus mollissimis effeminamur; ut, si ante mors aduentet, quàm Chaldæorum promis-

sa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutiq. uideamur. quòd si expectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dij immortales, quàm optabiliter illud iter ineundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla solicitudo futura sit? Quàm me delectat Theramenes, quamq. elato animo est? etsi enim flemus, cum legimus: tamen non miserabiliter uir clarus emoritur. qui cum, coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, uenenum ut sitiens obbibisset; reliquum sic e poculo eiecit, ut id resonaret. quo sonitu reddito, ridens, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conuiuijs solent nominare, cui poculum tradituri sint. lusit uir egregius extremo spiritu, cum iam præcordijs conceptam mortem contineret: uereq. ei, qui uenenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices, iam morte multatum? Magna me, inquit, spes tenet, iudices, bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quam obrem

obrem siue sensus extinguitur, morsq. ei somno similis est, qui non nunquam, etiam sine uisis somniorum, placatissimam quietem affert: dij boni, quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior? sin uera sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui e uita excesserunt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudicum numero haberi uolunt, euaseris, ad eos uenire, qui uere iudices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum; conuenireq. eos, qui iuste & cum fide uixerint. Hæc peregrinatio mediocris uobis uideri potest? Vt uero colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe mori, si fieri posset, uellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. Quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquorum circumuentos conuenirem? Tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis, Sisyphiq. prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne uos quidem iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueritis: nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire potest nec uiuo, nec mortuo: nec unquam eius res a dijs immortalibus negligentur: nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. Nec uero ijs, a quibus accusatus

cusatus

cusatus sum, aut a quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: nihil autem melius æstimo. Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, ut moriar; uos, ut uitam agatis. utrum autem sit melius, dij immortales sciunt; hominem quidem scire arbitror neminem. Næ ego haud paullo hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt, etsi, quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit ante: sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit a natura datum omnibus; intelligamusq., si mors malum sit, esse sempiternum malum. nam uitæ miseræ mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenē, præstantes uiros uirtutis, & sapientiæ gloria, com memoro, cum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, & esset uultu hilari, atque læto, dixissetq. ei quidam inimicus, contemnis ne leges Lycurgi? responderit; ego uero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna multauerit, quam sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. O uirum Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. Tales innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid du

ces,

ces, & principes nominem, cum legiones scribat Cato sæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt: in quos Simonides:

Dic hospes Spartæ, nos te hic uidisse iacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedæmonij: hodie apud inferos fortasse cenabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant. e quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem præ iaculorum multitudine & sagittarum non uidebitis; in umbra igitur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro: qualis tandem Lacæna? quæ cum filium in prælium misisset, & interfectum audisset, iccirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet uim reip. disciplina: quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non ignobilem, non ne miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minaretur; istis, quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem. rem non difficilem, ijs præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paullo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam

multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone quemadmodum sepeliri uellet, Multam uero, inquit, operam amici frustra consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neque quidquam mei relicturum. ueruntamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris; ut tibi uidebitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me uestrum, cum hinc excessero, consequetur. Præclare id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proiici se iussit inhumatum. tum amici, uolucribus ne, & feris? minime uero, inquit: sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti? Præclare Anaxagoras: qui cum Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, uellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri; nihil necesse est, inquit: undique enim ad inferos tantundem uiæ est. Totaq. de ratione humationis unum tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue uigeat: in corpore autem, perspicuum est, uel extincto animo, uel elapso, nullum residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic ulciscitur, ut quidē sibi uidetur: at illa sicut acerbissimam rem mæret: Vidi,

Vidi, uidere quod me paſſa ægerrime,
Curru Hectorem quadriiugo raptarier.
quem Hectorem? aut quàm diu ille erit Hector? melius Attius, & aliquando ſapiens Achilles:
Immo enimuero corpus Priamo reddidi, Hectorem abſtuli. non igitur Hectora traxiſti, ſed corpus quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non ſinat.
Mater, te appello, quæ curam, ſomno ſuſpen-ſam, leuas,
Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.
hæc cum preſſis & flebilibus modis, qui totis theatris mæſtitiam inferant, concinuntur; difficile eſt non eos, qui inhumati ſunt, miſeros iudicare.
- Prius quàm feræ,
Volucreſque.
metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combuſtis, non extimeſcit.
Heu, reliquias ſemiaſſi regis, denudatis oſſibus,
Per terram ſanie delibutam fœde diuexarier.
non intelligo, quid metuat, cum tam bonos ſeptenarios fundat ad tibiam. Tenendum eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem: cùm multi inimicos etiam mortuos puniant. Execratur luculentis ſane uerſibus apud Ennium Thyeſtes, primum ut naufragio pereat Atreus. durum hoc ſane: talis enim interitus non eſt ſine graui ſenſu: illa inania;
- Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis,
Euiſceratus, latere pendens, ſaxa ſpargens tabo,
Sanie,

Sanie, & sanguine atro.

non ipsa saxa magis sensu omni uacabunt, quàm il le latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quàm essent dura, si sentiret? nulla sine sensu. Illud uero perquam inane:

Neque sepulcrum, quo recipiatur habeat, portum corporis,

Vbi, remissa humana uita, corpus requiescat malis.

Vides, quanto hæc in errore uersentur. portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere cum liceat? Condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant. Persæ etiam cera circumlitos condunt, ut quammaxime permaneant diuturna corpora. magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi a feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes; optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur: eamq. optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus: sed ita tetra sunt quædam, ut ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris, ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famæq. dandum sit, id curent

rent uiui, sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere. sed profecto mors tum æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus uita occidens consolari potest. nemo parum diu uixit, qui uirtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ utinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia uitæ: cum fortuna bella restabant. Quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at uita acta perficiat, ut satis superq. uixisse uideamur. quanquam enim sensus abierit; tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriæ, quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur; tamen uirtutem tanquam umbra sequitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. Non possum autem dicere, (quoquo modo hoc accipiatur) Lycurgum, Solonem legum & publicæ disciplinæ carere gloria; Themistoclem, Epaminondam bellicæ uirtutis. ante enim Salaminā ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij trophæi memoriā: priusq. Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. Multo etiam tardius fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellū, Paullum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiens,

tiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quàm molesta decessio. Hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiæ uidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Diagora, inquit: non enim in cælum ascensurus es. Magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, uel tum potius putabant: isq., qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans tres Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita, fortunæ obiectũ, inutile putabat ipsi. Ego autem, tibi quidem quod satis esset, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam: concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam caussam contendi, ut plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, et nostra caussa susceptum dolorem modice ferre debemus; ne & nosmet ipsos amare uideamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs malis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus uolui, eoq. fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione il-

lud

lud certe perfectum est, ut mortem non duceremin malis. M. *Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus, an iam hanc artem plane relinquimus?* A. *Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire, quidquid est.* M. *Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq. pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabula est. cum enim illam ad sollemne, & statum sacrificium curru uehi ius esset, satis longe, ab oppido ad fanũ; morarenturq. iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, ueste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aducta in fanum, cum currus esset ductus a filijs, precata a dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo: post, epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, et Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificassent, uenerantes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, et laboris sui, nil certi, sed quod esset optimũ homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. indicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut præter ceteros diuinaret,*

mortem

mortem esse optimum homini. Fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. qua est sententia in Cresphonte usus Euripides.

Nam nos decebat, cœtus celebrantes domum,
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ uitæ uaria reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graues,
Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

Simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium, cum grauiter filij mortem mæreret, uenisse in psychomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis caussa: huic in tabellis tres huiusmodi uersiculos datos:

Ignaris homines in uita mentibus errant.
Euthymus potitur fatorum munere læto.
Sic fuit utilius finiri, ipsiq́., tibique.

His et talibus auctoribus usi, confirmant caussam, rebus a dijs immortalibus iudicatam. Alcidamus quidam, rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ uero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ uideri solent. repetunt ab Erechtheo: cuius etiam filiæ cupide mortem expetiuerunt pro

uita ciuium: Codrum, qui se in medios immisit hostes famulari ueste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datum, si rex interfectus esset, uictrices Athenas fore. Menecbus uero non prætermittitur: qui, oraculo edito, largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet, ut hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi, quibus uidemus optabiles fuisse mortes cum gloria. Quæ cú ita sint; magna tamen eloquentia est utendum, atque ita uelut superiore e loco concionandum, ut homines mortem uel optare incipiant, uel certe timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius, quàm in medijs uitæ laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat; melior Ennij, quàm Solonis, oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret, (inquit) nec funera
fletu Faxit. *at uero sapiens ille,*
Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mærorem, ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum uideatur ut exeamus e uita, læti, & agentes gratias pareamus, emittiq. nos e custodia, & le-

uari uinculis arbitremur; ut aut in æternam, & plane in nostram domum remigremus; aut omni sensu, molestiaq. careamus: sin autem nihil denun tiabitur; eo tamen simus animo, ut horribilem illum diem alijs, nobis faustum putemus; nihil in malis ducamus, quod sit uel a dijs immortalibus, uel a natura, parente omnium, cõstitutum. non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quædam uis, quæ generi consuleret humano, nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quò utinam uelis passis peruehi liceat. sin, reflantibus uentis, reijciemur: tamen, eodem paullo tardius referamur, necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? Habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. *Ego uero. et quidem fecit etiã iste me epilogus firmiorem.* M. *Optime, inquam: sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem, &, quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum. qui omni e philosophia est fructus uberrimus.*

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM LIBER II.

de tolerando dolore.

NEOPTOLEMVS *quidem apud Ennium philoſophari ſibi ait neceſſe eſſe, ſed paucis; nam, omnino, haud placere: ego autem, Brute, neceſſe quidem mihi eſſe arbitror philoſophari; (nam quid poſſum, præſertim nihil agens, agere melius?) ſed non paucis, ut ille. difficile eſt enim in philoſophia, pauca eſſe ei nota, cui non ſint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, niſi e multis, eligi poſſunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem ſtudio perſequetur. ſed in uita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipſa multum ſæpe proſunt, & ferunt fructus, ſi non tantos, quanti ex uniuerſa philoſophia percipi poſſunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: uelut ex ea diſputatione, quæ mihi nuper habita eſt in Tuſculano, magna uidebatur mortis effecta contemptio: quæ non minimum ualet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod uitari non poteſt, metuit, is uiuere animo quieto nullo modo poteſt: ſed qui, non modo quia neceſſe eſt*

mori, uerum etiam quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam uitam comparauit. quanquam non ſumus ignari, multos ſtudioſe contra eſſe dicturos. quod uitare nullo modo potuimus: niſi nihil omnino ſcriberemus. etenim ſi orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus; (popularis eſt enim illa facultas, et effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur non nulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent; quemq. ſperandi ſibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; &, cum obruerentur copia ſententiarum, atque uerborum, ieiunitatem, & famem ſe malle, quàm ubertatem, & copiam dicerent; unde erat exortum genus Atticorum, ijs ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum; qui iam conticuere, pæne ab ipſo foro irriſi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti poſſe uideamus? eſt enim philoſophia paucis contenta iudicibus, multitudinem conſulto ipſa fugiens, eiq. ipſi & ſuſpecta, & inuiſa: ut uel, ſi quis uniuerſam uelit uituperare, ſecundo id populo facere poſſit; uel, ſi in eam, quam nos maxime ſequimur, conetur inuadere, magna habere poſſit auxilia ex reliquorum philoſophorum diſciplinis. Nos autem uniuerſæ philoſophiæ uituperatoribus reſpondimus in Hortenſio: pro Academia autem quæ dicenda erant, ſatis accurate in Academi-

cis quattuor libris explicata arbitramur. sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusq. uiguisset. Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbē, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili uenit ad summum, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat, breuiq. tempore ad nihilum uentura uideatur. philosophia nascatur latinis quidem litteris ex his temporibus; eamq. nos adiuuemus; nosq. ipsos redargui, refelliq. patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisq. sententijs quasi addicti, & consecrati sunt, eaq. necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ caussa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quod uerisimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros; ne bibliothecis quidem græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt. eadem enim dicuntur a multis: ex quo libris omnia referta sunt. quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures

confluxerint: sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione, & uia philosophantur. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari uolunt, quorum dicuntur esse latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: sed, quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere, lectionem sine ulla delectatione negligo: quid enim dicant, et quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo, mediocriter quidem doctus, ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam ut Platonem, reliquosq. Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere, praeter suos, quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem uidetur, quidquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione debere. nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. itaque mihi semper Peripateticorum, Academiaeq. consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserendi, non ob eam caussam solum placuit, quòd aliter non posset, quid in quaque re uerisimile esset, inueniri; sed etiam, quòd esset ea maxi-

maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo cõsumpsimus. itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem habitã non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere uerbis, ut actum, disputatumq́. est. est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & a tali quodam inductus exordio. A. *Dici non potest, quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, uel potius adiutus: etsi enim mihi conscius sum, numquam me nimis cupidum fuisse uitæ: tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium uitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem.* M. *Minime mirum id quidem. nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inanes solicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc eius uis non idem potest apud omnes; tum ualet multum, cum est idoneam complexa naturam. fortes enim non modo fortuna adiuuat, ut est in uetere prouerbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat*

*uim fortitudinis. te natura excelſum quendam ui-
delicet, & altum; & humana deſpicientem genuit:
itaque facile in animo forti contra mortem habita
inſedit oratio: ſed hæc eadem num cenſes apud eos
ipſos ualere, niſi admodum paucos, a quibus inuen-
ta, diſputata, conſcripta ſunt? quotus enim quiſque
philoſophorum inuenitur, qui ſit ita moratus, ita
animo, ac uita conſtitutus, ut ratio poſtulat; qui
diſciplinam ſuam, non oſtentationem ſcientiæ, ſed
legem uitæ putet; qui obtemperet ipſe ſibi, & de-
cretis ſuis pareat? uidere licet alios tanta leuitate,
et iactatione, ijs ut fuerit non didiciſſe melius; alios
pecuniæ cupidos, gloriæ non nullos; multos libidi-
num ſeruos: ut cum eorum uita mirabiliter pugnet
oratio. quod quidem mihi uidetur eſſe turpiſſimum.
ut enim, ſi grammaticum ſe profeſſus quiſpiam,
barbare loquatur; aut ſi abſurde canat is, qui ſe ha
beri uelit muſicum, hoc turpior ſit, quòd in eo ipſo
peccet, cuius profitetur ſcientiam: ſic philoſophus
in ratione uitæ peccans, hoc turpior eſt, quòd in of-
ficio, cuius magiſter eſſe uult, labitur; artemq. ui-
tæ profeſſus, delinquit in uita.* A. *Non ne ueren-
dum igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne philoſophiam fal-
ſa gloria exornes? quod eſt enim maius argumen-
tum, nihil eam prodeſſe, quam quoſdam perfectos
philoſophos turpiter uiuere?* M. *Nullum uero id
quidem argumentum eſt. nam ut agri non omnes
frugiferi ſunt, qui coluntur; falſumq. illud, ac
improbe,*

Et ſi

*Etsi segetem sunt in deteriorem datæ
Fruges, tamen ipse suapte natura enitent:
sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque (ut
in eodem simili uerser) ut ager, quamuis fertilis,
sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine do-
ctrina animus. ita est utraque res una sine altera de-
bilis, cultura autem animi philosophia est: quæ ex-
trahit uitia radicitus, & præparat animos ad satus
accipiendos; eaq. mandat his, &, ut ita dicam, se-
rit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus
igitur, ut cœpimus: dic, si uis, de quo disputari ue-
lis.* A. *Dolorem existimo maximum malorum om-
nium.* M. *Etiam ne maius, quàm dedecus?* A. *Non
audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de
sententia esse deiectum.* M. *Magis esset pudendum,
si in sententia permaneres. quid enim minus est di-
gnum, quàm tibi quidquã peius uideri dedecore, fla
gitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis est non mo
do nõ recusandus, sed ultro appetendus, subeundus,
excipiendus dolor?* A. *Ita prorsus existimo. quare
ne sit sane summum malum dolor; malum est certe.*
M. *Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus,
de doloris terrore deieceris?* A. *uideo plane; sed plus
desidero.* M. *Experiar equidem: sed magna res est;
animoq. mihi opus est non repugnante.* A. *Habebis
id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem,
quò eam me cunque ducet, sequar.* M. *Primum igi-
tur de imbecillitate multorum; & de uarijs discipli
nis philosophorum loquar. quorum princeps & au-*

ctoritate, & antiquitate, Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. deinde ad hanc eneruatam, muliebremq. sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hunc post Rhodius Hieronymus, dolore uacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu; malum illud quidem, sed alia peiora. Ergo id, quod natura ipsa, & quædam generosa uirtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoq. dedecore sententia depellerere, in eo, magistra uitæ, tot sæcula permanet philosophia. quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis uelit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse euenire? & quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidem risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat; patietur, perferet, non succumbet. magna meher-

cule

cule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro, homini aspero, & duro, non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quàm suaue est hoc, quàm hoc non curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse, cruciari; asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum: hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum. Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem uerbis afficias, quibus Epicurus uoluptatem, homo, ut scis, uoluptarius. ille dixerit; sane idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo: ego tantam uim non tribuo sapienti contra dolorem. sit fortis in perferendo, officij satis est: ut lætetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq. difficilis. Aspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem uiderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc uirum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur:

Cum e uiperino morsu uenæ uiscerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent.

itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi uertice saxi.
Iam iam absumor: conficit animam

Vis

Vis uulneris, ulceris æstus.
difficile dictu uidetur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic uoces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset; inhæsissetq. ea uisceribus; ait ille:

O multa dictu grauia, perpessu aspera,
Quæ corpore exantlata, atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum una uecors Oenei partu edita.
Hæc me irretiuit ueste furiali inscium,
Quæ lateri inhærens morsu lacerat uiscera,
Vrgensq. grauiter pulmonum haurit spiritus:
Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
Non sæua terris gens relegata ultimis;
Quas peragrãs, undique omnẽ hinc feritatẽ expuli:
Sed feminea uir, feminea interimor manu.
O nate, uere hoc nomen usurpa patri,
Ne me occidentem matris superet caritas.
Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.

Iam

Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
Heu uirginalem me ore ploratum edere,
Quem uidit nemo ulli ingemiscentem malo.
Sic feminata uirtus afflicta occidit.
Accede nate, assiste, miserandum aspice
Euisceratum corpus lacerati patris,
Videte cuncti: tuq. cælestum sator
Iace obsecro in me uim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent uertices:
Nunc serpit ardor. o ante uictrices manus,
O pectora, o terga, o lacertorum thori,
Vestro ne pressu quondam Nemeæus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam terram mactata excetra
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam hæc uastificam abiecit beluam:
Hæc a Tartarea tenebrica abstractam plaga:
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborē.
Multa alia uictrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam e nostris spolia cepit laudibus.

Possumus ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere uideamus? Veniat Aeschylus, non poeta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtū

Lemnium,

Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clam diuisus? eum Prometheus dictus clepsisse dolo, pœnasq. Ioui fato expendisse supremo. has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit:

Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generata cælo, aspicite religatum asperis
Vinctumq. saxis, nauem ut horrisono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me sic infixit Iupiter,
Iouisq. numen Mulcibri adsciuit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser solertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & satiata affatim,
Clangorem fundit uastum, & sublime aduolans
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:
Qui me perenni uiuum fœdat miseria.
Nanque, ut uidetis, uinclis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram uolucrem a pectore.
Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longe a leto numine aspellor Iouis.
Atque hæc uetusta sæclis glomerata horridis,

Lucti-

Luctifica clades nostro infixa est corpori:
Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.
uix igitur posse uidemur ita affectum non miserum dicere: et, si hunc miserum, certe dolorem malum. A. *Tu quidem adhuc meam caussam agis. sed hoc mox uidero: interea unde isti uersus? non enim agnosco.* M. *Dicam hercule: etenim recte requiris: uides ne abundare me otio?* A. *Quid tum?* M. *Fuisti sæpe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum.* A. *Vero, ac libenter quidem.* M. *Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, ueruntamen uersus ab his admisceri orationi.* A. *Ac multos quidem a Dionysio Stoico.* M. *Probe dicis: sed is, quasi dictata, nullo delectu, nulla elegantia: Philo & proprium numerum, & electa poemata, & loco adiungebat. itaque, postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis: sed, sicubi illi defecerunt, uerti ipse multa de græcis; ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio. Sed uides ne, poetæ quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos uiros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, uitamq. umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiam poetæ, neruos omnes uirtutis elidunt. recte igitur a Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cum mores optimos, et opti-*

optimum reip. statum exquireret. At uero nos, do cti scilicet a Græcia, hæc & a pueritia legimus, & didicimus, hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. Sed quid poetis irascimur? uirtutis magistri philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi paullo ante dixisses uideri, rogatus a me, etiam ne maius, quàm dedecus, uerbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem? quo dedecus maius a philosopho nullum expecto. Quare satis mihi dedisti, cum respondisti, maius tibi uideri malum dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges quàm sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor malum ne sit; quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de uerbo, non de re, laboretur. quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile uidetur, tu omnino malum esse negas; capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, nisi quod turpe, & uitiosum est. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam: desine id me docere: hoc doce, doleam, nec ne doleam, nihil interesse. Nunquam

quid-

quidquam, inquit, ad beate quidem uiuendum; quod est in una uirtute positum, sed tamen est reijciendum. Cur? asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. haec copia uerborum est; quod omnes uno uerbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, uix quod ferri, tolerariq. possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, uerbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. optare hoc quidem est, non docere. illud & melius, & uerius; omnia, quae natura aspernatur, in malis esse; quae asciscit, in bonis: hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum uirtutis nomine amplectimur; ut omnia praeterea, quae bona corporis, & fortunae putantur, perexigua, & minuta uideantur, nec malum quidem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sint, cum turpitudinis malo comparanda. Quare, si, ut initio concessisti, turpitudo peius est, quam dolor: nihil est plane dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum uiro uidebitur, gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolore; tum dignitas, tum decus aderit; tuq. in ea intueberis, te continebis: cedet profecto uirtuti dolor, & animi inductione languescet. aut enim nulla uirtus est; aut contemnendus est omnis dolor.

pruden-

prudentiam ne uis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla uirtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quid quam facere nihil proficientem, et laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter uim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusq. eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerũ humanarum despicientiæ quo modo respondebis? afflictus ne, et iacens, et lamentabili uoce deplorans, audies, o uirum fortem? te uero ita affectum ne uirum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam; uirtutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest uirtus, sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: sed ille certe non fortis)

– Qui iacet in lectulo humido,
Qui eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles uoces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia; si modo est aliqua patientia: si nulla est; quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi

riosi sumus? Pungit dolor, uel fodiat sane. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcanijs armis, id est fortitudine; resiste. hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iupiter, siue Minos sanxit, de Iouis quidem sententia, ut poetæ ferunt, itemq. Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur, ut multus e uisceribus sanguis exeat, non nunquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit unquam, sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt, uiri non poterunt? &, quod mos ualet, ratio non ualebit? interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor est functio quædam, uel animi, uel corporis, grauioris operis, & muneris: dolor autem motus asper in corpore a sensibus alienus. hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines illi studiosos, uel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos. aliud est enim laborare, aliud dolere. o uerborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario, dolebat: cum æstu magno ducebat agmen, laborabat. est inter hæc quædam tamen similitudo. consuetudo enim labo-

rum perpessionem dolorum efficiet faciliorem. itaque illi, qui Græciæ formam rerump. dederunt, corpora iuuenum firmari labore uoluerunt. quod Spartiatæ etiam in feminas transtulerunt: quæ ceteris in urbibus mollissimo cultu parietum umbris occuluntur. illi autem uoluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas uirgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quàm fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus et dolor intercurrit non nunquam: impelluntur, feriuntur, abijciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quendam obducit dolori. militiam uero nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio. nostri exercitus primum unde nomen habeant, uides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum uelint: ferre uallum. nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. arma enim membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prælijs paratus ad uulnera. adduc pari animo inexercitatum militem: mulier uidebitur. cur? tantum interest inter nouum, & ueterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tyronum plerunque melior:

melior: ſed, ferre laborem, contemnere uulnus, conſuetudo docet. quin etiam uidemus ex acie effer ri ſæpe ſaucios, et quidem rudem illum, & inexerci tatum, quamuis leui ictu, ploratus turpiſſimos ede re. at uero ille exercitatus, et uetus, ob eamq. rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocles, inquit, ad nos adueniens auxilium et ueſtras manus peto,

Prius quàm oppeto malam peſtem, mandatam hoſtili manu:

Neque ſanguis ullo potis eſt pacto profluens conſiſtere:

Si quà ſapientia magis ueſtra deuitari mors poteſt.

Nanque Aeſclapij liberorũ ſaucij opplent porticus:

Non poteſt accedi. –

certe Eurypylus hic quidem eſt. o hominem exercitatum. ubi tantum luctus continuatus? uide, quàm non flebiliter reſpondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo ſibi ferendum ſit.

– Qui alteri exitium parat,

Eum ſcire oportet, ſibi paratam peſtem ut participet parem.

abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget; ſiquidem homo eſſet. ſed nihil uidi minus: quærit enim, quid actum ſit.

Eloquere, res Argiuum prœlio ut ſe ſuſtinet.

non poteſt effari. tantum dictis, quantum factis, ſuppetit laboris. Quieſce igitur, & uulnus alliga, etiam ſi Eurypylus poſſet, non poſſet Aeſopus.

- Vbi fortuna Hectoris
Nostram aciem inclinatam : -

& cetera explicat in dolore. sic est enim intemperans militaris in forti uiro gloria. Ergo hæc ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq. non poterit? ille uero melius, ac non paullo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, nondum de ratione, & sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletæ: Iouem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna uis est. Pernoctant uenatores in niue: in montibus uri se patiuntur. inde pugiles cestibus contusi ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum uictoria consulatus ille antiquus uidetur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter uitare? quàm sæpe apparet, nihil eos malle, quàm uel domino satisfacere, uel populo? mittunt etiam uulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid uelint: si satisfactum ijs sit, se uelle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit unquam? quis non modo stetit, uerum etiam decubuit turpiter? quis, cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo ualet. ergo hoc poterit

Samnis, spurcus homo, uita illa dignu', locoque:

uir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quàm non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum non nullis uideri solet; & haudscio an ita sit, ut nunc fit. cum uero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi: agesis, nunc de ratione uideamus. nisi quid uis ad hæc. A. *Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credendum tua ducit oratio.* M. *Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici uolunt, non esse malum dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum uideatur, non puto: falsaq. eius uisione, & specie moueri homines dico uehementius, doloremq. eis omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. nec uero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur a fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimescere ueniens, aut non ferre præsens, non ne turpe est? atqui uide, ne, cum omnes rectæ animi*

affectiones uirtutes appellentur, non sic hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quæ ceteris excellat, omnes nominatæ sint. appellata est enim a uiro uirtus: uiri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq. contemptio. utendum est igitur his; si uirtutis compotes, uel potius si uiri uolumus esse; quoniam a uiris uirtus nomen est mutuata. quæres fortasse, quo modo: & recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. Venit Epicurus, homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus. si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. *Iteradum eadem ista mihi. non enim intelligo, quid summnm dicas esse, quid breue.* M. *Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, a qua me breuitas temporis uin dicabit ante pane, quàm uenerit. sed, si est tantus dolor, quantus Philoctetæ; bene plane magnus mi hi quidem uidetur, sed tamen non summus. nihil enim dolet, nisi pes: possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest a summo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ. Nunc ego non possum, tantum hominem nihil sapere, dicere; sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior*

maior alius) non continuo dico esse breuem : multosq. possum bonos uiros nominare , qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis . Sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis , nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore , quid breue in tempore . omittamus igitur hunc , nihil prorsus dicentem ; cogamusq. confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda , qui dolorem malorum omnium maximum dixerit . quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat . aliunde igitur est quærenda medicina , & maxime quidem , si , quid maxime consentaneum sit , quærimus , ab ijs , quibus , quod honestum sit , summum bonum , quod turpe , summum uidetur malum . his tu præsentibus gemere , & te iactare non audebis profecto . loquetur enim eorum uoce uirtus ipsa tecum . Tu ne , cum pueros Lacedæmone , adolescentes Olympiæ , barbaros in arena uideris excipientes grauissimas plagas, & ferentes silentio ; si te forte dolor ali quis peruellerit, exclamabis ut mulier ? non constan ter, et sedate feres? Ferri non potest : natura non pa titur . Audio . pueri ferunt gloria ducti , ferunt pudore alij , multi metu : & tamen ueremur , ut hoc , quod a tam multis , & quod tot locis perferatur , natura patiatur ? illa uero non modo patitur , uerum etiam postulat : nihil enim habet præstantius , nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem , quàm dignitatem, quàm decus . hi-

ſce ego pluribus nominibus unam rem declarari uolo, ſed utor, ut quammaxime ſignificem, pluribus. uolo autem dicere, illud homini longe optimum eſſe, quod ipſum ſit optandum per ſe, a uirtute profectum, uel in ipſa uirtute ſitum, ſua ſponte laudabile: quod quidem citius dixerim ſolum, quàm ſummum bonum. Atque ut hæc de honeſto, ſic de turpi contraria. nihil tam tetrum, nihil tam aſpernandum, nihil homine indignius. quod ſi tibi perſuaſum eſt: (principio enim dixiſti, plus in dedecore mali tibi uideri, quàm in dolore) reliquum eſt, ut tute tibi imperes. quanquam hoc neſcio quo modo dicatur, quaſi duo ſimus, ut alter imperet, alter pareat: non inſcite tamen dicitur. eſt enim animus in partes diſtributus duas: quarum altera rationis eſt particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, ut nobiſmet ipſis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. eſt in animis omnium fere natura molle quiddam, demiſſum, humile, eneruatum quodam modo, & languidum. ſi nihil eſſet aliud, nihil eſſet homine deformius. ſed præſto eſt domina omnium, & regina ratio, quæ connixa per ſe, & progreſſa longius, fit perfecta uirtus. hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id uidendum eſt uiro. quonam modo, inquies? uelut ſeruo dominus, uelut imperator militi, uelut parens filio. ſi turpiſſime ſe illa pars animi geret, quam dixi eſſe mollem; ſi ſe lamentis muliebriter, lacrymisq. dedet; uinciatur, & conſtringa-

tur

tur amicorum, propinquorumq. custodijs: sæpe enim uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur: ergo hos quidem, ut famulos, uinclis, ac custodia arceamus: qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi; hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, uel modice potius: Pedetentim, inquit, ite, & sedato nisu; ne succussu arripiat maior dolor. Pacuuius hoc melius, quam Sophocles. apud illum enim perquam flebiliter Vlysses lamentatur in uulnere: tamen huic leuiter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque Vlysses,
Quanquam grauiter cernimus ictum,
Nimis es pæne animo molli, qui
Consuetus in armis æuum agere.

intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite, ulcus
Nudate. heu miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

Operite, abscedite, iam iam
Dimittite: nam attactu & quassu
Sæuum amplificati' dolorem.

Vides ne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris

alios

alios quoque obiurgat, idq́. moriens:

Cóqueri fortunam aduersam, non lamentari, decet.
Id uiri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.

Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit, ut ſeuero imperatori miles prudens. in quo uiro erit perfecta ſapientia, (quem adhuc nos quidem uidimus neminem: ſed philoſophorum ſententijs, qualis futurus ſit, ſi modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, ſi ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque abſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, ut iuſtus parens probis filijs: nutu, quod uolet, conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, ut, tanquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. quæ ſunt iſta arma? contentio, confirmatio, ſermoq́. intimus, cnm ipſe ſecum, caue turpe quidquam, languidum, non uirile. obuerſentur ſpecies honeſtæ animo: Zeno proponatur Eleates; qui perpeſſus eſt omnia potius, quàm conſcios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur; qui cum in manus Cyprij Nicocreontis regis incidiſſet, nullum genus ſupplicij deprecatus eſt, neque recuſauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua uoluntate uiuus combuſtus eſt. nos, ſi pes condoluit, ſi dens: ſed fac totum dolere corpus: ferre non poſſumus. opinio eſt enim quædam effeminata, ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in uoluptate; qua cum liqueſcimus, fluimusq́. mollitia, apis aculeum ſine clamore ferre non poſſumus. at uero

C.Ma-

C. Marius, rusticanus uir, sed plane uir, cum secaretur, ut supra dixi, principio uetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis esse, non naturæ malum? et tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem ut uir; &, ut homo, maiorem ferre sine caussa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. Atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in prœlio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantú possit, ob eamq. caussam pereat non nunquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abijciunt se, atque ita afflicti, & exanimati iacent; qui autem restiterunt, discedút sæpissime superiores. sunt enim quædam animi similitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum, remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. et, si uerum quærimus, in omnibus officijs persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tanquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est prouidédum,

ne

ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid seruiliter, muliebriter ue faciamus; in primisq. refutetur, ac reijciatur Philocteteus ille clamor. ingemiscere non nunquam uiro concessum est, idq. raro: eiulatus ne mulieri quidem. et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi uetuerunt. nec uero unquam ne ingemiscit quidem uir fortis, ac sapiens; nisi forte, ut se intendat ad firmitatē; ut in stadio cursores exclamant quàm maxime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletæ. pugiles uero, etiam cum feriunt aduersarium, in iactandis cestibus ingemiscunt; non quòd doleant, animo ue succumbant; sed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq. plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici uocem, & fundi uidemus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis asseruiunt. genu mehercule M. Antoniū uidi, cum contente ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. ut enim balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta uehementius: sic uox, sic cursus, sic plaga hoc grauior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta uis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum animum ualebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit, uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus

mitus si leuationis aliquid afferret; tamen uideremus, quid esset fortis, & animosi uiri: cum uero nihil imminuat doloris; cur frustra turpes esse uolumus? quid est enim fletu muliebri uiro turpius?) Atque hoc præceptũ, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solùm dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed, quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit, toto pectore, ut dicitur, cogitare, quàm id honestũ sit. sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetentissimiq; honestatis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus; nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus et ferre, & perpeti. Ex hoc cursu, atque impetu animorum ad ueram laudem, atque honestatem illa pericula adeuntur in prælijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quàm tantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. Fulgentes gladios hostium uidebant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una cum sanguine uitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmonijs relinquebat, quã acceperat seruientem. Hæc sunt solatia, hæc fomenta summorũ dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in

lectulo?

lectulo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem nõ sæpe prodeunt. e quibus, homo sane leuis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore deuictus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset; respondit; quia, cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia cõsumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, uersum ex Epigonis ferunt dixisse:

Audis ne hæc Amphiarae sub terram abdite?

Zenonẽ significabat: a quo degenerare illũ dolebat.

At nõ noster Posidonius: quem et sæpe ipse uidi; et id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cum Rhodum uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Posidonium: sed, cum audiuisset eum grauiter esse ægrum, quòd uehementer eius artus laborarent, uoluisse tamen nobilissimum philosophum uisere: quem ut uidisset, & salutauisset, honorificisq. uerbis prosecutus esset, molesteq. se dixisset ferre, quòd eum non posset audire; at ille, tu uero, inquit, potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaque narrabat eum grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputasse:

se: cumq. quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, nihil agis dolor, quamuis sis molestus; nunquam te esse cõfitebor malum. Omninoq. omnes clari, et nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. uidemus ne, apud quos eorum ludorũ, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab ijs, qui in id certamen descendant, deuitari dolorẽ? Apud quos autem uenandi, et equitandi laus uiget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cuius in primis laudabat illud, quòd diceret, eosdem labores non esse æque graues imperatori, & militi; quòd ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorum. Sed tamen hoc euenit, ut in uulgus insipientium opinio ualeat honestatis, cum ipsam uidere non possint. itaque fama, & multitudinis iudicio mouentur, ut id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si recte probanti placebis, tum non modo tu te uiceris, quod paullo ante præcipiebam, sed omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quamaltissimam animi, quæ maxima eminet contemnendis, & despiciendis doloribus,

doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoq́. pulchriorem, si uacet populo, neque plausum captans se tantum ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora uidentur omnia, quæ sine uenditatione, et sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit: (omnia enim benefacta in luce se collocari uolunt) sed tamen nullum theatrum uirtuti conscientia maius est. Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam sæpe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat. sæpe enim multi, qui aut propter uictoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut ius suum, & libertatem tenerent, uulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, ijdem, omissa contentione, dolorē morbi ferre non possunt. neque enim illum, quē facile tulerant, ratione, aut sapientia tulerant, sed studio potius, et gloria. itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, ægrotare uiriliter non queunt: Græci autem, homines non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem aspicere non possunt, sed ijdem morbos toleranter, atque humane ferunt. at Cimbri, & Celtiberi in prælio exultant, lamentantur in morbo. nihil enim potest esse æquabile, quod non a certa ratione proficiscatur. sed cum uideas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi: debes existimare, aut non esse malum dolorem, aut, etiam si, quidquid asperum, alienumq́.

a natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, ut a uirtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quæ meditare, quæso, dies, & noctes. latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quàm de uno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæq. honestatis caussa faciemus; non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus, licebit; præsertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. ut enim, si cui nauiganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit, eijce te de naui; præsto est, qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem Methymnæum; uel equi Pelopis illi Neptunij, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, et, quò uelis, perferent; omnem omittat timorem: sic, urgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint; quò sit confugiendum, uides. Hæc fere hoc tempore putaui esse dicenda: sed tu fortasse in sententia permanes. A. *Minimè uero: meq. biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu.* M. *Cras ergo ad clepsydram: sic enim duximus. sed tibi hoc uideo non posse deberi.* A. *Ita prorsus: et illud quidem ante meridiem; hoc eodem tempore.* M. *Sic faciemus, tuisq. optimis studijs obsequemur.*

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM LIBER III.

de ægritudine lenienda.

Q VIDNAM esse, Brute, caussæ putem, cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi tuendiq. caussa quæsita sit ars, atque eius utilitas deorum immortalium inuentioni consecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit ante quàm inuẽta, nec tam culta postea quàm cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta, et inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicat, ægrotet. quòd si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, et perspicere, eademq. optima duce cursum uitæ conficere possemus: haud erat sane, quod quisquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos; quos celeriter malis moribus, opinionibusq. deprauatis sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingenijs nostris semina innata uirtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam uitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti

sumus,

ſumus, in omni continuò prauitate, & in ſumma opinionum peruerſitate uerſamur: ut pæne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe uideamur. cum uero parentibus redditi, id eſt magiſtris traditi ſumus; tum ita uarijs imbuimur erroribus, ut uanitati ueritas, et opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Accedunt etiam poetæ: qui cum magnam ſpeciem doctrinæ, ſapientiæq. præſetulerunt, audiuntur, legũtur, ediſcuntur, et inhæreſcunt penitus in mentibus. Cũ uero accedit eodem, quaſi maximus quidam magiſter, populus, atque omnis undique ad uitia conſentiens multitudo; tum plane inficimur opinionum prauitate, a naturaq. ipſa deſciſcimus: ut nobis optimam naturam inuidiſſe uideantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præſtantius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt: ad quam fertur optimus quiſque; ueramq. illam honeſtatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in ſumma inanitate uerſatur; conſectaturq. nullam eminentem effigiem uirtutis, ſed adumbratam imaginem gloriæ. eſt enim gloria, ſolida quædam res, & expreſſa, non adumbrata. ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute. ea uirtuti reſonat tanquam imago gloriæ. quæ quia recte factorum plerunque comes eſt, non eſt a bonis uiris repudianda. Illa autem, quæ ſe eius imitatricem eſſe uult, temeraria, atque inconſiderata, & plerunque peccatorum uitiorumq. laudatrix, fama popularis, ſimulatione

tione honestatis formam eius, pulchritudinemq. corrumpit. qua cæcitate homines, cum quædam præclara etiam cuperent, eaq. nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam uoluntate, quàm cursus errore falluntur. quid? qui pecuniæ cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur: quorũ ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania: quod insipientibus omnibus contingit: his nulla ne est adhibenda curatio? utrum, quòd minus noceant animi ægrotationes, quàm corporis; an, quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq. sunt animi, quàm corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumq. solicitant; animusq. æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest, cupere nunquam desinit. quibus duobus morbis, (ut omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? Qui uero probari potest, ut sibi mederi animus non possit; cum ipse medicinam corporis animus inuenerit; cumq. ad corporum sanationem multum ipsa corpora, et natura ualeant; nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant; animi autem, qui se sanari uoluerint, præceptisq. sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? Est profecto animi medicina, philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq.

nibusq. opibus, uiribusq. ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. Quanquam de uniuersa philosophia, quantopere et expetenda, & colenda esset, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio: de maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore dictum est; tertius dies disputationis hoc tertium uolumen efficiet. ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum tempus die; poposci eorum aliquem, qui aderant, caussam disserendi; tum res acta sic est. A. *Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo.* M. *Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim fere sunt eiusmodi: quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos: & id uerbum esset e uerbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate: nisi quid aliud tibi uidetur.* A. *Mihi uero isto modo.* M. *Hæccine igitur cadere in sapientem putas?* A. *Prorsus existimo.* M. *Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab insania.* A. *Quid? tibi omnis ne animi com*

motio uidetur insania? M. *Non mihi quidem soli: sed, id, quod admirari sæpe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita uisum intelligo multis sæculis ante Socratem; a quo hæc omnis, quæ est de uita, & moribus, philosophia manauit.* A. *Quonam tandem modo?* M. *Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem, & morbum, id est insanitatem, et ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam: omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant, negantq. stultum quenquam his morbis uacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt; omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq. censebant. his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam; propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acute, quòd animi affectionem, lumine mentis carentem, nominauerunt amentiam, eandemq. dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quàm id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quædam, quæ est insania, eademq. dementia: multoq. melius hæc notata*

tata sunt uerbis latinis, quàm græcis. quod alijs quoque multis locis reperietur. sed id alias: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid & quale sit; uerbi uis ipsa declarat. eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quàm quod est in consuetudine sermonis latini, cum exisse e potestate dicimus eos, qui effrænati feruntur aut libidine, aut iracundia. quanquam ipsa iracundia libidinis est pars. sic enim definitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Græci autem μανίαν *unde appellent, non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quàm illi: hanc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, a furore disiungimus. Græci uolunt illi quidem, sed parum ualent uerbo: quem nos furorem,* μελαγχολίαν *illi uocant: quasi uero atra bili solum mens, ac non sæpe uel iracundia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum uetant duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit. insaniam enim censuerunt, id est inconstantiam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, et uitæ communem cultum,*

atque usitatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia cæcitatem. quod cum maius esse uidea tur, quàm insania; tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed hæc alia quæstio est: nos ad propositum reuertamur. Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem, tibi di xisti uideri. A. *Et uero ita existimo.* M. *Humanum id quidem, quòd ita existimas. non enim silice nati sumus: sed est naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia uel in primis fuit nobilis, Minime, inquit, assentior ijs, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest ulla esse, nec debet. ne ægrotus sim, inquit: sed, si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur à corpore. nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Sed uideamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt stirpes altæ stultitiæ: sed relinquetur id solum, quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quamobrem, quod cœpimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si uolemus. Et progrediar quidem longius.*

non

non enim de ægritudine ſolum, quanquam id quidem primum, ſed de omni animi, ut ego poſui, perturbatione, morbo, ut Græci uolunt, explicabo. & primo, ſi placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter aſtringere ſolent argumenta: deinde noſtro inſtituto uagabimur. Qui fortis eſt, idem eſt fidens: quoniam confidens, mala conſuetudine loquendi, in uitio ponitur, ductum uerbum a confidendo, quod laudis eſt. qui autem eſt fidens, is profecto non extimeſcit: diſcrepat enim a timendo, confidere. atque, in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præſentia ſumus in ægritudine, eaſdem impendentes, & uenientes timemus. ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. ueriſimile eſt igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demiſſionem. in quemq. ea cadunt, in eundem cadit ut ſeruiat, ut uictum quandoque ſe eſſe fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem neceſſe eſt timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem hæc in uirum fortem: igitur ne ægritudo quidem. at nemo ſapiens, niſi fortis: non cadet ergo in ſapientem ægritudo. præterea, neceſſe eſt, qui fortis ſit, eundem eſſe magni animi; qui magni animi, inuictum; qui inuictus, eum humanas res deſpicere, atque infra ſe poſitas arbitrari: deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt. ex quo efficitur, fortem uirum ægritudine nunquam affici. omnes autem ſapientes fortes. non cadit igitur in ſapientem

pientem ægritudo. et quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum; & reliquæ partes, totum ue corpus, a statu cum est motum, deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur: nunquam est igitur perturbatus. at ægritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens uacabit. Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamq. uirtutem σωφροσύνην uocant; quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, non nunquam etiam modestiam. sed haud scio, an recte ea uirtus frugalitas appellari possit: quod angustius apud Græcos ualet: qui frugi homines χρησίμους appellant, id est tantummodo utiles. at illud latius. est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν: nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam uirtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, & si ijs angustijs, quibus plerique putant, teneretur; nunquam esset Pisonis cognomen tantopere laudatum. sed quia nec qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ; nec qui propter auaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiæ; frugi appellari solet; eo tres uirtu-

uirtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est. etsi hoc quidem commune est uirtutum. omnes enim inter se nexæ, et coniugatæ sunt. reliqua igitur, & quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est: eius enim uidetur esse propriū, motus animi appetentis regere, et sedare; semperq. aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui contrarium uitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, a fruge: qua nihil melius e terra oritur. nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquam est in tali homine: ex quo idem nibili dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni uacuum; ergo etiam ægritudine. et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente ægritudo. itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo:

Corq. meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatū laude recordor.

num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, et tumens animus in uitio est. sapientis autem animus semper uacat uitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit.

piscit. proprium est enim irati, cupere, a quo læsus uideatur, ei quammaximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem; nec ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam uacat, ægritudine etiam uacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam. non dixi, in inuidiam, quæ tum est, cum inuidetur. ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest; ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod uerbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

Florem quisnam liberum inuidit meum?

male latine uidetur: sed præclare Attius. ut enim, uidere, sic, inuidere florem, rectius, quàm flori, dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri, & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: ut Theophrastus, interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaq. fortuna, sed ignarum quemadmodum rebus secundis uti conueniret. Atqui, quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus aduersis; sic inuidentia ægritudo est

ex

ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. quòd si hoc ægre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo a sapiente ægritudo. Hæc sic dicuntur a Stoicis, concluduntur q. contortius: sed latius aliquando dicenda sunt, & diffusius. sententijs tamen utendum est eorum potissimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi mihi non sane probant. omne enim malum, etiam mediocre, magnum est. nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. itaque præclare nostri, ut alia multa, molestiam, solicitudinem, angorem propter similitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum uerbo Græci omnem animi perturbationem appellant: uocant enim πάθος, id est morbum, quicunque est motus in animo turbidus. nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est uoluptas animi elata, & gestiens. ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam ægritudini est finitimus. sed proprie, ut ægrotatio in corpore, sic ægri-

ægritudo in animo nomen habet non ſeiunctum a dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda eſt, id eſt cauſſa efficiens ægritudinem in animo, tanquã ægrotationẽ in corpore. nam ut medici, cauſſa morbi inuenta, curationem eſſe inuentam putant: ſic nos, cauſſa ægritudinis reperta, medendi facultatẽ reperiemus. eſt igitur cauſſa omnis in opinione, nec uero ægritudinis ſolum, ſed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ ſunt genere quattuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio ſit animi motus uel rationis expers, uel rationem aſpernans, uel rationi non obediens; isq. motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariã quattuor perturbationes æqualiter diſtributæ ſunt. nam duæ ſunt ex opinione boni: quarum altera, uoluptas geſtiens, id eſt præter modum elata lætitia opinione præſentis magni alicuius boni, altera uel cupiditas recte, uel libido dici poteſt: quæ eſt immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, uoluptas geſtiens, & libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus, & ægritudo, malorum. nam & metus opinio magni mali impendentis, & ægritudo eſt opinio magni mali præſentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur eſſe angi: id autem eſt, ut is, qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum ſtultitia quaſi quaſdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atque opibus repugnandum

eſt,

est, si uolumus hoc, quod datum est uitæ, tranquille, placideq. traducere. sed ceteras alias, nunc ægritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum: quandoquidem eam tu uideri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, uelis, ut ita dicam, remisq. fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam a socero Oenomao rege Hippodamiam raptis nactus nuptijs? Iouis iste quidé pronepos: tam ne ergo abiectus, tamq. fractus?

Nolite (inquit) hospites adire ad me: ilico istic
Ne contagio mea bonis, umbra ue obsit:
Tanta uis sceleris in corpore hæret.

tu te Thyesta damnabis, orbabisq. luce propter uim sceleris alieni? Quid? illum filium solis non ne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymæ peredere humore exangues genas:
Situ nidoris barba pedore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

hæc mala, o stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti: non inerant in ijs, quæ tibi casus inuexerat: & quidem inueterato malo, cum tumor animi resedisset. est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed mæres uidelicet regni desiderio, non filiæ. illam enim oderas, & iure fortasse: regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus mærore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis.

beris. Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat: usque eò imperio carere non poterat. Tarquinio uero quid impudentius; qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq. ea urbe senio, & ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est ægritudo. habet ardorem libido, leuitatē lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo maiora quædam, tabem, cruciatum, afflictationem, fœditatem: lacerat, exest animum, planeq. conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abijciamus; miseria carere non possumus. at hoc quidē perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet, opinione mali ægritudinem esse, nō natura; ut, quicunque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam: uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur.

Ego, cum genui, tum moriturū sciui, et ei rei sustuli.
Præterea, ad Troiam cum misi ad defendendam
Græciam,

Scibam

Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas, mittere.

hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ uenientia longe ante uideris. itaque apud Euripidem a Theseo dicta laudantur. licet enim, ut sæpe facimus, in latinũ illa conuertere.

Nam, qui hæc audita a docto meminissem uiro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exilij mæstam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Theseus a docto uiro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nuntiata morte filij, dixisse, Sciebam me genuisse mortalem. quæ uox declarat, ijs esse hæc acerba, a quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quanquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit; nihil, ante quàm euenerit, non euenire posse arbitrari.

Quamobrem omnes, cum secundæ res sunt maxume, tum maxume

Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:
Pericla, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,
Aut si ij peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ:
Communia esse hæc, fieri posse: ut ne quid animo sit nouum:
Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

ergo hoc Terentius, a philosophia sumptum, cum tam commode dixerit; nos, e quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in uiro suo fuisse Socrate; eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec uero ea frons erat, quæ M. Crassi illius ueteris, quem semel ait in omni uita risisse Lucilius, sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra casus, et euentus, quibus eorum aduenietes impetus diuturna præmeditatione frangantur; simulq. iudico, malum illud opinionis esse, non naturæ: (si enim in re essent, cur fierent prouisa leuiora?) sed est, ijsdem de rebus quod dici possit subtilius; si prius Epicuri sententiam uiderimus; qui censet necesse esse omnes in ægritudine esse,

esse, qui se in malis esse arbitrentur; siue illa ante prouisa, & expectata sunt, siue inueterauerint: nam neque uetustate minui mala, nec fieri præmeditata leuiora: stultamq. etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum uenisset: qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si uero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam uoluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione a cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas uoluptates. parere enim censet animum rationi posse, &, quò illa ducat, sequi. uetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus: hebetat aciem ad miserias contemplandas: a quibus cum cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaq. mente contrectandas uarias uoluptates, quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium sapientis uitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus, Epicurei dicunt suo. sed, quæ dicant, uideamus, quo modo; negligamus. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum futurarum: nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetque ægritudinem, quàm perpetua in omni uita cogitatio; nihil esse quod accidere non possit; quàm meditatio conditionis humanæ, quàm uitæ lex, commentatioq. parendi: quæ non hoc affert,

 ut

ut ſemper mæreamus, ſed ut numquam. neque enim, qui rerum naturam, qui uitæ uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mæret, cum hæc cogitat, ſed tum uel maxime ſapientiæ fungitur munere. utrunque enim conſequitur, ut &, con ſiderandis rebus humanis, proprio philoſophiæ fun gatur officio; & aduerſis caſibus triplici conſolatione ſanetur: primum, quòd, poſſe accidere, diu co gitauerit; quæ cogitatio una maxime moleſtias om nes extenuat, & diluit: deinde, quòd humana ferenda intelligit: poſtremo, quòd uidet, nullum ma lum eſſe, niſi culpam; culpam autem nullam eſſe, cum id, quod ab homine non potuerit præſtari, eue nerit. Nam reuocatio illa, quam affert, cum a con tuendis nos malis auocat, nulla eſt. non eſt enim in noſtra poteſtate, fodicantibus ijs rebus, quas malas eſſe opinemur, diſſimulatio, uel obliuio. Lacerant, uexant, ſtimulos admouent, ignes adhibent, reſpirare non ſinunt: et tu obliuiſci iubes, quod con tra naturam eſt; quod a natura datum eſt, auxilium extorques inueterati doloris? eſt enim tarda illa quidem medicina, ſed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. Iubes me bona cogitare, obliuiſci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philoſopho dignum, ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine digniſſima. Pythagoras mihi ſic diceret, aut Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid mæres? aut ſuccumbis, cediſq. fortunæ? quæ ut peruellere te forſitan potuerit, & pungere, non

po-

potuerit certe uires frangere. magna uis est in uirtu tibus. eas excita, si forte dormiunt. Iam tibi aderit princeps fortitudo; quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. Aderit temperantia; quæ est eadem moderatio, a me quidem paullo ante appellata frugalitas; quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effeminato uiro? Ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse uidetur in hac caussa loci: quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cum & alienum appetas, qui, mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauiter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiæ uero quid respondebis, dicenti uirtute se esse contentam, quo modo ad bene uiuendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, et omnia sua complexa nihil quærat aliunde; non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. Ad hæc bona me si reuocas, Epicure; pareo; sequor; utor te ipso duce; obliuiscor etiam malorum, ut iubes; eoq. facilius, quòd ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad uoluptates: quas? corporis credo, aut quæ propter corpus uel recordatione, uel spe cogitentur. nunquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Græ

 culus,

culus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna uoce dicere solebat, eum esse beatum, qui præsentibus uoluptatibus frueretur, confideretq́. se fruiturũ aut in omni, aut in magna parte uitæ, dolore non interueniente; aut, si interueniret, si summus foret, futurum breuem; si productior, plus habiturum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si et ante perceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri uitæ beatæ, uerbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? huius ne uitæ propositio, & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, de quo paullo ante dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exulantem, atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

Hiccine Telamon ille est, modo quem gloria ad cælum extulit,
Quem aspectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua?

Quòd si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit: a grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his uoluptarijs. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane summum bonum esse, non dolere. quanquam id non uocatur uoluptas. sed non necesse est nunc omnia. id ne est, quò traducti luctum leuemus? sit sane summum malum, dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? Quid tergiuersamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere uoluptatem,

quam

quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua uerba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam, (fungar enim iam interpretis munere; ne quis me putet fingere) dicis hæc. Nec equidem habeo, quod intelligam bonum illud, detrahens eas uoluptates, quæ sapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quæ auditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quæ aliæ uoluptates in toto homine gignuntur quolibet e sensu. Nec uero ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis. lætantem enim mentem ita noui spe eorum omnium, quæ supra dixi fore, ut natura, ijs potiens, dolore careat. atque hæc quidem ijs uerbis, quiuis ut intelligat, quam uoluptatem norit Epicurus. deinde paullo infra, Sæpe quæsiui, inquit, ex ijs, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent: nisi si uellent uoces inanes fundere. nihil ab his potui cognoscere. qui si uirtutes ebullire uolent, & sapientias; nihil aliud dicent, nisi eam uiam, qua efficiantur eæ uoluptates, quas supra dixi. Quæ sequuntur, in eadem sententia sunt: totusq́. liber, qui est de summo bono, refertus & sententijs, & uerbis talibus est. Ad hanccine igitur uitam Telamonem illum reuocabis, ut leues ægritudinem? &, si quem tuorum afflictum mærore uideris, huic acipenserem potius, quàm aliquem Socraticum libellum, dabis? αὐλῶν, hortabere, ut audiat uoces potius, quàm Platonis?

 expo-

expones, quæ spectet, florida, & uaria? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si uero aliquid etiam tum plane luctum omnem absterseris? hæc Epicuro confitenda sunt; aut ea, quæ modo, expressa ad uerbum, dixi, tollenda de libro; uel totus liber potius abijciendus: est enim confertus uoluptatibus. quærendum igitur, quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:

Pol mihi fortuna magi' nunc desit, quàm genus.
Nanque regnum suppetebat mi: ut scias quanto e loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens, Hector, tuæ.

huic subuenire debemus: quærit enim auxilium.

Quid petam præsidi, aut exequar? quo ue nunc auxilio, aut fuga
Freta sim? arce, & urbe orba sum: quò accedam? quò applicem?
Cui nec aræ patriæ domi stant; fractæ, & disiectæ iacent:
Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes;
Deformati, atque abiete crispa.

scis, quæ sequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus,

Se-

Septum altisono cardine templum:
Vidi ego te, astante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam regifice.

o poetam egregium: quanquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & inopinata esse grauiora: exaggeratis igitur regis opibus, quæ uidebantur sempiternæ fore, quid adiungit?

Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

præclarum carmen: est enim & rebus, & uerbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem: quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: aliquid prouideamus & cibi. hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paullo ante, ne intelligere te quidem alia bona, dicebas. reuocari igitur oportere a mærore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. Dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista uoluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego uero minime: uideo enim ab eo dici multa seuere, multa præclare. itaque, ut sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod uideatur ei summum bo-

num.

num. non enim uerbo solum posuit uoluptatem, sed explanauit quid diceret. Saporem, inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut ueritas in omni quæstione explicetur? At idem ait non crescere uoluptatem, dolore detracto; summamq. uoluptatem, nihil dolere. Paucis uerbis tria magna peccata: unum, quòd secum ipse pugnat, modo enim, ne suspicari quidem se quidquá bonum, nisi sensus quasi titillarentur uoluptate: nunc autem, summam uoluptatem esse, dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? Alterum est peccatum, quòd, cum in natura tria sint, unum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere; hic putat primum, et tertium idem esse, nec distinguit a nó dolendo uoluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam, quòd, cum uirtus maxime expetatur, eiusq. adipiscendæ caussa philosophia quæsita sit, ille a uirtute summum bonum separauit. at laudat, & sæpe, uirtutem. & quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, uerbis tamen defendebat ærarium. quid uerba audiam, cum facta uideam? Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is, lege lata, consularis ad frumentum accipiendum uenerat. animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem: quærit, audiente populo R. qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat.

rat. nolim, inquit, mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat: sed, si facias, partem petam. parum ne declarauit uir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? lege orationes Gracchi: patronum ærarij esse dices. Negat Epicurus iucunde posse uiui, nisi cum uirtute uiuatur: negat ullam in sapientem uim esse fortunæ: tenuem uictum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum uoluptate pugnantia. non istam dicit uoluptatem. dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua uirtutis nulla pars insit. Age, si uoluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere uirtutis. Et conqueruntur quidam Epicurei, uiri optimi, (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. ita credo, de honore, aut dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum uidetur, illi autem in corpore: mihi in uirtute, illi in uoluptate. & illi pugnant; & quidem uicinorum fidem implorant; multi autem sunt, qui statim conuolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. hi nimis iracunde agunt, præsertim cum ab his non sane animose defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neque

apud

apud censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituā, uerum dicentibus facile cedam. tantum admonebo: si maxime uerum sit, ad corpus omnia referre sapientem; siue, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad utilitatem suam; quoniam hæc plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi: etiam Chrysippo ita uideri scio, quod prouisum ante non sit, id fieri uehementius: sed non sunt in hoc omnia. quanquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quàm expectatus: & maris subita tempestas, quàm ante prouisa, terret nauigantes uehementius: & eiusmodi sunt pleraque. sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita uideri maiora, & quidem ob duas caussas: primum, quòd, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur: deinde, cum uidetur præcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit. quod ita esse dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut, ijsdem malis manentibus, non modo leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginienses multi Romæ seruierunt; Macedones, rege Perse capto. uidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes

nes eadem illa de Andromacha deplorare,
Hæc omnia uidi.
ſed & iam decantauerant fortaſſe. eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu, & ſtatu, ut eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisq. me moue rant Corinthi ſubito aſpectæ parietinæ, quàm ipſos Corinthios; quorum animis diuturna cogitatio callum uetuſtatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi; quem ille, euerſa Carthagine, miſit, conſolandi cauſſa, ad captiuos, ciues ſuos. in eo eſt diſputa tio ſcripta Carneadis; quam ſe ait in commentariũ retuliſſe. cum ita poſitum eſſet, uideri fore in ægritudine ſapientem patria capta; quæ Carneades contra dixerit, ſcripta ſunt. tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur a philoſopho medicina, quanta inueteratæ ne deſideratur quidem. nec, ſi aliquot annis poſt idem ille liber captiuis miſſus eſſet, uulneribus mederetur, ſed cicatricibus. ſenſim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: nõ quo ipſa res immutari ſoleat, aut poſſit: ſed id, quod ratio debuerat, uſus docet, minora eſſe ea, quæ ſint uiſa maiora. Quid ergo opus eſt, dicet aliquis, ratione, aut omnino conſolatione ulla, qua ſolemus uti, cum leuare dolorem mærentiũ uolumus? hæc enim fere tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum uideri. aut qui tolerabilius feret incom modum, qui cognouerit, neceſſe eſſe homini tale aliquid accidere? hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit; tantum modo affert, nihil eueniſſe,

nisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando nó ualet: sed id, haud sciam, an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam uim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauius, non id efficiunt, ut ea, quæ accidant, maiora uideantur. quia recentia sunt, uidentur, non quia repentina. Duplex est igitur ratio ueri reperiendi, non in ijs solum, quæ mala, sed in ijs etiam, quæ bona uidentur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quærimus, ut de paupertate non nunquam; cuius onus disputando leuamus, docentes, quàm parua, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates cómemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianú illud,

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

cum enim paupertatis una eademq; sit uis; quidná dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim id solum continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes cómemorantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumq., qui priuatum otium negotijs publicis antetulerunt, nominatim uita laudatur: nec siletur illud potentissimi

regis

regis anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem peruenturus. Similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur; eorumq., qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quàm quanta sint existimata, uideantur. ita fit sensim cogitantibus, ut, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat;
Ego cum genui, moriturum sciui:
& Theseus;
Futuras mecum commentabar miserias:
& Anaxagoras; Sciebam me genuisse mortalem. hi enim omnes, diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione uulgi esse extimescendas. Et mihi quidem uidetur idem fere accidere ijs, qui ante meditantur, quod ijs, quibus medetur dies; nisi quòd ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut uitam beatam possit euertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga maior sit, non, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus euenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaque dicuntur non nulli in mærore, cum de hac communi omnium conditione audissent, ea lege nos esse natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius

uius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut uideo nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
Morbusque. multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsq. est finis omnibus,
Quæ generi humano angorem nequidquã afferunt.
Reddenda est terræ terra: tum uita omnibus
Metenda, ut fruges. sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus: nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos consolandos esse accommodatam. Mihi uero longe uidetur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ quasi cum deo pugnare cohibet, admonetq. esse hominem; quæ cogitatio magnopere luctum leuat: et enumeratio exemplorum non, ut animum maleuolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mæret, ferendum sibi id censeat, quod uideat multos moderate, & tranquille tulisse. omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohærere possunt, propter magnitudinem ægritudinis: ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, id est solutionem totius hominis, appellatam putat: quæ tota poterit euelli, explicata, ut principio dixi, caussa ægritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis,

tis, atque urgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta ætas honeste, ac splendide tantam affert consolationem, ut eos, qui ita uixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. Sed ad hanc opinionem mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit; tum denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa uaria et detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Attianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillú sibi euellere, quasi caluitio mæror leuaretur. sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. at quàm rhetorice? quàm copiose? quas sententias colligit? quæ uerba contorquet? ut licere quiduis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quamgrauissime mærere oportere. ex hoc euenit, ut in animi doloribus alij solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte:

Qui miser in campis mærens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo in luctu silentium. Hecubam autem, putant, propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi, in canem esse conuersam. Sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Cælo, atque terræ Medeæ miserias.

Hæc omnia, recta, uera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeq. declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, quòd, si qui forte, cum in luctu esse uellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocant se rursus ad mæstitiam, peccatiq. se insimulant, quòd dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uerberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta; intellectumq. est, nihil profici mærendo; non ne declarat fuisse totum illud uoluntarium? quid ille Terentianus, ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriæ,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser.

hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. uides ergo opinionis esse, non naturæ malum. Quid, quòd res

ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianæ neces, interitusq. multorum sedationem mæren di afferunt; apud quem ita dicitur:

Nanque nimis multos, atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo possit mærore uacare.
Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruienté. An est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non, ponendæ curæ ægritudinis caussa, seruiamus? constabat, eos, qui concidentem uulneribus Cn. Pompeium ui dissent, cum in illo ipso acerbissimo miserrimoq. spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostium circumfusos uiderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga; postea quàm Tyrum uenissent, tum afflictari, lamentariq. cœpisse. timor igitur ab ijs ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia uera non poterit? Quid est autem, quod plus ualeat ad ponendum dolorem, quàm cum est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. uoluntate igitur, et iudicio suscipi ægritudinem confitendum est: idq. indicatur eorum patientia, qui, cum multa sint sæpe perpessi, facilius ferunt quidquid accidit, obduruisseq. sese contra fortunam arbitrantur, ut ille apud Euripidem;

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,

Nec tam ærumnoso nauigauissem salo;
Esset dolendi caussa; ut iniecto equulei
Fræno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miserijs obtorpui.
Defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leuiores; intelligi necesse est, non rem ipsam caussam, atque fontem esse mæroris. Philosophi summi, nec dum tamen sapientiam consecuti, non ne intelligunt in summo se malo esse, (sunt enim insipientes; neque insipientia ullum maius malum est) neque tamen lugent? quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quòd sapiens non sis: quod idem affingimus huic ægritudini; in qua luctus inest; quæ omnium maxima est. itaque Aristoteles, ueteres philosophos accusans, qui existimauissent philosophiam suis ingenijs esse perfectam, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse; sed se uidere, quòd paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quòd ceruis, & cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam uitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa uidere cœpisset, extingui. Quid? ex ceteris philosophis non ne optimus,

mus, & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus, efferens filium consularem; qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amissis filijs; qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio; quales reliqui, quos in Consolatione collegimus. quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum, & mærorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes, ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contra dicuntur hæc. Quis tam demens, ut sua uoluntate mæreat? natura affert dolorem: cui quidem Crantor, inquiunt, uester cedendum putat: premit enim, atque instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est: de cuius commutata mente sic dicitur:

Nec uero tanta præditus sapientia
Quisquam est, qui, aliorum ærumnam dictis alleuans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Conuertat, clade ut subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.

Hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, ut nos quoque idem ab alijs requiramus? Sed plures sunt caussæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali; quo uiso, atque persuaso, ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. existimant enim, dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si, eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. Sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non uident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat, quàm se. præclarũ illud est, &, si quæris, rectum quoque, & uerum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmet ipsos amemus; ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quàm se, ego illum plus, quàm me. perturbatio uitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. Sed de hoc alias. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram; ne illos plus, quàm ipsi uelint, si sentiant, plus certe, quàm nosmet ipsos, diligamus. Nam quod aiunt, plerosque consolationibus nihil leuari; adiunguntq. consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impe-

tum

tum suum fortuna conuerterit: utrúque dissoluitur. sunt enim ista non naturæ uitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut alijs auctores ipsi fuerunt, non sunt uitiosiores, quàm fere plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt. est enim proprium stultitiæ, aliorum uitia cernere, obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximum est experimentum; cum constet ægritudinem uetustate tolli, hanc uim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam etsi eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates: quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum: sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis; in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem uerbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse uelit, quod paullo ante acciderit; sed, quàm diu in illo opinato malo uis quædam insit, & uigeat, & habeat quandam uiriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli

Cariæ regis uxor, quæ nobile illud Halicarnaßi fecit ſepulcrum, quam diu uixit, uixit in luctu, eodemq. etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens, cum uetuſtate exaruit. Hæc igitur officia ſunt conſolantium, tollere ægritudinem funditus, aut ſedare, aut detrahere quamplurimum, aut ſupprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium conſolantis putent, malum illud omnino non eſſe, ut Cleanthi placet: ſunt, qui, non magnum malum, ut Peripatetici. ſunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. ſunt, qui ſatis putant oſtendere, nihil inopinati accidiſſe, nihil mali. Chryſippus autem caput eſſe cenſet in conſolando, detrahere illam opinionem mærenti, ſi ſe officio fungi putet iuſto, atque debito. ſunt etiam, qui hæc omnia genera conſolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur; ut fere nos omnia in Conſolationem unam coniecimus. erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. ſed ſumendum tempus eſt non minus in animorum morbis, quàm in corporum: ut Prometheus ille Aeſchyli: cui cum dictum eſſet,

Atqui, Prometheu, te hoc tenere exiſtimo
Mederi poſſe rationem iracundiæ;

reſpondet,

Siquidem qui tempeſtiuam medicinam admouens,
Non ad graueſcens uulnus illidat manus.

Erit igitur in conſolationibus prima medicina, docere aut

re aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera, et de communi conditione uitæ, & proprie, si quid sit, de ipsius, qui mæreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam, frustra confici mærore, cum intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem sapientem consolatur; qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris; non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades affligtaret, lacrymansq. Socrati supplex esset, ut sibi uirtutẽ traderet, turpitudinemq. depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq. constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quanquam & usitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omni-

bus

bus. sunt enim, qui respuant. sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. Chrysippi ratio ad ueritatem firmissima est, ad tempus ægritudinis difficilis. magnum opus est probare mærenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putet oportere facere, mærere. Nimirum igitur, ut in caussis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiæ naturam, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda, quamnam quisque curationem recipere possit, uidendum est. Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum uideri nullum potest, quod uacet turpitudine; aut ita paruum malum, ut id obruatur sapientia, uixq. appareat; qui nihil opinione affingat, assumatq. ad ægritudinem; nec id putet esse rectum, se quammaxime excruciari, luctuq. confici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem uidetur, cũ hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum, nisi quod idẽ dici turpe posset; tamen ut uideremus, quidquid in ægritudine mali, id nõ naturale esse, sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractũ. tractatum est autem a nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitra-

bitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate; certa, quæ de uita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt: opus enim quærunt, quanquam plane disputationis sunt, delectationis. & tamen, ut medici, toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum uniuersam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid extitit: etsi singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cum uoles. sed ad eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnem procul abesse a sapiente, quòd inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione ad dolendum, cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est uoluntarium, ægritudo erit sublata illa mærens; morsus tamen, & contractiunculæ quædã animi relinquentur. hanc dicant sane naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum, quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ, quæ, ipso trunco euerso,

omnes

omnes elidendæ sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus: superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, otium. sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina. nam & inuidere ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, mærere, ærumna affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. hæc omnia definiunt Stoici: eaq. uerba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut uidentur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, et omnes elidendæ; ne ulla unquam possit existere: magnum opus, & difficile: quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem hæc hactenus: cetera, quotiescunque uoletis, & hoc loco, & alijs parata uobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM LIBER IIII.

de reliquis animi perturbationibus.

CVM multis locis nostrorum hominum ingenia, uirtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quæ sero admodum expetita, in hanc ciuitatem e Græcia transtulerunt. nam cum a primo urbis ortu, regijs institutis, partim etiam legibus auspicia, cæremoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq. descriptio, tota res militaris diuinitus esset constituta; tum progressio admirabilis, incredibilisq. cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio rep. liberata. nec uero hic locus est, ut de moribus institutisq. maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. alijs hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeq. in ijs sex libris, quos de rep. conscripsimus. hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sane occurrunt, cur ea quoque accersita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conseruata, & culta uideantur. erat enim illis pæne in conspectu, præstanti sapientia, & nobilitate, Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, præcla-

clarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe, lateq. flueret, permanauisse mihi uidetur in hanc ciuitatem: idq. cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam uestigijs indicatur. quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis, & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta est; in hisq. primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantũ nomen esset; nostrorum hominũ ad eorum doctissimas uoces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. Nam cum Pythagoræ disciplinam, & instituta cognoscerent; regisq. eius æquitatem, & sapientiam a maioribus suis accepissent; ætates autem, et tempora ignorarent, propter uetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt; paucis tamen utemur: quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur et præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione cantu, fidibusq. ad tranquillitatem traducere; grauissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut, deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes, atque uirtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos uocum

sonis,

ſonis, & carmina. quanquam id quidem etiam XII. *tabulæ declarant, condi iam tum ſolitum eſſe carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges ſanxerunt. Nec uero illud non eruditorum temporum argumentum eſt, quòd & deorum puluinaribus, et epulis magiſtratuum fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, diſciplinæ. mihi quidem etiam Appij Cæci carmen, quod ualde Panætius laudat epiſtola quadam, quæ eſt ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum uidetur. Multa ſunt etiam in noſtris inſtitutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperiſſe ipſi putamur, aliunde didiciſſe uideamur. Sed, ut ad propoſitum redeat oratio; quàm breui tempore quot, et quanti poetæ, qui autem oratores extiterunt? facile ut appareat, noſtros omnia conſequi potuiſſe, ſimul ut uelle cœpiſſent. Sed de ceteris ſtudijs alio loco et dicemus, ſi uſus fuerit, & ſæpe diximus. Sapientiæ ſtudium uetus id quidem in noſtris: ſed tamen, ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare poſſim nominatim: quibus adoleſcentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem uideo ad ſenatum ab Athenienſibus miſſos eſſe legatos. qui cum reip. nullam unquam partem attigiſſent; eſſentq. eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius; nunquam profecto ſcholis eſſent excitati, neque ad illud munus electi, niſi in quibuſdam principibus temporibus illis fuiſſent ſtudia doctrinæ: qui cum cetera litteris mandarent, alij ius ciuile,*

le,

le, alij orationes suas, alij monumenta maiorum; hanc amplissimam omnium artium bene uiuendi disciplinam uita magis, quàm litteris, persecuti sunt. itaque illius ueræ, elegantisq. philosophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuersias disceptarent, nulla fere sunt, aut pauca admodum latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationemq. omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim, illis silentibus, C. Amafanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam; siue quòd erat cognitu perfacilis; siue quòd inuitabatur illecebris blandis uoluptatis; siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Post Amafanium autem multi, eiusdem æmuli rationis, multa cum scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodq. maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinæ putant. sed defendat quidem, quod quisque sentit: sunt enim indicia libera: nos institutum tenebimus: nullisq. unius disciplinæ legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quod cum sæpe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque, expositis tridui disputationibus,

bus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus; sic acta res est. M. *Dicat, si quis uult, de qua re disputare uelit.* A. *non mihi uidetur omni animi perturbatione posse sapiens uacare.* M. *Aegritudine quidem, hesterna disputatione uidebatur: nisi forte temporis caussa assentiebare.* A. *Minime uero: nam mihi egregie probata est oratio tua.* M. *Non igitur existimas cadere in sapienté ægritudinem?* A. *Prorsus non arbitror.* M. *Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. Restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis.* A. *Sic prorsus intelligo.* M. *Vtrú igitur mauis? statim ne nos uela facere, an, quasi e portu egredientes, paullulum remigare?* A. *Quidnam est istuc? non enim intelligo.* M. *Quia Chrysippus, & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi prætermittunt. quærebam igitur, utrum panderem uela orationis statim, an eam ante paul*

lulum dialecticorum remis propellerem. A. Istò modo uero. erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. M. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem: tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quàm dicuntur a Græcis. M. Enitar quidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci πάθη uocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos; in his explicandis ueterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamq́. constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq́. rationi. sit igitur hic fons: utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus, & partitionibus: qui mihi uidentur in hac quæstione uersari acutissime. Est igitur Zenonis hæc definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam breuius, perturbationem esse appetitum uehementiorem, dicunt; sed uehementiorem eum uolunt esse, qui longius discesserit a naturæ constantia. Partes autem perturbationum uolunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis; ita esse quattuor. ex bonis libidinem, &

læti-

lætitiam; ut sit lætitia præsentium bonorum, libido futurorum; ex malis metum, & ægritudinem nasci censent, metum ex futuris, ægritudinem ex præsentibus. quæ enim uenientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem instantia. lætitia autem, & libido in bonorum opinione uersantur: cum libido ad id, quod uidetur bonum, illecta, & inflammata rapiatur; lætitia, ut adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat. natura enim omnes ea, quæ bona uidentur, sequuntur, fugiuntq. contraria. quamobrem, simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum uideatur; ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter, prudenterq. fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν *appellant, nos appellamus uoluntatem: eam illi putant in solo esse sapiente; quam sic definiunt. uoluntas est, quæ quid cum ratione desiderat. Quæ autem aduersa ratione incitata est uehementius, ea libido est, uel cupiditas effrænata, quæ in omnibus stultis inuenitur. Itemq., cum ita mouemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. nam cum ratione animus mouetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tum illa lætitia gestiens, uel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. quo modoq. bona natura appetimus; sic a malis natura declinamus. quæ declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaq. intelligatur in solo esse sapiente: quæ au-*

tem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. præsentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq. demittunt, et contrahunt rationi non obtemperantes. itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi aduersante ratione contractio. sic quattuor perturbationes sunt, tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione: itaque eas definiunt pressius; ut intelligatur non modo, quàm uitiosæ, sed etiam quàm in nostra sint potestate. Est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis: in quo demitti contrahiq. animo, rectum esse uideatur. Lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse uideatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse uideatur. Libido, opinio uenturi boni, quod, sit ex usu, iam præsens esse, atque adesse. Sed quæ iudicia, quasq. opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, uerum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus; ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, & fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido effrænatam appetentiam. Opinionem autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, uolunt esse imbecillam assensionem. Sed in singulis perturbationibus partes

eiusdem

eiusdem generis plures subijciuntur, ut ægritudini inuidentia, (utendum est enim, docendi caussa, uerbo minus usitato; quoniam inuidiam non in eo, qui inuidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. Sub metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia, lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera eiusmodi. Hæc autem definiunt hoc modo: Inuidentiam esse dicunt ægritudinem, susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam, si quis doleat eius rebus secundis, a quo ipse lædatur, non recte dicitur inuidere; ut si Hectori Agamemnon: qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uitio nomen hoc sit. nam & imitatio uirtutis æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam uolo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est ægritudo ex miseria al-

 terius

terius iniuria laborantis. nemo enim paricidæ, aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor est ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo. Mæror, *ægritudo flebilis. Aerumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum eiulatu. Solicitudo, ægritudo cum cogitatione: Molestia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum uexatione corporis: Desperatio, ægritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem: ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pauorem, metum mentem loco mouentem: ex quo illud Ennij,*

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem, metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut Maleuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumento suo; Delectatio, uoluptas suauitate auditus animum deleniens: & qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam

illique-

illiquefactæ uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, ut Ira sit libido puniendi eius, qui uideatur læsisse iniuria: Excandescentia autem sit ira nascens, & modo existens: quæ θυμὸς græce dicitur: Odium, ira inueterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus obseruans: Discordia, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Desiderium, libido eius, qui nondum adsit, uidendi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam; quæ κατηγορήματα dialectici appellant; ut habere diuitias, capere honores. Indigentia, libido rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant, conseruatq. considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum, cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, ægrotationesq. nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sani-

tate animum spoliat, morbisq́. perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur; quæ uocant illi νοσήματα; eaq́., quæ sunt eis morbis contraria; quæ habent ad res certas uitiosam offensionem, atque fastidium; deinde ægrotationes, quæ appellantur a Stoicis ἀῤῥωςήματα; hisq́. item opposita contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minime necessaria prætermissa, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter, & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq́. animi inueterauerit, & tanquam in uenis, medullisq́. insederit; tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusq́. contrariæ. hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re uero copulata sunt, eaq́. oriuntur ex libidine, & lætitia. nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio; quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem; permanat in uenas, & inhæret in uisceribus illud malum, existitq́. morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eiq́. morbo nomen est auaritia. similiterq́, ceteri morbi, ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, (ut ita appellem eam, quæ græce φιλογυνεία dicitur) ceteriq́. similiter mrobi, ægrotationesq́. nascuntur. Quæ autem

his

his sunt contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνείᾳ est, ut in hominum uniuersum genus; quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, et oderunt. Definiunt autem animi ægrotationem, opinionem uehementem de re non expetenda, tanquam ualde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem uehementem de re non fugienda, inhærentem, & penitus insitam, tanquam fugienda. hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, liguritio, uinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. Est autem auaritia, opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhærens, & penitus insita. similisq. est eiusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt eiusmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens, ual de fugiendum esse hospitem, eaq. inherens, & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis generis humani. Atque, ut ad ualetudinis similitudinem ueniam, eaq. collatione utamur aliquando, sed parcius, quàm solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia semper sint, sed quia sæpe sint:

alij ad metum, alij ad aliam perturbationem: ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq. aliud, iracundum esse; aliud, iratum: ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliudq. est, esse amatorem; aliud, amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes: in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodque genus, a similitudine corporis ægrotatio dicitur; dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, ut significet lapsionem; in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem in corpore morbus, ægrotatio, & uitium, sic in animo. Morbum appellant, totius corporis corruptionem: Aegrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident: ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius ualetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur: Vitium autem, integra ualetudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione

tatione seiungere. Vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & a se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio; in altera inconstantia, & repugnantia. non enim omne uitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans a se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. Morbi autem, & ægrotationes partes sunt uitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quæstio est: uitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes; ut non possint affectionum manentium partes esse. Atque, ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, uires, ualetudo, firmitas, uelocitas: sunt item in animo. Corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus. sanitas sic animi dicitur, cum eius iudicia, opinionesq. concordant. eaq. est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam; sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum, curatione medicorum, perturbatio mentis aufertur. Et ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate; eaq. dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq. æquabilitas,

bilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. Itemq. uiribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibus quoque uerbis animi uires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percursionem. Illud animorum corporumq. dissimile est, quòd animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus solum existunt. nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes interest, quòd ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus, hebetes non item. Nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit. non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, ægritudo, metus. Aegrotationes autem, & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quàm summa illa uitia, quæ uirtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus, uitia sublata esse non possunt; quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ lo-

gica

gica appellant, quia differuntur subtilius. e quibus quoniam tanquam e scopulosis cotibus enauigauit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. A. *Prorsus satis: sed, si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc uela, quæ modo dicebas, expectamus, & cursum.* M. *Quando & alijs locis de uirtute diximus, et sæpe dicendum erit; (pleræque enim quæstiones, quæ ad uitam, moresq. pertinent, a uirtutis fonte ducuntur) quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensq., laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: (ex ea proficiscuntur honestæ uolútates, sententiæ, actiones, omnisq. recta ratio: quanquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest) huius igitur uirtutis contraria est uitiositas: (sic enim malo, quàm malitiam, appellare eam, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium) ex qua concitantur perturbationes: quæ sunt, ut paullo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq. motus, auersi a ratione, & inimicissimi mentis, uitæq. tranquillæ: important enim ægritudines anxias, atque acerbas, animosq. affligunt, & debilitant metu: ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi a temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quæ si quando adepta est id, quod*

ei fuerit

ei fuerit concupitum, tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat; ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una uirtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, debilitatusq. iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quam uim significantes mali, poetæ impendere apud inferos saxum Tantolo faciunt, ob scelera, animiq. impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est. omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. Atque ut hæ tabificæ mentis perturbationes sunt; ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum, & temperantem, alias constantem, continentemq. dicimus. non nunquam hæc eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre uolumus. quòd nisi eo nomine uirtutes continerentur; nunquam illud ita peruulgatum esset, ut iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt; nimis admirabiliter, nimisq. magnifice dicere uidentur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constan-

tia

tia quietus animo est, sibiq. ipse placatus, ut neque tabescat molestijs, neque frangatur timore, nec, sitienter quid appetens, ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quærimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum uideri potest. quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusq. mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua uitæ breuitate magnum sapienti uideri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper uideat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore uiuendi; ut, quemcunque casum fortuna inuexerit, hunc apte et quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum uacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem uacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit: idemq. concitatus, & abstractus ab integra, certaq. ratione, non constantiam solum amittit, uerum etiam sanitatem. Quocirca mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias arden-

ter,

ter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porro ma lum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente uix constes? eaq. omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum uidetur, quippe qui ob eam caussam a uita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. Quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. Qui modum igitur uitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucade præcipitauerit, sustinere se, cum uelit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco uult, insistere omnino: quæq. crescentia perniciosa sunt, eadem sunt uitiosa nascentia. ægritudo autem, ceteraq. perturbationes amplificatæ certe pestiferæ sunt: igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte uersantur. etenim ipsæ se impellunt, ubi semel a ratione discessum est; ipsaq. sibi imbecillitas indulget, in altumq.

tumq. prouehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim uitijs modum apponit, is partem suscipit uitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataq. semel in procliue labuntur, sustineriq. nullo modo possunt. Quid, quòd ijdem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant; cotem fortitudinis esse dicunt, multoq. & in hostem, & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: prœlium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habent uim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec uero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique, non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen uerbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique uideri negant, qui irasci nesciat. eamq., quam lenitatem nos dicimus, uitioso lentitudinis nomine appellant. Nec uero solum hanc libidinem laudant; (est enim ira, ut

modo definiui, ulciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quenquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset; quærentibusq́. respondebat, Miltiadis trophæis se e somno suscitari. Cui non sunt auditæ Demosthenis uigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana uictus esset industria. Philosophiæ denique ipsius principes nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. ubi enim quid esset, quod disci posset, eò ueniendum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam ægritudinem, quam nos, ut tetram, & immanem beluam, fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud e uita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, Heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater;
- dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.
Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud

lud

lud æmulari, obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se: metum uero si quis sustulisset, omnem uitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quæ cum exponunt, nihil ne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. *Mihi uero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista.* M. *Reperiam fortasse: sed illud ante. Vides ne, quanta fuerit apud Academicos uerecundia? plane enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, e quo possit attingi aliquid uerisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aduersa ratione contra naturam animi commotio: uel breuius: ut perturbatio sit appetitus uehementior. uehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturæ constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acuteq. disserentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq. uirtutum. an uero uir for*

tis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipsis uidemus sæpe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, aliquid postulant; ut magis placati, quàm irati esse uideantur. sed in illo genere sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius:

Occidam illum equidem, & uincam, si id quæritis, inquit.
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quàm gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
Odi hominem: iratus pugno: nec longiu' quidquam
Vobis, quàm dextræ gladium dum accommodet alter:
Vsque adeo, studio, atque odio illius, efferor ira.

At sine hac gladiatoria iracundia uidemus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore: cuius, ut arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit socijs, terrorem autē hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem, prouocasse ad pugnam pœniteret. atqui hi, collocuti inter se, prius quàm manum conserent, leniter, & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabiose ue fecerunt Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquē detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est

nobis

nobis propter recentem memoriam, uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. *Alienum Pelignum scuto protexit, gladiumq́. hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an, propter infinitum odium tyranni, effrænatius in Aruntem inuaserit. uideo enim utrunque comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum ne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theseus* Marathonij *tauri cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitq́. iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. hæc cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte, quæ uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, nunquam iratum esse sapientem, iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, ut si consul esset, qui remp. saluam esse uellet, se sequi iussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quid-*

 quam

quam ſimilius inſaniæ, quàm ira? quam bene Ennius initium dixit inſaniæ. color, uox, oculi, ſpiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent ſanitatis? quid Achille Homerico fœdius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq. perduxit. Non igitur deſiderat fortitudo aduocatam iracundiam: ſatis eſt inſtructa, armata, parata per ſeſe. nam iſto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam; quòd & inſani, & ebrij multa faciunt ſæpe uehementius. ſemper Aiax fortis, fortiſſimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manu, prœlium cum reſtituit inſaniens.

dicamus igitur utilem inſaniam. Tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam ſtomacho non egere. fortitudo eſt igitur animi affectio, legi ſummæ in perpetiendis rebus obtemperans; uel, conſeruatio ſtabilis iudicij in eis rebus, quæ formidoloſæ uidentur, ſubeundis, & repellendis; uel, ſcientia rerum formidoloſarum, contrariarumq. perferendarum, aut omnino negligendarum, conſeruans earum rerum ſtabile iudicium: uel breuius, ut Chryſippus. nam ſuperiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: ſunt enim omnino omnes fere ſimiles: ſed declarant

com-

communes notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo eſt, inquit, ſcientia perferendarum rerum; uel, affectio animi in patiendo, ac perferendo, ſummæ legi parens, ſine timore. quamuis licet inſectemur iſtos, ut Carneades ſolebat: metuo, ne ſoli philoſophi ſint. quæ enim iſtarum definitionum non aperit notionem noſtram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis eſt, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos exiſtimet ſine rabie quidquam fortiter facere poſſe? Quid? Stoici, qui omnes inſipientes inſanos eſſe dicunt, non ne iſta colligunt? remoue perturbationes, maximeq. iracundiam: iam uidebuntur monſtra dicere. nunc autem ita diſſerunt; ſic ſe dicere, omnes ſtultos inſanire, ut male olere omne cœnum. at non ſemper: commoue: ſenties. ſic iracundus non ſemper iratus eſt: laceſſe: iam uidebis furentem. Quid? iſta bellatrix iracundia, cum domum rediјt, qualis eſt cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque eſt utilis? eſt igitur aliquid, quod conturbata mens melius poſſit facere, quam conſtans? an quiſquam poteſt ſine perturbatione mentis iraſci? Bene igitur noſtri, cum omnia eſſent in morbis uitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos ſolos morboſos nominauerunt. Oratorem uero iraſci minime decet, ſimulare non dedecet. an tibi iraſci tum uidemur, cum quid in cauſſis acrius, et uehementius dicimus? quid? cum,

iam rebus transactis, & præteritis, orationes scribimus? num irati scribimus?
Ecquis hoc animaduertit? Vincite,
num aut egisse unquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Attium? aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quàm ab ullo histrione; sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? nos studia libidinem uocatis? quæ uel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? quàm commode dixit Afranius:
- dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.
dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti uiro, ac sapienti quærimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel ceteri; de quibus dici non necesse est; ne rhetorum aperiamus mysteria. utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare ægritudine.
Ob-

Obtrectare uero alteri, aut illa uitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis? cum sit æmulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat; obtrectantis autem, alieno bono, quòd id etiam alius habeat. quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam, solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ue sit, non libidinosus, & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, et timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fuse, lateq. possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq. quæ caussa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducat. In hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq. perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam, quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus: quæ euellenda, & extrahen-

extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere; (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te uis) uideamus, quanta sint, quæ a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi insensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. sed, quo maior est in eis præstantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim, quærere te de sapiente; quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, uariæ sunt curationes. nam neque omnis ægritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad uniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus uehementior, an ad singulas, ut ad metũ, libidinem, reliquasq́., melius adhibeatur oratio; & utrum illud non uideatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut si quis ægre ferat, se pauperem esse, id ne disputes,

tes,

tes, paupertatem malum non esse, an hominem ægre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit ægritudini cōcedendum: ægritudine autem sublata proprijs rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. uerumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse uitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri uidemus, cum obijcimus mærentibus imbecillitatem animi effeminati, cumq. eorum grauitatem, constantiamq. laudamus, qui non turbulente humāna patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrātur. Putat aliquis uoluptatem esse bonum, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, et hic ab auaritia auocari potest. Illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad uulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: ut, si quis ægre ferat, nihil in se esse uirtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis, propter malais quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admo

uenda

uenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium, philosophorum. inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione auersas, esse uitiosas; ut, etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinem ue, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiam ue moueant, tamen sit uitiosa ipsa commotio. constantem enim uolumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem uirum dicimus: talis autem nec mærens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos superiores, quàm suos animos, esse ducunt. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est quærendum, bonum illud necne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: ut, siue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue uoluptas, siue horum utrunque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si uirtutis ipsius uehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda ratio. Continet autem sedationem animi humana in conspectu posita natura: quæ quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexq. uitæ. itaque non sine caussa, cum Ore-
stem

ſtem fabulã doceret Euripides, primos tres uerſus reuocaſſe dicitur Socrates:

Neque tam terribilis ulla fando oratio eſt,
Neque ſors, neque ira cælitum inuectum malum,
Quod non natura humana patiendo ferat.

Eſt autem utilis ad perſuadendum, ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etſi ægritudinis ſedatio et heſterna diſputatione explicata eſt, & in Conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapientes eramus) mærore, & dolore conſcripſimus: quodq́. uetat Chryſippus ad recentes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæq́. uim attulimus; ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſputatum, finitimus eſt metus: de quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus, ut ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. itaque non nulli ægritudinis partem quandam metum eſſe dicebant. alij autem metum præmoleſtiam appellabant, quòd eſt quaſi dux conſequentis moleſtiæ. Quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eiſdem contemnuntur ſequentia. nam uidendum eſt in utriſque, ne quid humile, ſummiſſum, molle, effeminatum, fractum, abiectumq́. faciamus. Sed quanquam de ipſius metus inconſtantia, imbecillitate, leuitate dicendum eſt: tamen multum prodeſt, ea, quæ metuuntur, ipſa contemnere. itaque, ſiue caſu accidit, ſiue conſilio, percommode factum eſt, quòd eis de rebus, quæ maxime

metuuntur,

metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus: uideamus nunc de bonorum, id est de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res uidetur caussam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes uoluntarias. hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque, ut in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. atque hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut, si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaq. ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. Atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis, & malis, negare unquam lætitia affici posse insipientem, quòd nihil unquam haberet boni: sed loquimur nunc more communi. sint sane ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, uoluptates, ceteraq.: tamen in eis ipsis potiundis exultans, gestiensq. lætitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, uituperetur tamen cachinnatio. eodem enim uitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio; eademq. leuitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia in fruendo: &, ut nimis afflicti

molestia,

molestia, sic nimis elati lætitia iure iudicantur leues. Et cum, inuidere, ægritudinis sit; malis autem alienis uoluptatem capere, lætitiæ; utrunque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque, ut confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet: quoniam, docendi caussa, a gaudio lætitiam distinguimus. Illud iam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse. aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

Lætus sum

Laudari me, pater, abs te laudato uiro;

aliter ille apud Trabeam Chærea,

Læna delinita argento nutum obseruabit meum,

Quid uelim, quid studeam. adueniens digito impellam ianuam:

Fores patebunt. de improuiso Chrysis ubi me aspexerit,

Alacris obuiam mihi ueniet, complexum exoptans meum;

Mihi se dedet.

quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet.

- Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus uidere. & ut turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fruuntur uenereis uoluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus uero iste, qui uulgo appellatur amor, (nec hercule inuenio, quo nomine alio possit

appellari)

appellari) tantæ leuitatis est, ut nihil uideam, quod putem conferendum: quem, Cæcilius,

- deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimat;
Cui in manu sit, quem esse dementem uelit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum inijci;
Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

o præclaram emendatricem uitæ poeticam, quæ amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. de comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magi' quàm honoris, seruauisti gratia.

quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, se coniugem habuisse

Illum, Amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq. est patre.

Sed poetas ludere sinamus; quorum fabulis in hoc flagitio uersari ipsum uidemus Iouem: ad magistros uirtutis, philosophos ueniamus; qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo uidetur; in quibus isti liberi, et concessi sunt amores. bene igitur Ennius:

Flagitij

Flagitij principium est, nudare inter ciues corpora. qui ut sint, sicut fieri posse uideo, pudici, soliciti tamen & anxij sunt, eoq́. magis, quòd se ipsi continent, & exercent. Atque, ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut, de Ganymedis raptu, dubitat, quid poetæ uelint; aut non intelligit, quod apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poetæ de se ipsis & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in sua rep. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. maxime uero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. atque horum omnium libidinosos esse amores uidemus. philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici uero & sapientem amaturum esse dicunt: et amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie, definiunt. qui si quis est in rerum natura sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sane: uacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

Siquidem est quisquam deus, cui ego sim curæ.

at id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur uoluptate.

Heu me infelicem.

nihil uerius. probe & ille:

Sanus ne es, qui temere lamentare?

sic insanus suis etiam uidetur. at quas tragœdias efficit?

Te Apollo sancte, fer opem, teq. omnipotens Neptune inuoco,

Vosq. adeo uenti.

mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat; Venerem unam excludit, ut iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

eam præ libidine negat curare quidquam. quasi uero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut ei, illud, quod cupiat, ostendatur, quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facile uel aliunde, uel alio modo perfici, uel omnino negligi possit. Adducendus est etiam non nunquam ad alia studia, solicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam ægroti non conualescentes, sæpe curandus est. Etiam nouo quodam amore ueterem amorem, tanquam clauo clauum, eijciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla uehementior: ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed, ut hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. nam, ut illa prætercam, quæ

quæ sunt furoris; hæc ipsa per sese quam habent læuitatem, quæ uidentur esse mediocria?

- iniuriæ,
Suspectiones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere; nihilo plus agas,
Quàm si des operam, ut cum ratione insanias.

hæc inconstantia, mutabilitasq. mentis quem non ipsa prauitate deterreat? Est etiam illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse, nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi uoluntariam. etenim si naturalis amor esset; & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent, & idem amarent; neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira uero quanquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet: cuius impulsu existit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis homo te exuperauit unquam gentium impudentia?
Quis autem malitia te?

nosti, quæ sequuntur. alternis enim uersibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: ut facile appareat, Atrei filios esse, eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam:

Maior mihi moles, maius miscendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam, et comprimam.

quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos: eorum uiscera apponit.

quoque omnem esse in opinione. &, si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati, & impendentis mali. &, si spes est expectatio boni: mali expectationem esse necesse est metum. ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. ergo, ut constantia scientiæ, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala ua letudine animi, sanabiles tamen: ut Socrates dicitur, cum multa in conuentu uitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate uitia non agnoscerent; ab ipso autem Socrate subleuatus est, cum illa sibi uitia inesse, sed ratione a se deiecta diceret. ergo, ut optima quisque ualetudine affectus, potest uideri alius, ut natura, ad aliquem morbum procliuior: sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autem non natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorum uitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesq. procliuior. inueteratio autem ut in corporibus ægrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiusq. repentinus oculorum tumor sanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. Sed, cognita iam caussa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uoluntatibus, sit iam huius disputationis

 modus.

modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut maius, aut utilius optari, quàm hæc, quæ a nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis; qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita ceteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo, et perturbatos dicere solemus; at eos, qui se ægritudini dediderunt, miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. itaque non fortuito factum uidetur, sed a te ratione propositũ, ut separatim de ægritudine, et de ceteris perturbationibus disputaremus. in ea est enim fons miseriarũ, et caput. sed et ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse, & uoluntarios, eaq. re suscipi, quòd ita rectum esse uideatur. hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. demus ergo nos huic excolendos, patiamurq. nos sanari. his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici; cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati uolumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq. uiuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM LIBER V.

uirtutem ad beate uiuendum se ipsa esse contentam.

Q VINCTVS *hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. placere enim tibi admodum sensi ex eo libro; quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, uirtutem ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tam uaria et tam multa tormenta fortunæ; tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur. nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod grauius, magnificentiusq. dicatur. nam cum ea caussa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo uitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate uiuendi tantam in eo studio curam, operamq. posuerunt. quòd si ab ijs inuenta, & perfecta uirtus est; et si præsidij ad beate uiuendum in uirtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam, & a nobis susceptam operam philosophádi arbitretur? sin*

te cõfugimus. o uitæ philosophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixq. uitiorũ, quid non modo nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem uitæ conuocasti: tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litterarum, & uocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosq. tradimus. est autem unus dies, bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus utamur, quàm tuis? quæ & uitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. At philosophia quidem, tantum abest, ut perinde, ac de hominum est uita merita, laudetur, ut à multis etiã uituperetur. uituperare quisquam uitæ parentem, et hoc paricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam uereri deberet, etiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quòd tam longe retro respicere non possunt, nec eos, a quibus uita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. quam rem antiquissimam cum uideamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam, quis negare potest, non modo re esse antiquam, uerum etiam nomine? quæ diuinarum, humanarumq. rerum, tum initiorum, caussarumque,

tum

tum cuiusque rei, cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. itaque & illos septem, qui a Græcis σοφοὶ, sapientes a nostris & habebantur, & nominabantur, & multis ante sæculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse, ante hanc urbem conditam, traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. nec uero Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. a quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq. eorum nomen usque ad Pythagoræ manauit ætatem: quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, uir doctus in primis, Phliuntem ferunt uenisse, eumq. cum Leonte, principe Phliasiorum, docte, & copiose disseruisse quædam: cuius ingenium, et eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsiuisse ex eo, qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum: admiratum Leontem nouitatem nominis, quæsisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset: Pythagoram autem respondisse, similem sibi uideri uitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate: nam ut illic alij corporibus exercitatis glo-

riam,

riam, & nobilitatem coronæ peterent; alij emendi, aut uendendi quæstu, & lucro ducerentur; esset autem quoddam genus eorum, idq. uel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerēt, sed uisendi caussa uenirent, studioseq. perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos, quasi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam ex alia uita, & natura profectos, alios gloriæ seruire, alios pecuniæ, raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim philosophos: &, ut illic liberalissimum esset spectare, nihil sibi acquirētem; sic in uita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq. præstare. Nec uero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam uenisset, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publice præstantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri motusq. tractabantur, & unde omnia orirentur, quò ue recederent: studioseq. ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit e cælo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, et coegit

de

eam rem bene uiui potest; dummodo intelligas, quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, grauiter, sapienter, fortiter. hæc etiam in equuleum conijciuntur, quò uita non aspirat beata. M. Quid igitur? sola ne beata uita, quæso, relinquitur extra ostium, limenq. carceris, cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquæq. uirtutes rapiantur ad tortorem, nullumq. recusent nec supplicium, nec dolorem? A. *Tu, si quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet: ista me minime mouent, non solum quia peruulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam leuia quædam uina nihil ualent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quàm potata, delectant. uelut iste chorus uirtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata uita a se desertas passura uideatur: cum autem animum ab ista pictura, imaginibus uirtutum, ad rem, ueritatemq. traduxeris; hoc nudum relinquitur, possit ne quis beatus esse, quàm diu torqueatur. quamobrem hoc nunc quæramus: uirtutes autem, noli uereri, ne expostulent, & querantur se a beata uita esse relictas. si enim nulla uirtus prudentia uacat, prudentia ipsa hoc uidet, non omnes bonos esse etiam beatos: multaq. de M. Atilio, Q. Cæpione, M'. Aquillio recordatur: beatamq. uitam, si imaginibus potius uti, quàm rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatq. ei cum dolore, &*

cruciatu

cruciatu quidquam esse commune. M. Facile patior te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum a me disputari uelis. sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus; an nihil arbitremur? A. *Actum uero, & aliquantum quidem.* M. *Atqui, si ita est, profligata iam hæc, & pæne ad exitum adducta quæstio est.* A. *Quo tandem modo?* M. *Quia motus turbulenti, iactationesq. animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, uitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? Quid si idem, quod plerunque fit, paupertatem, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, seruitutem; potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, uerum etiam fert, sustinetq. præsentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates. qui rebus his fractus ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? Quid uero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem uidemus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq. affluentius uoluptates undique hauriat, eo grauius, ardentiusq. sitientem, non ne recte miserrimum dixeris? Quid? elatus ille leuitate, inaniq. lætitia & exultans, & temere gestiens, non ne tanto miserior, quanto sibi uidetur bea-*

beatior? Ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exultanteis languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. Quòd si est, qui uim fortunæ, qui omnia humana, quæcunque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat; idemq́. si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si hæc uirtute efficiuntur; quid est, cur uirtus ipsa per se non efficiat beatos? A. *Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint; itaque id tibi concedo: alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, uacare omni animi perturbatione sapientem.* M. *Nimirum igitur confecta res est: uidetur enim ad exitum uenisse quæstio.* A. *Propemodum id quidem.* M. *Veruntamen mathematicorum iste mos est, non philosophorum. nam geometræ cum aliquid docere uolunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato; illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est: philosophi, quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt*

præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset quo hoc firmius crederemus. A. *Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requiram. ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si, quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, beatam uitam uirtute confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse, nisi uirtutem, bonum. sed Brutus tuus, auctore & Aristone, & Antiocho, non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod, præter uirtutem.* M. *Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas?* A. *Tu uero, ut uidetur: nam præfinire non est meum.* M. *Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit. mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. Dicebant hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde, ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset, ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero, cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est. quanquam non constantissime dici mi*

hi uidentur. nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beatior: (si est enim, quod desit; ne beatus quidem est) &, quòd ex maiori parte unamquanque rem appellari spectariq. dicunt, est ubi id isto modo ualeat: cum uero tria genera malorum esse dicant; qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus, huic paullulum ne ad beatam uitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cum statuisset, uerbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exilia, orbitates magnam uim habere ad male, misereq. uiuendum; non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseq. sentiret. quàm bene, non quæritur: constanter quidem certe. itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum; uexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de uita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse nó possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam beatam uitam non ascendere. nusquam id quidem dicit omnino; sed, quæ dicit, idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunæ naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos,

beatos, cum in omnes bonos ea, quæ illa in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam, Vitam regit fortuna, non sapientia. negant ab ullo philosopho quidquam dictum esse languidius. recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu, atque fortuna: non ne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, et ad corpus pertinentium, quàm consilium ualere? an malumus Epicurum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, conuenienterq. dicat, non laborat. Laudat tenuem uictum. philosophi id quidem, sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum uoluptatem esse dixerit. Negat quenquam iucunde posse uiuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq. uiuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius; nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, iuste, ad uoluptatem referret. Quid melius, quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maxime cótra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te, fortuna, atque cepi; omnesq. aditus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses. præ-

 clare,

clare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu uero, Metrodore, qui omne bonum in uisceribus, medullisque condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, exploratáq. spe contineri; fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, uidere. uelut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos, semper beatos uolumus esse. quos dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim uirtutibus instructos, & ornatos, tum sapientes, tum uiros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. nec ulla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc assequi uirtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest. aderit enim malorum, si mala illa dicimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita ualetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, seruitus. denique in his tot, & tantis, atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens; nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere: at, si ea mala sunt, quis

po-

potest præstare sapientem semper beatum fore, cum uel in omnibus his uno tempore esse possit? Non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque ueteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ supra enumeraui, in malis numerẽt, ijdem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignissimus; inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, uires, ualetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clarissima uoce profiteri, se neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaq. sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. neque, hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti uiri, & eadem, quæ uulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest. Qua gloria commotus Epicurus exoritur: cui etiam, si dijs placet, uidetur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiæ capitur: sed nunquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minus conueniat, quàm ut is, qui uel summum, uel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, quàm hoc suaue est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non igitur ex singulis uocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, at-

que constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar: sed, tua quoque, uide, ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus: in eo mihi uidebare, contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil, præter uerborum nouitatem, interesse. quod si ita est; quid est caussæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alijs isto modo, qui, legibus impositis, disputant: nos in diem uiuimus: quodcunque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. ueruntamen, quoniam de constantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, uerum ne sit, quod Zenoni placuerit, quodq. eius auditori Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate uiuere, in una uirtute poneret. quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quàm sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiæ quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus. etsi Zeno Citiæus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam uidetur. huius sententiæ grauitas a Platonis auctoritate repetatur:

repetatur: apud quem ſæpe hæc oratio uſurpata eſt, ut nihil, præter uirtutem, diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum eſſet ex eo quæſitum, Archelaum, Perdiccæ filium, qui tum fortunatiſſimus haberetur, non ne beatum putaret, Haud ſcio, inquit: nunquam enim cum eo locutus ſum. An tu aliter id ſcire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Perſarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne ſit? an ego poſſum, cum ignorem, quàm ſit doctus, quàm uir bonus? Quid? tu in eo ſitam uitam beatam putas? ita prorſus exiſtimo, bonos beatos, improbos miſeros. Miſer ergo Archelaus? certe, ſi iniuſtus. Videtur ne omnem hic beatam uitam in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio; quo modo idem? Nam cui uiro, inquit, ex ſe ipſo apta ſunt omnia, quæ ad beate uiuendum ferunt, nec ſuſpenſa aliorum aut bono caſu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata eſt. hic eſt ille moderatus, hic fortis, hic ſapiens, hic, & naſcentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet præcepto illi ueteri: neque enim lætabitur unquam, neque mærebit nimis, quòd ſemper in ſe ipſo omnem ſpem reponet ſui. Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto, auguſtoq. fonte noſtra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri poſſumus, quàm a communi parente natura? quæ, quidquid genuit non modo animal, ſed etiam quod ita eſſet ortum e terra, ut ſtirpibus ſuis

 niteretur,

niteretur, in suo quidque genere perfectum esse uoluit. itaque & arbores, & uites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt, alia semper uirent, alia, hieme nudata, uerno tempore tepefacta frondescunt: neque est ullum, quod non ita uigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut bacas; omniaq. in omnibus, quantum in ipsis, nulla ui impediente, perfecta sint. Facilius uero etiam in bestijs, quòd his sensus a natura est datus, uis ipsius naturæ perspici potest. nanque alias bestias nantes aquarum incolas esse uoluit, alias uolucres cælo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes; earum ipsarum partim soliuagas, partim congregatas; immanes alias, quasdam autem cicures, non nullas abditas, terraq. tectas. atque earum quæque, suum tenens munus, cum in disparis animantis uitam transire non possit, manet in lege naturæ. Et ut bestijs aliud alij præcipui a natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius. etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem: humanus autem animus, decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. hic igitur, si est excultus; & si eius acies ita curata est, ut ne cæcetur erroribus; fit perfecta mens, id est absoluta ratio; quæ est idem, quod uirtus. & si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere

nere

nere expletum, atque cumulatum eſt, idq́. uirtutis eſt proprium: certe omnes uirtutis compotes beati ſunt. et hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone. ſed mihi uidentur etiam beatiſſimi. quid enim deeſt ad beate uiuendum ei, qui confidit ſuis bonis? aut, qui diffidit, beatus eſſe qui poteſt? at diffidat neceſſe eſt, qui bona diuidit tripertito. qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? atqui, niſi ſtabili, & fixo permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. quid igitur eiuſmodi iſtorum eſt? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere uideatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naues in omnem oram maritimam dimiſiſſet, non ſane optabilis iſta quidem eſt, inquit, rudentibus apta, fortuna. An dubium eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere, quod uita beata complectitur, ſi id poſſit amitti? nihil enim inueteraſcere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus uita beata conſiſtit. nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus eſſe non poterit. uolumus enim eum, qui beatus ſit, tutum eſſe, inexpugnabilem, ſeptum, atque munitum, non ut paruo metu præditus ſit, ſed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, ſed qui nihil nocet: ſic ſine metu is habendus eſt, non qui parua metuit, ſed qui omnino metu uacat. quæ eſt enim alia fortitudo, niſi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque hæc

crete

certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello uacuitatem ægritudinis, in qua uita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapientem esse uolumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per litteras, se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiuerunt, num se esset etiam mori prohibiturus: uir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas uniuersa? Quid, ad hanc fortitudinem, de qua loquitur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate uiuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & a metu uindicet, temperantia tum a libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? hæc efficere uirtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem uitam efficiant beatam; duplexq. ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lætitia gestiens, libidoq. uersentur; cum hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tamq. ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem uacuum, solutum, liberum uideris,

deris,

deris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui ſapiens ſemper ita affectus eſt: ſemper igitur ſapiens beatus eſt. Atque etiam omne bonum lætabile eſt: quod autem lætabile, id prædicandum, & præſeferendum: quod tale autem, id etiam glorioſum: ſi uero glorioſum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honeſtum: quod bonum igitur, id honeſtum. at, quæ iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt. ſolum igitur bonum, quod honeſtum. ex quo efficitur, honeſtate una uitam contineri beatam. non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum. An dubitas, quin præſtans ualetudine, uiribus, forma, acerrimis, integerrimisq́. ſenſibus; adde etiam, ſi libet, pernicitatem, & uelocitatem; da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam; ſi fuerit is, qui hæc habet, iniuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabis ne eum miſerum dicere? qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? uideamus, ne, ut aceruus ex ſui generis granis, ſic beata uita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. quod ſi ita eſt; ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatum. ea mixta ex diſſimilibus ſi erunt, honeſtum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid eſt, quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, id gratum acceptumq́. habendum:

ergo

ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est; laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus; multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero. quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq. popularem, stultorum, improborumq. consensu excitatam. hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, uenusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat, Vlyssi pedus abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in uulgi opinione, stultorumq. turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua, uel producta dicunt, quæ bona isti. dicunt illi quidem: sed his uitam beatam compleri negant. hi autem sine ijs esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam: idq. nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiæ disserebat: qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis: et uita igitur laudabilis boni uiri: honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam uitam esse, concluditur. etenim,

enim, pro deorum atque hominum fidem, parúmne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otij consumendi caussa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco, semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperans, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, non est beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus. Iam uero qui potest uir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæq. sentit? refert autem omnia ad beate uiuendum: beata igitur uita laudabilis: nec quidquam sine uirtute laudabile: beata igitur uita uirtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. nec in misera uita quidquam est prædicabile, aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. & est in aliqua uita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præseferendum: ut Epaminondas;

Consilijs nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus;

A sole exoriente, supra Mæoti paludes,

Nemo est, qui factis me æquiparare queat.

quòd si beata uita glorianda; & prædicanda, & præseferenda est. nihil est enim aliud, quod prædicandum, & præseferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. et quidem, nisi ea uita beata est, quæ est eadem honosta: sit aliud, necesse est, melius uita beata. quod enim erit honestum, certe fatebun-

fatebuntur esse melius. ita erit beata uita melius aliquid. quo quid potest dici peruersius? Quid? cum fatentur satis magnam uim esse in uitijs ad miseram uitam, non ne fatendum est, eandem uim in uirtute esse ad beatam uitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat. quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem cetera, et abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, uirtutum interitus consequetur. nam, in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus; futuræ ægritudinis solicita expectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo, ut idem uincatur interdum, necesse est, nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere;

Proinde ita parent se in uita, ut uinci nesciant.

hic autem uincetur, ut dixi, nec modo uincetur, sed etiam seruiet. at nos uirtutem semper liberam uolumus, semper inuictam. quæ nisi sunt, sublata uirtus est. atqui, si in uirtute satis est præsidij ad bene uiuendum, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: si fortiter, etiam

tiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, semperq. simus inuicti. sequitur, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. ergo omnia profluenter, absolute, prospere: igitur beate. satis autem ad fortiter uiuendum uirtus potest: satis ergo etiam ad beate. etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupiuit, nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest; neque eam unquam sui pœnitet. similem ne putas C. Lælij unum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa: (sed cum sapiens, & bonus uir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus a bono consule potius, quàm ille a uano populo, repulsum fert?) sed tamen, utrum malles te, si potestas esset, semel, ut Lælium, consulem, an, ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis: itaque uideo, cui committam. non quemuis hoc idem interrogarem. responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor consulatus uni anteponere, sed unum diem Cinnæ multorum, & clarorum uirorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset: at Cinna collegæ sui, consulis, Cn. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum, quorum uirtus fuerat domi, militiæq. cognita; M. Antonij, omnium eloquentissimi, quos ego audierim; C. Cæsaris, in quo mihi uidetur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. beatus ne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo uidetur mi

ser

ser, quòd ea fecit; sed etiam, quòd ita se gessit, ut ea facere ei liceret. etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. utrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ uictoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit, pœne altero Lælio, (nam hunc illi duco simillimum) an cum ciuili bello uictor iratus, necessarijs Catuli deprecantibus, non semel respondit, sed sæpe, moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ uoci paruit, quàm is, qui tam scelerate imperauit. nam cum accipere, quàm facere, præstat iniuriam; tum morti iam ipsi aduentanti paullulum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis uiri interitu sex suos obruere consulatus, et contaminare extremum tempus ætatis. Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum V *&* XX *natus annos dominatum occupasset. qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? atqui de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in uictu temperantiam, in rebusq. gerendis uirum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, et iniustum. ex quo omnibus bene ueritatem intuentibus uideri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur. qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tra-*

dit

dit) abundaretq. & aequalium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberet etiam, more Graeciae, quosdam adolescentes amore coniunctos; credebat eorum nemini; sed ijs, quos ex familijs locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. ita, propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodam modo ipse se incluserat. quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. ita, sordido, ancillariq. artificio, regiae uirgines, ut tonstriculae, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipsis, cum iam essent adultae, ferrum remouit; instituitq., ut candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. cumq. duas uxores haberet, Aristomachen, ciuem suam, Doridem autem Locrensem; sic noctu ad eas uentitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. & cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusq. fossae transitum ponticulo ligneo cōiunxisset; eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. idemq., cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. atque is, cum pila ludere uellet, (studiose enim id factitabat) tunicamq. poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset, huic quidem certe uitam tuam committis, arrisissetq. adolescens; utrumque iussit

interfici; alterum, quia uiam demonstrauisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset. atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita. quem enim uehementer amaret, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quanquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quam esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negaretq. unquam beatiorem quenquam fuisse; uisne igitur, inquit, o Damocle, quoniam hæc te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq. complures ornauit argento, auroq. cælato. tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq. ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari, seta equina appensum, demitti iussit, ut impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, ut

abire

abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. Satis ne uidetur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibusq. libertatem & iura redderet. ijs enim se adolescens, improuida ætate, irretierat erratis, eaq. commiserat, ut saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. Quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum uadẽ mortis accepisset, alter, ut uadẽ suum liberaret, præsto fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius uobis amicus adscriberer. quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini præsertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum uero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in alijs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam, (& mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus uideretur. sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat: uiuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cum huius uita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare ni-

mm 2 hil

hil possum, Platonis, aut Archytæ uitam comparabo, doctorum hominum, & plane sapientium. Ex eadem urbe humilem homunculum a puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego quæstor, ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique, & uestitum uepribus, & dumetis, indagaui sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant, in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis, (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quò cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigrāma, exesis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis fere. ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam uero etiam doctissima, sui ciuis, unius acutissimi, monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberrauit oratio. Quis est enim omnium, qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? si uitæ modum, actionemq.

quæri-

quærimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendisq. alebatur, cum oblectatione solertiæ; qui est unus suauissimus pastus animorum: alterius cæde, & iniurijs, cum et diurno, & nocturno metu. Age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. quæ regna, quas opes studijs eorum, & delectationibus antepones? etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris, omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse uolumus. bonum autem mentis est uirtus: ergo hac beatam uitam contineri necesse est. hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, ut supra dixi, (sed dicendum illud idem paullo uberius uidetur) plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem plenisq. gaudijs cum perspicuum sit uitam beatam existere; sequitur, ut ea existat ex honestate. Sed, ne uerbis solum attingamus ea, quæ uolumus ostendere; proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamq. conuertant. sumatur enim nobis quidam præstans uir optimis artibus, isq. animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est: tardis enim mentibus uirtus non facile committitur: deinde ad inuestigandam ueritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fœtus existit; unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ; alter in descriptione expetendarum, fugien-

darum ue rerum; tertius in iudicando, quid cuique rei ſit conſequens, quid repugnans: in quo ineſt omnis tum ſubtilitas diſſerendi, tum ueritas iudicandi: quò tandem igitur gaudio affici neceſſe eſt ſapientis animum cum his habitantem, pernoctantemq. curis? & cum totius mundi motus conuerſionesq. perſpexerit, ſideraq. uiderit innumerabilia cælo inhærentia cum eius ipſius motu congruere certis infixa ſedibus? ſeptem alia ſuos quæque tenere curſus, multum inter ſe aut altitudine, aut humilitate diſtantia, quorum uagi motus rata tamen, & certa ſui curſus ſpatia definiant? horum nimirum aſpectus impulit illos ueteres, & admonuit, ut plura quærerent. inde eſt indagatio nata initiorum, & tanquam ſeminum, unde eſſent omnia orta, generata, concreta; quæq. cuiuſque generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel loquentis origo, quæ uita, quis interitus; quæq. ex alio in aliud uiciſſitudo, atque mutatio; unde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria ſuſtineantur; in qua omnia delata grauitate medium mundi locum ſemper expetant; qui eſt idem infimus in rotundo. hæc tractanti animo, et noctes & dies cogitanti, exiſtit illa a deo Delphis præcepta cognitio, ut ipſa ſe mens uitijs exutam cognoſcat, coniunctamq. cum diuina mente ſe ſentiat, ex quo inſatiabili gaudio compleatur. ipſa enim cogitatio de ui, & natura deorum, ſtudium incendit illius æternitatis imitandæ: neque ſe in breuitate ui-

tæ

tæ collocatam putat, cum rerum caussas alias ex alijs aptas, & necessitate nexas uidet: quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensq. moderatur. hæc ille intuens, atque suspiciens, uel potius omnes partes, orasq. circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio uirtutis existit: efflorescunt genera, partes uirtutum: inuenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus, ut uirtus ad beate uiuendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, uera & falsa dijudicat, disserendi ratio, & scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed hæc otij. Transeat idem iste sapiens ad remp. tuendam: quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia utilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis utatur tot tamq. uarijs uirtutibus? Adiunge fructum amicitiarum: in quo a doctis positum est cum consilium omnis uitæ, consentiens, & pæne conspirans, tum summa iucunditas e quotidiano cultu, atque uictu. quid hæc tandem uita desiderat,

quo sit beatior? cui rei refertæ tot, tantisq. gaudijs, fortuna ipsa cedat, necesse est. Quòd si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est; omnesq. sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos, confiteri, beatos esse, necesse est. A. *Etiam ne in cruciatu, atque tormentis?* M. *An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo puto: cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum uoluptate; hæc nostra, honesta, turpia, irrideat; dicatq. nos, in uocibus occupatos, inanes sonos fundere, neque quidquã ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur: huic ergo, ut dixi, non multum differenti a iudicio ferarum, obliuisci licebit sui, & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius & malum in potestate fortunæ; tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modo summũ malum esse dolorem, sed etiam solũ: (nec uero illa sibi remedia cõparauit ad tolerãdum dolorem, firmitatẽ animi, turpitudinis uerecundiã, exercitationẽ, consuetudinemq. patiẽdi, præcepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed una se dicit recordatione acquiescere præteritarum uoluptatum: ut, si quis æstuans, cum uim caloris non facile*

cile

cile patiatur, recordari uelit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse: nó enim uideo, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ uoluptates) sed cú is dicat, semper beatú esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare uellet, non liceret: quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, ueteresq. Academici balbutire desinant aliquando; aperteq., & clara uoce audeant dicere, beatam uitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum: (ut iam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus) sint sane illa genera bonorum; dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa longe lateq. se pandant, cælumq. contingant; ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem uero sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraq. ægritudinem, et reliquas animi perturbationes satis esse uidemur superiorum dierum disputationibus armati, & parati: dolor esse uidetur acerrimus uirtuti aduersarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debellaturum minatur. huic igitur succumbet uirtus? huic beata sapientis, & constantis uiri uita cedet? quàm turpe, o dij boni.

ni. pueri Spartiatæ non ingemiſcunt, uerberum dolore laniati. adoleſcentium greges Lacedæmone uidimus ipſi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morſu, denique ut exanimarentur, priusquàm ſe uictos faterentur. quæ barbaria India uaſtior, aut agreſtior? in ea tamen gente primum ij, qui ſapientes habentur, nudi ætatem agunt, et Caucaſi niues, hiemalemq. uim perferunt ſine dolore; cumq. ad flammam ſe applicuerint, ſine gemitu aduruntur. mulieres uero in India, cum eſt cuiuſque earum uir mortuus, in certamen, iudiciumq. ueniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ. quæ eſt uictrix, ea læta, proſequentibus ſuis, una cum uiro in rogum imponitur: illa uicta, mæſta diſcedit. nunquam naturam mos uinceret: eſt enim ea ſemper inuicta. ſed nos umbris, delicijs, otio, languore, deſidia animum infecimus, opinionibus, maloq. more delenitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius ſubierint, quàm ibim, aut aſpidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent: quorum etiam ſi imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recuſent. De hominibus loquor. quid beſtiæ? non ne frigus, non famem, non montiuagos, atque ſilueſtres curſus, luſtrationesq. patiuntur? non ne pro ſuo partu ita propugnant, ut uulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quæ perferant, quæq. patiantur

tur

tur ambitiosi honoris caussa; laudis studiosi, gloriæ caussa; amore incensi, cupiditatis. Plena uita exemplorum est: sed adhibeat oratio modum, & redeat illud, unde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta uita beata; nec, iustitiam, temperantiam, in primisq. fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os uiderit, consistet; uirtutibusq. omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores, ut ante dixi, limenq. carceris. quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim uirtutes sine beata uita cohærere possunt, nec illa sine uirtutibus. itaque eam tergiuersari non sinent, secumq. rapient ad quemcunque ipsæ dolorem, cruciatumq. ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, quod pænitere possit, facere, nihil inuitum; splendide, constanter, grauiter, honeste omnia; nihil ita expectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac nouum accidisse uideatur; omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs. quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumq. ea conuenienter uiuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, uerum etiam potestate; sequatur, necesse est, ut, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem uita beata sit. ita fit semper uita beata sapientis. Habes,

bes, quæ fortissime de beata uita dici putem, & , quo modo nunc est; nisi quid tu melius attuleris, etiam uerissime. A. *Melius quidem afferre nihil possum: sed a te impetrare libenter uelim, nisi molestum sit, quoniam te nulla uincula impediunt ullius certæ disciplinæ, libasq. ex omnibus quodcunque te maxime specie ueritatis mouet; quod paullo ante Peripateticos, ueteremq. Academiam hortari uidebare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos, id uelim audire quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa.* M. *Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti; quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, ut ab alijs possit ipsa per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. et quoniam uideris hoc uelle, ut, quæcunque dissentientium philosophorum sententia de finibus sit; tamen uirtus satis habeat ad uitam beatam præsidij: quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus: si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est; necesse est semper beatum esse sapientem: sed quæramus unamquanque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ uitæ possit omnium sententijs, & di-*

sciplinis

ſciplinis conuenire. ſunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ, defenſæq. ſententiæ: primum ſimplices quattuor; nihil bonum, niſi honeſtum, ut Stoici; nihil bonum, niſi uoluptatem, ut Epicurus; nihil bonum, niſi uacuitatem doloris, ut Hieronymus; nihil bonum, niſi naturæ primis bonis, aut omnibus, aut maximis, frui, ut Carneades contra Stoicos diſſerebat. hæc igitur ſimplicia, illa mixta: tria genera bonorum, maxima animi, ſecunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo ueteres Academici ſecus. uoluptatem cum honeſtate Clito machus, & Callipho copulauit. indolentiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adiunxit. hæ ſunt ſententiæ, quæ ſtabilitatis aliquid habeant. nam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli, non nullorumq. aliorum euanuerunt. hi quid poſſint obtinere, uideamus, omiſſis Stoicis: quorum ſatis uideor defendiſſe ſententiam. Et Peripateticorum quidem explica ta cauſſa eſt, præter Theophraſtum, et ſi qui, illum ſecuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod fere faciunt, ut grauitatem, dignitatemq. uirtutis exaggerent. quam cum ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copioſe ſolent; reliqua ex collatione facile eſt conterere, atque contemnere. nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam eſſe dicunt, negare eos eſſe beatos, qui illam adepti ſunt. quanquam enim ſint in quibuſdam malis; tamen hoc nomen beati longe & late patet. nam ut quæſtuoſa

merca-

mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper uacet, sed si multo maiori ex parte extet in utraque felicitas: sic uita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. Sequetur igitur, horum ratione, uel ad supplicium beata uita uirtutem, cumq. ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit, Diodoriq. sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. Reliqui habere se uidentur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq. condocefaciat, ut ea, quæ bona, mala ue uideantur, possit contemnere. nam quæ tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis caussa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem uoluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisq. doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, ut ex tempore quasi effutire uideatur? de morte

enim

enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet; quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate. Quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic uero ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui uictu plura dixit. etenim, quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant; cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, uel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his uerbis. Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne uescor. quare tu ad quietum me licet: munera autem ista, quibus es delectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona. Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura uitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna uis auri argentiq. ferretur, quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates,

crates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præſertim, maxima; adduxit legatos ad cœnam in Academiam; ijs appoſuit tantum, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. cum poſtridie rogarent eum, cui numerari iuberet; quid? uos heſterna, inquit, cœnula non intellexiſtis, me pecunia non egere? quos cum triſtiores uidiſſet, triginta minas accepit; ne aſpernari regis liberalitatem uideretur. At uero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, ſi quid ſibi opus eſſet, nunc quidem paullulum, inquit, a ſole abſis. offecerat uidelicet apricanti. & hic quidem diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum uita, fortunáq. ſuperaret: ſibi nihil deeſſe, illi nihil ſatis unquam fore? ſe eius uoluptates non deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet; ſuas eum conſequi nullo modo poſſe. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diuiſerit, non nimis fortaſſe ſubtiliter, utiliter tamen; partim eſſe naturales, & neceſſarias; partim naturales, & non neceſſerias; partim neutrum: neceſſarias ſatiari poſſe pene nihilo: diuitias enim naturæ parabiles eſſe. Secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile cenſet, nec uero ad carendum. Tertias, quòd eſſent plane inanes, neque neceſſitatem modo, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, hæq. uoluptates ſigillatim extenuantur: quarum

quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam. nam & obscenas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt; easq́. si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant; ab ijsq́. abstinere minime esse difficile, si aut ualetudo, aut officium, aut fama postulet; omninoq́. genus hoc uoluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse nunquam. Totumq́. hoc de uoluptate sic ille præcepit, ut uoluptatem ipsam per se, quia uoluptas sit, semper optandam, expetendamq́. putet; eademq́. ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac usurum compensatione sapientem, ut uoluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit; & dolorem suscipiat, maiorem efficientem uoluptatem: omniáq. iucunda, quanquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen: quocirca corpus gaudere tam diu, dũ præsentem sentiret uoluptatem; animum et præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere uenientem, nec præteritam præterfluere sinere: ita perpetuas, & contextas uoluptates in sapiente fore semper, cum expectationi speratarum perceptarum memoria iungeretur. Atque ijs similia ad uictum etiam transferuntur; extenuanturq́. magnificentia, & sumptus epularum, quòd paruo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non uidet, desiderijs ista condiri omnia? Darius in fu-

nn ga,

ga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit unquam se bibisse iucundius. nunquam uidelicet sitiens biberat. nec esuriens Ptolemæus ederat. cui cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset; nihil uisum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum usque ad uesperum contentius ambularet; quæsitumq. esset ex eo, quare id faceret; respondisse, se, quo melius cenaret, obsonare ambulando famem. quid? uictum Lacedæmoniorum in Phiditijs non ne uidemus? ubi cum tyrannus cenauisset Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cenæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum, inquit: condimenta enim defuerunt. quæ tandem, inquit ille? labor in uenatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestijs intelligi potest, quæ, ut quidquid obiectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Ciuitates quædam uniuersæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmonijs paullo ante diximus. Persarum a Xenophonte uictus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. quanquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusq. gignũtur cum copia facili, tum suauitate præstantia? adde siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in

uictu:

uictu: adde integritatem ualetudinis. confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boues: tum intelliges, qui uoluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq. uictus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, *clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cenauisset apud Platonem, eoq. conuiuio admodum delectatus esset, uidissetq. eum postridie, dixisse, uestræ quidem cenæ non solum in præsentia, sed etiam postero die iucũdæ sunt. Quid, quòd ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, & potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos; in qua scriptum est his fere uerbis. Quò cum uenissem, uita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq. mensarum, nullo modo mihi placuit; bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, ceteraq., quæ comitantur huic uitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus uero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur iucunda uita potest esse, a qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali, opulentissimi Syriæ regis, error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:*

Hæc habeo, quæ edi, quæq. exsaturata libido
Hausit: at illa iacent multa, & præclara, relicta.

quid aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non in regis sepulcro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne uiuus quidem diutius habebat, quàm

 fruebatur.

fruebatur. Cur igitur diuitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non sinit? signis, credo, tabulis, ludis, si quis est, qui his delectetur; non ne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quæ qui priuati habent, nec tam multa & raro uident, cum in sua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. Dies deficiet, si uelim paupertatis caussam defendere. aperta enim res est; & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis, quàm paruis rebus egeat, quàm uilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? uide, ne plus commendatio in uulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quàm uoluptatis. Leuiculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insusurrantisq. alteri, hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui uidelicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni, inquit, Athenas, Democritus; neque me quisquam ibi agnouit. constantem hominem, & grauem, qui glorietur a gloria se abfuisse. An tibicines, ijq., qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus numerosq. moderantur; uir sapiens,

piens, multo arte maiore præditus, non quid uerissimum sit, sed quid uelit uulgus, exquiret? an quidquam stultius, quàm, quos singulos sicut operarios, barbarosq. contemnas, eos aliquid putare esse uniuersos? ille uero nostras ambitiones, leuitatesq. contemnet, honoresq. populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, ante quàm pœnitere cœpit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: uniuersos ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: Nemo de nobis unus excellat; sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? non ne omnem exuperantiam uirtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra, proferre) non ne ob eam caussam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? Quantis igitur molestijs uacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? ijs, dico, litteris, quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo cælum, terras, maria cognoscimus. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi uoluntatem malum est: quàm sit ea cotemnenda, paullo ante dictum est. sin abesse a patria miserum est: plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admo-

 dum

dum pauci in patriam reuertuntur. At multantur bonis exules: quid tum? parum ne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam uero, exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis, quærimus; quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij: qui, semel egressi, nunquam domum reuertere. At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure id accidere non possit: nam iure exultantem consolari non oportet. Postremo, ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad uoluptatem ea referunt, quæ sequuntur in uita, ut, quocunque hæc loco suppeditent, ibi beate queant uiuere. itaque ad omnem rationem Teucri uox accommodari potest;

Patria est, ubicunque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit. totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? non ne animo æquissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quòd in patria uiuebat, quàm Metrodorus, quòd Athenis? aut Plato Xenocratem

uin-

uincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti uero ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni sapientesq. pelluntur? Damaratus quidem, Tarquinij, regis nostri, pater, tyrannum Cypsellum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. num stulte antepostuit exilij libertatem domesticæ seruituti? Iam uero motus animi, solicitudines, ægritudinesq. obliuione leniuntur, traductis animis ad uoluptatem. non sine caussa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapienté, quia semper sit in uoluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit. etiam ne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent, ceteras uoluptates in ipsis habitare sensibus; quæ autem aspectu percipiantur, ea non uersari in oculorum ulla iucunditate; ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus in ea ipsa, ubi sentimus, parte uersentur. in oculis tale nihil fit. animus accipit, quæ uidemus. animo autem multis modis, uarijsq. delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui uiuere est cogitare. sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud An-

tipatri Cyrenaici est quidem paullo obscenius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, quid agitis, inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas esse nocturna? Appiũ quidem, ueterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intel ligimus, in illo suo casu nec priuato, nec publico mu neri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus; cum, quorum res esset, sua ipsi non uidebant, cæcum adhibebant ducem. pueris nobis, Cn. Aufidius, prætorius, & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & uidebat in litteris. Diodotus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi uixit. is uero, quod credibile uix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea, uersaretur; & cum fidibus, Pythagoreorum more, uteretur; cumq. ei libri noctes & dies legerentur; quibus in studijs oculis non egebat; tamen, quod sine oculis fieri posse uix uidetur, geometriæ munus tuebatur, uerbis præcipiens discentibus, unde, quò, quàmq. lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem Eretricum philosophum, cum quidam quæreret, quid ei cæcitas attulisset, respondisse, ut puero uno esset comitatior. ut enim uel summa paupertas tolerabi lis sit, si liceat, quod quibusdã Græcis, quotidie: sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsidia ad ua letudinem. Democritus, luminibus amissis, alba

scili-

ſcilicet, & atra diſcernere non poterat; at uero bo na, mala; æqua, iniqua; honeſta, turpia; utilia, inutilia; magna, parua poterat: & ſine uarietate colorum licebat uiuere beate, ſine notione rerum nó licebat. atque is uir impediri animi etiam aciem aſpectu oculorum arbitrabatur: & cum alij ſæpe, quod eſſet ante pedes, non uiderent; ille infinitatem omnem perigrinabatur, ut nulla in extremitate con ſiſteret. Traditum eſt etiam, Homerum cæcum fuiſſe. at eius picturam, non poeſim, uidemus. quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ ſpe- cies formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remi- gium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus eſt, ut, quæ ipſe non uiderit, nos ut uide- remus effecerit? quid ergo aut Homero ad delecta tionem animi, ac uoluptatem? aut cuiquam docto defuiſſe unquam arbitramur; aut, ni ita ſe res ha- beret, Anaxagoras, aut hic ipſe Democritus agros, & patrimonia ſua reliquiſſent, huic diſcendi, quæ- rédiq. diuinæ delectationi toto ſe animo dedidiſſent? itaque augurem Tyreſiam, quem ſapientem fin- gunt poetæ, nunquam inducunt deplorantem cæ- citatem ſuam: at uero Polyphemum Homerus, cum immanem, ferumq. finxiſſet, cum ariete e- tiam colloquentem facit, eiusq. laudare fortunas, quòd, quà uellet, ingredi poſſet, &, quæ uellet, attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipſe Cyclops, quàm aries ille, prudentior. In ſurdita- te uero quidnam eſt mali? erat ſurdaſter M. Craſ- ſus:

ſus: ſed aliud moleſtius, quòd male audiebat, etiam ſi, ut mihi uidebatur, iniuria. Epicurei noſtri græce fari neſciunt, nec Græci latine: ergo hi in illorum, & illi in horum ſermone ſurdi: omnesq́ id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profecto ſumus. At uocem citharœdi non audiunt: ne ſtridorem quidē ſerræ tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur ſus; nec, cum quieſcere uolunt, fremitum murmurantis maris. &, ſi cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, ante quàm hi ſint inuenti, multos beate uixiſſe ſapientes; deinde, multo maiorem percipi poſſe legendis his, quàm audiendis, uoluptatem. tum, ut paullo ante cæcos ad aurium traducebamus uoluptatem, ſic licet ſurdos ad oculorum. etenim, qui ſecum loqui poterit, ſermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia; ut idem oculis, & auribus captus ſit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per ſe ipſi plerunque conficiunt hominem: ſin forte longinquitate producti, uehementius tamen torquent, quàm ut cauſſa ſit cur ferantur; quid eſt tandem, dij boni, quod laboremus? portus enim præſto eſt; quoniam mors ibidem eſt, æternum nihil ſentienti receptaculum. Theodorus Lyſimacho, mortem mini tanti, magnum uero, inquit, effeciſti, ſi Cantharidis uim conſecutus es. Paullus Perſæ deprecanti ne in triumpho duceretur, in tua id, inquit, poteſtate eſt. Multa primo die, cum de ipſa morte quærere-

mus

mus, non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in uita, seruanda uidetur illa lex, quæ in Græcorum conuiuijs obtinetur: Aut bibat, inquit, aut abeat. & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi; aut, ne sobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante discedat. sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem uerbis dicit et Hieronymus. quòd si ijs philosophis, quorum ea sententia est, ut uirtus per se ipsa nihil ualeat; omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis uocis sono decoratum esse dicant; & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem a Socrate, & Platone, perfectisq. philosophis faciendum putes? quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis, & externa obscurentur: alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat, tanquam honorarius arbiter, iudicare Carneades. nam cum, quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda uiderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ ualetudini, ceterisq. rebus generis eiusdem, quàm Stoici, cum ea re, non uerbis, ponderarentur; caussam esse dissidendi negabat. Quare, hunc locum cetererum disciplina-

ſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſ ſint., ipſi uiderint: mihi tamen gratum eſt, quòd de ſapientium perpetua bene uiuendi facultate dignum quiddam philoſophorum uoce profitentur. Sed quoniam mane eſt eundum, has quinque dierum diſputationes memoria comprehendamus: equidem me etiam conſcripturum arbitror. ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? ad Brutumq. noſtrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, uerum etiam laceſſiti. in quo quantum cęteris profuturi ſimus, non facile dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, uarijsque, & undique circumfuſis moleſtijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

SCHO-

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN PRIMAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM.

Pagina 5. Acad.

ABSENS factus ædilis, continuo prætor (licebat enim celerius legis præmio)] *Aedilitatem prætura biennio post consequebatur: quod sæpe iam, &, opinor, primi olim docuimus: Lucullus autem, Syllanarum partium adiutor, cum ædilis fuisset, continuo prætor factus est, beneficio legis, ut opinor, a Sylla dictatore latæ, ut ijs, qui partes eius in ciuili bello secuti essent, honores ante tempus capere liceret. nam apud Appianum lib.* I. *scriptum est, lege Syllæ cautum, ne quis, omissa prætura, consul fieri posset. quod Cicero etiam significat* VI. *in Antonium, his uerbis: Vopiscus ex ædilitate consulatum petit: soluatur legibus. Verisimile autem, additú in ea lege de magistratuum interuallo, sed exceptos esse eos, quorum opera in bello usus esset. itaque præmium legis hic appellat Cicero. Quòd autem ait, Licebat, non ideo abrogatam postea legem Syllæ significat, (nam, eam ualere, locus ex* XI. *Philippica proxime recitatus indicat) sed neminem iam uti eius legis beneficio: cum ij, qui pro Sylla contra Marium pugnauerant, aut honores, uiuente Sylla, iam cepissent, aut uita excessissent, aut certe ita senes essent, ut de petenda ædilitate, aut prætura minime iá cogitarent.*

contra

7.

Contra omnes dicere, qui ſcire ſibi uidentur, ſolemus,] *Academici, percipi nihil poſſe, dicebant, præter unum illud, nihil poſſe percipi. in hac autem hæreſi Cicero cum eſſet; non erat, cur alios a ſe diſſentire moleſte ferret. id enim ab ijs ſolet fieri, qui ſcire ſibi uidentur: contra quos Academici ſolent dicere. Sunt, qui legant, Contra omnes dicere quæ uidentur: quos ſecuti non ſumus. non enim contra omnes dicere, quæ uidebantur, ſoli Academici ſolebant; quod commune omnium erat; ſed contra omnes, qui ſcire ſibi uidebantur; quod proprium erat Academicorum, negantium quidquam ſciri, & affirmari poſſe.*

7:

Iudicauerunt: aut,] *Locus, meo iudicio, deprauatus. liber doctiſſimi uiri, Caroli Sigonij,* Iu*dicare aut. ego uellem, Iudicare: ita. Sententia uero ſanequam apta efficitur. Cum liceret, inquit, eis, ante quàm iudicarét, audire omnia, reliquorumq. doctrinam noſſe; tamen, re ſemel audita, ad unius ſe auctoritatem contulerunt. ut igitur potuerunt, ſi aliorum ſententias noſſent, iudicare quid optimum eſſet: ita, cum eas neglexerint, ſeq. ad unius auctoritatem contulerint, rudes, & indocti iudicare non poſſunt. Hoc eo pluribus uerbis explanandum putaui, ne quis correctionem noſtram poſthac in dubium uocaret.*

Nec

10.

Nec uero esse ullam rationem] *Nec uerum esse, habent, præter nostrum, impressi omnes libri. ego ex uetusto libro Bernardini Maffei, iuuenis admodum eruditi, & ex sententia emendaui, Nec uero. nam, Verum, si legas; duæ illæ uoces, Vllam rationem, neque cum sequenti uerbo, Disputare, neque cum præcedenti, Esse, cohærebunt.*

10:

A patre Catulo,] *uideo Ciceronem ita locutum, Seruilius pater, Curio pater, Quinctus pater, sed de uiuis. itaque mihi magis placet, A patre Catuli, ut est in antiquo libro. supra enim dixit: Quæ heri Catulus commemorauit, a patre suo dicta Philoni.*

12:

Cur has igitur sibi tam graues leges imposuerint] *non uideo, cur uerbum, igitur, quidam inculcauerint: quod neque habent libri scripti, quos quidem ego uiderim, &, abundare, sensus ostendit.*

13.

Sapientiq. satis sit, non esse falsum,] *ipsa indicat sententia, quod ueteris libri confirmat auctoritas, legendum, Sapientiq. satis non sit, non esse falsum: ut hoc dicatur: sapienti satis non est, non esse falsa decreta, sed stabilia quoque, fixa, rata debent esse.*

13:

Antipatro, hoc idem postulanti, cum di

ceret

ceret, ei qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, unum tamen illud, dicere, percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat.] *Quid sibi uelint hæc uerba, nemo non uidet: quorum antea sententia uideri poterat obscurior, cum pro, Ei qui affirmaret, legeretur, Eiq. affirmaret: quo ex loco, unius litteræ mutatione, mendum sustulimus, idq. ex coniectura.*

14.

Aliqua sic recondit: e quibus memoria oritur] *Non nihil desideratur, ac fortasse tale quippiam, Vt postea: ut ita legatur: alia uisa sic arripit, ut his statim utatur; alia sic recondit, ut postea: e quibus memoria oritur. & dictio, Postea, referatur ad uerbum, utatur. nisi si quis ita malit legere, alia sibi recondit, e quibus memoria oritur: sibi, id est ad usum suum.*

15.

Cum dicunt hoc se unum tollere, ut quid quam uerum posit ita uideri, ut non eodem modo falsum etiam posit ita uideri;] *addidi, Verum, ex antiquo libro, sententia comprobante.*

15.

Cum sit incertum, uere, inaniter ne animus moueatur?] *in uulgatis libris, Animus, desiderabatur: ego addidi, secutus, præter antiquum librum, ipsam sententiam, ipsumq. Ciceronem,*

nem, qui non ita multo post, Conantur, inquit, ostendere, multa posse uideri esse, quæ omnino nulla sunt; cum animi inaniter moueantur rebus ijs, quæ nullæ sint, ut ijs, quæ sint.

17.

Eorum, quæ uideantur, alia uerà esse, alia falsa:] *Sic opinor, melius, quàm antea, Aliud uerum esse, aliud falsum. probat antiquus liber: confirmat ipse Cicero, qui proxime supra, Eorum, inquit, quæ uidentur, alia uera sunt, alia falsa.*

17:

Illa uera, & firma, & certa esse, quæ putentur;] *Aptius ad sententiam uisum est, Puteńtur, quàm, ut antea, Tutentur. ut dicat, illa uera esse, quæ uideantur: contra sententiam Academicorum, qui, nihilo magis uera illa esse, quàm falsa, clamabant. quod proxime sequentibus uerbis ostenditur.*

17:

Quid enim dicere habeant, cur illa uera definitio sit?] *Alij: Quid enim dicere habeát? pro, nec enim negare possunt. quod mihi non plane satisfacit. quiddam enim curtum in his uerbis aures meæ sentiunt: nec Ciceroni propositum id uidetur magis, illam Academicorum definitionem transferri quamlibet in aliam rem posse; quàm hoc, uel definitionem illam ueram non esse, quia transferri possit in alias res, uel, si transferri non possit, id esse uerum, percipiq. posse, quod ea definitione explicetur.*

plicetur. quod omnino ab Academicis negatur. Videant igitur eruditi homines, an rectius hoc modo legi possit: Quidnam dicere habeant, cur illa uera definitio sit?

17:

Nisa, & progressa ratio] *Cum legeretur, uisa, & progressa; coniectura ducti, Nisa, correximus; ut similis, & apta translatio sit: quo modo etiam locutus est* 212: *Præsto, inquit, est ratio, quæ connisa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus.*

18.

Priori posterius, posteriori superius nõ iungitur] *Coniungitur, quidam legunt, non recte, ut opinor, & contra Ciceronis sententiam. dixit enim, Non iungitur, pro non respondet, non cohæret, non conuenit. in quo, inquit, maxime conuincuntur, quòd duo pro congruentibus sumunt uehementer repugnantia. omnino & in libro scripto Bernardini Maffei legitur, coniungitur, sed, ut sensus ostendit, corrupte.*

21.

Et eo quidem innumerabiles] *Sunt qui legant, eos. ego hoc totum suspicor abundare. iacet enim, & otiosum est, neque ad sententiam quidquam affert, quo perfectior esse uideatur.*

21:

Id est assensionis retentio] *hoc puto Ciceronis non esse, uerùm ab aliquo, qui proximum antecedens uerbum exponeret, esse additum.*

Carnea-

24.

Carneades non nunquam ſecundum illud dabat, aſſentiri aliquando: ita ſequebatur, etiam opinari] *Cum antea in omnibus libris legeretur, id aſſequebatur; emendaui coniectura ductus, Ita ſequebatur, eo confidentius, quòd it pro id ueteres ſcribebant. Duo autem illa uerba, Aſſentiri, Opinari, loco mouerem, ut alterum in alterius ſedem migraret, & ita legeretur: Carneades non nunquam ſecundum illud dabat, opinari aliquando: ita ſequebatur, etiam aſſentiri. De duobus enim, quod propoſuit, ſecundum illud erat: Nunquam autem opinabitur: de quo Carneades ita ſentiebat, ut interdum diceret, ſapientem opinari: ita ſequebatur, & aſſentiri: ut appareret, Carneadem aliquem tamen aſſenſum dare ſapienti, quem Arceſilas penitus tollebat, cum uterque eſſet Academicus.*

26.

Videor ne tibi, non, ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, ſed etiam imitari nunquam, niſi clarũ, niſi nobilem?] *quid ſibi uelit hic, Nunquam, ſatis non intelligo. ſuſpicatus aliquando ſum, Quenquam, legi poſſe: ut hoc Cicero dicat: Videor ne tibi quenquam imitari, niſi clarum, niſi nobilem? non, ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, nequaquam autem imitari. Aut ſic: Videor ne tibi, non ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, ſed*

etiam imitari? num quem, nisi clarum, nisi nobilem? Quæ mihi mea tum denique placebit opinio, si ueterum librorum accesserit auctoritas, aut eam hominibus eruditis non displicere cognouero.

26.

Probantur? dissoluit idem. mihi quidem non uidetur: sed dissoluerit sane:] *Patet sententia, quæ latebat antea, ob interpuncta male collocata. sic enim erat in omnibus uulgatis libris: Quàm multa ille contra sensus, quàm multa contra omnia, quæ in cõsuetudine probantur, dissoluit? idem mihi quidem non uidetur. Possunt hæc quibusdam minuta uideri; mihi, & opinor sincere iudicantibus, non uidentur. quid enim in emendando nostra laborat. industria? si, ut sententiam assequamur: id quoquo modo succedat, laudabile est: porro quantam obscuris locis hæc interpungendi ratio, a superioribus neglecta dicam, an ignorata? lucem attulerit, omnes, opinor, intelligunt, quos modo paullo elegantior doctrina delectat.*

26:

Signatum, & effictum,] *Reposui, effictum; ut perstet in metaphora, et cum duobus uerbis, imprimere, et signare, consentiat: quo modo item locutus est pagina 10: Visum, inquit, impressum, effictumq. ex eo unde esset.*

26:

Recte consensit Arcesilas. ad definitionem additum:] *Si distinguatur ut antea, quis intelli-*

telliget? erat enim hoc modo: Recte consensit Arcesilas ad definitionem additum. huius generis multa sunt a nobis emendata: quæ non commemoro, satis ipsa re contentus.

27.

Quod ne id facere posses,]*Malim, Quod ne facere posses.*

29:

Quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, eum somniare; &c.] *Plane somniat, qui sincerum illud putat, Eum somniare. mihi non modo placet, uerum etiam necessarium uidetur, addi, Non: ut sit, Eum non somniare. probat antiquus liber.*

31.

Quod in numero conticuisti,] *Rectius, Quo in numero. nec ab hac sententia discrepat uetus liber.*

34.

Hic, ut placeat &c.] *Recte, ut puto, et hic reposui, Hic, pro Nec, et infra proxime, Approbat, pro Approbari. sic etiam antiquus liber.*

35.

Aut memoriam mihi remittas, oportet, & facile esse ei locum,] *Verbum, Esse, non uideo quò spectet. quo sequor libentius antiquum librum, in quo est, Et facias esse ei locum. sic lib. 4. de Fin. 127. Argumenti ratione conclusi caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt.*

35.

Vide superiora] *Hoc inducendum, ut glossema, crediderim patet, opinor, omnibus.*

37.

Liniamentum sine ulla latitudine carentem] *Apparet, subesse mendum. Maffei liber, lineamentum, cetera ut in impressis. mihi sic placeret, Lineam autem sine ulla latitudine currētem. punctum enim, & linea, mathematicorum initia sunt.*

37.

Adiiciam iusiurandum] *Adigere iusiurandum, potius dicitur, quàm adijcere: ut apud Cæsarem lib.* VII. *Omnibus ad iusiurandum adactis. sine præpositione autem ea ratione dicebatur, quo modo adigere arbitrum, pro adigere ad arbitrum. qua figura Cicero usus est lib.* III. *de Off. et in oratione pro Q. Roscio. reposui igitur, Adigam.*

38.

Consensisse primos] *Fortasse, concessisse primas. nam Laertius auctor est, cum Delphicus Apollo* Milesijs *respondisset, eum tripodem, quem piscatores iactu retis inuenissent, eius esse debere, qui ceteris sapientia excelleret, Thaleti esse datum. ex quo apparet, sex reliquos ei primas concessisse.*

41.

Vos uero huius magnitudinem &c.] *Confusus locus, & corruptus: qui, ordine uerborum mutato, & leui correctione adhibita, restitui fortasse posset: quo ex ordine, & correctione locus*

recite-

recitetur: ut studiosi saltem hanc mihi gratiam habeant, quòd, quidquid senserim, libere dixerim. legerem igitur sic. Vos uero huius magnitudinem, quasi decempeda permensi, refertis. Hic ego me, quasi malis architectis, mensuræ ueſtræ nego credere. ergo dubium est, uter noſtrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? Hanc coniecturam etsi ualde probem, tamen meum illud teneo, ut sine scriptis libris nihil affirmem.

42.

Hos si contemnimus, atque abiectos putamus;] *ex antiquo libro, Atque, pro Etiam, reposui utrum rectius, facile omnes intelligunt.*

42:

Hic igitur neutri assentiens. si nunquam, uter est prudentior?] *Sensum non uideo, neque uidet quisquam, ut opinor, tam obscuro in loco. obscuritatis autem caussa deprauatio est: quam iudicio meo tollet, qui ita leget. Hic igitur neutri assentietis. sin utrique, uter est prudentior? quorum uerborum non absurda sententia est: dicit enim hoc. In hac controuersia neutri assentietis, id eſt neque Stoicum, neque Academicum dicetis esse sapientem. sin utrunque, uter est prudentior? Assentietis, autem refero ad illud supra positum, Ad uos nunc refero. Vtrique, uidetur esse necessarium propter insequens uerbum, Vter. Sed hæc, qui & acumine, & iudicio præſtant, dijudicabunt.*

Non ne indicat, non posse illa probabilia esse sapienti?]*Offendebar antea, cum legerem, Illa probanda. sustuli mendum ex antiquo libro.*

43.

Nec, si patria deleatur, non doleat?] *Quo diligentius hoc mente pertracto, eo illustrius, uel Nec, uel Non, abundare cerno. mutare tamen, contra ueteris libri testimonium, non audeo.*

44.

Ne urbes denique,] *Moneo lectorem, ne quid mutet dissentientibus antiquis libris: meam opinionem ponderari diligenter cupio. mihi rectius uidetur, Ne urbes quidem. hoc si alijs item uidebitur, retinebo sententiam meam; sin minus, abijciam non inuitus.*

44:

Labor, ut assentiar Epicuro] *Vulgati libri, laboro, omnes habebant. quod uerbum ut deprauatum esse crederem, fecit id, quod sequitur: reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu. nam sine dubio, Reuocat, & Reprehendit manu, quippiam requirunt, quod in translatione respondeat: quale uidetur esse uerbum, Labor: quod ego, & metaphoram, & sensum secutus, reposui pro Laboro.*

44:

Vt Calliphontem sequar:] *Abundare, Vt, qui totum uerborum ambitum attendet, statim intelli-*

*telliget. &, ut dicam quod ſentio, ſuſpicor ipſum ita ſcripſiſſe Ciceronem, rem potius, quàm uerba ſpectantem. idem enim alibi quoque uitium deprehendi, ut lib.*III*.de Fin.* 117. *Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi, cum tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis, aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum ſit nobis. & lib.* I. *ep.* I. *ad Q. fratrem: Vt te ante compares. cum iam dixerit: Vt, ſi hoc plane. &c.*

46:

Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans] *Fortaſſe legendum, Quare ἐποχὴν illam.*

48.

Et ſi quid forte Roma noui] *Mallem ſic: Ecquid forte Roma noui. notum loquendi genus.*

49:

Lælii noſtri] *Librarij cum in deſcribendo non perciperent, quid ſibi antiquæ notæ uellent, eas uel immutabant, uel cum ſequenti uoce coniungebant: ut hoc loco, Lælij noſtri, ſcripſerant: cum, L. Aelij noſtri, uera & incorrupta ſit lectio: quod & ueterum librorum auctoritate, & hiſtoriæ fide comprobatur. eſt enim hic L. Aelius Stilo, cognomento Præconinus; qui orationes ſcripſit, quas alij dicerent: a quo M. Varro rerum antiquarum ſcientiam cum accepiſſet, eam ipſe auxit, & illuſtrioribus litteris explicauit. Cicero de claris oratoribus, Acad.* I. *Varro, Feſtus, Plinius lib.* IX. *cap.* 35.

Gellius

Gellius lib. I. *cap.* 18. *lib.* XII. *cap.* 4. *Suetonius de claris grammaticis. mendoſe autem in Varrone, lib.* IIII. *C. Aelius, legitur.*

50.

Omninoque latinis & litteris attuliſti, & uerbis] *diſtinguuntur a litteris uerba : quod mihi non probatur. nam cum latinas litteras, aut latinam linguam nominamus, uerba ſimul intelligi conſtat, uel potius ipſa tantum uerba. Erratū crediderim a librario, qui, Verbis, pro Rebus, per incuriam ſcripſerit. adiuuat autem opinionē noſtram ipſe Cicero, auctam a Varrone linguam Romanam copia rerum potius, quàm uerborum, alio loco oſtendens. Tu uero, inquit* 53 : *Varro bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, ſi eos non modo copia rerum auxeris, ut effeciſti, ſed etiam uerborum.*

51.

Perſcripti uarie, copioſe ſunt,] *Pertinet ad latinam linguam, non ignorari, copulā de induſtria non nunquam a Cicerone prætermitti; ne quis eam hic putet deſiderari. nā lib.* XIII. *ep. fam.* 24. *ad Sulpitium, Peto, inquit, a te, ut eum etiā tuis offi cijs, liberalitate complectare. & ep.* 28. *ad eundem : Vt ipſe iudices, homini te gratiſſimo, iucundiſſimo benigne feciſſe.*

52.

In lingua etiam explanatam uocum impreſsionem.] *moneo ſtudioſos, ut conſulant ue-*

te-

teres libros. nam mihi placeret magis, Expressionem: licet, Impressionem, aliqua omnino sententia non careat.

52.

Ad comprehendendam ingenii uirtutem] *Fateor me nescire, quid sibi uelit, Ingenij uirtutem: & quandoque uel abundare, Ingenij, uel corruptum esse uerbum credidi.*

52:

Itaque attulit rem commenticiam.] *Suspicor, Itaque, abundare.*

54.

Materiam quandam, ex qua omnia expressa, atque effiсta sint,] *Effiсta, malui, quàm Effecta. nam & in Lucullo, licet alia de re, Visum, inquit, impressum, effictumq. ex eo, unde esset. & ibidem: Impressum, & signatum, & effictum. 10: 26: in oratione autem pro Amerino: Vt effictos, inquit, nostros mores in alienis personis, expressamq. imaginem nostram uitæ quotidianæ uideremus. scriptor etiam Rhet. ad Herennium lib. IIII. Exprimere, & effingere uerbis formam corporis.*

54:

Inter quasi fatalem, & immutabilem cõtinuationem ordinis sempiterni:] *Puto melius, apertius quidem uideo, Iter quasi fatale. nec aliter scriptus liber.*

Of-

55:

Officia autẽ & seruata, prætermissaque, media putabat,] *Ornamenti caussa, Et, iterari, notum est: inferri autem, Que, post &, quod hic Cicero facit, minus tritum est in consuetudine latinæ linguæ. itaque, ne mendosus locns putetur, exempla subiungam. lib. 4. de Fin. 129: Omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq. uellet. & lib. v. 162: Quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, immemores fuisse utilitatum suarum; nosq. nulla alia re, nisi honestate, duci?*

56:

Visum cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile.] *addidi, Per se, ex antiquo libro.*

56:

Ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo uerbo ante nemo in tali re usus esset.] *Emendaui, ut puto, hunc locum, rectiusque, quàm in omnibus libris legebatur, distinxi. erat autem sic. Ex quo etiam nomen hoc duxerat. at cum eo uerbo antea nemo in tali re usus erit, plurimisq. idem &c. Vtrum autem coniectura nostra probari debeat, alij uideant.*

57.

Latiores quædam ad rationem inueniendam uiæ reperiuntur.] *Patet sententia: nec muto quidquam: consuetudo tamen latinæ linguæ postulare uidetur, Aperiuntur.*

57.

Ab antiquorũ ratione nunc deſciſcis,] *Abeſt, Nunc, ab antiquo libro: nec ſane quidquam affert ad ſententiam.*

57:

Nihil ſciri poſſe dixerunt:] *Aut hic, dixerunt, aut in extrema periodo uidetur otioſum eſſe. quorſum enim iteretur? nec uero quidquam affirmo; ſed, ut ad diligentiam lector excitetur, quidquid mendoſum ſuſpicor, libenter indico.*

57:

Dies iam plerosq́ue deduceret;] *Horas ducere, dixit Virg. lib. 6. & hic fortaſſe, Duceret, ſcriptum Cicero reliquit: quod etſi ita uidetur, aſſenſum tamen, Academicorum more, ſuſtineo.*

59.

Dignitatis noſtræ] *Vulgati libri, Noſtræ, non habebant: in ſcripto, cum eſſet, non improbaui. nam, etſi placebat, Dignitatis eſſe negent, non eodem modo tamen, Perſonæ eſſe negent.*

61.

Lictores omnesq́. cohors χαίρε] *Quæ proxime antecedunt uerba, ex perſona Scæuolæ ſunt: hæc autẽ, Lictores omnesq́ue, cohorsq́ue, χαίρε, ab ipſo Lucilio pronuntiantur: cum dicat, poſt Scæuolæ uerba lictores eiuſdem, cohortemq́. prætoriam; quo magis græca ſalutatione Albutius eluderetur, exclamaſſe ſimul omnes prætoris exemplo, χαίρε. Erat autem hoc tempore adoleſcens Albutius: de*

quo

quo sic in Bruto: Doctus etiam græcis T. Albutius, uel potius pene Græcus ? loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens. Eundem in oratione de prouincijs cons. græcum hominem, non quòd in Græcia natus, sed quòd Athenis educatus, Cicero appellat his uerbis: Cuius amici hac consolatione utuntur, etiam T. Albutio supplicationem hunc ordinem denegasse. quod est primum dissimile, res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a pro prætore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperioq; confectum: deinde Albutius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreuerat. constabat enim, græcum hominem, ac leuem, in ipsa prouincia quasi triumphasse. itaque hanc eius temeritatem senatus, supplicatione denegata, notauit. Hæc adiungenda existimaui, quo pateret illustrius, prætorem non Albutium, ut a nō nullis creditum est, sed Scæuolā fuisse: cum Albutius & adolescens Athenis, & pro prætore in Sardinia, non in Achaia, fuerit. Nec dubito, quin prætor Scæuola & a Cicerone, & a Lucilio appelletur, non quòd prætor in prouinciam exierit, quod antea sæpe factum erar bellis urgentibus, sed quòd pro prætore Achaiam regeret. itaque & Cicero prætorem Quinctum, fratrem suum, uocat, qui tamen, prætura iam in urbe functus, Asiam pro prætore administrabat.

Quàm

63.

Quàm fieri ſine cauſsa quidquam dicere] *Hæc uidentur abundare, ut otioſa, & ſine cauſ ſa inculcata. id enim turpe phyſico eſt, dicere atomum declinare ſine cauſſa. hoc per ſe recte habet, & concinnum eſt: præterea ſi quid addatur, frigebit.*

64:

Nunquam hoc ita defendit Epicurus, neque uero tu,] *quis eſt, uel mediocriter intelligens, qui mendoſum illud, Vero tu, non exiſtimet? cui porro, correctionem quærenti, ſine aliqua ueterum librorum ope liceat diuinare? dicam tamen, quod ſentio: placeret, Metrodorus, niſi longius a litteris diſcederem: quod inſtituti mei non eſt. ſæpe autem cum Epicuro Metrodorus, quaſi eius collega, a Cicerone nominatur, ut* 78. 99: 102. 202: *lib.* I. *de Nat. De. bis, & lib.* III. *de Off. quibus ex locis, & ex Laertio præterea, licet intelligere, neminem cum Epicuro aptius, quàm Metrodorum, poſſe coniungi, qui eiuſdem adiutor, ac pæne auctor fuerit ſententiæ.*

65.

Niſi te quoque, ut id modo loqueretur] *Maffei liber, quoque modo, haud prorſus emendate, ſed ut uitij tamen nihil pæne ſuperſit. nam, una littera immutata, locus reſtituitur, nempe ſi ſic legas: Niſi te, quoquo modo loqueretur, &c. dicit autem, Quoquo modo loqueretur, ut pæne etiam oſtendat,*

ſtendat, ne in uerbis quidem Ciceroni Epicurum ſatisfeciſſe, non modo in ſententijs.

65.

Etenim quaſi detractis de homine ſenſibus] *Superuacanea ſunt hæc uerba, neque locum hic habere poſſunt. nam ex argumentis ſunt, quibus probare conabatur Epicurus, uoluptatem eſſe ſummum bonum. dicit enim pagina 66. Etenim, quoniam, detractis de homine ſenſibus, reliqui nihil eſt; neceſſe eſt, quid aut ſecundum naturam, aut contra ſit, a natura ipſa iudicari. Maffei liber, Et detractis de homine ſenſibus. aliud antiquum exemplar, Etenim quoniam detractis de homine ſenſibus. ut & ipſa librum uarietas mendi ſuſpicionem afferat. de quo lectorem admonendum cenſui: ipſa tamen uerba, uiſum eſt, ut neque mutarem, neque tollerem.*

68.

Cum omni dolore caret] *Maffei liber, cum omni dolore careret. fortaſſe, Omni dolore carere, legendum eſt. etſi uideo ſcriptum paullo poſt: Quod dolore caret, id in uoluptate eſt.*

68.

Statua eſt in Ceramico Chryſippi ſedentes porrecta manu, quæ manus ſignificet illum in hac rogatiuncula eſse delectatum:] *Animaduerti, non nunquam ueteres eodem uerbo bis eodem in loco uſos eſſe, ut, Eo die, qui dies fuit IV. Kal. et, Eo loco, qui locus. cuius generis exempla*

pla & apud hunc nostrum, & apud Cæsarem maxime in eius commentarijs, non pauca licet inuenire. eiusdem generis uideri potest hoc, Porrecta manu, quæ manus. ego tamen, Manus, puto ab aliquo esse additum, qui fortasse uereretur, ne ad statuam potius, quàm ad manum illud, Quæ, referretur. sed quoniam, utro modo legas, manet eadem sententia; si quis aliter sentiat, cum eo non contenderim.

68.

Nulla præterea nec præsenti, nec expectata uoluptate.] *Moneo lectorem, ex ingenio repositum a me, præterea, pro præterita: quod erat in omnibus libris, quos quidem ego uiderim. hanc mihi Cicero ipse, quo loco infra Torquato respondet, correctionem ostendit: cuius uerba recitabo. At quàm, inquit lib. II. pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore, ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata uoluptate.*

75.

Quod quia nullo modo] *Video mendum: & opinor non inepte locum corrigi, si legatur, Quodq. nullo modo.*

77.

Vt quibusdam in formulis ea res agatur, &c.] *Rectius uidetur sic: Vt quibusdam in*

formulis, quæ res agatur &c. sic lib. v. si est quisquam, qui acute in caussis uidere soleat, quæ res agatur. Et de Fato: Hæc disserens, qua de re agatur, et in quo caussa consistat, non uidet.

77:

Aut quod iuuaret; aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est &c.] *Mirum, quas pulcherrimis sententijs tenebras afferat non optime percepta ratio distinguendi. quod & sæpe iam ostendi, &, sæpe ut ostendatur, uideo futurum. hic quidem, non dubito, quin interpungendum ita sit: Aut quod iuuaret; aut quod liberet modo. idem &c.*

81:

Neque tamen.] *antea, Remq. tamen. correxi ex antiquo libro, sententia etiam postulante.*

81:

Epicuri κυρίας δόξας, id est maxime ratas?] *Alienum esse, & omnino delendum illud puto, Id est maxime ratas. est enim adscripta ad, κυρίας δόξας, interpretatio, nec tamen intelligenter. non enim, κυρίας δόξας, latine est, maxime ratas, sed, firmas sententias: de quibus lib. I. de Nat. De. In illis, inquit, selectis eius, breuibusq. sententijs, quas appellatis κυρίας δόξας.*

82.

Similiter et] *Aut, Similiter ut, legendum uidetur: aut ueteres, similiter, ita cum & iunxisse, ut cum ac, atque, ut, putandum est.*

quod

quod interdum ſuſpicor, utpote cum ſæpe animaduerterim, æque &, ſcriptum in antiquis libris, ubi eſt in recentioribus æque ut.

82.

Si nec cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem.] *Totus hic locus præpoſtero uerborum ordine ita perturbatus eſt, ut elicere ſententiam nullo modo liceat. &, ne lectorem multis morer, uerba recitabo, non ut leguntur in omnibus libris, ſed ut uidetur ſententia poſtulare. Si ita dicit, non eſſe reprehendendos luxurioſos, ſi nec cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem; dicit abſurde; ſimiliter & ſi dicat, non reprehendendos paricidas, ſi ſapientes ſint. etenim quid attinet luxurioſis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxurioſe uiuerent, cetera cauerent, a ſummo philoſopho non reprehenderentur eo nomine duntaxat? ſed tamen non ne &c. Lego autem, nec dubitanter quin recte, Etenim quid attinet, ubi eſt in omnibus libris, Et tamen quid att.*

82.

Quibus uinum diffuſum e pleno ſiet œnophoro, cui nihil dempſerit ius, & ſarculos abſtulerit] *Antiquus Maffei liber habet, cui nihil dempſerit uis, et ſacculos abſtulerit. emẽdo, Cui nil dempſit nix & ſacculus abſtulerit. apud ueteres qui lautius uiuebant, uino delectabantur, quod ſacco niuario tranſmiſſum eſſet, non ſolum ut frigi-*

dius biberent, sed etiam ut liquidius. itaque dixit Martialis libro XII.

Vt liquidum potet alauda merum,
Turbida sollicito transmittere Cæcuba sacco.

et in distichis:

Setinos moneo nostra niue frange trientes:

id est, Setini uini uim frange niue, ut frigidius bibas. seruabatur enim nix in hunc usum: de quo Plinius lib. XIX. *cap.* 4. *Hi niues, inquit, ilii glaciem potant. Deinde infert: Excogitatur, ut alienis mensibus nix algeat, qua scilicet uina refrigerentur.*

83.

Dicet Lucilius, Cocto, condito. sed cedo caput cenæ. Sermone bono. quid ex eo? Si quæris, libenter?] *Libro* XIII. *epistolarum ad Atticum, in fine, ita scriptum est. Edit, & bibit* ἀδεῶς, *& iucunde: opipare sane, & apparate: nec id solum, sed bene, cocto, condito, sermone bono, &, si quæris, libenter. ut, quemadmodum quidem ego existimo, Lucilij uersum recitet: quem etiam hunc in locum transtulit, sed ut ipse quædam interijciat. ego autem, cum in illa ad Atticum epistola scriptum legerem, Cocto, condito, non, horto condito; item hic putaui esse legendum, Cocto, condito: cum ante legeretur, horto condito: neque sum arbitratus fore qui nostram coniecturam reprehenderet, cum ea ratione tam firma niteretur. puto autem Lucilij uersus huiusmodi fuisse:*

Quid bene? cocto,

Condito,

Condito, sermone bono, & , si quæris, libenter: ut illud, Quid bene? cocto, pedes sint præcedentis uersus. Quod autẽ legitur, Quid, ex eo si quæris, libẽter? puto ita esse interpungendum: Quid ex eo? si quæris, libenter. nam qui cenant cocto, condito, sermone bono; sequitur, ut libenter quoque cenent: cum autem interrogaret, Quid ex eo? (subaudi, sequitur) respondet Lucilij uerbis: Si quæris, libenter. Illa uero, Dicet Lucilius, sed cedo caput cenæ, quid ex eo, a Cicerone interiecta, effecerunt, ut Lucilij uersum nemo hactenus agnouerit. quem si quis metiri uelit, pronuntiabit in quincto pede, Quæri li, abiecta s consonante: ut paullo ante, Cognitu' cui sis: et Catullus, Affixus nobis tu dabi' supplicium: & sæpe apud Lucretium.

83:

Nec lapathi suauitatem] *Ne lapathi quidem suauitatem, quem quanti faceret, indicat Lucilianus uersus, O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu' cui sis, Lælius anteponebat acipenseri. Gallonij sententia quidem hæc uidetur. abundare tamen, Nec, suspicari aliquis possit. itaque consulendi ueteres libri.*

83:

Vt loqui deceat frugaliter.] *Neque uacare mendo locum hunc existimo: (quid enim sibi uult, loqui frugaliter? cum hic frugalis cena potius, quàm sermo, laudetur) neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam succurrit. in quo*

quia meliore forſitan euentu aliorum exercebitur industria, notandum putaui.

88:

Cuius ſimilitudine perſpecta in formarum ſpecie, a dignitate tranſitum eſt ad honeſtatem dictorum, atque factorum.] *Mihi uidetur omnino rectius hoc modo: Formarum ſpecie, ac dignitate, tranſitum eſt &c. ut ad formas referatur ſpecies, ac dignitas. aliter ueteres libri: ego tamen mea coniectura delector.*

89.

Per ſe rectum, atque laudabile;] *Sic malui, ſecutus antiquum librum, quàm, ut antea, Perfectum, atque laudabile. & paullo poſt, honeſtum, ſignificat, id ſolum eſſe, quod ſit rectum ipſum per ſe, ſua ui, ſua natura, ſua ſponte laudabile.*

90.

Cn. Scipioni] *Omnino reponendum, Cæpioni, ex hiſtoria. Cn. Seruilius Cæpio conſul fuit cum Q. Pompeio Nepote. quibus conſulibus decretum eſt, ut in Tubulum quæreretur.* 144. 162. *de Nat. de. lib.* III. *ad Atticum lib.* XII. *epiſt.* V.

90:

Cenſuit plus filiæ dandum] *Alij, plus Fadiæ: quæ lectio ſi retineatur, ſupra legendum erit, Fadio Gallo, non Fabius: cum Gallus cognomen Fadiorum ſit.*

91.

Pericula adeunda ſunt,] *Hoc ſi abſit, nihilo*

lo fiet obſcurior, aut imperfectior ſententia. ſubaudietur enim, quod in proximo ſuperiore membro dictum eſt, Adeunda ſunt quæuis pericula. nec uero cuiquam dubium eſſe puto, quin ea ſæpe, quæ gloſſemata uocant, inter uerba Ciceronis locum occupauerint.

91.

Eſſe enim quamuis iniuſtus poterat impune.] *Sic antiquus liber, & recte. in omnibus autem impreſſis, excepto quem nunc emittimus, hoc modo: Eſſe enim quamuis uellet iuſtus, iniquus poterat impune.*

93.

Bella magna geſſerat is: bis conſul fuerat:] *Antiquus liber, geſſerat his. ego, his, minime Ciceronis eſſe puto: ſed primo fortaſſe illud, Bis, quod proxime ſequitur, per errorem a librario cum eſſet iteratum, factum eſt poſtea His, poſtremo Is. omnino quaſi currere procliuius oratio uidetur, ſi legamus: Bella magna geſſerat: bis conſul fuerat.*

93.

Teſtata ciues] *Maffei liber, teſtata crimen. probo, ex hiſtoria. uiro enim, et patri, non ciuibus Lucretia crimen expoſuit.*

93:

Ap. Claudii] *Sic emendaui. male antea, P. Claudij. nam Liuius lib. III. Appium nominat: & Maffei liber confirmat.*

93:

Hunc uero,] *Aptius ad ſententiam, Nec*

 uero:

uero: itaq. plane scriptum uideo in antiquo libro. Nec uero, inquit, Atticus, licet Epicuro deditus, de suis historiarum libris promere poterit claros uiros, qui summum bonum in uoluptate posuerint. Epicuri autem in haeresi Atticum fuisse, libro V. *de Fin.* 145. *& ep.* I. *lib.* XIII. *Fam. & ex epistolis ad ipsum docemur.*

94.

Cur Chius,] *Apposui notam, quam ad mendas indicandas consuetudo iam recepit. antiquus liber nihil mutat: historia nihil, ego quidem quod meminerim, suppeditat. quattuor puto colligi Epicureos, L. Thorium Balbum Lanuinum, de quo proxime facta mentio est; Postumium, quem ignoramus; Curium tertio loco si ponamus, (nec tamen Curius a Cur Chius longe distat) eum esse dicemus, de quo legimus in Pediano uersiculum illum Calui, Et talis Curius pereruditus.*
C. uero Sergius Orata nominatur a Cicerone lib. III. *de Off. a Valerio lib.* IX. *cap.* I. *Plinio lib.* IX. *cap.* 54.

94.

Non metuet autem, siue caelare poterit, siue, &c.] *Sequor sententiam, & emendo, adiuuante Maffei libro: Non metuet autem, siue caelare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeq. malet existimari bonus uir, ut non sit, quàm esse, ut non putetur. Est autem hic, Obtinere, pro tueri, & defendere, ut in oratione pro*

Quinctio: Non ad mendacium obtinendum, sed ad uerum probandum auctoritas adiuuat. omnino & Maffei uetus liber habet, siue opibus magnis, non, siue opibus maius.

95.

Nullam aliam ob caufsam,] *admonitus ab ipsa sententia, Vllam reposui.*

95:

Rem uides obfcuram,] *Pro uides, uidelicet, lego, nulla fere mutatione: nam in antiquis libris pro uidelicet scriptum quandoque, uidel. quandoque etiam uid. animaduerti.*

96.

Et quidem prodeft,] *Antiqui libri alij habent, Quid prodest; alij, Et quid prodest. emendo, Ecquid prodest: ut periodus interrogationis nota terminetur.*

96:

Vtilitatis caufsa expetenda] *Tolle hoc: intelliges esse concinnius. nec sane requiritur a sententia: & glossema puto fuisse.*

97.

Amicitiam a uoluptate non pofse diuelli, ob eamq. rem colendam efse, quòd fine ea tuto, & fine metu uiui non pofset, nec iucunde quidem pofset.] *Quanto rectius hoc modo: Quòd si sine ea tuto, & sine metu uiui non posset; nec iucunde quidem posset. procedit enim argumentum:*

Vbi

Vbi tuto non uiuitur, iucunde uiui non potest:
Sed sine amicitia tuto non uiuitur:
Ergo sine amicitia iucunde uiui non potest.

97:

Si tua sint Puteolis gramina?] *Sic omnes, quos ego quidem uiderim, antiqui libri. nec mihi tamen ulla ratio persuaserit, scripsisse Ciceronem, Gramina. cur ita credam, elegantiore præditis ingenio, & accurata legendi Ciceronis consuetudine tritas aures habentibus, non arbitror obscurum esse posse. Fateor autem, cum emendare sim conatus, minime rem e sententia successisse. & est omnino difficilius, uerum inuenire, quàm falsum indicare. tantum illud, studio ueritatis, aperte significandum putaui, mihi hoc in loco neque meam, neque aliorum sententiam ualde probari.*

98:

Etenim, quemadmodum tute dicebas,] *Non reddit rationem superioris sententiæ, quòd beatam appellari uitam perpetuitate temporis dixerat; sed opponit Epicuri opinionem, negantis diuturnitate temporis augeri beatam uitam, quod refellit infra, in eo loco, Hæc dicuntur inconstantissime. uideant igitur eruditi, an sit aptius, quod mihi quidem uidetur, At enim, pro Etenim, uerecunda, ut ita dicam, correctione, quæ unam modo litterá mutet.*

99:

Non minor, inquit, uoluptas percipitur, tam ex uilissimis rebus, quàm ex pretio-

tiosissimis.] *Quis non uidet, abundare Tam?*

99:

Verum isto modo consequatur summas uoluptates] *Placeret: Verum esto: consequatur summas uoluptates.*

100.

Primum, quid tu dicis breue? deinde, dolorem tam maximum?] *Statui iam, quidquid in mentem uenit, cum studiosis communicare: ut, si iudicium minus probabunt, uoluntatem saltem ament. malim igitur sic: Dolorem quem maximum? Quod enim posuerat Epicurus, Maximus dolor breuis est: id examinat dupliciter, quæritque, ecquid breue dicat, ecquem dolorem maximum? A sententia igitur minimum discedo, a litterarum similitudine magis, quàm uellem, & quàm nostrũ postulat institutum. nec tamen ita sumus in hac emendandi ratione rudes, ut ab ijs libris, quibus nunc utimur impressis, eos, qui olim scripti sunt, insigni quadam differentia non nunquam diuersos esse nesciamus. Placet igitur* ἐποχὴ *illa, quoties aliquid opinor, aut pronuntio de corruptis locis; cum non nulli suas opiniones improbantibus ita succenseant, ut inimicitias indicant.*

100:

Huic Epicurus comparet se, si potest:] *antea mendose: Huic Epicurus competenter, & si qui potest.*

101.

Vt primum deſpexit,] *An, Diſpexit? fortaſſe: ut ſit: ad eos, qui circum adſtabant, oculos conuertit.*

104:

Mel ſe afferre ex Hymetto uoluiſse] *Cur non, Auferre? certe id poſtulat ſententia.*

104:

Vitæ quidem infinita] *Corruptus locus: quem ita puto eſſe emendandum, Et ea quidem infinita. nam et in Tuſculana* 1. 184: *de animo loqués, Habet, inquit, memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium.*

104:

Vt & patri, & Cæpioni noſtro, & tibi, tam propinquo, reſpondeat.] *Auſus ſum & hic pro, Scipioni, reponere, Cæpioni, & paulo poſt, Cæpionem, pro, Scipionem, ductus hac nimirum coniectura, quòd Lucullus puer, cui tutor a patre M. Cato relictus eſt, matrem habuit Seruiliam, Catonis ſororem: cuius fratrem Plutarchus in Catone Vticenſi Cæpionem nominat. nec, opinor, ignorat quiſquam, cognomen Seruiliæ gentis Cæpio fuiſſe. eſt autem Cæpionum hic ordo, quantum ex antiquitatis obſeruatione licuit colligere. Q. Seruilius Cæpio, conſul anno urbis* DCXLVII. *male cum Cimbris pugnauit. eius filius Q. Cæpio M. Scaurum accuſauit; Druſo tribuno pl. qui paulo ante bellum Marſicum domi ſuæ interfectus eſt,*

pro

pro equitibus restitit; bello Marsico perijt, anno DCLXIII. *quibus de rebus habeo testes Appianum, Florum, Orosium, epitomen Liuianam. Hic Cæpio ex Liuia Drusi eius sorore, cum quo eum inimicitias gessisse diximus, filios suscepit, Q. Cæpionem, & Seruiliam, M. Catonis sororem, M. Bruti matrem, quam C. Cæsar, postea dictator, adamauit: de quibus utrisque agemus. Cæpionem tribunum mil. in bello Spartaci fuisse, obijsse in Asia ante quæsturam, ait Plutarchus in Catone Uticensi. Seruilia primum nupsit M. Bruto, ei, quem interfectum a Pompeio Magno Syllanis temporibus, docet Valerius Max. lib.* VI. *cap.* 2. *idq. Plutarchus confirmare uidetur in Bruti uita. peperit ex eo M. Brutum, interfectorem postea C. Cæsaris: deinde uxor fuit, ut legimus in Plutarcho, L. Luculli, qui Mithridatem, & Tigranem deuicerat, post dimissam ab eo Clodiam, P. Clodij sororem: ex quo filium genuit L. Lucullum, quem pater moriẽs in tutela uoluit esse M. Catonis, fratris Seruiliæ, uxoris suæ. ideo dixit hic Cicero; Tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Cæpioni nostro, et tibi, tam propinquo, respondeat. Quæri autem potest, qua ratione soror fuerit Seruilia Catonis, qui erat e gente Porcia. in quo scire illud oportet, Cæpionis, Seruiliæ patris, quem decessisse bello Marsico diximus, uxorem fuisse Liuiam, M. Liuij Drusi filiam, eius, quem contra C. Gracchum in tribunatu pro senatu stetisse Plutarchus in uita Graccho-*

rum oſtendit, eius autem ſororem, quem intra domeſticos parietes ab occulto percuſſore necatum, hiſtoriæ narrant. hæc Liuia, cum ex eo Cæpione filios genuiſſet, ut iam diximus, Cæpionem, & Seruiliam, diuortio facto (non enim, poſt obitum Cæpionis, putandum eſt: nam obijt Marſici belli tempore; aliquanto poſt alterum Liuiæ coniugium: quod ex Catonis Vticẽſis, Liuiæ filij, ætate conſtat: qui cum perierit Cæſare et Lepido cos. annos natus XLVIII, *ut ait Plutarchus; ſatis conſtat, ante Marſicum bellum, id eſt ante Cæpionis interitum eſſe natum) nupſit M. Catoni, ex quo genuit eum Catonem, qui ſe poſtea Vticæ interemit. patet igitur, M. Catonis Vticenſis uterinam ſororem Seruiliam, uterinumq́. fratrem fuiße Cæpionem; quem Catoni iucundiſſimum fuiße, ex eodem Plutarcho cognoſcitur. ex quo etiam conſtat, Druſum, Liuiæ patrem, Catonis auum fuiße, ut appellatur a Cicerone lib.* IIII. *de Finibus, his uerbis: Conferam auum tuum Druſum cum C. Graccho, eius fere æquali. quod in Catone Plutarchus cõfirmat, Catonis auunculum Druſum appellans; cum eius filium, qui ſenatus caußam contra C. Gracchum tutatus eſt, ſine dubio ſignificet.*

104:

Nam & aui eius memoria moueor: (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam eſset, ſi uiueret) & Lucullus mihi uerſatur

ante

ante oculos.] *Auum Luculli pueri Q. Cæpionem fuiße, eum, qui bello Marsico interijt, iam significauimus: quem Cicerone seniorem fuisse indicant non solum ea uerba, Quanti fecerim Scipionem, & ea, In principibus iam esset, hoc est, aliquot iam annis auctoritatem in ciuitate summam obtineret; sed multo magis illa, quæ Cato respondet: Vterque tibi testamento liberos suos commendauit. Nominat igitur Cicero duos Cæpiones, filium quidem priore loco, cum ait, Cæpioni nostro; qui fuit auunculus pueri Luculli, & M. Brutum adoptauit, unde Cæpio Brutus lib.* II. *ad Att. & Q. Cæpio Brutus Philippica* X, *et in argenteis antiquis nummis nominatur: deinde eius patrem, cũ subiungit, Et aui eius memoria moueor. Hic mihi scrupulus, obseruata Ciceronis ætate, sane difficilis inijcitur. nam si Luculli pueri fuit auus Cæpio is, quem Italico bello, anno urbis* DCLXIII. *uita excessisse diximus; uix fieri posse uideo, ut eum Cicero significet, cum ait: Non enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem. nam annus urbis* DCLXIII, *fuit annus Ciceronis ætatis* XVII: *ut adolescentulo Ciceroni, uix annos pubertatis ingresso, consuetudinem cum uiro Cæpione ullam fuisse, credibile non sit. Accedit illud, quo etiam magis moueor; quòd, cum Cato, commendatos Ciceroni a moriente Cæpione liberos eius, paullo post subiungat, repugnare uidetur Ciceronis ætas, annum agentis, ut diximus,* XVII, *cum Cæpio uita excessit.*

ſit. itaque interdum mihi uenit in mentem ſuſpicari, ne hic Cæpio, quem Cicero obſeruauit, cuiusq́. liberos ei commendatos eſſe a patre moriente Cato dicit, filius fuerit eius, qui perijt bello Marſico; pater autem eius, quem Catonis fratrem Plutarchus appellat, & Seruiliæ, quæ M. Brutum ex priore uiro, Bruto, Lucullum puerum ex poſteriore, L. Lucullo, peperit. quod ſi ita eſt; ſororem Druſi poſterioris Liuiam eius Cæpionis filio nupſiſſe, credendum erit, qui cum fratre eius in equitum cauſſa contenderat. ita quattuor deinceps, perpetuo cognationis ordine, Cæpiones erunt, omnes Quincti prænomine, primus, qui conſul cum Cimbris male remp. geſſit: alter, qui Scauro diem dixit, et bello ſociali, uel, ut alij appellant, Italico, aut Marſico, perijt: tertius, qui, quod equidem ſciam, nuſquam nominatur; cur tamen eum fuiſſe credi poſſit, cauſſas oſtendi: quartus, M. Catonis Vticenſis frater, qui filiam, ut a Plutarcho ſcriptum animaduerti, moriens reliquit, adoptato, ut diximus, ſororis ſuæ Seruiliæ filio M. Bruto.

105:

Vno ore cui plurimæ conſentiunt gentes, populi primarium fuiſse uirum.] *Fortaſſe legendum: Ore uno, quem, plurimæ conſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe uirum. In libro etiam de Senectute, ubi eſt, In quem illud elogium, Vnicum plurimæ conſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe uirum; eodem modo legerem,*

Ore uno, quem, plurimæ &c. cum ueteres libri alij habeant, Ore uno plurimæ: alij, Ore uno cum plurimæ. uerbum autem, Vnicum, opinor inde natum, quòd librarius in describendo omisisset, Ore cumq. remansisset, Vno quem, unde elici sententia nulla poterat, factum est Vnicum: ut, quod negligentia mutilauerat, impudentia deprauaret.

107:

Stoici plurima nominauerunt.] *Vero, Nominauerunt; sed, Nouauerunt, malim.*

110.

Nouarum non uidebantur] *Alij, Nouarum nouabantur, sensu mihi non admodum probato: non enim respondet ad illud quod dixit, Difficilius, & obscurius. potius legendum crederem, Nouarum noua uiderentur: ut, Noua, accipiatur, quasi duriora, & nimis obscura: quod accidere solet, cum nominibus utimur inauditis.*

111.

Appellamus *] *uerbum græcum desideratur, fortasse ἀξίοτον. nam ἀξία æstimatio, ut ipse proxime subiungit.*

111:

Quæ inuenta selectione &c.] *Hoc totum ita restituo, adiutus a uetere libro: Quæ inuenta selectione, & item reiectione, sequitur deinceps cum officio selectio.*

111:

Quod positum sit in eo] *Antiqui libri,*

Quod compoſitum ſit in eo, abſurde prorſus, niſi facias quod ſæpe faciendum eſt, ut antiquos libros coniectura adiuues. ſic igitur puto elegantius, et rectius: Quod cum poſitum ſit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, ſi placet; cum igitur in eo ſit id bonum, quò referenda ſunt omnia: honeſte facta, &c. Atque etiam in membro præcedenti melius, opinor, Statueret in ea, quàm, Statueret in eo.

III:

Quæ ſunt prima natura,] *Et habet uetus liber, Naturæ: & ita loquitur Cicero* 114. 121. 134: 135.

112.

Vt enim ſi cui, &c.] *Apparet, quid ſignificet: ſed ita non ſolum corrupta, uerum etiam, ut ego ſentio, confuſa, & præpoſtere collocata ſunt uerba, ut emendari locus & diſtingui a nobis ſine arrogantiæ nota non poſſit. Collineare autem dicitur is, qui eum locum ferit, ad quem oculi directo, quaſi linea ducta, feruntur: ut collineare ſit, ſimul cum oculis locum ueluti per lineam ferire.*

114.

Tollatur omnis ea,] *Nihil obſcuritatis in ſententia: in elocutione fortaſſe aliquid deſiderem. hoc enim, Quid apertius, quàm tollatur omnis prudentia? recedere uidetur ab uſu latinæ linguæ. uſitatum autem erat, Quid apertius, quàm tolli omnem prudentiam? conſului ueteres libros: nihil adiumen-*

iumenti. habet unus, Tollatur demum omnis ea: quod mihi ſcrupulum non eximit, licet ad orationis elegantiam non nihil afferat. alter: Ab ijsque rebus. quod minime probo: cum hic plane ſit uerborum ordo: ſelectio earum rerum, quæ ſint ſecundum naturam, ab ijs rebus, quæ contra naturã.

115:

Ceteris omnibus philoſophis hæc eſt tuenda ſententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, niſi honeſtum, eſſe uoluerunt.] *Nunquam placuit, His Stoicis: & ſuſpicatus aliquando ſum, Stoicis, non eſſe Ciceronis, ſed additum, ut exponeretur illud His. nunc me Philippi Tertij, cuius inter omnes noſtræ urbis oratores inſtructa græcis ac latinis litteris eminet eloquentia, liber antiquus in eam coniecturam ducit, ut, Stoicis, retinendum, His amouendum putem. mendi enim ſuſpicionem uarietas affert: et eſt in eo libro pro, His, In. de quo tamen ſine hominum eruditorum ſententia nihil ſtatuo. probari autem ea, quæ ſcribimus, ab ijs, quorum animus nulla inuidiæ, nulla maleuolentiæ labe ſuffuſus, libere, ſimpliciterq. iudicat, ita gaudeo, ut ab ijſdem tamen improbari facile patiar.*

115:

Proaui mei,] *Ne quis ideo ſubeſſe mendum ſuſpicetur, quia Cato cenſorius, quem Cicero ſignificat, multo antiquior fuerit, quàm proauus. nam*

est hoc familiare Ciceroni, ut proauos appellet ab eius ætate longissime remotos, ut in epistola ad Appium: Si censor es, de proauo multum cogitato tuo: cum de Appio Cæco, qui Pyrrhi pacem dissuasit, eum loqui constet.

115:

Quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus,] *Emendo ex antiquo libro Bernardini Maffei, Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus. in quo uis est, & energia maior, quàm si, poterat, & statueremus, legatur.*

116.

Ipsi, qui dicunt,] *Neque hoc placet, neque, quod placeat, inuenio. liber Tertij, Ipsi. qui de. ego, Ipsi, potius, quàm, Dicunt, uitiosum puto.*

116:

Nunc omni uirtute] *Nunc, reposui ex uetere libro: cuius locum occupauerat Hoc. nemo est autem, paullo quidem Romanæ linguæ peritior, qui, nunc, pro sed, usurpatum sæpissime tum a Cicerone, tum ab alijs, ignoret. sin exempla aliquis petat, proœmium legat Tusculanæ* III.

117:

Rerum in corpore sitarum] *Locutio probabilior, quàm si legas, ut antea, Rerum in corpore harum. quam correctionem Maffei liber antiquus probat.*

Nec

119.

Nec hæc posita, non aliqua essent præpo sita] *Si corrigas, Nec, hoc posito, non aliqua esse proposita; erit elegantius: neque ab antiquis exemplaribus admodum discedes: siquidem & Maffei liber, Hoc posito, habet.*

123.

Qui migraret,] *Pro, qui discederet ab eo iure. suspectum tamen est, Migraret, & olere mihi mendum uidetur.*

123.

Velle ex ea liberos procreare.] *Qui coniunget hoc cum uerbo, Velit, a quo pendet; intelliget, Velle, locum non habere. quid enim est, Vt sapiens uelit uelle ex uxore liberos procreare?*

123.

Quorum altera prosunt, nocét altera:] *Glossema suspicor fuisse ad græca uerba, ὠφελήματα, βλάμματα. nec uero, cum dixisset iam, Emolumenta, & detrimenta, intulisse Ciceronem uerisimile est, Quorum altera prosunt, altera nocét.*

123.

Id esse naturam;] *Natura, liber Tertij: nec displicet. totum autem hoc regatur ab eo necesse est, Probatur huic disciplinæ.*

123.

Quemuis arbitrantur] *Qui superiora leget, aptius iudicabit, Arbitrantur, quàm, ut antea, arbitramur. Hoc etiam ex uetere libro.*

124.

Ars ea, quæ tollit hæc,] *Cui teretes aures sunt, intelligensq́ue iudicium, is, non dubito, quin hoc magis probet, accedente libri ueteris auctoritate, quàm illud uulgo receptum, Ab his ea quæ tollit hæc.*

124.

Quem, per deos immortales, non ne miraris?] *Malui, Quem, testimonio commotus antiqui libri, quàm, ut antea, Quæ. ut de ordine Cicero loquatur. etsi ferri etiam, Quæ, poterat.*

125.

Etsi illud erat aptius, æquum cuique concedere.] *Hæc mihi non cohærere uidentur inter se. quis enim dixerit, cum æquum conceditur, id aptum esse? potius, iustum esse: si modo ad rei naturam accommodare uerba uolumus. Præterea, satis mihi non dum constat, an ex usu latinæ linguæ dici possit, Aptius erat concedere, quod cuique æquum est. Ego Ciceronem, aut Catonem a Cicerone inductum, puto hoc significare; non modo aptius id esse, ut respondeatur sibi ad ea, quæ iam dixerat de Stoicorum & Peripateticorum dissensione; uerum etiam æquum. ad quam sententiam aptare uerba cum uellem, ita legendum iudicaui: Etsi illud erat aptius, æquumq́. concedere.*

126.

Illorum uero ista ipsa quàm exilia de uirtutis ui: quam &c.] *Primum iterari non placet,*

cet, Iſta ipſa: deinde illud, De uirtutis ui, diſiungendum ab antecedentibus, & cum ſequentibus coniungendum exiſtimo: ut legatur, & diſtinguatur hoc modo: Illorum uero quàm exilia. de uirtutis ui, quam tantam uolunt eſſe, ut beatum per ſe efficere poſſit, pungunt, quaſi aculeis, interrogationibus anguſtis. id eſt, cum de uirtutis ui loquuntur, uim tamen nullam habet eorum oratio. Nam illud, Quàm exilia, refero ad ea uerba, Iſta ipſa, ſolum ſapientem eſſe regem, dictatorem, diuitem. quæ cum ab illis memorantur, quàm exilia ſunt. Hoc tamen eiuſmodi eſt, ut magnopere non confirmem. poteſt enim fieri, non ſolum ut iterauerit Cicero Iſta ipſa; quod interdum ſolet, cum aliquid interponit; uerum etiam ut addiderit, De uirtutis ui, repetita eorum uerborum ſententia, Regem, dictatorem, diuitem ſolum eſſe ſapientem.

127.

Dicendi copiam] *Superuacaneum hoc uidetur, cum dixerit, Quod. aut igitur, Quod, mendoſum: aut, Dicendi copiam, abundat, additum fortaſſe, ut exponeretur Quod.*

128.

Equidem etiam Epicurum in phyſicis quidem Democritum puto.] *Vel, Quendam, pro Quidem, placeret: uel ita diſtinguerem: Equidem etiam Epicurum, in phyſicis quidem, Democritum puto.*

128.

Significare idem, ut diceretur,] *Tolle hoc: patebit sententia. tollendum autem puto, cum in illa tria, quæ significari Stoici dicebant, intueor; Vnum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura euenirent; alterum, officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere; tertium, omnibus, aut maximis rebus ijs, quæ secundum naturam sint, fruentem uiuere. Quòd si post, Alterum, addatur, Significare idem ut diceretur; fateor, me, quod dicatur, non assequi, & habiturum gratiam exponenti.*

129.

Cumq. eorum utrunque per se expetendum esse dixissent; uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant.] *Erat in uulgatis libris, Cumque eorum unumquodque: in scripto, pro Vnumquodque, Vtrunque: quod probaui: cum & de anima, & corpore sermo sit; & sequatur, Virtutes quoque utriusque eorum.*

130.

Nomina rerum commutantem;] *Suspicor glossema fuisse ad illud, Ita loquentem.*

130.

De ipsis rebus nihil mutetur,] *Et hoc mihi suspectum est, ut antecedentium uerborum interpretatio.*

Appe-

131.

Appeteret etiam conseruationem sui, earumq. rerum custodiam:] *Omnes hic libros uideo consentire: nec tamen abijcio susceptam semel opinionem, fortasse non improbandam. opinor autem, Suarumq. rerum custodiam, scripsisse Ciceronem: cum omnibus animantibus id a natura datum esse constet, ut se, ac sua tueantur.*

133.

Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit,] *Mendose in uulgatis libris, Multa dissensio. quo in loco cum hærerem, commotus proxime sequentibus uerbis, quæ nullam potius, quàm multam dissensionem significabant; inspexi ueterẽ Philippi Tertij librum; uidi scriptum planissime, Nulla dissensio: idq. Caroli etiam Sigonij, eruditissimi hominis, & de litteris optime meriti, liber confirmat.*

133.

Vt simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quæritur?] *Paullo ante dixit: Nemo est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur. Est autem præclara in primis ratio emendandi, cum similia similibus conferuntur: quod nos sæpe fecimus: & hic, Naturarum, pro Naturale, reponere non dubitauimus, accedente ad nostram coniecturam uetere libro Caroli Sigonij.*

Vno

134.

Vno fine utrunque concludant.] *Quæ antecedunt, hoc plane probant, eo magis, quòd antiquus liber habet, Vtrunque, non, ut in uulgatis, Omnia.*

134.

At enim ueram dicitis uirtutem nō posse constitui,] *Addidi, Veram, ne discederem a libris antiquis, Sigonij, & Tertij: quanquam non esse uerbum necessarium duxi: simplex enim uirtutis nomen sæpe hic a Cicerone usurpatur: & paullo post, ubi confutat argumentum Stoicorum, Contra, inquit, est, ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. Cur igitur, Veram, non reieci? quia uereor antiquitatem, & quia sæpe ad inueniendam ueritatem quasi lumen aliquod præfert. quod hic fortasse contigit. nam, ne nihil occultem, puto Ciceronem scriptum reliquisse, At enimuero. ut enim ab At, & Verum, quæ idem ualent, factum est, At enim, &, Verum enim: cur non item ab ijsdem, At enimuero, &, Verum enimuero, deducantur? cum præsertim, Verum enimuero, usitatum esse uideamus. Hoc porro placet eo magis, quia libri scripti non nulli habent, pro Veram, Non: quod a Vero, si contracte scribatur, longe non distat.*

135.

Vt æqua pars naturæ negligatur] *Mendum*

dum ſubeſſe manifeſtum eſt. quòd ſi hæc cum ſuperioribus conferantur, ſenſus oſtendet ita legendum eſſe, Vt ne qua pars naturæ negligatur. ita etiam in Maffei libro ſcriptum eſt.

135:

Sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem ueniret, & quodcunque tanquam occurreret.] *Locus locum aperit, ſi diligenter legas. ego hic, uel contra ueteres libros, unius tantum litteræ mutatione legendum exiſtimo, Quodcunque in mentem ueniret. melior omnino ſententia: & idem paullo poſt memoratur his uerbis: Hoc igitur quæritis omnes, et ij, qui, quodcunque in mentem ueniat, aut quodcunque occurrat, ſe ſequi dicent.*

136:

Et uos ad naturam reuertemini.] *Liber Tertij, Sed uos ad naturam reuertimini. quod placet. ſequitur enim paullo poſt: Quid autem minus conſentaneum eſt, quàm, quod aiunt, cognito ſummo bono, reuerti ſe ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id eſt officij?*

137:

Vt iure quiſquam glorietur.] *Sic omnino in duobus antiquis libris: opinor tamen, ut ſuppoſiticium, inducendum eſſe. additum enim uidetur ad interpretationem antecedentium uerborum: quod eo magis exiſtimo, quia reſponderi conſtat ad id, quod lib. III. dictum eſt his uerbis: Ex quo efficit ur,*

ficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam: quod non possit quidem, nisi honestæ uitæ, iure contingere. ita fit, ut honesta uita beata sit. Is autem locus correctionem doctissimi uiri confirmat, M. Antonij Mureti, qui legendum putat ex Nonio: Illud uero minime consectarium, sed in primis hebes illorum, gloriatione dignam esse beatam uitam: quod non possit etc. id quod Sigonij quoque liber comprobat.

138:

Scis enim Citiæos, clientes tuos, e Phœnicia profectos] *Laertius in Zenone auctor est, Citiæos a Phœnicibus originem duxisse. quem ego secutus, emendaui, e Phœnicia, siue a Phœnicia; cum antea legeretur, A poetica, fœdo errore, et manifesto. appellat autem Pœnulum Zenonem, quasi callidum, & astutum, ut sunt Pœni fere omnes, qui a Phœnicibus nomen acceperunt. qua ratione, Pœnulum Zenonẽ dixit Cicero, quòd a Phœnicibus esset oriundus.*

139.

Si id gesſiſſent,] *Suspicor de mendo. Tertij liber, Gesissent. usitatius erat, Egissent.*

139:

Non faciles illas quidem, nec contemnendas,] *Hoc, fortasse uident alij, quò referatur: mihi, homini non acuto, tenebras esse confiteor. quòd si legatur cum Sigonij libro, Non facilia illa quidem, nec contemnenda; nemo erit tam hebes,*

bes, qui hæc non cernat ab ijs pendere, Quæ dura, difficilia, aduersa uideantur.

140:

Tunc ſcilicet, cum tibi.] *Plane frigidum hoc, minimeq. neceſſarium: ut e gloſſemate in Ciceronis orationem irrepſiſſe uideatur.*

141.

Quoniam in aqua nihil adiuuat.] *Et hoc quiddam olet gloſſemati perſimile: quo genere bonos libros olim imperiti homines referſerunt.*

141:

Quod profecto ſunt:] *Fuit, cum legendum crederem, Qui profecto ſunt: poſtea, quod, eodem modo uſurpatum a Ciceronem comperi, ut epiſt.* 40. *ad Ancharium lib.* XIII. *Si ulla mea apud te commendatio ualuit; quod ſcio multas plurimum ualuiſſe: hæc ut ualeat, rogo. Eodem modo locutus eſt ad Atticum epiſtola ultima libri* IX. *& ad eundem epiſt.* IIII. *lib.* X. *Cæſar etiam lib.* I. *comm. de bello ciu. Reperiebat, inquit, inquirendo, quòd initium fugæ prœlij equeſtris aduerſi a Dũnorige factum eſſet.*

142.

Quid enim? ſapientia, &c.] *Neque in uerbis uitium uidetur eſſe, neque in ſententia: quiddã tamen ornatius elucebit, ſi totum continues, & ita legas. Quòd enim ſapientia, ubi pedem poneret, non habebat, ſublatis officijs omnibus; officia autem omnia tollebantur, delectu omni & diſcrimine*

re-

remoto: (quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustijs, &c. Antiquus Maffei liber nobiscum facit, nisi quòd coniunctionem illam, Enim, a nobis additam, non habet.

142:

Differre inter honestum, & turpe nimium quantum, nescio quid immensum, inter ceteras res nihil omnino interesse.] *Nimium quantum, dixit, pro summum quiddam; quod expressit magis, cum intulit, Nescio quid immensum. hoc uerbo & Gellius, amator antiquitatis, usus est. in uulgatis autem libris hæc quattuor uerba, Nimium, quantum, nescio quid, immensum, imperite distincta, sententiam obscurabant.*

143:

Stultorum] *Hanc uocem, quæ antea desiderabatur, interieci, acceptam e libro Maffei scripto, sententia comprobante.*

125.

In annulis] *Anellis, legit Nonius.*

148:

Lysias & oratione locuples,] *Liber Tertij, Ex oratione. malim sine copula, hoc modo: Lysias oratione locuples, rebus ipsis ieiunior.*

149:

Alii censent primum ascitum, doloris uacuitatem] *Doloris uacuitatem, e suo libro quidam induxerunt; & asterisci notam, quæ corruptum*

ruptum locum significaret, e regione apposuerunt. nos ea uerba conseruamus; quòd & sententiam sane bonam efficiunt; neque in antiquis Maffei, Sigonij, Tertij libris desiderantur: ut omittam, quòd libros superioris nostræ editionis tamen credendum est ad propositum aliquod scriptum exemplar fuisse impressos.

149.

Vt aut id honestum sit,] *Sententia non recipit Aut.*

150.

Ne si etiam euitare posset.] *Hoc nihil addit ad sententiam; exponit quod proxime dictum est: Ne uitationem quidem doloris.*

154.

Est etiam actio quædam corporis,] *Etiam, reposuimus, reiecto Enim, secuti ueterem librum, & ordinem a Cicerone institutum, ea, quæ corporis sunt, persequente, & a singularum partium ualetudine ad actionis dignitatem transeunte.*

154.

Effectiones, ususq. corporis,] *Malim, Affectiones: cur malim, satis constat.*

158.

Si turpitudinem fugiamus] *Placeret, Fugimus: cum dixerit iam, Fugiendam putamus. uerum hoc leue est.*

160.

Tantum abest, ut uoluptates consectentur:

tur: etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt.] *Sic locutus lib. II. 90. Tantum abest, ut se indicet: perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto uideatur. Et in Bruto: Tantum aberat, M. Calidi, ut animos nostros inflammares: somnum isto loco uix tenebamus. Hoc exemplis confirmandum putaui, ne quis legendum existimaret, Vt etiam perferant: quod omnino uidetur usitatius: uerum nec hoc excludendum est loquendi genus.*

161.

Rerumpub. administratio, aut administrandi, sciendiq́. prudens &c.] *Etsi nihil mutaui, tamen, nisi prorsus nihil in litteris uideo, rectius est, Administrandi scientia; tú prudens, etc.*

161.

Virtutem ipsam inchoauit: nihil amplius:] *Genus loquendi, quo Cicero etiam alibi usus est, ut Acad. lib. II. Excepit unum tantum scire se, nihil se scire: nihil amplius. et lib. V. in Verrem: Sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. Antea legebatur: Virtutem ipsam inchoauit: nihil itaque amplius nostrum est: obscurata præpostero uerborum ordine sententia.*

163.

Vicinitatibus cum ciuibus] *Consentiunt in hoc antiqui libri: mihi tamen non est dubium, quin ita emendandum, & distinguendum sit, Vicinitatibus, tum ciuibus. hoc enim quasi progressu*

serpit

ſerpit caritas generis humani. primi ſunt parentes, & nati: ſequuntur cognati, tum affines, deinde amici, poſt uicini, tum ciues, & qui publice ſocij, atque amici ſunt, poſtremo humanæ gentis uniuerſæ, & hominum inter homines coniunctio.

164.

Tiberina diſſenſio feſto illo die.] *Ouidij uerſibus adductus ſum, ut pro, diſſenſio, legendum putarem, decurſio; hoc facilius, quòd Maffei, ac Tertij ueteres libri comprobant. erat autem feſtus ille dies, quem Romani in honorem Fortunæ celebrabant. unde Ouidius lib.* VI. *Faſt.*

Ite, deam læti fortes celebrate Quirites:
In Tiberis ripa munera regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Nec pudeat potos inde redire domum.

164:

Atque, hæc, ut uere dicitur, parua eſſe ad beate uiuendum momenta iſta corporis commodorum:] *Cum dixerit, Hæc, cur infert, Iſta? equidem poſtrema quattuor uerba ſuſpicor non eſſe Ciceronis, ſed hominis leuiter eruditi, qui uerbum, Hæc, putaret explicandum. Tertij liber habet, Commoda, pro Commodorum.*

164:

Hæc eſt non omnia ſpernentis præter uirtutem, & uirtutem ipſam ſuis laudibus amplificantis oratio. denique] *Si quis noſtrum librum hoc in loco cum alijs libris conferet; uidebit,*

rr *unius*

unius litteræ mutatio; & punctum loco motú quanto ſententiam effecerit aptiorem.

165.

Conſuetudine quaſi alteram quandam naturam effici;] *Correxi locum ex libris Sigonij, & Tertij. antea, Conſuetudinem.*

166:

Quia cum a Zenone,] *Putat excellens ingenio Sigonius, cuius acquieſco ſententiæ, abundare Cum.*

167:

In crucem qui agitur,] *Melius duxi, quàm, In cruce qui angitur.*

168:

Id eſt animum terrore liberum.] *Gloſſema puto.*

168:

Nec dubitatum, quin] *Veteres libri, Nec dubitant, quin. fortaſſe, Nec dubitanter, quin. uereor enim, ne minus notum, uſitatum tamen, loquendi genus, indoctis hominibus deprauandi occaſionem attulerit. ego Ciceronem uideo ita locutum in epiſt. III. lib. XII. fam. Ea dixit, inquit, de proditoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus: de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo conſilio & uos feciſſetis, & Canutius faceret.*

170.

Propter oculorum dolorem.] *Aut, Oculorum,*

lorum, deprauatum est: aut Cicero sibi non constat. nam Tusculana II. rhenum dolore Dionysium hunc laborantem memorat.

170.

Esset ferendum uiro.] *Sententia postulat, Esse: ut hoc dicatur: quod turpe non sit, malum illud non esse, & esse ferendum uiro.*

170:

Resq. magnæ sumendæ, laudabilesque uirtute gestæ,] *Ciceronem aliter scripsisse, uel sacramento, ueterum more, contenderem. scripsit autem hoc fortasse: Resq. magnæ, summeq. lauda biles, uirtute gestæ.*

171:

Polycletos, & Parrhasios] *Cum de pictoribus loquatur, malim, ut est in antiquo libro, Polygnotos, & Parrhasios. nam Polycletus statuarius fuit. Polygnotum autẽ pictura clarum ex Plinio, & alijs ignorat nemo.*

172.

Fieri autem potest] *Mallem, Ferri autem potest. paullo enim uidetur aptius.*

173:

Cur, quæso?] *Hoc ab Auditoris persona ad Marcum transtuli: illud autem, Quia disertus esse possem, a Marco ad Auditorem: recte ne, an secus, aliorum sit iudicium.*

175:

Animum autem alii animam, ut fere no

 stri

stri declarant, nominari.] *Olet mendum, Vt fere nostri declarant. nec dubito, quin melius in antiquo libro: Vt fere ipsum declarat nomen.ná et.*

175:

Cor, sanguinem, cerebrum,] *Addidi, Sanguinem, ex antiquo libro, uel potius ex ipso Ci cerone. dixit enim proxime: Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. Infra uero, 176: Si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus. Et 180: Ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro ue, aut in Empedocleo Sanguine demersa iaceat. Et 185. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri. In Lucullo etiam 140. Vtrum sit ignis, an anima, an sanguis?*

175:

Intentionem ipsius corporis quandam] *De integritate uerbi, Intentionem, non liquet: intentio enim corporis cum harmonia quid habet simi le? diceret, Incentionem: congruebat magis.*

167.

Xenocrates animi figuram, & quasi cor pus negauit esse, uerum numerum dixit esse:] *Liber Sigonij, Corpus negauit esse ullum, uerum numerum dixit esse. ego puto: Corpus nega uit esse ullum, numerum dixit esse. nam Vllum negligentia describentium opinor in Verum esse conuersum. Præterea, cur Verum numerum dicat? numerum quidem satis est. Et in Lucullo, 40. An, ut Xenocrates, mens nullo corpore?*

Humi

177.

Humi retineretur,] *Omnino libentius cum antiquo libro, Retineret, legerem: sed, quo tamẽ offendar, quiddam adhuc remanet.*

178:

Remp. conferet.] *Si est, ut uidetur, argumentum a minori; dubitari non licet, quin Cicero scripserit, Non feret? mutatio quidem in litteris fe re nulla: & sententia quasi iacens excitatur, ab interrogante enuntiata.*

179.

Imaginis urnam:] *Formam, et est in quibusdam libris, & omnino uidetur aptius, quàm Imaginis urnam.*

180:

Id est spirabiles,] *Fortasse hoc etiam suppo siticium, ab interpretante proximum uerbum, Animales, inculcatum.*

181:

Patritam illam, & auitam] *Recte, Patritam, non, Patriam, ut antea legebatur. id Nonij testimonio comprobatur, qui in uerbo patrita hunc locum recitat, & affert præterea exemplum ex Varrone.*

183:

Hoc est, se ipsum posse cognoscere] *Frigidum, & plane superuacaneum: itaque, glossam opinatus, deleui.*

185.

Aut unde naturam?] *Contracta scribendi ratio imperitis hominibus occasionem præbuit ueteres libros sæpenumero corrumpendi. cuius generis multa notauimus, & correximus. hic primum mendi suspitionem mihi attulit, Naturam: quod superuacaneum uidebatur, cum proxime dixerit, uim. deinde, cum ad coniecturam confugissem, facile uidi, nulla omnino mutatione, ex, undenam, (sic enim puto corrigendum) fieri potuisse, errorem creante similitudine, unde naturam. naturam enim ita sæpe ueteres librarij scribebant, ná. in nostro libro mendose, impressum, aut unde?*

185.

Errantium stellarum cursus, progressiones, institiones] *Ex duabus dictionibus, cursus, progressiones, feci coniecturam, legendum esse, institiones, non, ut antea, institutiones: ut similibus, & conuenientibus utatur uerbis. sunt autem correctiones quædam; quarum etsi ratio nõ explicatur, tamen, quibus iudicium est paullo subtilius, facile, cur factæ sint, ipsi per se intelligunt: rudibus autem, & tardis, & ijs, qui sibi omnia minutatim concidi, omniaq. tanquam mansa a nutrice inseri in os uolunt, ego quidem, ut satisfaciam, non laboro.*

186.

Qui, ut ego dico, diuinus,] *Qui, sine caussa additum uidetur.*

Fon-

187.

Fontes ſcatere, herbis prata conueſtirier] *Hic, Scatere, pronuntiandum eſt media correpta, ut anapæſtus fiat, Scater' her. alioqui uerſus claudicabit. ſic & Lucretius lib.* v. *Largifluum fontem ſcatere, atque erumpere lumen. & infra in eodem libro, Et partim plano ſcatere, atque erumpere campo. Plautus etiam, opinor in Caſſina, olere, protulit, media contracta: Non omnes poſſunt olere unguenta exotica.*

189.

Nequidquam aliud eſt] *Nequidquam pro nihil, non probo: uix enim id fert latini ſermonis conſuetudo. Nihil quidquam aliud eſt, habet Maffei liber. placet: ſic enim locutus eſt Terentius in Adelphis,*

Nihil quidquam uidi lætius. et Plautus in Merc. Nihil Charine te quidem quidquam pudet.

189.

Ego autem nunquam ita te in hoc ſermone dimittam ulla uti ratione: ut mors tibi uideri malum poſsit.] *Neque ſenſus, neque locutio placet. quid enim ſibi uult, nunquam te in hoc ſermone dimittam ulla uti ratione? quis uero nunquam ſic locutus eſt, nunquam te dimittam ulla uti ratione? uerbum, dimitto, & latinum eſt, & ueteribus uſitatum, neque eodem modo ſemper, ſed uarie, cum infinito autem nunquam. itaque etſi nihil immutaui, ne facerem id, quod facien*

dum non est, ut mihi plus tribuerem, quàm ueteribus: tamen non dubito, quin ita legendum, & distinguendum sit. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi uideri malum possit. Cum autem erroris originem quærerem, hanc reperi, quòd particulam illam, uti, quæ hoc loco adiunctiua coniunctio est, lector opinatus infinitiuum esse modum a uerbo utor, cum superiore membro coniunxit: & ut hoc imperite, ita illud impudenter, quòd, Vt, addidit de suo; ut aduerbiū, Ita, haberet quò referretur: cum, Vti, pro Vt, esse positum, non intelligeret.

189:

Contemnit:] *Abest, &, opinor, recte, hoc uerbum ab antiquo libro: ut illud, Doctissimus quisque, spectet ad uerbum disseruit.*

189:

Labamus, mutamusq. sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas.] *Puto rectius hoc modo: Labamus, mutamusq. sententiam. clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas.*

189:

Istos uero:] *Hæc ad Auditoris personam retuli: illud inferius, Bene reprehendis, ad Marcum: idq. e Sigonij libro.*

190:

Migrare. A. Spero, &c.] *Elegantius, si, notis litterarum, quibus personæ significantur, in-*

ductis,

ductis, continuata oratione ita legatur. Migrare. spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos nō remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitæ. mali uero, &c. Sic igitur emendaui.

191.

Quasi uero ista uel quidquam] *Qui Viterbi Episcopus fuit, Petrus Crassus, uir bene doctus, & ingenio præstans, putabat esse legendum, Quasi uero ista ui quidquam. eamq. coniecturam in suo libro scripserat: quam ego uel dissentientibus libris scriptis ualde probo. error inde natus est, quòd, uei pro ui, ueteres scribebant: de quo Politianus in Miscell. unde in librum de Vniuersitate idem mendum irrepsit: ubi legendum est, Vi cum eadem coniunxit, non, Vel cum eadem coniunxit.*

194.

Nam, reor, non illis,] *Non, antiquus liber non habet: nec sane cum sententia congruit: cum Cicero prudentiam in senibus laudet.*

194.

Omnia ista perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur] *Legebatur antea, Pro rata parte a uita longa. nos, sensum secuti, Aut longa, correximus, adiuti non nihil a libro Maffei scripto, in quo legitur, Aut ita. ex quo etiam si priore loco, Ita, constituas, posteriore, Aut, legi posset hoc modo: Omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata*

parte

parte ita aut longa, aut breuia dicuntur.

194:

Quàm optabiliter illud iter ineundum esse debet,] *Quis hoc modo loquitur? Debet esse ineundum, nemo certe dixerit: at illud, Ineundum est, Iniri debet, Inire nos decet, latine dixeris. monere lectorem uolui, ut, cum in scriptos libros inciderit, hunc locum diligenter inspiciat.*

195:

Et hoc quidem hoc modo: nihil autem melius æstimo] *Ex antiquo libro Maffei legendum puto: Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius extremo. ut hoc totum non ex Socratis oratione sit, sed a Cicerone per interpositionem prolatum. nam neque in Platonis apologia hæc sunt: & dictio illa, Inquit, quæ subsequitur, ideo uidetur esse illata, ut quasi interruptum superioris orationis filum contexeret.*

196:

In quos Symonides] *In, præpositio, hic accipitur in bonam partem, pro in quorum laudem, ut de Oratore libro* II. *Multa in Castorem scripta, & Pollucem. et de Natura deorum libro* I. *Catulus dilexit Roscium: in quem etiam illud est eius, Constiteram exorientem auroram forte salutans, & quæ sequuntur. De senectute etiam, In quem, inquit, illud elogium, unicum plurimæ consentiunt gentes populi primarium fuisse uirum. His exemplis adducti sumus, ut, In quos, emendaremus,*

cum

cum, In quo, antea legeretur.

197:

Hæc in errore uersentur] *Concinnius, Hic in errore uersetur. sequitur enim proxime, Putat. tametsi ne illud quidem alterum uacare sententia uideo.*

199.

Sollemne, & statum sacrificium] *Statum lego, non statutum, ut habent aliquot impressi libri. sic & in oratione de Arusp. resp. Statas sollemnesq. cæremonias. & Liuius lib.* XL. *Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium. manauit autem latius hoc mendum, ut in ueterum libris sæpe, pro statum, legatur statutum. exempla, ne satietatem habeat prolixitas, omitto.*

202.

Refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia] *Mallem sic, Refelli sine pertinacia, & refellere sine iracundia.*

208.

Debilitari dolore;] *Sic malo, quàm, Debilitari, dolere. non enim, Dolere, diuersum quiddam habet a Frangi, & Debilitari. atque etiam lib.* II. *de Fin.* 100: *coniungo, Debilitari dolore, frangi, succumbere. sic, Dolor me debilitat, in oratione pro Rab. Post. Debilitor lacrymis, in epist. ad Terentiam.*

208.

Tum dignitas, tum decus aderit;] *Quid*

si,

ſi, Dum pro Tum utrobique reponatur?

208:

Aut Philoctetam] *Vel in coniunctione, Aut, mendum ineſt, uel aliquid deſideratur: itaque placet legere, ut eſt in Maffei libro, Prometheum, aut Philoctetam.*

208:

Lectulo &c.] *Lib. II. de Fin. 100: ſequentes uerſus non ad Philoctetam, ſed ad ſaxum Lemniũ referuntur. ſed Ciceroni uſitatum eſt, antiquorum poetarum uerſus, paullulum quandoque immutatis uerbis, ad ſuam ſententiam traducere, ut lib.* XIV. *epiſt. ad Att. in Homeri uerſu.*

212:

Connixa per ſe, & progreſſa longius,] *Conniſa, erat aptius ad ſententiam: & in Lucullo etiam 17: dixit, Niſa, & progreſſa ratio. fit autem a Nitor, cum ſignificat conor, ut hic, Niſus in præterito: cum uero eſt inclino, & quaſi ſuſtineor aliqua re, ab eo Nixus deducitur. Quæ ſunt eiuſmodi, ut in iis pæne pudeat immorari. licet, nibus nota eſſe, librorum menda ſignificent.*

216:

Neque plauſum captans ſe tantum ipſa delectet.] *Id eſt, plauſumq; non captans ſe tantum ipſa delectet. hoc ſi cui paullo dictum uidetur obſcurius, legat cum Sigonij libro: Neque plauſum captet, ſed ſe tantum ipſa delectet. ego nihil mutarem.*

In-

220.

Insaniam enim censuerunt,] *Insaniam, recepi, adductus Nonij testimonio; Stultitiam, repudiaui; quod uerbum omnes libros occupauerat, repugnante sententia: cum hic non stultitia, sed insania cum furore comparetur.*

220.

Et uero ita existimo.] *Qui proprietatem latinæ linguæ callent, ij, non dubito, quin magis probent, Et uero, quàm, quod erat antea, Ego uero. quod ipsum, ut alia multa, acceptum refero Sigonij nostri antiquo libro. Est autem, Vero, pro sane, ut in libro de claris oratoribus: Sed tu orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute. Et lib. 1. de Diuin. Vero, mea puella, tibi concedo meas sedes.*

220.

Nam istuc, nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.] *Hæc uerba Crantoris, a Cicerone conuersa, recitantur a Plutarcho* ἐν τῷ παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον. τὸ γὰρ, *inquit*, ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.

222.

Ab eo, quod nequidquam] *Si deleas, Ab eo, mendum fortasse corrigas, sententiam certe non minuas. nec me latet, ubi quid longius interponi-*

ponitur, reprehendi a Cicerone præterita; sed aliquid tamen simul addi, ut, igitur, ueruntamen, sed, & huiusmodi quædam, simul animaduerti. uerum & de hoc, & ubicumque fere sententiam correctio nihil adiuuat, susq. deque.

224:

Nolite hospites adire ad me ilico istic] *Trochaicus est, in quem non cadit iambus: itaque non puto eos recte sentire, qui, uerbis aliter collocatis, ita legunt, Nolite hospites ad me adire ilico istic: nam in quarta sede iambus esset.*

224:

Opinione mali ægritudinem esse, non natura;] *Aliter in omnibus libris. ego, Non, addidi ex ingenio: Opinione, sumpsi a scripto Sigonij libro. confirmat correctionem nostram quod infra legitur* 225*: Simulq. iudico, malum illud opinionis esse, non naturæ: &* 233*: Vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. et* 235*. Ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Et* 238*: Non natura exoritur ægritudo, sed iudicio, sed opinione. Nec dissimile illud, de corporis, non animi, dolore, lib.* III*. de Fin.* 117*. Opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem.*

225:

Si enim in re essent,] *Esset, uidendum an rectius: quod equidem existimo.*

226.

Vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas:] *Malui cum antiquo libro: Hebetat aciem.*

226:

Proprio philosophiæ fungatur officio;] *Vsitatius, quàm, ut in alijs libris, Fruatur officio.*

229.

Cedrum incendamus:] *Tertij liber, Cedricum. sunt, qui, Hedycrum, legi malint. mihi non displicet, Cedrum. nam & Virg. lib.* III. *Georgic.*

Disce & odoratam stabulis incendere cedrum.

et idem lib. VII. *Aen.*

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum.

Ciceronem autem de odoribus loqui, locus alter ostendit 228: *Fasciculum, inquit, ad nares admouebis? incendes odores? Itaque non sane uideo cur mutetur.*

231.

Eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu,] *An, Oratione, recte dictum sit, cum antecedat, Eo; grammatici uiderint: sententia quidem ego moueor magis, ut, Ornatu, suspicor uerum esse, deprauatum Oratione.*

231.

Consolatione ulla,] *Illa, Sigonij liber. probe.*

Aut

231.

Aut qui] *Et hoc melius, ex eodem libro, addita interrogandi nota; quàm, Atqui, sine eadem nota.*

233:

Cælo, atque terræ Medeæ miserias.] *Hic senarius mensuram non recipit absolutam: quá reciperet, in primum locum traiecto uerbo, Medeæ, hoc modo:*

Medeæ cælo, atque terræ miserias.

233:

Quid ille Terentianus, ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?] *Quorsum addatur, Id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος? inculcatum crediderim pro glossemate, aut a Cicerone scriptum sic: Quid ille Terentianus, ἑαυτὸν τιμωρούμενος? Antiquus liber, Id est, non habet. quod mendi suspicionem auget.*

234.

Ergo in potestate est &c.] *Possum alucinari: sed, quoniam induxi animum, agere cum studiosis simpliciter, et sine fuco, sic opinor melius: Ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruientem: et est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non, ponendæ ægritudinis caussa, seruiamus? Deleo autem, Curæ, quia nec id uerbum sententia desiderat; et, deponere, dicimus, ægritudinem, non curam ægritudinis. additum crediderim ab interprete imperito, ut* ægritu-

ægritudinem per curam exponeret.

234.

Cadentes] *Carentes, antea legebatur. itaq. est in libris scriptis: mihi tamen uisum est ut reponerem, Cadentes, ex Homeri uersu, in quo est, πίπτουσιν: quod significat, cadunt. uersus autem hi, quos Cicero uertit, sunt Iliadis T.*

236:

Nihil mali] *Aut hoc abundat, aut legendú, Nihil noui. nam si legas, Mali, ad Cleanthis rationem reuolueris. dixit etiam* 217. *Animo sic excubat sapiens, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum.*

237.

Ne quidem ullum esse malum,] *Ne quidem, coniunctè positum, incorruptum esse nunquá duxi. confirmor magis in sententia, quia Sigonij liber habet, Quod nullum esset malum. quanquam ne sic quidem, sincerum esse locum, plane constat.*

238.

Delectationis.] *Cum antiquus liber præponat, Et; uenit in mentem ita distingui, & legi posse. Opus enim quærunt. quanquam plane disputationis sunt, & delectationis.*

238:

Sic philosophia,] *Vel omissum a librario uerbum est, quod actionem philosophiæ det, ut, medetur, medicinam facit, remedium affert: aut est uitium, quod ἀνακόλουθον Græci uocant, alibi*

etiam a nobis in Tullio non ſemel animaduerſum.

240:

Propter magnitudinem rerum, occupationemq. omnium,] *Placet in res, & homines cauſſam conferri, &, ut res, ſic homines nominari. aſſentior igitur ueteri libro, qui, Hominum, habet, non, Omnium.*

243:

Terrorem,] *Omiſſa eſt definitio pudoris, quem paullo ante poſt pigritiam nominauit, cuiusq. etiam mentio ſubſequitur. id utrum librarij negligentia, an Ciceronis ipſius obliuione, conijcere non licet. Pudor autem a Zenone, a quo hæc fere omnia Cicero ſumpſit, ita definitur apud Laertium:* αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας: *id eſt, pudor autem metus infamiæ. Quod autem terrorem Cicero definit, metum concutientem; uereor, ne ſit imperfecta definitio, & hoc fortaſſe omiſſum ſit, Ex cogitatione inuſitatæ rei. eſt enim hæc Zenonis apud Laertium terroris definitio:* ἔκπληξις, φόβος ἐκ φαντασίας ἀσυνήθους πράγματος.

244.

Ira ſit libido puniendi eius, qui uideatur læſiſſe iniuria.] *Quia uideo quibuſdam in libris deſiderari uerbum, Iniuria, quod etiam in iis, qui ex ædibus noſtris, alioqui ſatis emendati, ſuperioribus annis exierant, omiſſum erat; ideo græca Zenonis uerba, iram definientis, ut omnis in poſterum occaſio mendi tollatur, recitare uiſum eſt.*

ſunt

ſunt autem hæc apud Laertium: ὀργὴ δὲ ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι οὐ προσηκόντως. *Laertius.*

244.

Indigentia, libido inexplebilis:] *Pauciſſimis uerbis, quod Zeno multis, complexus eſt.* σπάνις ἐπιθυμία τὶς ἐν ἀποτεύξει, καὶ οἷον κεχωρισμένη ἐκ τοῦ πράγματος, τεταμένη δὲ διακενῆς ἐπ' αὐτὸ, καὶ σπωμένη. *Laertius.*

244.

Diſtinguunt etiam illud, ut ſit libido ea rum rerum, quæ dicuntur &c.] *Diſtinguuntur, quæ definita iam ſunt, deſiderium, & indigentia. ſed paullo plenius eſſet: Vt deſiderium ſit libido. ſin, Deſiderium, omittimus; ſubaudiri neceſſe eſt. ſed addi malim, quàm ſubaudiri. Poſſet etiam ſic, uerbo, Illud, in alium locum translato: Diſtinguunt etiam, ut illud ſit libido. ita, deſiderium ſignificari, commodius intelligetur. diſtinctio quidem hæc in Laertio, ubi Zenonis definitiones perſequitur, non reperitur. Non placet autem, quod ſuſpicari aliquis fortaſſe poſſit, Ciceronē, non deſiderium, & indigentiam, ſed libidinem, & indigentiam uoluiſſe diſtinguere. quis enim, exempli gratia, animal, & hominem, id eſt genus, & ſpeciem, diſtinguat? diſtinguuntur autem, uarie definita, eidem generi ſubiecta, ut, homo, & lupus; deſiderium, & indigentia. neque nunc id Ciceroni propoſitum eſt, ut libidinis uim, & naturam*

ostendat, sed ut eorum, quæ libidine, tanquam species genere, comprehenduntur. alioqui diuersum aliquid a libidine haberet indigentia. quod fieri non potest. nihil enim est in specie, quod idem in genere non sit. licet contra, quæ in genere, non eadem in specie sint omnia. utamur enim receptis uulgo, ac tritis iam consuetudine nominibus.

244.

Indigentia, libido rerum ipsarum est,] *Cum, Indigentia, pendere uideatur a uerbo Distinguunt; (patet enim, hic distingui desiderium, & indigentiam) adducor, ut, Est, abundare putem, aut legendum, sit.*

245.

Vt sunt alii ad alios morbos] *Imperfecta similitudo. nam ad particulam, Vt, quod respondeat, nihil est. forte ita corrigendum. Vt sunt alij ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam, torminosos, non quia iam sint, sed quia sæpe: sic alij ad metum.*

246:

Morbo tentari non possunt, corpora possunt:] *Est fortasse uitium in ordine uerborum. hoc enim malo, quàm integrum Ciceroni nostro uersum effluxisse. quod quàm in soluta oratione turpe sit, ipsemet in Oratore ostendit.*

247.

Quando & aliis locis de uirtute diximus,] *Quæ paullo post subiungit, cum ait:*

Quando

Quando igitur uirtus est affectio animi: ea mihi coniecturam attulerunt, quam studiosis aperire operæpretium duxi. Puto igitur legendum sic: Quando, ut alijs locis de uirtute diximus. quod enim hic omittit, persequitur ijs uerbis: Quando igitur uirtus. Et hoc totum cum eo connectitur, Huius igitur uirtutis. quod ut esset apertius, duplici interclusione, quæ παρένθεσις *uocatur a Græcis, sententiam distinximus.*

247.

Ex qua concitantur perturbationes:] *Mendose legi in libris, qui uulgo ueneunt, Cogitantur, puto omnes intelligere. correxi ex antiquo libro.*

248:

Aliter ferat inueterata,] *Ferat quis? de stultis loquitur: Ferunt, igitur mallem.*

248:

Aegre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus.] *Historia postulat, Rupiliũ, qui consul fuit anno urbis* DCXXI, *ut patet ex fastis Capitolinis; in quibus plane, Rupilius, legitur. tollendum idem mendum ex Plinio lib. 7. cap.* XXXVI. *ipsum etiam Ciceronem in Lælio tribus locis in eodem nomine correximus.*

250.

Aduersa ratione] *Maffei liber, Auersa a ratione. probo. nam & supra, 211. Zenonis, inquit, est definitio, ut perturbatio sit auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. & 113:*

Omnium

Omnium perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a præscriptione rationis, ut nullo modo, &c. & 216. Turbidi animorum, concitatiq. motus auersi a ratione. & 222. Conuenit inter omnes, commotiones animorum, a recta ratione auersas, uitiosas esse.

256.

Ira uero quanquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet]. *Mendum est in uerbo, quanquam. ueteres libri, quos ego uiderim, habent, quæ quam, deprauate omnino, si respicimus, dictio Ira quò referatur. quòd si coniecturæ locus est, ita legerem: Ira uero, quàm diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet.*

258:

At naturalis est.] *Obiectio: cui respondet quod sequitur; An quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? et est sententia, nisi fallor, multo concinnior, quàm si legas, ut antea, Aut naturalis est? cum præcedenti membro connectens. ut autem hunc locum, una dempta littera, correximus: sic paullo post alium, una immutata, restituimus. nam ubi legebatur, prius quàm esset ulla ulciscendi libido, nos, meliore, ut opinamur, sententia, reposuimus; Prius, quàm esset ulta ulciscendi libido.*

Cinna

272.

Cinna collegæ ſui, conſulis, Cn. Octauii præcidi caput iuſsit.] *Conſulis, puto gloſſema, adſcriptum ad Collegæ.*

276:

Cui rei refertæ] *Concinnius, Cui refertæ.*

278.

Gloriæ cauſſa;] *Poteſt eſſe ſuppoſiticium, cauſſa. certe neceſſarium non eſt.*

280:

Facere non potuerunt?] *Iacere uidetur, planeq. otioſum eſſe uerbum, Facere. quod ſi abſit, multo erit elegantius. ſubauditur enim, quod in proximo ſuperiore membro dictum eſt, Pro nihilo pecuniam ducere. hoc loquendi genere uis additur, atque etiam ornamentum orationi: idq. periti latinæ linguæ & facile in antiquorũ ſcriptis agnoſcunt, & libenter ipſi, cum ſententia poſtulat, imitantur. exemplorum apud Ciceronem plena ſunt omnia: ſed uno, aut altero, ne multitudo faſtidium pariat, contenti erimus. Tuſc.* II. *Ergo hæc ueteranus miles facere poterit, doctus uir, ſapiensq. nõ poterit? et Tuſc.* III. *Timor ab ijs ægritudinem potuit repellere, ratio, ac ſapientia uera non poterit?*

281.

Quidquid obiectum eſt] *Aut, Vt, abundat: Aut, pro Quidquid, legẽdum eſt, Quid: aut, Quidquid, hic accipiendum pro Quidque: ut apud Lucretium libro* II. *Inq. ſuos quidquid rurſus reuo-*

uocare meatus. et lib. IIII. *Semper enim summú quidquid de rebus abundat. et libro* V. *Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas In medium. Possem ex oratoribus loca recitare: sed ego in latinis locutionibus, ubi quid eiusmodi occurrit, quod sine exemplorum comprobatione durius uideatur, libentius poetarum utor auctoritate, quàm oratorum. sunt enim poetæ certiores latinæ linguæ testes: propterea quòd metri ratio facit, ut mutationi non tam facile locus sit. quod in oratoribus contra uidemus.*

282:

At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem] *Locus recte stellula notatus: mendum enim subesse constat. fortasse ita restitui posset. At enim non erit sine ignominia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est hæc omnis oratio. Sententia certe hæc uidetur esse. quibus autem uerbis explicanda sit, statuere nostrum non est. studiosi libros antiquos adeant, & eorum ope utentes locum emendent.*

285:

Omnesq. id nos] *Id, non uideo quid spectet. antiqui scribèbant, It. inde mihi orta coniectura est, ut, Item, legendum putarem.*

INDEX RERVM
ET VERBORVM.

A

FINIS.

[SE]RIES CHARTARVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ſſ tt

Omnes ſunt quaterniones, præter, ſſ, qui eſt duernio.